ANTANAS MOCKUS

BROLIAI JUŠKOS

Lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai

VILNIUS

UDK 39(474.5):929
Mo-09

Spaudai parengė
STASYS SKRODENIS

Knyga išleista
Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai
ir
S. Karoso labdaros ir paramos fondui
parėmus

ISBN 9986-16-275-0

Turinys

Parengėjo žodis

Tautosakininkas ir pedagogas **Antanas Mockus** (1918 09 07–1995 02 21) beveik visą gyvenimą paskyrė tautosakininkų brolių Antano ir Jono Juškų gyvenimui ir palikimui tyrinėti. Jis buvo antras pokario metais (1956 m. balandžio 10 d.) apgynęs filologijos mokslų kandidato (dab. daktaro) laipsnio disertaciją iš lietuvių tautosakos tema „Broliai Juškos – lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai" (darbas atliktas Lietuvos mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institute, mokslinis vadovas – Lietuvos MA tikrasis narys prof. Vincas Mykolaitis; oponentai – prof. Konstantinas Jablonskis ir doc. Zenonas Slaviūnas). Disertacija buvo gerai įvertinta ir siūlyta ją parengti spaudai ir išleisti. Pažymėtina ir tai, jog pristatant disertaciją gynimui (Tautosakos sektoriaus 1955 12 20 protokolas), akad. Kostas Korsakas siūlė, apgynus šį darbą, paskelbti Leningrado (dab. Sankt Peterburgo) ir Kazanės archyvuose surinktą unikalią dokumentinę medžiagą.

Dirbdamas prie disertacijos, A. Mockus parengė spaudai ir išleido Antano Juškos *Lietuviškas dainas* (trys tomai, 1954) ir *Lietuviškas svotbines dainas* (du tomai, 1955). Kadangi tuo metu dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute ir Juškų rinkinių leidimo nederino su instituto direktoriumi akad. K. Korsaku, susilaukė didelės nemalonės ir po kelerių

metų turėjo išeiti iš instituto. Tai atsispindėjo ir K. Korsako bei partinės organizacijos sekretorės Vandos Barauskienės (vėliau Misevičienė) charakteristikoje, parašytoje A. Mockui išeinant į kitą darbą: „Dirbdamas šiose pareigose (Tautosakos sektoriaus vadovo (1953 02 01–1958 01 16) – S. S.), A. Mockus pareiškė tam tikros organizacinės iniciatyvos, tačiau ne visada ją derino su Instituto direkcija ir instituto planinėmis užduotimis. Iš šių pareigų, kaip neužtikrinus reikiamo vadovavimo sektoriui, Mokslų Akademijos prezidiumo nutarimu buvo atleistas..." (dokumento nuorašas yra A. Mockaus šeimos archyve).

Taip susiklostė A. Mockaus gyvenimas, kad jis neparengė spaudai disertacijos teksto, nors tam ne kartą rengėsi, ir, aišku, neišleido folkloristų ir filologinės visuomenės lauktos studijos. Tik straipsniai periodinėje spaudoje bylojo, jog tyrėjas toliau domisi broliais Juškomis, renka medžiagą ir su visuomene dalijasi savo atradimais.

Šioji studija liko nepaskelbta ir dėl to, kad A. Mockus su žemaitišku užsispyrimu daug metų mynė įvairių institucijų slenksčius, suko galvas valdininkams dėl Juškų palaikų perkėlimo iš Rusijos į Lietuvą. Tai jis laikė daug svarbesniu dalyku, negu išleisti savo studiją. Savo svajonę A. Mockus po kelių dešimtmečių įgyvendino, bet sveikata jau buvo nebe ta ir po sunkios ligos nebepakilo prie kūrybinių darbų.

1998 m., minint A. Mockaus aštuoniasdešimtmetį, išleistas atsiminimų ir kitos medžiagos rinkinys *Antanas Mockus: tautosakininkas, pedagogas, kultūros veikėjas*, kurį parengė Valerija Mockienė ir Regina Norkevičienė. Bet liko neprieinama jo studija apie brolių Juškų tautosakinę veiklą, nors ir pradėjusi senti, bet vis dėlto dominanti ir tautosakininkus, ir apskritai filologus.

Kadangi nuo disertacijos parašymo praėjo 55-eri metai, daug kas pasikeitė, ypač politinės nuostatos, kurios anuo metu nepaprastai varžė autorių. Per tą laiką pasirodė ir naujų darbų, pvz., Birutės Tolutienės *Antanas Juška leksikografas* (*Literatūra ir kalba*, 1961, t. 5, p. 87–372),

tačiau Juškų tautosakinės veiklos niekas nesiėmė naujai analizuoti, nebent tik atskirus momentus (dainų sisteminimą, melodijų ypatybes ir kt.). Todėl išleisti tokią studiją atskira knyga minėtosios disertacijos pagrindu tebėra aktualu ir labai reikalinga. Ypač dėl labai gausios ir unikalios archyvinės medžiagos, kurią surinkti reikėjo daug jėgų. Ir dar vienas dalykas: jauni, o kartais ir nejauni mokslininkai mielai pasinaudoja neskelbtų disertacijų medžiaga ir paskui pateikia ją kaip savo atradimus. „Apipešiota" buvo ir A. Mockaus disertacija.

Aš nedaug pažinojau A. Mockų. Jis mane pakvietė ir priėmė į darbą Lietuvių kalbos ir literatūros instituto (dabar Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) tautosakos sektoriuje ir netrukus paslaptingai dingo iš instituto. Sektoriaus vadovo vietą užėmė Ambraziejus Jonynas. Tada, ką tik baigęs Vilniaus universitetą, nesusigaudžiau tose peripetijose, tačiau Mockaus pavardė buvo beveik neminima, o jei kas užsimindavo, tai tik neigiamai.

Kai man buvo pasiūlyta rengti spaudai šią monografiją, ilgai abejojau, suprasdamas, koks sudėtingas bus darbas. Laikas smarkiai pakoregavo visas nuostatas, kurios buvo disertacijoje. Pats A. Mockus visą savo likusį gyvenimą rinko medžiagą apie Juškas, disertacijoje yra nuorodų, kuo dar galima būtų papildyti vieną ar kitą teiginį, taip pat paskelbė spaudoje šiek tiek naujos medžiagos. Tačiau, užimtas kitais darbais, taip ir neprisiruošė parengti spaudai šios disertacijos teksto. Tad kaip sujungti viską į šiandienišką tyrinėjimą, kuris būtų įdomus ir mokslininkams, ir lietuvių kultūra besidominčiai visuomenei? Ar pavyks išlaikyti autentišką A. Mockaus žodį, mintį?.. Šis rengimas spaudai – tai darbo perrašymas, o ne vien tik redagavimas. Tai didelė atsakomybė žmogui, kurio darbas turi būti reikiamai pakoreguotas pagal šiandieninę lietuvių folkloristikos padėtį ir kartu išlikti autentiškas.

Taip pat reikėtų atsiprašyti reiklaus skaitytojo, kad ne visos archyvinės medžiagos nuorodos yra išsamios (kai kur trūksta archyvinio

vieneto lapų nuorodų; be to, per tą laiką kai kurių bibliotekų rankraštynuose šiek tiek pakito numeracija). Mat A. Mockus nebuvo pedantiškai tikslus, o dabar sunku viską patikrinti Sankt Peterburgo, Totorijos Autonominės Respublikos ir kituose archyvuose.

Jaučiu malonią pareigą nuoširdžiai padėkoti A. Mockaus žmonai Valerijai Mockienei už nuolatinį rūpinimąsi, kad knyga išvystų dienos šviesą, ir už didžiulę pagalbą rengiant tekstą – leidimą naudotis išlikusiais A. Mockaus rankraščiais, nuolatines konsultacijas ir patarimus.

Stasys Skrodenis

Pratarmė

XIX a. antrosios pusės lietuvių tautosakos mokslui didelę reikšmę turėjo brolių Antano ir Jono Juškų veikla. Jie pasireiškė kaip uolūs lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai. Antanas Juška yra vienas žymiausių lietuvių liaudies dainų rinkėjų ne tik XIX a. antrojoje pusėje, bet ir visoje lietuvių liaudies dainų rinkimo istorijoje. Jis užrašė apie 7000 dainų tekstų ir 1852 jų melodijas. Ypač svarbu tai, kad dainų rinkimo srityje jis pateikė daug naujovių, kurios buvo novatoriškos ano meto lietuvių tautosakos moksle ir turėjo teigiamos įtakos vėlesniems lietuvių liaudies dainų rinkėjams. Šiek tiek dainų lietuvių kalbos mokslo reikalui užrašė ir brolis Jonas Juška.

Nepaisydami carizmo vykdomos nacionalinės priespaudos politikos, pasireiškusios lietuvių kultūros slopinimu ir spaudos draudimu, broliai Juškos, padedami rusų mokslininkų, paskelbė žymią dalį savo surinktų dainų (2772 vienetus). Surinktas dainas rengdamas ir spausdindamas daug rūpesčio ir pastangų įdėjo Antano brolis Jonas Juška, daugiau reiškęsis kaip kalbininkas. Todėl nagrinėjant A. Juškos tautosakos dar-

bus, negalima praleisti ir Jono veiklos, nes tik bendros pastangos davė tokių puikių rezultatų.

Juškų rinkiniai apimtimi yra patys didžiausi visoje lietuvių liaudies dainų literatūroje. Dėl medžiagos gausumo ir originalumo be jų neišsiverčia nė vienas lietuvių liaudies dainų tyrinėtojas. Be to, tiek brolių veikla, tiek jų rinkiniai turėjo įtakos daugeliui XIX a. pabaigos ir XX a. lietuvių liaudies dainų rinkėjų, padėjo susiformuoti moksliniams tautosakos rinkimo principams.

Iki šiol nei Juškų tautosakinė veikla, nei jų paskelbti dainų rinkiniai nesulaukė išsamesnių tyrinėjimų, nors įvairiuose tautosakos ir literatūros mokslo darbuose jų darbai aptariami ir pristatomi visuomenei. Jubiliejų ir kitomis progomis apie juos paskelbta dešimtys straipsnių lietuvių ir vienas kitas nelietuvių spaudoje. Todėl šis darbas yra pirmasis mėginimas plačiau nušviesti brolių Juškų tautosakinę veiklą, aptarti jų paskelbtus lietuvių liaudies dainų rinkinius, išryškinti jų veiklos ryšį su ankstesniųjų tautosakos rinkėjų, skelbėjų ir tyrinėtojų darbais.

Rašant šį darbą, panaudota visa prieinama spausdinta medžiaga, taip pat archyvuose išlikę dokumentai bei pačių brolių Juškų rankraščiai. Autorius Totorijos ATSR valstybiniame archyve Kazanėje aptiko vertingos medžiagos apie A. Juškos *Lietuviškų dainų* leidimą Kazanės universiteto spaustuvėje. *Lietuviškų svotbinių dainų* leidimo istorijos duomenų rasta TSRS mokslų akademijos archyve Leningrade (dab. Rusijos mokslų akademijos archyvo Sankt Peterburgo skyrius – S. S.). Su Juškų veikla ir jų dainų rinkiniais susijusios medžiagos surasta Lietuvos TSR valstybiniame archyve Vilniuje, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje bei Lietuvos mokslų aka-

demijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto (dab. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas – S. S.) bibliotekos rankraštyne.

Be archyvinės medžiagos, darbe naudojami žmonių atmintyje išlikę atsiminimai apie A. Jušką, kuriuos autorius surinko 1951 m. vasarą šio tautosakos rinkėjo gyventose vietovėse – Pušalote, Vilkijoje, Veliuonoje ir Alsėdžiuose. Nors ir turint gausią rankraštinę medžiagą, vis dėlto, rašant šį darbą, kilo nemažai sunkumų, nes neišliko brolių Juškų tarpusavio korespondencija nei jų susirašinėjimas su kitais to meto lietuvių visuomenės veikėjais.

Remiantis turima medžiaga, šioje studijoje apžvelgiama brolių Antano ir Jono Juškų gyvenimo ir veiklos bruožai, jų surinktų lietuvių liaudies dainų leidimo istorija, analizuojami paskelbti rinkiniai, aptariama brolių Juškų tautosakinės veiklos reikšmė ir vieta lietuvių liaudies dainų rinkimo, skelbimo ir tyrinėjimo istorijoje. Analizuojant brolių tautosakinę veiklą, nemažai dėmesio skiriama ir jų kalbiniams darbams, nes tos abi sritys pynėsi jų veikloje. Tiesa, skaitytojas gali pasigesti Juškų paskelbtųjų dainų lyginimų su nepaskelbtosiomis. Tačiau to nepadaryta todėl, kad iš 4000 nepaskelbtų dainų išliko tik 25.

ĮVADAS

Lietuvių tautosakos rinkimas ir leidimas iki Juškų

Brolių Juškų tautosakinei veiklai įtakos turėjo XIX a. pirmosios pusės lietuvių liaudies dainų rinkėjų, skelbėjų ir vertintojų darbai.

Susidomėjimas lietuvių liaudies dainomis pastebimas jau XVIII a. pradžioje Mažojoje Lietuvoje (Rytų Prūsijoje). O amžiaus viduryje kaip gražios kalbos pavyzdžiai Pilypo Ruigio darbe *Lietuvių kalbos tyrinėjimai* (Philipp Ruhig, *Betrachtung der Littauischen Sprache*, 1745) paskelbiamos trys liaudies dainos. Tai buvo pradžia, atkreipusi dėmesį į turtingą ir menišką lietuvių liaudies poeziją.

Tačiau pirmieji lietuvių liaudies dainų rinkiniai pasirodė tik XIX a. pradžioje, atsiradus lietuviškajai inteligentijai bei formuojantis tautinės kultūros suvokimui. Tyrinėjama lietuvių tautos istorija, domimasi mitologija, dvasine kultūra, imamasi tirti lietuvių kalbą, rašomi žodynai, renkama etnografinė medžiaga. Tokiu būdu į tautosaką atsigręžiama ne tik kaip į gyvosios kalbos šaltinį, bet joje ieškoma užsilikusių tolimos praeities faktų, o svarbiausia, ji suvokiama kaip savita, meniška žodinė tautos kūryba, kaip nacionalinės kultūros pa-

minklas. Beveik visi žymesnieji XIX a. pirmosios pusės lietuvių rašytojai, kultūros ir istorijos tyrėjai domisi tautosaka, ypač dainomis, jas renka, skelbia ir bando aptarti. Žymiausi iš jų buvo Liudvikas Rėza, Simonas Stanevičius, Simonas Daukantas ir Liudvikas Jucevičius.

Mažoji Lietuva, turėjusi didesnį sąlytį su Prūsijos mokslo tradicijomis, pirmoji pajuto būtinybę tirti lietuvių kalbą, rinkti ir skelbti tautosaką. Pirmasis tai padarė Karaliaučiaus universiteto profesorius **Liudvikas Rėza** (1776–1840). Rengdamasis leisti Kristijono Donelaičio *Metus*, 1817 m. paskelbė atsišaukimą *Į lietuvių literatūros draugus*, ragindamas rinkti ir siųsti jam medžiagą apie lietuvių raštiją, taip pat užrašinėti liaudies dainas. Tos medžiagos susikaupė pakankamai ir 1825 m. Karaliaučiuje (dab. Kaliningradas) išleido pirmąjį lietuvių liaudies dainų rinkinį *Dainos oder Litauische Volkslieder,* į kurį įdėjo 89 dainų tekstus su vertimais į vokiečių kalbą, 7 melodijas, plačius kai kurių dainų paaiškinimus bei didelį straipsnį *Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimas*. Į savo rinkinį L. Rėza įdėjo tik pačias vertingiausias turinio ir formos atžvilgiu dainas, neskirstydamas jų į kokias nors grupes.

Skelbdamas dainas, sudarytojas stengėsi išlaikyti dainos originalą. „Šio mano rinkinio lietuviškame tekste, – rašė L. Rėza, – nėra nieko, ką galėčiau pavadinti savo nuosavybe. Viskas priklauso lietuvių tautai. Tik vertimas ir antraštės yra mano“[1]. Be to, jis nurodė asmenis, kurie jam atsiuntė dainų, bei apylinkes, kuriose jos užrašytos.

Prie rinkinio pridėtame straipsnyje pirmą kartą lietuvių folkloristikos istorijoje L. Rėza aptarė lietuvių liaudies dainų po-

[1] *Rėza* L. Lietuvių liaudies dainos. – V., 1958, t. 1, p. 359.

būdį, menines ypatybes. Jis pažymėjo glaudų dainų ryšį su žmonių gyvenimu, nepaprastą lietuvių moralumą, iškėlė socialinių santykių atspindžius jose ir pasisakė prieš baudžiavą. Jo nuomone, lietuvių liaudies dainoms būdingas natūralumas, paprastumas, jausmų švelnumas, meilės motyvai, nuoširdumas, lyriška melancholija. *Tyrinėjime* jis svarstė ir teorinius tautosakos klausimus, tokius kaip dainų senumas, kilmė, raida, kas neprarado reikšmės ir šiandien. Ten pat aptarė dainų eilėdarą, ritmo bei rimų pobūdį.

L. Rėza lietuvių folkloristikoje nusipelnė pagarbos ne tik kaip pirmojo lietuvių liaudies dainų rinkinio sudarytojas ir leidėjas, bet ir kaip organizuoto lietuvių laudies dainų rinkimo pradininkas, pirmasis liaudies melodijų skelbėjas ir pirmasis dainų tyrėjas.

Šis dainų rinkinys susilaukė didelio populiarumo ir lietuvių liaudies dainas išgarsino toli už Lietuvos. Jos buvo verčiamos į čekų, lenkų, rusų kalbas, o pats rinkinys leidžiamas kelis kartus – 1843, 1935, 1958 m. L. Rėzos *Dainos* turėjo įtakos lietuvių liaudies dainų rinkimui ir skelbimui Lietuvoje.

Antrąjį lietuvių liaudies dainų rinkinį ir pirmąjį Didžiojoje, arba rusų, Lietuvoje parengė ir išleido Vilniaus universiteto auklėtinis, žemaičių atgimimo dalyvis **Simonas Stanevičius** (1799–1848). Jis domėjosi lietuvių kalba, literatūra, tautosaka ir mitologija. Užrašęs dainas gimtosiose Viduklės apylinkėse, 1829 m. išleido 30 dainų rinkinį *Dainos Žemaičių* (*Daynas Żemayczių surynktas yr yszdutas par Symona Stanewycze Mokslynynka Lyteraturas yr Grażiuju Prytirymu.* Wylniuje. Metuose 1829). Svarbu dar ir tai, kad S. Stanevičius suprato dainų melodijų reikšmę ir 1833 m. Rygoje išspausdino tų dainų melodijas *Pàżimes żemaytyszkas gáydas prydiétynas pry Daynù*

Žemayicziu surynktù yr iszdûtu par Symona Stanewycze... Melodijas užrašė ne jis pats, o jo pažįstamas Ferdinandas Ivanovičius. Jis pabrėžė melodijos reikšmę, laikydamas ją gyvybingąja dainos dalimi: „Pertai (melodijų paskelbimu – A. M.) mano dainos gavo, jog taip tarsiu, gyvastį, nesang daina be natos rodos man esanti kaip kūnas be dūšios, žodžiais pirmosios dainos sakant, *akmuo be kraujo*“[2]. Tai buvo reikšmingas žingsnis, padėjęs vėlesnių kartų folkloristams dainą suvokti kaip sinkretinį meno kūrinį.

S. Stanevičius realiai aiškino dainų tekstus, stengėsi juos pateikti tokius, kokius užrašė iš dainininkų. Ypač griežtas jis buvo atrinkdamas savo rinkiniui dainas – įdėjo vos penktadalį paties užrašytų. Jis atmetė visas dainas, kurios, jo supratimu, buvo „per daug naujos ir svetimais žodžiais perpildytos“, „be rokundo ir bylos iš dviejų ar trijų dainų sudėtos rodės, kitos dėl savo statumo nieko sumaningo neturinčios; kitos ant galo dėl tūleriopų priežasčių arba su visu atmestos buvo, arba šiame tiktai dainų surinkime nėra talpintos“[3]. Dainų atrankos požiūriu jis buvo reiklesnis už L. Rėzą: iškėlė dainų estetinę vertę, o kartu ir norėjo apsaugoti rinkinį nuo galimos kritikos.

S. Stanevičius, kaip ir L. Rėza, dainas laikė esančias vietinės kilmės ir turinčias savitą nacionalinį pobūdį, skirtingą nuo kitų tautų liaudies dainų.

S. Stanevičius, pats rinkdamas ir skelbdamas žemaičių dainas, ragino ir kitus tai daryti. *Dainų Žemaičių* pratarmėje jis rašė: „Apie dainas, kurių daugybės tolesnėse Lietuvos ir Že-

[2] *Stanewycze* S. Pàžimes ... – Rigoj', 1833, p. IV.

[3] *Stanewycze* S. Daynas Żemayicziu. – Wylniuje, 1829, p. 5.

maičių žemės šalyse yra randamos, ar anos bus kuomet surinktos ir išduotos, nieko nesakau ir nelemiu; pridedu tik tai, jog geistinas yra daiktas, idant visiškas gražesniųjų dainų žemaitiškų surinkimas ištiktas ir išspaustas būtų!"[4] Galima spėti, jog jis ruošėsi išleisti ir kitą dainų rinkinį.

Žvelgiant iš laiko perspektyvos, S. Stanevičiaus nuopelnas buvo tas, kad to meto šviesuomenei jis iškėlė estetinę liaudies dainos vertę, akcentavo dainą esant dabarties, o ne praeities meno reiškiniu, teisingai suvokė teksto ir melodijos jungtį dainoje. Kita vertus, jis, kaip ir L. Rėza, neskirstė dainų į grupes ir visiškai nenurodė dainų metrikos, tuo kaip tik kartais sukeldamas problemų vėlesniems dainų tyrinėtojams (pvz., kad ir dėl paskelbtos sutartinės).

Po S. Stanevičiaus rinkinio pasirodymo Lietuvoje daugiau negu dešimtmetį nebuvo išleista nė vieno lietuvių liaudies dainų rinkinio. Kultūriniam darbui susidarė nepalankios sąlygos. Numalšinusi 1831 m. sukilimą, caro valdžia griebėsi griežtų represijų: 1832 m. uždarė Vilniaus universitetą, daug kultūros veikėjų ištrėmė arba jie gelbėdamiesi patys pabėgo į užsienį. Caro valdžia krašte sustiprino kontrolę, Žemaitijos kaimuose apgyvendino baudžiamuosius kariuomenės būrius. Savaime aišku, kad tokiomis sąlygomis bet kokiai kultūrinei veiklai, taip pat tautosakos rinkimui, skelbimui ir tyrinėjimui dirva nebuvo palanki.

Vis dėlto, nepaisydami įvairiausių suvaržymų, inteligentai toliau domėjosi liaudies materialine ir dvasine kultūra, skelbdami medžiagą ne visada lietuvių, bet lenkų kalba.

Tautosakos rinkimas ir skelbimas ypač pagyvėjo XIX a. 5-jame ir 6-jame dešimtmetyje. Vienas svarbiausių to meto

[4] Ten pat, p. 6.

tautosakos rinkėjų ir skelbėjų bei iš viso tautosakos rinkimo organizatorių buvo **Simonas Daukantas** (1793–1864). Jo tautosakinė veikla bei požiūris į tautosaką artimai siejasi su jo istorinėmis, kalbinėmis pažiūromis, taip pat ir su jo, kaip liaudies švietėjo, darbu. Savo istoriniuose raštuose jis stengėsi išryškinti senovės lietuvių ir žemaičių idealizuotus charakterio bruožus, jų papročius ir buitį, tam pasitelkdamas ir tautosaką, ir etnografinę medžiagą. Tautosaką Daukantas laikė istoriniu šaltiniu, tinkančiu praeičiai pažinti ir jaunajai kartai auklėti. Jis pirmasis iš to meto lietuvių tautosakos rinkėjų domėjosi visais tautosakos žanrais. Kartu su talkininkais rinko pasakas ir 1835 m. sudarė rinkinį *Pasakos massių*, kuris, deja, nebuvo išleistas, užrašinėjo patarles ir jas, kaip didaktinę medžiagą, skelbė kai kuriose liaudžiai skirtose knygelėse, taip pat naudojo istoriniuose raštuose. Daugiausiai užrašė dainų, tačiau paskelbė tik nedidelę jų dalį.

Kaip rodo S. Daukanto darbai, dainomis jis domėjosi jau studijuodamas Vilniaus universitete[5]. Tam įtakos, matyt, turėjo ir universiteto profesorių požiūris į liaudies dainas kaip istorinį šaltinį. Kai kurie profesoriai ir studentai domėjosi lenkų, baltarusių ir lietuvių liaudies dainomis. S. Daukantas istoriniuose veikaluose (*Darbuose*, *Būde lietuvių kalnėnų ir žemaičių*) dainas naudojo lietuvių ir žemaičių gyvenimui, papročiams charakterizuoti, pabrėžė didelę žmonių meilę dainoms[6].

S. Daukantas ne tik naudojosi ankstesnių rinkėjų surinkta tautosaka, bet ir pats rinko, įtraukdamas daug kitų asmenų iš įvairių Lietuvos vietų. Jis surinko apie 800 dainų, 96 pasako-

[5] *Daukantas S.* Darbay senuju Lituwiu yr Žemayczių 1822. – Kaunas, 1929, p. 5, 26, 27.

[6] *Daukantas S.* Lietuvių būdas. – Kaunas, 1935, p. 95, 97 ir kt.

jamosios tautosakos vienetus, daugiau kaip 1250 patarlių ir priežodžių bei kitos medžiagos. Tačiau paskelbė tik 118 dainų rinkinyje *Dajnes Źiamajtiû pagal źodiû Dajninikũ iszrazytas. Pirmasis Pėdelis*. Petropilie, 1846. Jame yra vestuvinių, karinių istorinių, meilės, socialinio protesto ir kt. dainų. Sudarydamas rinkinį, jis nebuvo toks atidus ir reiklus kaip Rėza ir Stanevičius. Į rinkinį pateko ne visai meniškų dainų, taip pat literatūrinės kilmės kūrinėliai – Silvestro Valiūno *Birutė* (Nr. 101), keli Antano Strazdo eilėraščiai (Nr. 91, 116, 118) bei keli kitų nežinomų autorių eilėraščiai, tarp kurių yra poemėlė *Daina apie linksmą pavasarį* (Nr. 103).

Rinkinio pratarmėje S. Daukantas dainų plačiau neaptarė, o nukreipė į L. Rėzos *Tyrinėjimą*. Jis dainas vertino kaip „praeities šešėlį", kaip medžiagą, atspindinčią „gilią senovę", liaudies pažiūras ir tautos būdą. Taip pat pateikė šiek tiek žinių apie pirmuosius dainų rinkėjus bei jų rinkinius.

Savo rinkinyje jis pirmasis atkreipė dėmesį į dainų variantus, esančius kituose rinkiniuose (S. Stanevičiaus) ir kai kurias rinkinio dainas (Nr. 6, 87, 97) gretino su Stanevičiaus paskelbtomis dainomis arba iš kitų šaltinių paimtais kūriniais bei jų fragmentais. Tačiau jis buvo nenuoseklus, nenurodė daugumos savo rinkinio dainų variantų ir net nesugretino savo rinkinyje išspausdintų artimų variantų.

Buvo parengęs ir antrąją liaudies dainų knygelę – antrąjį pėdelį, tačiau dėl nežinomų priežasčių tas rinkinys nebuvo išspausdintas.

Kaip rodo archyviniai duomenys, Daukantas iš užrašinėtojų reikalavo tikslumo, nors pats, ruošdamas tekstus spaudai, taisė kalbą, braukė svetimžodžius, kai kuriuos dainų tekstus skaldė, o kitus jungė į vieną dainą.

S. Daukanto pastangos rinkti ir skelbti tautosaką buvo reikšmingas įnašas į lietuvių folkloristiką bei skatinantis pavyzdys kitiems kultūros žmonėms. Kartu formavosi kad dar ir nelabai tobula tautosakos rinkimo metodika.

Išaugusį susidomėjimą lietuvių liaudies dainomis XIX a. 5-jame ir 6-jame dešimtmetyje aiškiai liudija keli beveik vienu metu pasirodę lietuvių liaudies dainų rinkiniai lenkų kalba. Tai Liudviko Adomo Jucevičiaus *Lietuvių liaudies dainos* (*Pieśni ludu litewskiego przekładania Liudwika z pokiewia*, Wilno, 1844), Karolio G. Brzozowskio *Panemuniečių liaudies dainos iš Aleksoto apylinkių* (*Pieśni ludu nadniemeńskiego z okolic Aleksoty*, Poznań, 1844). Pranciškus Zatorskis išvertė į lenkų kalbą apie 70 L. Rėzos dainų ir paskelbė knygoje *Vytautas prie Vorkslos* (*Witold nad Worksłą*, Warszawa, 1844) antrašte *Pieśni ludu z nad dalnego Niemna, przekład z litewskiego podług zbioru Rhesa*...

Iš visų čia paminėtų asmenų reikšmingiausia yra **Liudviko Jucevičiaus** (1813–1846), pasirašinėjusio Liudviko iš Pakievio slapyvardžiu, veikla. Jis laikomas žymiausiu XIX a. vidurio etnografu, be jau minėto dainų rinkinio, taip pat lietuvių patarlių rinkinio, palikęs keletą etnografijos darbų, iš kurių žymiausias yra *Lietuva* (*Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczjów skreślona przez Ludwika z Pokiewia*, Wilno, 1846). Pratarmėje jis dainas vertino kaip praeities paminklą, teikiantį medžiagos etnografijos, istorijos ir mitologijos tyrinėjimams, kartu pabrėždamas ir estetinę jų vertę. Remdamasis L. Rėzos ir S. Stanevičiaus požiūriu, idealizavo lietuvių liaudį, iškėlė daug gerųjų jos savybių (vaišingumą, darbštumą, gimtojo krašto meilę ir kt.).

Tuo pačiu metu, 1844 m., Vilniaus žurnale *Athenaeum* (1844, t. 2, str. 137–201) žymus lenkų rašytojas **Juzefas Igna-**

cas **Kraszewskis** (1812–1887) paskelbė straipsnį apie lietuvių liaudies dainas *Dainos. Pieśni litewskie*, kurį paskui pakartojo knygoje *Lietuva* (*Litwa*, I, 1847). Šiame straipsnyje jis perpasakojo L. Rėzos *Tyrinėjimo* mintis, pasinaudojo L. Jucevičiaus straipsniu apie dainas, paskelbtu 1838 m. žurnale *Tygodnik Peterburgski*, pacitavo apie 50 L. Rėzos ir keletą Teodoro Narbuto bei Jucevičiaus paskelbtų dainų[7].

Iki brolių Juškų dainų rinkinių pasirodymo didžiausios apimties yra garsaus vokiečių filologo **Georgo Heinricho Nesselmanno** (1811–1881) paruoštas lietuvių liaudies dainų rinkinys *Lietuvių liaudies dainos* (*Litauische Volkslieder, gesammelt, kritisch bearbeitet und metrisch übersetzt von* G. H. F. *Nesselmann*, Berlin, 1853). Nesselmannas buvo Karaliaučiaus universiteto profesorius, domėjosi lietuvių kalba, literatūra ir tautosaka. Dainų jis pats nerinko, o pasinaudojo kitų surinkta rankraštine ir paskelbta medžiaga. Savo rinkiniui jis panaudojo visas L. Rėzos ir S. Stanevičiaus paskelbtas dainas, iš Brzozowskio – 8, iš S. Daukanto – 76, iš žurnale *Neue Preussische Provinzial-Blätter* paskelbtų – 113 dainų. Likusias sakosi paėmęs iš Karaliaučiaus *Slaptojo archyvo* ir savo turimų rankraščių[8]. Iš viso šiame rinkinyje paskelbė 410 dai-

[7] J. Tumas-Vaižgantas, rašydamas apie Juškas (*Tumas* J. Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juškos-Juškevičiai. – Kaunas, 1924, p. 87), nurodė, kad Antanas Juška ėmęsis rinkti dainas, norėdamas pasekti Kraszewskiu. Mūsų manymu, A. Juškai nebuvo ko sekti Kraszewskiu, nes jis pats dainų nerinko, o tik jomis žavėjosi kaip idealistas romantikas. Šis Kraszewskio žavėjimasis lietuvių liaudies dainomis, be abejo, galėjo šiek tiek prisidėti prie A. Juškos susidomėjimo šia liaudies poetinės kūrybos rūšimi. Dainų rinkimo ir pateikimo metodų bei mokslinio požiūrio į jas Juška, kaip matysime toliau, mokėsi ne iš Kraszewskio, o iš kitų dainų rinkėjų, kurie patys jas rinko, skelbė ir tyrinėjo.

[8] *Nesselmann* G. H. F. Littauische Volkslieder. – Berlin, 1853, S. IX.

nų ir 55 jų melodijas. Dainos išspausdintos lietuvių ir vokiečių kalbomis.

Rinkinio pratarmėje G. Nesselmannas išdėstė savo požiūrį į dainas, jų pateikimo rinkinyje principus, aptarė kitų iki tol išleistus lietuvių liaudies dainų rinkinius. Jis vadovavosi tuo metu Vakarų Europoje populiarios mitologinės tautosakos kilmės atstovų pažiūromis, kurie tautosakos kilmę siejo su mitais, ieškojo kūrinio „pirmojo teksto" ir laisvai elgėsi su tautosakos kūriniais, juos „taisydami". Nesselmannas dainas laikė sukurtomis gilioje senovėje, bet paskui dainininkų sudarkytomis. Todėl jis tekstus laisvai redagavo, stengdamasis atkurti pirminį „tikrąjį tekstą". Jis dainų tekstus trumpino, papildė, perdirbinėjo, iš kelių vienos dainos variantų padarė vieną, įsivaizduotą „pirminį" dainos tekstą.

Remdamasis tuo požiūriu, Nesselmannas priekaištavo L. Rėzai, kad šis dainas išspausdino tokias, kokios buvo užrašytos iš dainininkų, ir sakėsi „kritiškai" peržiūrėjęs visą turimą medžiagą, „dažnai sujungdamas į vieną kai kurioms dainoms priklausančius sumaišytus dalykus, išskirdamas netinkamai sujungtus ir viską išversdamas metriškai"[9]. Šitoks tautosakos tekstų redagavimas yra nepriimtinas, nes jis neigia kolektyvinę dainos prigimtį, priklauso nuo individualaus skonio.

G. Nesselmannas geriau negu ankstyvesnieji tautosakos leidėjai sugrupavo rinkinio dainas pagal tematiką, nors šiaip jau tų grupių neatskyrė jokiu ženklu. Jis, kaip ir būdinga mitologinės tautosakos mokyklos atstovams, į pirmą vietą iškėlė tas dainas, kuriose yra lietuvių mitologijos liekanų.

Nors mokslui nepriimtinas dainų tekstų redagavimas, G. Nesselmanno rinkinys daug prisidėjo prie lietuvių liaudies dainų

[9] Ten pat.

populiarinimo. Jį gerai žinojo ir juo naudojosi kitų tautų mokslininkai, taip pat ir lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir tyrinėtojai. Su juo buvo susipažinę ir broliai Juškos.

Be G. Nesselmanno, nemažas indėlis į lietuvių tautosakos rinkimą ir leidimą yra padarytas žymaus XIX a. vidurio lyginamosios kalbotyros atstovo vokiečių kalbininko **Augusto Schleicherio** (1821–1868). Jis labai vertino lietuvių kalbą ir tautosaką, teigdamas, jog lietuvių liaudies dainos savo nepaprastai gražiomis melodijomis yra didžiulė kultūros vertybė. 1857 m. Prahoje išleido lietuvių tautosakos rinkinį, pavadintą *Lietuvių skaitiniai ir žodynėlis* (*Litauisches Lesebuch und Glossar*), kuriame išspausdino 63 dainas (17 dainų paimta iš L. Rėzos, 5 – iš Stanevičiaus, 6 – iš Daukanto, o kitos – jo paties užrašytos), 40 pasakų, apie 1500 smulkiosios tautosakos vienetų. Šis rinkinys buvo pirmas, kuriame išspausdinti beveik visų pagrindinių lietuvių tautosakos žanrų pavyzdžiai, ir tautosakininkų laikomas pirmąja lietuvių tautosakos chrestomatija.

A. Schleicheris stengėsi pabrėžti dainos originalo reikšmę ir nurodė medžiagą spausdinąs tokią, kokia ji buvo užrašyta ją atliekant. Perspausdindamas S. Stanevičiaus dainas, pateikė du tekstus – originalą ir transponuotą į literatūrinę kalbą. L. Rėzos ir S. Daukanto dainas paskelbė originalo kalba, tik vietomis kiek paredaguodamas.

Rinkinyje prie kiekvieno kūrinio nurodė jo šaltinį. Jis, kaip ir Rėza, prie daugelio dainų paminėjo tik vietovę, kurioje jos buvo užrašytos, p. 36, 46, ir 47 pažymėjo lytį asmens, iš kurio užrašytas kūrinys. Jis pirmasis lietuvių tautosakos rinkimo istorijoje nurodė poros pateikėjų pavardes.

Vertinant A. Schleicherio veiklą, reikėtų pažymėti tai, kad jis pirmasis pradėjo skelbti pasakas, pats surinko daug naujos

medžiagos, užrašydamas tautosaką, stengėsi išlaikyti tarmines tų kūrinių ypatybes, pradėjo žymėti kūrinių metriką. Tai buvo naujas žingsnis tautosakos moksle, turėjęs įtakos vėlesniems tautosakos rinkėjams. Broliai Juškos šį Schleicherio rinkinį turėjo, buvo su juo susipažinę ir minėjo savo dainų rinkiniuose.

Anksčiau minėti lietuvių liaudies dainų rinkėjų, skelbėjų ir tyrinėtojų darbai buvo svarbiausi ligi 1860 metų, t. y. iki to laiko, kai A. Juška pradėjo rinkti liaudies dainas. Tie darbai abiem broliams buvo žinomi ir tai buvo pagrindinis šaltinis, iš kurio jie galėjo mokytis dainų rinkimo metodikos, susidaryti tam tikrą požiūrį į dainas.

Pateiktoji apžvalga aiškiai parodė, jog buvo padėti tam tikri tautosakos rinkimo metodikos pagrindai (reikalauta užrašymo tikslumo, mėginama žymėti kad ir nepilną metriką, pridedamos melodijos, prie dainų rašomos pastabos), kuo Juškos neabejotinai pasinaudojo. Taip pat jau pradėta klasifikuoti dainas į atskiras grupes, kas leido vėlesniems tautosakos skelbėjams kurti labiau pamatuotus dainų klasifikacijos pagrindus.

PIRMAS SKYRIUS

Brolių Antano ir Jono Juškų gyvenimo ir veiklos bruožai

Pirmasis apie Antano ir Jono Juškų* gyvenimą po jų mirties lenkų spaudoje rašė prof. Janas Baudouinas de Courtenay: apie Antaną laikraščio *Nowiny* 1880 m. Nr. 329 priede, o apie Joną – žurnale *Prace Filologiczne*, 1886, t. I, p. 762–774 bei laikraštyje *Kraj*, 1886, Nr. 29–31. Biografinių duomenų jis sėmėsi iš Jono Juškos šeimos narių, taip pat daug padėjo jo paties pažintis su Juškomis, ypač su Jonu, su kuriuo artimai bendravo ištisą dešimtmetį. Minėtuose straipsniuose J. Bau-

* Lietuvių literatūroje Juškos buvo vadinami įvairiai: „Juškevičiais", „Juškomis-Juškevičiais" ir „Juškomis". Tarybiniu laikotarpiu daugiausia vartojama „Juškos". Dokumentuose anksčiau visur buvo rašoma „Juškevičiai". Liaudis juos vadino „Juškomis". Taip liepė save vadinti ir Antanas Juška (žr. *Vilniaus žinios*, 1907, Nr. 62, p.1). Brolių Juškų tendenciją vadintis „Juškomis" rodo ne tik minėtas A. Juškos liepimas jį vadinti Juška, bet ir pirmojo žodyno *Słownik polsko–litewski* rankraštyje jo paties ranka padėtas parašas „Juszka" (LKLLIR R-2178, lap. 1), ir tai, kad Jonas Juška, išleisdamas atskiru atspaudu lietuvių kalbos tarmių aprašą, pasirašė „Jon's Juszka" (*Kalbos lëtuviszko ležuvo*, p. 56). Vėliau Juškos pasirašinėdavo Juškevičiais, nes taip buvo įrašyta jų dokumentuose. Atsižvelgdami į jų pastangas vadintis Juškomis, o ne sulenkinta forma, šiame darbe juos vadinsime Juškomis.

douinas de Courtenay pateikė gana išsamią abiejų brolių charakteristiką, aptarė jų veiklą. Antai apie Antaną profesorius rašė, kad jis nebuvo užsidaręs kaip daugelis kunigų, nesileidęs į politiką, o visą atliekamą laiką skyręs mokslui, buvęs tolerantiškas kitoniškų pažiūrų atžvilgiu[1].

Tokia prof. J. Baudouino de Courtenay pateikta A. Juškos charakteristika nepatiko ano meto klerikalams. 1881 m. Varšuvos savaitraštyje *Przegląd Katolicki* kriptonimu pasirašęs autorius polemizavo su J. Baudouinu de Courtenay dėl A. Juškos pasaulietiškumo ir stengėsi jį parodyti kaip nepaprastai uolų bažnyčios tarną. Kita vertus, straipsnyje buvo pateikta svarbių duomenų, paryškinančių A. Juškos domėjimąsi lietuvių kalba, nušviečiančių kai kuriuos jo gyvenimo momentus, kas rodo, jog straipsnio autorius gerai pažinojo aprašomąjį asmenį[2].

Visi vėliau rašiusieji apie Juškas daugiau ar mažiau naudojosi minėtų autorių straipsniais, daug ką pakartodami, kai ką papildydami ar savaip interpretuodami. Juškos ne kartą buvo minimi XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios spaudoje. Jų veikla lietuvių kalbos ir tautosakos baruose buvo laikoma pavyzdžiu Lietuvos inteligentams, domimasi jų darbų likimu, sekama žodyno spausdinimo eiga[3].

[1] *Baudouin de Courtenay* J. Ksiądz Antoni Juszkiewicz // Nowiny: Dodatek. – Warszawa, 1880, Nr. 329.

[2] E. K. [*E. Kozłowski*]. Ks. Antoni Juszkiewicz // Przegląd katolicki. – Warszawa, 1881, Nr. 5, str. 86–88; Nr. 6, str. 102–105.

[3] *J. K. Sz. [Šliūpas]*. Dainos ir jų literatūra // Auszra. – 1883, Nr. 7–8, p. 252; *Dihrikis, Indrikis [Andriejus Latvis]*. Kunigas Antanas Juszkewiczius // Auszra. – 1883, Nr. 8, 9/10, p. 249; Jonas Juszkewyczius // Garsas. – Bitėnai, 1887, Nr. 3; *Jokantas* K. Broliai Juškevičiai // Vilniaus žinios. – Vilnius, 1907, Nr. 6, 7, 62, 65, 66.

Nepriklausomoje Lietuvoje pasirodė tik vienas reikšmingesnis darbas apie brolius Juškas – Juozo Tumo-Vaižganto paskaitų ciklas *Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juškos-Juškevičiai* (1924). Jo pagrindu paimta jau minėtų J. Baudouino de Courtenay ir E. K. [E. Kozłowski] straipsnių medžiaga, papildyta naujais duomenimis. J. Tumas A. Jušką laikė lenkų romantikų sekėju, o jo brolį – dirbusį Vakarų Europos kalbininkų įtakoje: „Kai Jonas Juška dirbo lietuvių kalbos dirvoje, Vakarų Europos įtakoje būdamas, Antanas Juškevičius tolygų darbą dirbo Vilniaus romantikų įtakoje“[4].

Iš abiejų brolių lietuvių liaudies dainų rinkimo srityje daugiausia nusipelnė Antanas Juška. Jonas Juška tame bare nuveikė nedaug. Jo svarbiausias nuopelnas tas, kad jis suteikė didelę paramą broliui Antanui: padėjo sutvarkyti ir išspausdinti surinktą medžiagą. Po Antano mirties toliau tęsė brolio surinktų dainų leidimą. Todėl, atsižvelgiant į glaudų abiejų brolių bendradarbiavimą, jų gyvenimo ir veiklos bruožai pateikiami kartu.

[4] *Tumas J.* Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juškos-Juškevičiai. – Kaunas, 1924, p. 86.

I

Kilmė ir kelias į mokslą

Antanas ir Jonas Juškos buvo kilę iš bežemių žemaičių bajorų. Tokie bežemiai bajorai, kurių tuo metu gausu buvo Žemaitijoje, dažniausiai tarnaudavo pas dvarininkus arba nuomodavo jų žemes. Prie pastarųjų priklausė ir Juškų tėvai.

Žemaičių bajorai buvo mažiau sulenkėję negu kitų Lietuvos vietų bajorija. Žemaičių bajorų gimtosios lietuvių kalbos vartojimas XIX a. pradžioje buvo dažnas reiškinys. Daugelis jų ekonominiu atžvilgiu nesiskyrė nuo valstiečių. Tokie buvo ir Juškų tėvai. Neturėdami savo žemės ir nuomodami svetimą, jie buvo priversti kilnotis iš vienos vietos į kitą. Todėl brolių Juškų gimimo vietos yra skirtingos: Jonas gimė 1815 m. birželio 18 d. Žarėnų parapijoje, Telšių apskrityje, o Antanas – 1819 m. birželio 16 d. Daujotų dvare, Čekiškės valsčiuje, Kauno apskrityje.

Pradžios mokslą Jonas Juška gavo iš keliaujančių mokytojų – „daraktorių“. Vėliau porą ar daugiau metų mokėsi Dotnuvoje bernardinų mokykloje. Tėvai toliau mokytis negalėjo leisti, nes neturėjo lėšų. Tai rodo, kad Juškos buvo nepasiturintys. Tačiau Jonas veržėsi į mokslą. Kadangi tėvai sūnaus leisti į

mokslus negalėjo, iš pradžių pagelbėjo sesuo Antanina, tarnavusi pas vieną dvarininką prižiūrėtoja. Ji davė Jonui 10 rublių ir šis įstojo į Kražių gimnaziją. Juška mokėsi gerai ir buvo dešimties kitų mokinių prižiūrėtoju bendrabutyje. Už priežiūrą iš kiekvieno mokinio jis gaudavo po du rublius. Tai ir buvo pagrindinis pajamų šaltinis, iš kurio gyveno ne tik jis pats, bet dar išlaikė ir savo brolį Antaną. Pastarasis, kaip ir Jonas, pirmiausia mokėsi namuose, o vėliau, Jono parengtas, įstojo į Kražių gimnazijos 3-ąją klasę.

Jonas Juška mokėsi labai gerai, nes, būdamas jau subrendusio amžiaus, matyt, suprato ir įvertino mokslo reikšmę. Gimnaziją baigė 1839 m. aukso medaliu ir norėjo stoti į Peterburgo universitetą. Tačiau tais metais stipendiją tebuvo galima gauti tik Kazanės universitete. Jonas nepanoro ten vykti ir laukė, kol atsiras vietos Peterburgo universitete. Tačiau ir kitais metais jis tegalėjo įstoti ne į Peterburgo, o tik į Charkovo universitetą, kuriame Istorijos-filologijos fakultetą baigė 1844 m. kandidato laipsniu.

1839 m. Jonui Juškai baigus Kražių gimnaziją, jo broliui Antanui tapo aišku, kad jis netenka globėjo. Todėl jau tais metais turėjo apsispręsti, ką toliau daryti. Greičiausiai ekonominių aplinkybių verčiamas, 1839 m. jis įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, nes ten galėjo gauti visą išlaikymą. Pasirinkti kunigo profesiją, galimas daiktas, jį skatino noras dirbti savame krašte ir būti arčiau savo krašto žmonių, nes kitų profesijų lietuviams carinės santvarkos metais buvo sunku gauti tarnybas Lietuvoje. Jeigu Antanas būtų anksčiau galvojęs tapti kunigu, jis galėjo stoti į seminariją baigęs keturias gimnazijos klases, nes to visai pakakdavo.

Antanas Juška kunigų seminariją baigė 1843 m. Pirmoji jo

darbo vieta buvo Antazavė[5], vėliau Obeliai (1845)[6] ir tik paskui Zarasai, kuriuose išbuvo trejus metus (1846–1849).

Išėjęs į gyvenimą, Antanas Juška nesitenkino seminarijoje įgytomis profesinėmis žiniomis, neužsidarė siaurame kunigo darbo rate ir nesulenkėjo, bet toliau plėtė akiratį. Jau minėtuose J. Baudouino de Courtenay ir E. K. straipsniuose apie A. Jušką pažymima, kad jis, gyvendamas Zarasuose, daug skaitė, stengėsi parsisiųsdinti knygų ir turėjo sukaupęs nemažą savo biblioteką. E. K. [E. Kozłowski] tarp kitko nurodo, jog jis daugiausia skaitęs lenkų kalba parašytas knygas, be to, stengęsis įsigyti knygų apie lietuvių kalbą ir literatūrą.

Kokias knygas, tarp jų ir lietuviškas, skaitė A. Juška, nė vienas minėtų autorių konkrečiai nenurodė. Tačiau kai kurie pagalbiniai šaltiniai padeda nustatyti bent dalį tos su lituanistika susijusios literatūros, kurią Juškos žinojo, studijavo ir naudojo savo darbuose.

Iš XIX a. pirmosios pusės lietuvių liaudies dainų rinkimo ir skelbimo istorijos žinome, kad šios poetinės liaudies kūrybos populiarinimo pagyvėjimas pastebimas 1840–1850 m., t. y. tuo metu, kai A. Juška mokėsi kunigų seminarijoje ir, baigęs ją,

[5] Visi anksčiau rašiusieji apie Antaną Jušką ir minėję jo darbo vietas, nurodė, kad jis pirmiausia buvęs paskirtas į Zarasus (tuomet vadintus Novoaleksandrovsku). Pirmasis taip teigė J. Baudouinas de Courtenay minėtame straipsnyje, išspausdintame laikraštyje *Nowiny*. Vėliau tai kartojo ir kiti. Patikrinus kasmet vyskupijų leidžiamus vadinamuosius „direktoriumus", Vilniaus vyskupijos 1844 m. direktoriume randame pažymėta, kad Antanas Juška (Juškievič) kunigauja Antazavėje, yra 25 metų amžiaus ir kunigauja pirmuosius metus (Directorium horarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXLIV bissextilem. – Vilnae, Typis Dioeces. Ad. Eccl. Montis SS. Salvatoris, p. 64).

[6] Directorium... pro dioecesi Vilnensi in annum domini MDCCCXLV, p. 80.

pradėjo dirbti įvairiose Lietuvos vietose bei ėmė gilintis į lietuvių kalbą. Tuo metu pasirodė Simono Daukanto *Būdas kalnėnų lietuvių ir žemaičių* (1845) ir *Dainės Žemaičių* (1846), Motiejaus Valančiaus *Žemaičių vyskupystė* (1848). Lenkų kalba išleisti keli Liudviko Jucevičiaus-Liudviko iš Pakievio darbai: patarlių rinkinys *Przysłowia ludu litewskiego* (1840), dainų rinkinys *Pieśni ludu litewskiego*, etnografijos veikalas *Litwa* (1846), apybraižos *Rysy Źmudzi* (1840) ir *Wspomnienia Źmudzi* (1842), kuriuose pateikiama daug etnografinės medžiagos, taip pat Karolio Brzozowskio *Panemuniečių liaudies dainos iš Aleksoto apylinkių* (*Pieśni ludu nadniemeńskiego z okolic Aleksoty*, 1844), Juzefo Ignaco Kraszewskio straipsnis, išspausdintas 1844 m. Vilniuje leistame žurnale *Athenaeum*, apie lietuvių liaudies dainas *Dainos. Pieśni litewskie* (pakartotas istorijos veikale *Litwa*, I, 1847). Vėliau matysime, kad daugelis čia paminėtų veikalų Juškoms buvo žinomi.

Antai akad. Izmajilas Sreznevskis 1856 m. lapkričio 22 d. Rusijos Imperatoriškosios mokslų akademijos posėdyje kalbėdamas apie iš Jono Juškos gautą straipsnį *Apie lietuvių kalbos savybes*, sakė, kad darbo autorius jam rašytame laiške nurodęs mokslininkus, kurių darbais naudojęsis rašydamas savo straipsnį. Jis paminėjęs Schleicherio, Kuršaičio, Valančiaus, Daukanto darbus greta dainų, pasakų ir gyvosios (kaip įgimtosios) kalbos medžiagos[7]. Kad Juškos buvo susipažinę su minėta literatūra, taip pat rodo ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (anksčiau Lietuvių kalbos ir literatūros institutas) bibliotekos rankraštyne saugomi jų autografai – išrašai iš K. Donelaičio *Metų*, L. Rėzos *Dainų*, S. Daukanto *Būdo*,

[7] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 122.

M. Valančiaus *Žemaičių vyskupystės* (apie lietuvių senovės tikybą), S. Stanevičiaus pasakėčių nuorašai bei daugelis išsirašytų kitų autorių pasakėčių[8].

Pagaliau dar vienas šaltinis, suteikiąs žinių apie Juškų turimas knygas – Jono Juškos ranka rašytas straipsnis apie A. Schleicherio gramatiką. Šiame rankraštyje paminėti šie jo panaudoti darbai: L. Jucevičiaus *Litwa*, *Wspomnienia Żmudzi* ir dainų leidinys, S. Daukanto ūkiškos knygelės, *Pasakos Pedro*, *Gywatos karwaydu senowes*, Petro Gomalevskio *Aplankymas senuko*, Jono Chodzkos *Jonas iš Svisločės*, M. Valančiaus *Žemaičių vyskupystė*[9]. Visa tai rodo, jog Juškos buvo susipažinę su svarbiausia naujausiąja savo gyvenamojo meto lietuvių literatūra, ypač ta, kuri siejosi su Lietuvos istorija, lietuvių kalba, tautosaka ir etnografija.

Juškos dirbo lietuvių kalbos, tautosakos ir etnografijos srityse. Tačiau toji jų daugiapusė veikla pasireiškė ne iš karto. Pirmiausia jie ėmėsi rinkti medžiagą ir tirti lietuvių kalbą. Domėtis lietuvių kalba ir ją tirti skatino jų pačių meilė gimtajai kalbai, kitų mokslininkų darbai, iškėlę tos kalbos vertę.

E. K. [E. Kozłowski] jau minėtame straipsnyje *Kun. Antanas Juškevičius* pabrėžė, jog Antanas Juška kalbinę medžiagą – patarles ir posakius – pradėjęs rinkti dirbdamas mokyklos kapelionu Ukmergėje, kur jis buvo perkeltas iš Zarasų 1849 metais ir čia išbuvo iki 1855 metų*. E. K. rašo, jog A. Juška „ragino juos [mokinius – A. M.] mylėti lietuvių kalbą ir la-

[8] LLTI BR, F 1 – 2193.

[9] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 216, ap. 3, Nr. 263.

* E. K. [E. Kozłowski] savo straipsnyje neteisingai nurodė, jog A. Juška Ukmergėje išbuvęs 10 metų.

biausiai jos mokytis bei tuo tikslu liepė užrašinėti ir jam atnešti girdėtus rečiau vartojamus lietuviškus posakius ir patarles"[10]. Tai rodo, kad, dirbdamas Ukmergėje, A. Juška jau pasireiškė kaip aktyvus lietuvių kalbos mylėtojas, skatinęs ir kitus ją mylėti. Kita vertus, patarlių ir liaudies kalbos posakių rinkimas bei mokinių įtraukimas į šį darbą rodytų, kad tuo metu jis jau ketino ruošti lietuvių kalbos žodyną, panaudodamas gyvąją liaudies kalbą.

XIX a. pirmojoje pusėje lietuvių kalbos žodyno parengimo klausimas buvo aktualus ir to darbo ėmėsi ne vienas Lietuvos inteligentas: Leonas Uvainis (1753–1828), Dionizas Poška (1757–1830), Simonas Stanevičius (1799–1848), Domininkas Sutkevičius (1788–1852), Anupras Liutkevičius, Simonas Daukantas (1793–1864), Kajetonas Nezabitauskis (1800–1876) ir kt. Nors nė vienas šių asmenų rengtas žodynas nebuvo išspausdintas, ano meto inteligentija žinojo apie kai kuriuos rašomus žodynus. Pavyzdžiui, 1826 m. Silvestras Valiūnas parašė D. Poškai eiliuotą laišką „Rašančiam lietuvišką žodinį". L. Jucevičius savo veikale *Litwa* taip pat paminėjo D. Poškos žodyną[11]. Stanislavo Mikuckio (1814–1890) 1866 m. parašytame darbe *Lietuvių–rusų žodyno klausimu. Pranešimas* (*По вопросу о Литовско–Русском словаре. Записка*) minimi tokie nespausdintų lietuvių kalbos žodynų sudarytojai: Kuršaitis, Sutkevičius (kurio penki žodyno tomai esą pas M. Valančių), K. Daukša, L. Ivinskis ir Mikalojus Akelaitis[12].

[10] *E. K. [E. Kozłowski].* Ks. Antoni Juszkiewicz // Przegląd katolicki. – Warszawa, 1881, Nr. 5, str. 86.

[11] *Juciewicz L.* Litwa. – Wilno, 1844, str. 12.

[12] РГО, отд. 53, оп. 1, No. 24.

Rankraštinį D. Poškos žodyną A. Juška atsitiktinai rado „kažin kokiame dvare Žemaičiuose užmestą su visokiu šlamštu ant užlų“[13]. Kadangi nežinoma, kada A. Juška surado D. Poškos žodyną, todėl negalima daryti kokių nors išvadų apie jo poveikį Juškai, tačiau pats to žodyno išgelbėjimas rodo, kad A. Juška suprato jo vertę ir brangino tokios rūšies darbus.

Gausus anksčiau minėtas lietuvių kalbos žodynus rašiusių autorių būrys aiškiai byloja, jog XIX a. pirmojoje pusėje ir viduryje lietuvių kalbos žodynų ruošimo reikalas Lietuvoje buvo gana aktualus. A. Juška taip pat neliko nuošalėje nuo to darbo ir apie 1850-uosius pradėjo rinkti medžiagą lietuvių kalbos žodynui, tuo pačiu įsijungdamas į gausias žodynininkų gretas.

Kai Antanas Juška pradėjo rinkti medžiagą lietuvių kalbos žodynui, lietuvių kalba ėmė domėtis ir jo brolis Jonas. Pastarąjį atsigręžti į lietuvių kalbą paskatino augantis Rusijos mokslininkų susidomėjimas lietuvių kalba, pastangos ją tirti ir, aišku, gauti apie ją kiek galima daugiau žinių.

Jonas Juška, studijuodamas Charkovo universitete, susipažino su tuo metu ką tik mokslinę karjerą pradedančiu profesoriumi Izmailu Ivanovičiumi Sreznevskiu (1812–1880), kuris nuo 1842 m. buvo Charkovo universiteto profesoriumi, o paskui 1847 m. perkeltas į Peterburgo universitetą. I. Sreznevskis buvo žymus XIX a. slavistas, parašęs reikšmingų kalbos mokslo veikalų, be to, domėjęsis etnografija ir tautosaka.

[13] *Miškinis* K. Dijanizas Poška // Vilniaus žinios. – 1905, Nr. 18. Vėliau, po Antano ir Jono Juškų mirties, Jono Juškos žmona 1908 m. D. Poškos žodyną su kai kuriais Juškų rankraščiais perdavė Lietuvių Mokslo draugijai. Dabar šis žodynas yra Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne.

Kokie buvo Jono Juškos santykiai su I. Sreznevskiu Charkovo universitete, duomenų nėra. Taip pat nežinoma, ar jie bendravo iki 1852 m. ir kas davė progos sustiprinti ryšius 1852 m.

Jonas Juška, baigęs Charkovo universitetą, įgijo mokytojo specialybę, tačiau Lietuvoje kaip lietuvis carinės priespaudos metais dirbti mokytoju negalėjo. Todėl daugiau kaip keturiasdešimt metų jis mokytojavo įvairiose Rusijos vietose. 1844 m. buvo paskirtas jaunesniuoju mokytoju Mogiliovo gimnazijoje, kurioje dirbo iki 1851 m. Iš Mogiliovo buvo perkeltas į Novgorodą, kur išbuvo iki 1858 m.

J. Baudouino de Courtenay tvirtinimu, Jonas Juška Charkovo universitete negavęs gero filologinio išsilavinimo nei paskatinimo domėtis lietuvių kalba[14]. Profesorius, remdamasis Jono Juškos laišku broliui Antanui, teigė, kad lietuvių kalbos dalykais Jonas pradėjęs domėtis tik 1852 m., paskatintas akad. I. Sreznevskio, kuris jam nurodęs, jog iš lietuvių kalbos studijų esą galima gauti daug naudos mokslui[15].

Rusų mokslininkų domėjimasis lietuvių kalba ypač pastebimas XIX a. viduryje. Tuo metu, kaip nurodo Vasilijus Baza-

[14] *Baudouin de Courtenay J.* Jan Juszkiewicz // Prace filologiczne. – Warszawa, 1885, t. 1, str. 765.

[15] Ten pat. [Kad toji I. Sreznevskio įtaka pakreipė J. Juškos gyvenimą ir veiklą, rodo jo laiškas įžymiajam rusų mokslininkui: „Kuo toliau žengiu savo lietuvių kalbos tyrinėjimuose, kuo daugiau susipažįstu su senaisiais slavų raštijos paminklais, tuo labiau įsitikinu Jūsų pamokymų ir pagalbos reikšme bei svarbumu, tuo giliau mano širdyje šaknijasi pagarbos ir dėkingumo jausmas Jums, Izmailai Ivanovičiau, kaip naujo mano dvasinio gyvenimo periodo kaltininkui“. (Cit. iš: *Sabaliauskas A.* Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, iki 1940 m. – V., 1979, p. 163). – *Sudarytojo prierašas*].

novas, vyko ginčas tarp vokiečių filologų ir rusų slavofilų kalbininkų dėl germanų ir slavų kalbų artimumo sanskrito kalbai. Vokiečių kalbininkai romantikai į pirmą vietą kėlė visa, kas germaniška, o rusų kalbininkai slavofilai stengėsi įrodyti slavų ir lietuvių–latvių kalbų artimumą sanskritui[16]. Štai kodėl lietuvių kalbos, kaip artimos slavų kalboms, tyrimo reikalas buvo gana aktualus.

XIX a. pirmojoje pusėje pirmasis darbas, plačiau supažindinęs ano meto rusų visuomenę su lietuvių tautos istorija (iki XIV a.), lietuvių gyvenamosiomis vietomis, lietuvių kalbos ir literatūros rašytiniais paminklais, buvo Piotro Köppeno (rus. Кёппен; 1793–1864) studija *Apie lietuvių (= baltų) tautų kilmę, kalbą ir literatūrą* (*О происхождении, языке и литературе литовских народов*), paskelbta Sankt Peterburge 1827 m. Joje pateikiama gana smulki bibliografinio pobūdžio lietuvių literatūros apžvalga nuo Mažvydo iki XIX a. pradžios.

Lietuvių kalbos tyrimo reikalais rūpinosi Peterburgo Rusijos mokslo akademijos antrasis skyrius. Matyt, neatsitiktinai Peterburge buvo išleista ir minėtoji P. Köppeno studija. 1839 m. į užsienį buvo komandiruotas jaunas rusų kalbininkas Pavelas Ivanovičius Preisas (Прейс; 1810–1846), manęs, kad lyginamosios kalbotyros metodu tiriant slavų kalbas, „darosi nepaprastai būtinas lietuvių kalbos studijavimas“[17]. Komandiruotės metu (1839 m. pab.–1840 m. pr.) lietuvių kalbos mokėsi pas L. Rėzos jam rekomenduotą studentą Frydrichą Kuršaitį (1806–1884), naudojosi L. Rėzos bibliotekoje esančia gau-

[16] *Базанов В.* Г. А. Ф. Гильфердинг и его *Онежские былины* // Онежские былины, записанные А. Ф. Гильфердингом летом 1871 года. — Москва-Ленинград, 1949.

[17] Живая старина, вып. II. — С-Петербург, 1890, стр. 124.

sia literatūra lietuvių kalbos klausimais[18]. P. Preisas „Rusijoje ir apskritai slavuose buvo pirmas mokslininkas, lietuvių kalbos žinovas“[19]. Jis lygino slavų ir lietuvių kalbų ryšius, tyrė mitologiją, lietuviškus vietovardžius, rašė kažkokį darbą iš lietuvių kalbos srities[20], bet ankstyva mirtis sutrukdė baigti pradėtus darbus. P. Preiso darbo pobūdį ir svarbą taikliai apibūdino Jonas Palionis: „<...> P. Preisas buvo pirmasis rusų mokslininkas, kuris pradėjo sistemingai studijuoti ir moksliškai tyrinėti lietuvių kalbą, pirmasis rusų slavistas, kuris savo darbuose plačiai ir mokamai ėmė operuoti lietuvių kalbos duomenimis. Todėl su jo vardu ir sietina ne tik padidėjusio rusų mokslininkų domėjimosi, bet ir jų rimto mokslinio lietuvių kalbos tyrinėjimo pradžia“[21].

Tam tikro poveikio rusų mokslininkams turėjo ir S. Daukanto darbas Peterburge bei ten jo išleistos knygelės. Iš trylikos paskelbtų jam gyvam esant knygelių dvylika išleista Peterburge. Viename išlikusiame Kornelijaus Nepoto *Givatas didiujų karvaidų senovės...* egzemplioriuje įklijuota leidėjo Ksavero Kanapackio (Konopackio) rusiška pratarmė, kurioje nurodoma, jog lietuvių tautos nacionalinį savitumą sudaranti liaudies lūpose išlikusi liaudies kalba, liaudies dainos. Taip pat ten pažymima, kad vokiečių mokslininkai, gerai nemokėdami lietuvių kalbos, darą klaidingas išvadas apie lie-

[18] Ten pat, p. 127.

[19] Ten pat, p. 10.

[20] Kad P. Preisas rašė tokį darbą, užsimena I. Sreznevskis, recenzuodamas Nesselmanno žodyną: *Срезневский И. И.* Словарь литовского языка Г. Нессельманна // Известия Имп. Академии Наук по отделению русского языка и словестности. — Спб., 1852, т. 1, стр. 107.

[21] *Palionis J.* Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką. – Kaunas, 1963, p. 20.

tuvių kalbos giminystę su kitomis kalbomis. Šis vertimas galįs padėti mokslo žmonėms susipažinti su mažai ištirta lietuvių kalba.

Ypač daug prie lietuvių kalbos tyrimo Rusijoje prisidėjo žymusis slavistas Izmailas Sreznevskis. Jis pats lietuvių kalbos netyrinėjo, tačiau skatino kitus imtis šio darbo. Antai 1852 m. paskelbtoje Nesselmanno žodyno recenzijoje jis pabrėžė lietuvių kalbos reikšmę slavų kalbų studijoms, sakydamas, kad „be jokios abejonės, pirmiausia ir labiausiai būtinas lietuvių kalbos mokėjimas“[22] . Ieškant tokių žmonių, jo žvilgsnis nukrypo į Stanislovą Mikuckį (1814–1890), apie kurį toje pačioje recenzijoje rašė: „Yra vilties, kad vienas iš mūsų mokslininkų, tiek gabus, tiek ir mokytas, papuoš mūsų filologinę literatūrą pavyzdiniais darbais apie lietuvių kalbą...“[23]. Rusijos mokslų akademijos Antrasis skyrius 1853 m. pasiuntė jį trejiems metams į Lietuvą ir Baltarusiją tirti lietuvių kalbos tarmių. Visus komandiruotės bei darbo programos reikalus tvarkė I. Sreznevskis.Toji programa apėmė ne tik lietuvių kalbos dalykus, bet ir lietuvių raštijos raidą ir folklorą. S. Mikuckis turėjo ištirti: „1. Kokie bruožai nusako lietuvių kalbos pobūdį ir jos artimiausią giminystę su slavų kalba? 2. Kokie lietuvių kalbos rašytiniai ir liaudies kūrybos dalykai yra ypač svarbūs istoriniu-filologiniu atžvilgiu? Koks yra lietuvių raštijos periodas ir kokie buvo svarbiausieji jos vaisiai, pradedant nuo pačių seniausių?“[24]. Jis dar

[22] *Микуцкий С. П.* и *Срезневский И. И.* Словарь Литовского языка Г. Нессельмана // Известия Имп. Академии Наук по отделению русского языка и словестности, т. 1. — Спб., 1852, стр. 105.

[23] Ten pat, p. 106.

[24] *Palionis J.* Min. veik., p. 24.

turėjo rašyti lyginamąjį lietuvių–rusų kalbų žodyną, tačiau dėtų vilčių nepateisino.

Tuo pačiu metu akad. I. Sreznevskis į lietuvių kalbos tyrimo sritį įtraukė ir Joną Jušką, su kuriuo, matyt, buvo pažįstamas nuo studijų Charkovo universitete, bet artimiau jie ėmė bendrauti, kai J. Juška 1851 m. apsigyveno Novgorode. 1852 m. buvo lemiami: akademiko paskatintas buvęs jo studentas ėmėsi lietuvių kalbos tyrinėjimų.

Jau galėjome pastebėti, kad Antanas Juška lietuvių kalbos tyrimo baruose nuėjo kalbininko praktiko keliu – rinko žodynui medžiagą. Tuo tarpu jo brolis Jonas, turėjęs didesnį filologinį pasiruošimą, pasirinko tyrinėtojo-teoretiko kelią.

Jono biografai (pvz., J. Baudouinas de Courtenay) pabrėžia, jog pradžioje jo domėjimasis lietuvių kalba buvo diletantiškas, tačiau, nuolat gilindamasis į šį dalyką, pasiekė neblogų rezultatų. Antai 1856 m. Jonas jau rašė straipsnius lietuvių kalbos klausimais ir porą jų išspausdino Rusijos mokslų akademijos leidinys *Izviestija*.

Rusijos mokslų akademija domėjosi moksline literatūra apie lietuvių kalbą ir, kai pasirodydavo koks nors naujas tos srities darbas, su juo būdavo susipažįstama, recenzuojamas spaudoje. Todėl, kai 1856 m. pasirodė Augusto Schleicherio *Lietuvių kalbos vadovėlis* (*Handbuch der Litauischen Sprache*, Praha, 1856), akad. I. Sreznevskis, nuolat sekęs Jono Juškos lietuvių kalbos studijas ir žinojęs jo pasiekimus, nedelsdamas paprašė recenzuoti tą Schleicherio veikalą.

J. Juškos recenziją akad. I. Sreznevskis perskaitė Rusijos mokslų akademijos Rusų kalbos ir literatūros skyriaus posė-

dyje 1856 m. spalio 22 d. ir pasiūlė ją išspausdinti akademijos žurnale[25]. Akademija, matyt, vertino šį Jono darbą, nes kitais, 1857 m., jį išleido atskira brošiūra *Записка о книге Шлейхера: Handbuch der Litauischen Sprache*. Praga, 1856. И. Юшкевича. — Санктпетербург, 1857.

Apskritai Rusijos mokslų akademija Joną Jušką laikė rimtu savo bendradarbiu ir laukė naujų darbų, ypač po to, kai S. Mikuckis, iš kurio buvo tikimasi sulaukti lietuvių kalbos žodyno ar bent jau medžiagos rinkinio jam, akademiją apvylė. 1857 m. akad. I. Sreznevskis dėl to akademijai rašė: „Bet tai negali nukreipti Skyriaus nuo sumanymo vykdymo iki galo. Savo laiku aš turėjau garbės pranešti Skyriui apie kitą lietuvių kalbos žinovą, užsiimantį jos tyrinėjimu, apie p. Juškevičių; Juškevičiaus darbai buvo Skyriaus patvirtinti ir kai kurie išspausdinti *Izviestijose*. Šiuo metu jis baigia savo lietuvių kalbos etimologinio žodyno tyrimą, kuriame naudojosi įvairių Lietuvos sričių liaudies kalbos turtais. Galima tikėtis, kad p. Juškevičiaus darbas bus puikus rusų kalbinės literatūros pasiekimas ir turbūt, jei sąlygos nepasikeis, bus išleistas globojant Akademijos Antrajam skyriui“[26]. Akademiko palankus atsiliepimas nebuvo tuščia kalba: Jonas Juška jau 1855 m., remdamasis Aleksandro Hilferdingo tyrinėjimu, buvo sudaręs lietuvių–sanskrito kalbų atitikmenų žodynėlį (*Словарь литовско–санскритских соответствий*), kurį 1856 m. pradžioje pateikė I. Sreznevskiui bei jo paska-

[25] *Юшкевич И.* Записка о литовской грамматике Шлейхера // Известия имп. Академии Наук... – Спб. 1856, т. V, стр. 318–330.

[26] Выписка из протоколов Второго Отделения Императорской Академии Наук за июнь месяц 1857 года // Известия Имп. Академии Наук. — Спб., 1857, т. VI, стр. 255.

tintas tais pačiais metais pradėjo rengti *Lietuvių kalbos šaknų žodyną* (*Литовский корнесловъ*)[27].

Visa tai rodo, jog Jono Juškos ryšiai su akad. I. Sreznevskiu, o per jį ir su Rusijos mokslų akademija, jam turėjo didelę reikšmę – jis pamažu įsitraukė į kalbos mokslą ir akademijos lėšomis galėjo spausdinti savo darbus, o paskui – ir brolio Antano užrašytas lietuvių liaudies dainas.

[27] Plačiau žr.: *Sabaliauskas* A. Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija iki 1940 m. – V., 1979, p. 162–163.

I I

Dėmesys lietuvių kalbai ir tautosakai

Susidomėjimas lietuvių kalba bei užsimezgę ryšiai su plačių interesų Rusijos mokslininkais paskatino Juškas imtis praktinių darbų – rinkti medžiagą žodynui, užrašinėti tautosaką. Tai juos suartino su paprastais žmonėmis, padėjo geriau pažinti liaudies kūrybą – tautosaką ir papročius. Kalbos reikalui, kaip galima spręsti iš cituoto E. K. straipsnio, Antanas Juška Ukmergėje iš pradžių rinko tik žodžius ir patarles.

Patarlėmis XIX a. pirmojoje pusėje daugiausia domėjosi S. Daukantas ir L. Jucevičius. Daug patarlių S. Daukantas panaudojo *Būde*, taip pat, susistemintų didaktiniais principais, įdėjo į kai kurias knygeles. L. Jucevičius lenkų kalba išleido net atskirą lietuvių patarlių rinkinį su plačiais kiekvieno kūrinėlio paaiškinimais. Minėtieji darbai, galimas daiktas, galėjo paskatinti A. Jušką atkreipti dėmesį į patarles ne tik kaip į liaudies kalbos, bet ir kaip į liaudies išminties faktą. Toks lingvistinis A. Juškos domėjimasis tautosaka prasideda Pušalote, į kurį buvo perkeltas 1855 m.

Atrodo, kad tuo metu abu broliai ėmė labiau bendradarbiauti, naudotis vienas antro medžiaga, parama ir patyrimu.

To meto Juškų pažiūros į tautosaką, taip pat ir į dainas, atsispindėjo Jono Juškos pateiktoje A. Schleicherio gramatikos recenzijoje. Joje jis šitaip apibūdino lietuvių kalbos tyrinėjimo padėtį: „Lietuvių kalba tarpe indoeuropiečių kilmės kalbų, kaip neturtinga proto kūrinių, iki mūsų laikų neatkreipė į save mokytų tyrinėtojų dėmesio. Visas jos išminties turtingumas yra liaudies poezijoje, bažnytinėse knygose ir nedaugelyje smulkių, daugiausia verstinių, kūrinių. Bet lietuvių kalba užima garbingą vietą greta savo draugių ne proto kūriniais, ne moksliniais tyrinėjimais, o kalbos, kaip liaudies posakių, turtingumu, įvairumu ir senumu bei formų, iki šiol išlikusių gyvojoje kalboje, grynumu. Jai buvo lemta tūnoti užmirštai ir susilaukti to meto, kada pasireikš mintis tirti žmogaus kalbos prigimtį, išdėstyti jos esmines dalis ir nustatyti jos pasireiškimo bendruosius dėsnius. Šitoks laikas jau atėjo. Bet dar nedaug temėginta ją filologiškai tyrinėti“[28].

Šios J. Juškos mintys, išsakytos dar 1856 m., rodo, kad jis svarbiausiu lietuvių kalbos šaltiniu laikė liaudies kūrybą ir ją vertino kaip medžiagą lietuvių kalbai tirti. Jis aiškiai konstatavo faktą, jog lietuvių kalbos tyrinėjimo srityje dar nedaug padaryta, pats jautė reikalą ją tirti ir norėjo, kad tas darbas būtų dirbamas.

Toks J. Juškos supratimas, kad lietuvių kalba tesanti menkai ištirta ir kad ją reikia tirti, be abejo, buvo nesvetimas ir jo broliui Antanui, kaip tik tuo metu persikėlusiam gyventi į Pušalotą. Kaip matysime vėliau, abu broliai visą gyvenimą glaudžiai bendravo: Jonas beveik kasmet atvažiuodavo atostogų

[28] *Юшкевич И.* Записка о книге Шлейхера: *Handbuch der Litauischen Sprache*. Prag, 1856. – Спб.: В типографии Императорской Академии Наук, стр. 4.

pas Antaną, jie drauge aptardavo savo darbus, padėdavo vienas kitam. Darosi visiškai aišku, kodėl Antanas Pušalote praplėtė liaudies kūrybos medžiagos rinkimo apimtį – užrašė daugiau ir įvairesnių dalykų.

Kad gyvendamas Pušalote A. Juška labiau negu anksčiau ėmė gilintis į lietuvių kalbos klausimus ir pradėjo rinkti kalbinę medžiagą tiesiog iš liaudies lūpų, tvirtino savo straipsniuose jau patys pirmieji jo biografai. „Pušalote jo meilė mokslui, – rašė J. Baudouinas de Courtenay, – įgavo apibrėžtą kryptį. Jis pradėjo iš pagrindų studijuoti gimtąją (lietuvių) kalbą ir rezultatas buvo tas, kad nutarė ir pats prisidėti prie žinių paskleidimo apie tą kalbą ir literatūrą. Ėmė rinkti liaudies kūrinius tiesiai iš liaudies lūpų. Tam reikalui aukojo visas laisvas nuo savo pareigų valandas, negailėdamas pinigų, būtinų apmokėti pateikėjams, kuriuos dainų dainavimas ir rečitavimas atitraukdavo nuo ūkio darbų visą dieną. Tokiu būdu dar Pušalote kunigas Juškevičius surinko daugybę liaudies dainų, patarlių ir t. t., taip pat su išsamiais paaiškinimais atskirų posakių, kuriuos rašė atskirose kortelėse“[29].

Kad A. Juška, gyvendamas Pušalote, skaitė naujausius leidinius apie lietuvių kalbą ir skolino juos kitiems susipažinti bei kad 1857 m. jau rinko lietuvių liaudies dainas ir ragino kitus tai daryti, be minėto J. Baudouino de Courtenay liudijimo, savo atsiminimuose pasakoja ir mokytojas aušrininkas Jonas Koncevičius (1835–1915?), kuris 1857–1858 m. dirbo guvernantu Kiauklių dvare netoli Pušaloto ir susitikdavo su A. Juška[30]. J. Koncevi-

[29] *Baudouin de Courtenay J.* Ksiądz Antoni Juszkiewicz // Nowiny. Dodatek. – Warszawa, 1880, Nr. 329.

[30] M. B. [*Biržiška* M.]. Iš gyvenimo lietuvių studentų Maskvoje 60-tais metais //Aušrinė. – 1910, Nr. 2, p. 3.

čius nurodo, jog A. Juška gyrė jam lietuvių liaudies dainas, ragino jas rinkti ir davė susipažinti su A. Schleicherio lietuvių kalbos gramatika ir chrestomatija. Antano Juškos paveiktas, jis pradėjo rinkti lietuvių liaudies dainas ir kitą tautosaką ir 1858 m. Peterburge jas atidavė Jonui Juškai[31]. Apskritai kad Pušalote dainas jau rinko Antanas Juška, patvirtina Juškų rankraštinė ir spausdinta medžiaga. Įdomu ir tai, kad tuo metu lietuvių liaudies dainomis pradėjo domėtis ir jo brolis Jonas.

Jono Juškos domėjimasis lietuvių liaudies dainomis buvo susijęs su jo požiūriu į liaudies poeziją kaip į kalbinę medžiagą. 1858 m. jis keliavo po Lietuvą, rinkdamas kalbos duomenis ruošiamam savo lietuvių kalbos tarmių aprašui. Tų pačių metų pabaigoje jis perėjo dirbti į Novgorodo kareivių mokyklą, nes karo ministerijos žinioje esančių mokyklų mokytojai gaudavo didesnį atlyginimą. Materialinė būklė J. Juškai buvo labai svarbi, nes jis leido į mokslą du jaunesniuosius savo brolius.

1859 m. Novgorodo kareivių mokykla buvo uždaryta, o J. Juška laikinai paskirtas į tokią pat mokyklą Peterburge. Čia gyvendamas jis turėjo progos užmegzti artimesnius ryšius su rusų mokslininkais, ypač su akad. J. Sreznevskiu. Todėl nenuostabu, kad Jono gyvenimo Peterburge laikotarpis yra pats produktyviausias jo lietuvių kalbos tyrinėjimo baruose: tuo metu jis aprašė lietuvių kalbos tarmes ir parašė lietuvių kalbos gramatiką. Šie darbai aiškiai parodė, kad anksčiau minėtas jo pateiktas liaudies poezijos ir gyvosios liaudies kalbos, kaip pagrindinio lietuvių kalbos tyrinėjimo šaltinio, įvertinimas nebuvo vien teoriniai samprotavimai, bet tai atsispindėjo ir jo

[31] *Biržiška* V. Aleksandrynas. 2-sis fotografuotas leid. – V., 1990, t. 3, p. 400.

praktinėje veikloje. 1861 m. Jonas Juška išleido savo lietuvių kalbos tarmių tyrinėjimą *Kałbos lëtuviszko lëżuv'o*[32]. Jame remiamasi gyvąja kalba ir liaudies dainomis.

Rinkdamas savo darbui medžiagą, po Lietuvą jis keliavo du kartus – 1858 ir 1861 m. Antrą kartą į kelionę leidosi jau gyvendamas Peterburge. „Aš šiame karte, – rašė J. Juška, – pasiėmiau surašyti tuos tiktai atskirtinius ženklus, kuriuos galėjau pasergėti savo kelionėje per Lietuvą ir Žemaičius m. 1858 ir šią vasarą"[33]. Drąsiai galima daryti išvadą, jog jo nuomonė apie lietuvių kalbos tyrimo būklę A. Schleicherio gramatikos recenzijoje buvo jo tolesnės veiklos programa – tyrinėti lietuvių kalbą, remiantis tautosaka ir gyvąja liaudies kalba.

Minėtame darbe J. Juška lietuvių kalbos tarmėms pailiustruoti įdėjo 7 lietuvių liaudies dainas, užrašytas šiose vietose: Kaltinėnuose – 2, Ariogaloje – 1, Pušalote – 2, Švenčionyse – 2. Nors apskritai laikomasi nuomonės, kad liaudies dainas užrašinėjo tik Antanas Juška, tačiau yra pakankamai duomenų, jog dainas kalbos reikalui rinko ir Jonas. Pateikdamas Kaltinėnuose (p. 20 ir 46), Pušalote (p. 30 ir 44) ir Ariogaloje (p. 27) užrašytas dainas, J. Juška tik pažymi jų užrašymo vietą, nenurodydamas, kas jas užrašė. Tačiau prie Švenčionių tarmę iliustruojančių dainų *Ulio sesulė* ir *Pasėjau rutelį*

[32] Jono Juškos tarmių aprašas išspausdintas dviem kalbomis – rusų ir lietuvių: „О говорах литовского языка. И. В. Юшкевича / Apie kałbas lëtuviszko lëżuv'o" // Известия Императорской Академии Наук по Отделению русского языка и словестности, т. 10, вып. 2. — Спб., 1861, стр. 361–432. Taip pat atskiru atspaudu: Kałbos lëtuviszko lëżuv'o ir lëtuviszkas statraszimas arba ortograpija. – Peterburge: Spaustuvėje Moksłu Akademijos, 1861. Žurnale Jono pavardė parašyta „Juškevičia", atspaude pasirašo „Jon's Juszka" (p. 56).

[33] *Juszka Jon's*. Kałbos lëtuviszko lëżuv'o..., p. 7.

lygiuos laukuos rašo: „Visi viršiaus minavoti privalumai rytų lietuvių kalbos randami yra kalboje Šventėniškių lėtuvių; ką galim matyti iš šių dviejų dainų, kuri surašiau iš žodžių vienos daininінkės Šventėnų parakvijos"[34]. Knygos autoriaus pavartotas žodis „surašiau" rodo, kad jis jas užrašė, keliaudamas po Lietuvą.

Liaudies dainų naudojimas kalbos mokslo reikalui nebuvo naujas dalykas. Pirmosios išspausdintos lietuvių liaudies dainos Pilypo Ruigio (Ruhig) veikale *Lietuvių kalbos tyrinėjimas* (*Betrachtung der Litauischen Sprache*..., 1745) taip pat buvo skirtos pailiustruoti lietuvių kalbos grožiui. Vėliau tam pačiam tikslui liaudies dainas naudojo ir A. Schleicheris. Tad J. Juška tarsi pratęsė kitų mokslininkų tradiciją.

Šį kartą domina kitas klausimas – ar J. Juška teužrašė tik minėtas dvi dainas, ar ir kitos paskelbtosios jo veikale dainos yra jo užrašytos? Atsakyti šį klausimą šiek tiek padeda išlikę Juškų rankraščiai, kuriuose yra dainų, panaudotų *Kalbose*. Viename nebaigtame rankraštyje, pavadintame *Dainuškos iš apygardos Šventėnų*, yra Švenčionių apylinkėse užrašytų dainų[35]. Iš keturių čia esančių dainų dvi pirmosios įdėtos į J. Juškos darbą Švenčionių tarmei pailiustruoti. Vadinasi, Jonas užrašė jų daugiau. Kitą Juškų rankraštinį dainų rinkinį sudaro trys sąsiuviniai[36]. Pirmajame sąsiuvinyje (p. 2–25), kuriame yra 11 dainų, nurodyta, jog jos užrašytos Ariogalos apylinkėje. Antroji daina *Šalta, šalta, šalta dienelė* panaudota *Kalbose* (p. 27–28). Antras (p. 26–65, Nr. 17–32) ir trečias (p. 66–89,

[34] Ten pat, p. 31.

[35] LLTI BR, F 1 – 2197.

[36] Ten pat, F 1 – 2196.

Nr. 33–41) sąsiuviniai, kaip rodo paginacija ir dainų numeracija, yra vieno rinkinio dalys. Antrajame sąsiuvinyje yra Pušaloto apylinkės dainos. Iš čia viena daina *Tatuši, mano!*, pažymėta 29-uoju numeriu, taip pat panaudota *Kalbose*. Prie kitų po jos einančių dainų pažymėta, kad jas užrašęs Antanas Juška. Taip pat prie visų trečiojo sąsiuvinio dainų (Nr. 35–41) nurodyta, kad jas Kaltinėnų apylinkėje užrašė Antanas Juška. Tie faktai leidžia manyti, kad pirmojo sąsiuvinio dainos ir dalis antrojo sąsiuvinio dainų užrašytos ne Antano, o Jono Juškos. Vadinasi, rinkdamas kalbinę medžiagą, liaudies dainų jis bus užrašęs ne tik Švenčionių apylinkėse, bet ir kitose Lietuvos vietose.

Gyvendamas Pušalote, Antanas Juška, kaip minėta, kur kas plačiau ėmė domėtis poetine liaudies kūryba, ėmė gilintis į liaudies gyvenimą ir jos papročius. Pušalote jis užrašė nemažai dainų tekstų ir jų melodijų. Kiek jų užrašė iš viso, tuo tarpu pagal turimus duomenis negalima nustatyti. Galima tenkintis tik J. Baudouino de Courtenay tvirtinimu, jog A. Juška Pušalote „surinko daugybę dainų".

Iki šiol nebuvo žinoma, kad Pušalote A. Juška aprašė pušalotiškių vestuvių papročius. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne tarp Juškų rankraščių yra rusų kalba ranka rašytas ne visai užbaigtas 56 puslapių vestuvių aprašas *Pušaloto lietuvių vestuvių apeigos* (*Свадебные обряды Пушалотских Литовцев*, LLTI BR F 1–2237). Apraše autorius nenurodytas. Rankraštis nežinia kieno buvo priskirtas Jonui Juškai. Bet žinant, kad A. Juška domėjosi liaudies papročiais, turėdamas daug daugiau progos juos stebėti, ir kad jis aprašė veliuoniškių vestuvių papročius, Pušaloto vestuvių aprašą reikia laikyti Antano, o ne Jono Juškos darbu.

XIX a. pirmojoje pusėje šiek tiek lietuviškų vestuvių papročių pateikė S. Daukantas savo istorijoje *Darbai senųjų lietuvių kalnėnų ir Žemaičių*, paskui kiek plačiau *Būde* bei jo amžininkas L. Jucevičius etnografijos veikale *Litwa*. Jie abu, kaip sudėtinę vestuvių dalį, pateikė ir dainas, tačiau nevienodai: S. Daukantas *Būde* įdėjo tik jų fragmentus, tuo tarpu L. Jucevičius – pilnesnius tekstus. A. Juška Pušaloto vestuvių aprašu pratęsė lietuvių vestuvinių apeigų užrašymą naujesniu lygiu: vestuvių papročius suskirstė pagal vestuvių eigą, įdėjo dainas, kaip sudėtinę papročių dalį. Apraše yra trys dainos ir dvi jaunosios atsisveikinimo raudos.

Sprendžiant iš to, kad rankraštis yra rusų kalba, tikriausiai jis buvo ruošiamas spaudai, tačiau dėl nežinomų priežasčių liko nepaskelbtas. Kad tas darbas buvo ruošiamas spaudai nelietuviui skaitytojui, matyti iš pratarmės, pristatančios vestuvių papročius bei Juškų pažiūras, būdingas maždaug 1860-ųjų metų laikotarpiui, t. y. kai Antanas gyveno Pušalote. Tiesa, nėra duomenų, kuris iš jų rašė tą pratarmę, todėl ir sunku spręsti, kieno mintys lėmė ten išdėstytus požiūrius.

Pratarmėje nurodoma, kad lietuviai ligi šiol yra išlaikę senovės padavimų, tikėjimų ir papročių, kurie siekia laikus dar iki krikščionybės įvedimo Lietuvoje. Senovės papročiams ir apskritai nacionaliniams tautos bruožams išsilaikyti didžiausią reikšmę turėjusi lietuvių kalba. Tie tautos sluoksniai, kurie pradėję vartoti svetimą kalbą, nutautę. Ypač esą nutautę Lietuvos pakraščiai, o mažiausiai – Žemaitija, kuri pratarmėje vadinama „Lietuvos širdimi“, ir jai artimos Lietuvos vidurio sritys, kurioms priklausąs ir Pušalotas.

Čia Juškos griežtai skiria dvi lietuvių tautos dalis: vieną, kuri išlaikė nacionalinius bruožus – kalbą, papročius, ir kitą –

kuri jų atsisakė. Pirmajai priskiria valstiečius. Juos laiko tikraisiais lietuviais ir tik jiems taiko „lietuvių" terminą. „Kalbėdamas apie lietuvius, – sakoma pratarmėje, – aš turiu galvoje paprastus žemdirbius lietuvius todėl, kad aukštasis luomas kalba lenkų kalba, o miestuose vartojama lenkų, rusų, vokiečių ir žydų kalba"[37]. Kadangi autorius Pušaloto apylinkių gyventojus laiko priklausančius etniniam lietuvių tautos pagrindui, išlaikiusiam lietuvių kalbą ir papročius, todėl ir pateikia jų vestuvių papročių aprašą: „Kokiu laipsniu pušalotiečiai išsaugojo praėjusių amžių supratimą ir įsitikinimus, mes galime matyti jų vestuvių, paprasto liaudies žmogaus labai svarbaus moralinio gyvenimo momento pasireiškime, apeigose"[38].

Apskritai iš Pušaloto vestuvių aprašo pratarmės matyti, kad Juškos, lygiai kaip S. Daukantas ir L. Jucevičius, tik valstiečių klasę laikė lietuvių tautos etniniu pagrindu, nacionalinės kultūros nešėja ir išlaikytoja. Šis vestuvių aprašas leidžia teigti, kad Pušalote Antanas Juška susiformavo kaip lietuvių liaudies dainų rinkėjas bei etnografas. Skatinamas brolio Jono, jau pasireiškusio lietuvių kalbos tyrimo baruose, užrašinėjo patarles ir priežodžius, įvairius posakius kalbos mokslo reikalui. Žodžiu, jie abu pasuko į liaudį, ieškodami jos saugomų poetinės kūrybos ir kalbos turtų. Kai 1861 m. vyskupas M. Valančius vizitavo vyskupystę, buvo užsukęs į Pušalotą, kur praleido kelias dienas. Kaip rašė Jonas Juška laiške J. Baudouinui de Courtenay, vyskupas, pamatęs A. Juškos rinkinius, jį prikalbinėjęs neatidėliojant spausdinti surinktąją medžiagą, nes „dažniausiai rankraščiai, kad ir kaip jie brangūs būtų, žmonių rankose nuei-

[37] LLTI BR F 1 – 2237, p. 3.

[38] Ten pat, p. 5.

na duonai ar pyragams kepant pakloti"[39]. M. Valančius ir Vilkijoje A. Juškai kartojęs tą patį.

Pušalote A. Juška užsirekomendavo kaip geras administratorius. Todėl 1862 m. jis buvo iš Pušaloto perkeltas į kitą parapiją, Lyduvėnus, kur administravimui reikėjo tinkamo žmogaus. Tačiau tas perkėlimas buvo ir dėl kitų priežasčių. Pušalote A. Juška tiesiogiai susidūrė su valstiečių pasipriešinimu – jie buvo užėmę dalį klebonijos žemės. Kilo nesutarimai, ir, norint ją atsiimti, A. Juškai, kaip klebonui, būtų tekę bylinėtis su valstiečiais. Jis to nenorėjo. Tai ir buvo pagrindinė jo išsikėlimo iš Pušaloto priežastis. Galimas daiktas, kad ir vyskupas M. Valančius būtent dėl to praleido kelias dienas Pušalote, vizituodamas vyskupystę.

Vis dėlto, gyvendamas Pušalote, Antanas įsitraukė ir į pasaulietinę veiklą. Jis suprato didelę kalbinio, tautosakinio bei etnografinio darbo vertę, ir šis darbas jau buvo tapęs ne tik pomėgiu, bet ir įpročiu. Tačiau tam buvo reikalinga viena sąlyga – turėti kuo daugiau laisvo laiko. Jis prašė vyskupą, kad šis jį atleistų iš Lyduvėnų klebono pareigų ir paskirtų bet kur, kad tik būtų kuo laisvesnis ir turėtų daugiau laiko savo pasirinktam ir pamėgtam darbui dirbti. Bet vyskupas primygtinai reikalavo, kad jis pasiliktų Lyduvėnuose. Tada A. Juška pasipriešino tokiai vyskupo M. Valančiaus nuostatai, išvažiavo į bernardinų vienuolyną Dotnuvoje ir čia laukė vyskupo sprendimo. Tokiam atkakliam klebono reikalavimui M. Valančius nusileido ir po poros savaičių jis gavo paskyrimą į Vilkiją.

[39] Cit. iš laiško publikacijos: *Tolutienė B.* Antanas Juška leksikografas // Literatūra ir kalba. – V., 1961, t. 5, p. 278.

Nors Antanas Juška Lyduvėnuose teišbuvo tik pusę metų ir nuolat turėjo rūpintis administracijos reikalais, jis vis dėlto neatitrūko nuo anksčiau pradėto kalbinės ir tautosakinės medžiagos rinkimo. Nors tiksliai negalima nustatyti, ką ir kiek užrašė Antanas Lyduvėnuose, tačiau kai kurie neabejotini įrodymai aiškėja brolio Jono dėka. Pastarasis savo lietuvių kalbos gramatikos prakalboje (rusų kalba), aptardamas panaudotą medžiagą, nurodė tokius jos šaltinius: „Medžiaga surinkta iš gyvosios kalbos, lietuviškų knygų ir liaudies poezijos rankraštinių rinkinių, esančių pas mane ir mano brolį Antaną. Žymioji jų dalis uolaus lietuvių kalbos tyrinėtojo ir žinovo kun. Antano Juškevičiaus surinkta iš gyvosios kalbos Pušalote, Lyduvėnų ir Vilkijos vietovėse“[40]. Nors ši nuoroda neduoda galimybės tiksliai nustatyti užrašytų dainų kiekio, tačiau vis dėlto leidžia manyti, kad dainos ir čia buvo užrašinėjamos.

Į Vilkiją A. Juška persikėlė jau kiek susilpnėjusios sveikatos, nes, gyvendamas Pušalote, pradėjo sirginėti. Tačiau to nepaisydamas Vilkijoje jis dar labiau įsitraukė į tautosakos, kalbinės bei etnografinės medžiagos rinkimo darbą. Čia jis nuolat lankė žmones, dirbančius ir besiilsinčius laukuose, pabaigtuvėse, vestuvėse, krikštynose, žodžiu, jį buvo galima sutikti visur, kur tik buvo galima tikėtis išgirsti dainų, stebėti liaudies papročius, nugirsti įdomesnį posakį. Atsirasdavo norinčių padėti ir moksleivių. Vienas tokių padėjėjų Vilkijoje ir Veliuonoje buvo J. Senkauskas, kuris paskui savo atsiminimuose apie A. Juškos gyvenimą ir darbą Vilkijoje taip rašė: „Kun. Antanas Juškevičius, kursai visiems liepdavo save vadinti „Juška“, 1862 ir 1863 m. buvo Vilkijoj, mano prigimtojoj parapijoj,

[40] LLTI BR F 1 – 2182, p. 10–11.

kamendorium. Aš tuomet buvau Vilniaus seminarijos klieriku. Parvažiavęs ant vakacijų namo, eidavau su juo į kaimus dainų rašyti. Kuri iš moterų arba mergaičių daugiau ir gražesnių padainuodavo jam dainų, gaudavo dovanų: žiedą, šaukštą, saldumynų, riešučių ir t. t. Tokią dainininkę pramindavo „dainų karaliene". Išgirdęs kokį įdomesnį žodį, būtinai reikalaudavo jį paaiškinti. Kartais net nuobodu būdavo klausyti, pakol jis iškas žodžio šaknį, jo kilimą. Klausinėdavo senųjų moterų ir apie senovės šokius, prietarus ir t. t. Vienąkart Vilkijos miestely rodė mums, kaip šoka „tabalą". Žargėsi bobos, rankose turėdamos ilgą lazdą... Aš piktinaus žiūrėdamas, o jis džiaugėsi ir be galo buvo linksmas tą dieną"[41].

Gyvenant A. Juškai Vilkijoje, augo valstiečių pasipriešinimas ponams ir 1863 m. pradžioje išsiplėtė į masinį sukilimą, pasireiškusį valstiečių kova prieš ponus dėl žemės ir prieš caro valdžią, siekiant panaikinti nacionalinę priespaudą. Sukilimas palietė ir A. Jušką.

Jau kunigaudamas Pušalote, jis paprastus kaimo žmones – valstiečius laikė vienintele lietuvių tautos dalimi, išlaikiusia tautinę kultūrą, ir, rinkdamas tautosaką bei kalbinę medžiagą, jis palaikė artimus ryšius su liaudimi, su kuria dar labiau suartėjo Vilkijoje, nes, kaip minėta, čia jis labai aktyviai įsitraukė į savo pamėgtąjį darbą. Toks nuolatinis A. Juškos bendravimas su paprastais kaimo žmonėmis už bažnyčios ribų bręstant sukilimui ir jam prasidėjus nepatiko caro valdžios administracijai Lietuvoje. Yra duomenų, rodančių, kad A. Juška buvo įtarinėjamas palaikęs ryšius su sukilėlių vadu Antanu Mackevičiumi, kurio vadovaujami sukilėlių būriai veikė ir Vil-

[41] *Jokantas J. K.* Broliai Juškevičiai // Vilniaus žinios. – Vilnius, 1907, Nr. 62, p. 1.

kijos apylinkėse[42]. S. Mikuckis savo rašte Sergejui Juljevičiui Vittei, rašytame 1866 m., kalbėdamas apie lietuvių kalbos žodynus ir nurodydamas, jog, greta kitų, ir Antanas Juška yra sudaręs lietuvių–lenkų kalbų žodyną, priduria: „Vilkijos parapijoje slapstėsi kunigas – vadas Mackevičius, kuris užtraukė bausmę nelaimingam mokslo darbuotojui Antanui Juškevičiui"[43]. Ar iš tiesų A. Juška turėjo kokių nors ryšių su A. Mackevičiumi, tuo tarpu nėra duomenų. Tačiau S. Mikuckio užuomina rodo, kad A. Juška buvo įtarinėjamas dėl neramumų Vilkijoje.

Vilkijos klebono nemėgo ne tik caro valdžia, bet ir Vilkijos ponams nepatiko jo veikla. Kaip nurodo Juozas Tumas, jie „laikė jį „maniaku", net leisdavo savo vaikams iš jo pasityčioti"[44]. Tai rodo kai kurie amžininkų liudijimai. Mokytoja Jadvyga Juškytė (1869–1948), kurios tėvai palaikė ryšius su broliais Juškomis (jie nebuvo giminės), atsakydama į J. Tumo laišką, rašė: „Mano motina pažinojo kun. Antaną Juškevičių ir Jono žmoną Feliciją Liutkevičiūtę. Su kunigu susitikdavo Vilkijos dvare, kada jis buvo Vilkijos miestelyje. Motina pasakodavo, kad anų laikų „ponybė" laikė kun. Antaną už „manijaką", leisdavo net vaikams iš jo pasityčioti. Jis gi į viską „dobrodušnie" atsakydavo. Buvo tai vienas iš pirmųjų naujų kelių skynėjų"[45].

[42] *Žiugžda* J. Antanas Mackevičius – Lietuvos valstiečių vadovas kovoje prieš carizmą ir dvarininkus. – Vilnius, 1951, p. 33.

[43] *Микуцкий* С. По вопросу о Литовско-русском словаре. Записка. — Архив Русского Географического Общества, отд. 53, оп. 1, № 24.

[44] *Tumas* J. Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juškos-Juškevičiai. – Kaunas, 1924, p. 89.

[45] VUBR F 615.

Caro valdžiai ir sulenkėjusiems dvarininkams galėjo nepatikti ir A. Juškos pastangos šviesti liaudį. 1863 m. revoliucinis judėjimas, be kitų dalykų, kėlė ir liaudies švietimo klausimą. Kadangi lietuviškų vadovėlių mokykloms nebuvo, tenkintasi tik elementoriais. Ir A. Juška parašė tokį elementorių vaikams: *Abeceła arba Lementorius dėl mažu vajkelu. Surašyta par kunįgą Antaną Juškevičę* (Vilniuje, 1863). Šis elementorius daug kuo panašus į kitus to meto elementorius: svarbiausią dalį, skirtą skaityti, sudarydavo įvairios maldos. Tačiau A. Juškos elementorius kai kuo skiriasi. Visuose to meto elementoriuose būdavo skyrius, kuriame Dievo vardu būdavo reikalaujama paklusnumo ponams. Tuo tarpu Juškos elementoriuje, kaip ir Simono Daukanto *Abėcėlėje* (*Abecieła lĩjtuviŭ-kalnienŭ ir žiamajtiŭ kałbos*, Petropilie, 1842), tokių tekstų nėra.

Pastangos mokyti liaudį skaityti gimtąja kalba, artimi ryšiai su paprastais žmonėmis, įtarimai palaikant sukilėlius buvo pretekstas suimti A. Jušką ir įkalinti Kaune. Pirmą kartą A. Juškos suėmimas plačiau nušviestas kun. J. Senkausko atsiminimuose, kuriuos paskelbė K. Jokantas[46]. Iš J. Senkausko, kuris A. Juškos suėmimo dieną sakė buvęs kartu su juo, pasakojimo susidaro įspūdis, kad kunigas buvęs suimtas lyg ir atsitiktinai 1863 m. rugpjūčio 24 d. (kitoje vietoje – rugpjūčio 23 d.). J. Senkauskas pasakoja, jog tą dieną Vilkijoje stovėję kareiviai buvo išvykę kitur. Tuo pasinaudoję sukilėliai: atvykę į miestelį, be kitos savo veiklos, nubaudę žinomus šnipus – vieną pakorę, kitą – vokietuką – labai sumušę, po to pasitraukę į mišką. Tą pačią dieną, grįždamas iš Raseinių su kareiviais, į Vilkiją užsukęs Kauno generalgubernatorius Nikolajus Mu-

[46] *Jokantas* K. Broliai Juškevičiai // Vilniaus žinios. – V., 1907, Nr. 62 ir 65.

ravjovas (Vilniaus generalgubernatoriaus M. Muravjovo Koriko sūnus). Jam pasiskundusi sumušto vokietuko motina. Kauno gubernatorius, sužinojęs apie sukilėlių buvimą Vilkijoje, supykęs ir liepęs pakviesti viršaitį, seniūną ir kleboną. Klebono nebuvo namie, todėl buvęs kareivių atvestas A. Juška. Po to vykusią sceną J. Senkauskas taip perteikė:

„Prie karčiamos rado kun. Antanas plakant viršaitį, vargonininką ir kitus. Į atvestąjį gubernatorius, rūsčiai žvilgtelėjęs, tarė:

– Matai, kaip jiems gardu kazokų nagaikos! Greit gausi ir tu.

– Už ką gi taip man? – klausia kun. Antanas.

– Ar buvai šiandien namie?

– Buvau.

– Žinai, kad maištininkai buvo miestelyj?

– Girdėjau, bet nemačiau.

– O kurgi tada riogsojai?

– Dilgynėj sėdėjau – bijojau, kad nepakartų.

– Aa! Tai tu toks caro tarnas! Tai tu taip gini tėvynę!.. O ar negalėjai sušaukti mužikų, tų paleistuvių iš miestelio guitų? Su mentemis (lopetomis), šakemis, kirviais, dalgiais, o tu pats su drūta lazda lengvai būtumėt juos išginę.

– Ne mano dalykas su maištininkais kariauti, – atsakė kunigas.

– Na tai eik namo, pasiimk marškinius ir visa kita, kas tau reikalinga, – važiuosim į Kauną. Ten tave išmokysim, ką tu privalai daryti ir ko neprivalai.

Parėjo kun. Antanas, dviem kazokais vedinas, į kleboniją, pasiėmė reikalinguosius daiktus ir nuliūdęs iškeliavo Kaunan.“

Šią versiją vėliau pakartojo ir J. Tumas savo paskaitose apie brolius Juškas (*Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juš-*

kos-Juškevičiai, 1924, p. 94–95). Tuo šaltiniu rėmėsi ir kiti tyrėjai, rašydami apie A. Juškos įkalinimą Kaune.Tačiau archyviniai dokumentai pateikia naujos ir konkretesnės medžiagos.

Lietuvos valstybės archyve Vilniuje yra Kauno gubernatoriaus 1864 m. vasario 14 dienos data pažymėtas raštas Vilniaus generalgubernatoriui, kuriame išdėstytos A. Juškos suėmimo priežastys ir jam pateiktieji kaltinimai[47].

1863 m. liepos mėn. pabaigoje kareivių būrys krėtė netoli Vilkijos esantį Vinco Juškevičiaus nuomojamą Padauguvos dvarą (Kauno r.), per kurį neseniai buvo praėjęs sukilėlių būrys, tačiau dvaro nuomininkas apie tai valdžiai nebuvo pranešęs. Vyresnysis Vinco Juškevičiaus sūnus Robertas dalyvavo sukilime. Ir pats Vincas Juškevičius per kratą nebuvo namuose ir taip pat dalyvavo sukilime.

Kratos metu, be kitų faktų, įrodančių V. Juškevičiaus ryšius su sukilėliais, buvo aptiktas trylikametis V. Juškevičiaus sūnus Adolfas, perrašinėjęs *Lietuvio katekizmą*, taip pat rastas sukilėlių būrio viršininko Stronickio raštelis-prašymas V. Juškevičiui, kad šis atsiųstų 10 porų batų, kulkoms lieti formų ir dar kai ko.

Lietuvio katekizmu vadinosi, matyt, tarp sukilėlių platinamas raštas, kuriame klausimų-atsakymų forma išdėstytos mintys, nukreiptas prieš caro valdžią, turėjo tikslą stiprinti lietuvių nacionalinį sąmoningumą, kovingumą, nacionalinės laisvės, carinio jungo nusikratymo siekimą. Buvo nurodytos kovos priemonės su sukilimo malšintojais „maskoliais“ ir propaguojama lietuvių brolybė su lenkais.

[47] LVIA f. 378, apr. 91, Nr. 270.

Lietuvio katekizmas bei minėtas raštelis ir dar tai, kad V. Juškevičiaus sūnus dalyvavo sukilime ir kad V. Juškevičius nepranešė, jog sukilėliai lankėsi jo valdomame dvare, ir buvo pagrindinės priežastys, dėl ko buvo suimti kun. Antanas Juška (dokumentuose – Juškevičius), dvarininkai: Teodoras Reingardas, du V. Juškevičiaus sūnūs – Antanas ir Adolfas bei brolis Ustinas Juškevičius. Pagal J. Senkauską, A. Juška buvęs suimtas 1863 m. rugpjūčio 24 d. (pagal sen. kalendorių), tačiau Kauno gubernatoriaus rašte Vilniaus generalgubernatoriui nurodoma, kad kun. A. Juška kartu su Antanu ir Ustinu Juškevičiais Kauno kalėjime laikomi nuo 1863 m. liepos 29 d. (pagal sen. kalendorių).

Nėra duomenų, kada buvo daroma krata ir ar tą pačią dieną buvo suimtas A. Juška. Atrodo, kad ne tą pačią dieną. Lietuvos valstybiniame istorijos archyve yra duomenų, jog T. Reingardas, Ustinas Juškevičius ir Antanas Juškevičius (dvarininko V. Juškevičiaus sūnus) Kauno kalėjime laikomi nuo 1863 m. liepos 29 d. už pagalbą sukilimui, remiantis Kauno gubernijos valdytojo 1863 m. liepos 28 d. įsakymu Nr. 200 (žr. *Mockus* A. Antanas Juška ir 1863 m. sukilimas // Kultūros barai. – 1992, Nr. 9, p. 88). Galima daryti išvadą, kad ir kun. A. Juška buvo suimtas remiantis tuo pačiu įsakymu ir įkalintas liepos 29 d. Vadinasi, A. Juškos ir kitų tos bylos asmenų suėmimas buvo numatytas Kauno gubernijos valdytojo įsakymu ir po to jie buvo suimti. Dvarininkas V. Juškevičius suimtas vėliau, nes kratos metu jis spėjo iš namų pasitraukti.

Į bylą buvo įtrauktas ir jauniausias V. Juškevičiaus sūnus Adolfas, kuris kratos metu perrašinėjo *Lietuvio katekizmą*. Jis, matyt, po tardymų, jau rugpjūtį, buvo atiduotas už jį laidavusiai dvarininkei tetai Karolinai Korotkevičienei. Jam pakako tetos rykščių bausmės.

Tardomas V. Juškevičiaus 16 metų sūnus Antanas Juškevičius pasakė, kad *Lietuvio katekizmą* jo brolis Adolfas perrašinėjo iš kažkokios knygutės, kurią tėvui davęs Vilkijos miestelio kunigas Antanas Juškevičius. Tai ir buvo viena pagrindinių priežasčių areštuoti A. Juškąir įkalinti. Tačiau ne vienintelė.

Anksčiau minėtame Kauno gubernatoriaus rašte Vilniaus generalgubernatoriui apie byloje apklaustų asmenų parodymus rašoma:

„4. Kunigas Antanas Juškevičius, 45 metų, [sakė], kad *Lietuvio katekizmo* jis nerašė, išskyrus dvasinį katekizmą, išspausdintą Vilniaus mieste, kad jis su nuomininku Vincu Juškevičiumi ir su sukilėliais jokių santykių neturėjo, o priešingai, iš savo parapijiečių reikalavo nesikišti į sukilimą; jis gaudavo anoniminius laiškus, kuriuose sukilėliai grasino jį užmušti arba pakarti, bet jis tuos laiškus sunaikino niekam neparodęs iš baimės, kad sukilėliai tikrai jo nepakartų."

Iš šio A. Juškos tardymo aprašymo aiškėja, kad jam buvo pateikti keli kaltinimai: 1) *Lietuvio katekizmo* rašymas; 2) ryšiai su V. Juškevičiumi; 3) ryšiai su sukilėliais; 4) valstiečių raginimas eiti į sukilimą. Bet A. Juškos gynimesi tardymo metu neminimas faktas, jog *Lietuvio katekizmą* davė V. Juškevičiui. Štai kaip atsitiko. Kai pirmojo tardymo metu Antanas Juškevičius pareiškė, kad *Lietuvio katekizmą* tėvui davė kun. A. Juška, o Adolfas, kuris katekizmą perrašinėjo, sakėsi nežinąs, iš ko tėvas tą katekizmą gavęs, buvo surengta akistata. Akistatos metu Antanas jau sakėsi negalįs prisiminti, kas tikrai broliui Adolfui davė *Lietuvio katekizmą*, taip pat neprisimenąs (!), kad pirmojo parodymo metu užrašęs, jog katekizmą davęs kunigas. Adolfas laikęsis ankstesnių parodymų. Galima daryti prielaidą, kad Antaną kas nors pamokė

išsiginti ankstesnio savo parodymo. Kadangi abu broliai – Antanas ir Adolfas Juškevičiai – teigė nežiną, iš kur tėvas gavo katekizmą, todėl ir aprašant A. Juškos parodymus tardymo metu katekizmo davimas V. Juškevičiui nebeminimas.

Kitokių įrodymų, kad A. Juška būtų rašęs *Lietuvio katekizmą* ir palaikęs ryšius su sukilėliais, matyt, nebuvo. Tačiau generalgubernatorius M. Muravjovas, atrodo, netikėjo, kad A. Juška nedavė *Lietuvio katekizmo* V. Juškevičiui, nes byloje toje vietoje, kur Kauno gubernatorius teigia, jog A. Juška sakęs, kad jis *Lietuvio katekizmo* nerašęs, viršuje pieštuku rusų kalba užrašyta „bet davė“[48]. Tačiau kai V. Juškevičiaus sūnus Antanas savo ankstesnio liudijimo atsisakė, kaltės įrodyti nepavyko. Vis dėlto Vilniaus generalgubernatorius netikėjo, kad A. Juška katekizmo nedavė. Tačiau oficialiai jis to fakto toliau nebekėlė.

A. Juška kaltinimą dėl *Lietuvio katekizmo* rašymo nukreipė į savo paties 1863 m. išleistą katekizmą. Ar šio katekizmo paskelbimas galėjo prisidėti prie A. Juškos suėmimo? Viena, pats katekizmo rašymas lietuvių kalba, t. y. lietuvių liaudies švietimo skatinimas, rusų valdžiai, siekiančiai lietuvių rusinimo, nebuvo priimtinas dalykas. Antra, A. Juškos katekizmo turinys taip pat galėjo kelti nepasitenkinimą, nes jis skyrėsi nuo to meto kitų katekizmų: jame nebuvo įprasto skyriaus, kuriame Dievo vardu būdavo reikalaujama paklusnumo ponams. Todėl lietuviško katekizmo pasirodymas sukilimo laikotarpiu taip pat galėjo didinti caro valdžios atstovų nepasitenkinimą A. Juškos veikla. Taip pat ir A. Juškos aiškinimasis apie raginimą parapijiečiams nedalyvauti sukilime ir apie anoniminius laiškus galėjo būti tik gynimosi priemonė.

[48] Ten pat, lap. 2.

Vis dėlto caro valdžia stengėsi apkaltinti A. Jušką dalyvavimu sukilime ar bent pagalba sukilėliams. Tuo tikslu buvo tardomi ir kiti asmenys, siekiant gauti papildomų įrodymų. Tardytas Vilkijos klebonas Adalbertas (Vaitiekus) Navickas. Tačiau jis kalbėjo panašiai kaip ir A. Juška, sakydamas, kad pastarasis tikrai sukilime nedalyvavęs ir patarinėjęs kitiems į sukilimą nesidėti.

Galimas daiktas, kad tardymo metu A. Juška turėjo aiškintis dėl savo dažno vaikščiojimo po kaimus ir bendravimo su paprastais žmonėmis. Nuolatinis ryšių su žmonėmis palaikymas sukilimo metu taip pat galėjo kelti caro valdžios nepasitenkinimą ir įtarimą, kad jis agituoja parapijiečius eiti į sukilimą.

Nors po tardymų tiesioginių įrodymų, kad A. Juška palaikė ryšius su 1863 m. sukilėliais, nebuvo, tačiau iš kalėjimo nepaleistas. Galėjo būti mums dar nežinomų aplinkybių, dėl kurių buvo kalinamas toliau. Tokią prielaidą leidžia daryti jau minėtas S. Mikuckio 1866 m. raštas S. Vittei, kuriame nurodoma, kad Vilkijos parapijoje slapstęsis sukilėlių vadas A. Mackevičius ir užtraukęs bausmę A. Juškai.

Ši užuomina lyg ir leidžia daryti prielaidą, kad A. Juška galėjo turėti kokių nors ryšių su sukilėlių vadu Mackevičiumi. Ir štai dėl ko. Jau po sukilimo, 1867 m., brolis Jonas Juška vedė A. Mackevičiaus sesers dukterį Feliciją Liutkevičiūtę. Be to, yra duomenų, kad Jonui žmoną parinkęs kaip tik Antanas. Ar tai negalėjo būti ankstesnių A. Juškos santykių su A. Mackevičiumi ir jo šeima rezultatas? Dar pridurtina, jog vieno sukilėlių būrio vadas buvęs Liutkevičius[49]. Gal taip pat iš tos šeimos? Vadinasi, A. Juška galėjo turėti ryšių su A. Mackevičiaus giminėmis, tuo pačiu ir su Mackevičiumi.

[49] Lietuvos TSR istorija. – V., 1963, p. 39, 52.

Neigiamas caro valdžios požiūris į A. Jušką išryškėja ir kitu atveju. 1864 m. Jonas Juška kreipėsi į Vilniaus švietimo kuratorių I. Kornilovą, prašydamas leisti persikelti dirbti mokytoju į Kauno guberniją. Kai reikalas pasiekė M. Muravjovą, šis nesutiko, motyvuodamas, kad Kauno gubernijoje tarnaująs J. Juškos brolis kunigas, pasižymintis kaip lotynininkas fanatikas. Tai vyko maždaug tuo metu, kai buvo sprendžiamas A. Juškos paleidimo iš kalėjimo klausimas.

Į A. Juškos suėmimą aktyviai reagavo Vilkijos žmonės. 72 Vilkijos gyventojai parašė Kauno gubernatoriui raštą, patvirtindami, jog kun. A. Juška sukilime nedalyvavęs, ir prašė jį atiduoti jų globai[50]. Tuo dar nebuvo pasitenkinta. Buvo pristatytas Rusijos mokslų akademijos raštas, kuriame teigiama, kad A. Juška sudarinėja lietuvių–rusų kalbų žodyną ir tuo, kaip mokslo žmogus, yra naudingas rusams.

Dėl šio rašto pateikimo reikia atkreipti dėmesį į du dalykus. Pirma, buvo pasinaudota Rusijos mokslų akademijos siekimu sudaryti lietuvių kalbos žodyną. Vadinasi, A. Juškos lietuvių kalbos žodyno rašymas kaip tik atitiko Mokslų akademijos tikslą. Antra, kad A. Juškos lietuvių kalbos žodyno rengimas būtų labiau suaktualintas, buvo teigiama, kad jis rašo lietuvių–rusų kalbų žodyną. O iš tikrųjų tuo metu A. Juška rašė lietuvių–lenkų kalbos žodyną. Žodynas į rusų kalbą verstas daug vėliau, kai buvo sprendžiamas jo spausdinimo klausimas. Be to, šiuo metu A. Juška su Mokslų akademija dar jokių ryšių neturėjo. Taigi buvo griebtasi tam tikros gudrybės, siekiant parodyti A. Juškos mokslinės veiklos reikšmingumą ir padidinti išlaisvinimo iš kalėjimo galimybę.

Kyla klausimas: kas parūpino Mokslų akademijos raštą? Be

[50] LVIA, f. 378, apr. 91, Nr. 270, lap. 3.

abejo, tai galėjo padaryti tik brolis Jonas Juška, kuris Mokslų akademijai buvo pažadėjęs parašyti lietuvių kalbos žodyną. Galima manyti, jog jis ir išprašė iš Mokslų akademijos A. Juškai naudingą raštą. Kad J. Juška dalyvavo brolio iš kalėjimo išlaisvinimo akcijoje, matyti iš minėto Kauno gubernatoriaus rašto, kuriame, kalbant apie A. Juškos naudą rusų mokslui, paminėtas žurnalo *Rusų invalidas* (1864 02 03, Nr. 5) priede teigiamas atsiliepimas apie J. Juškos naudą mokslui. Savaime aišku, kad Kauno sukilėlių tardymo komisija pati neieškojo nei teigiamo A. Juškos mokslinės veiklos įvertinimo, nei teigiamo atsiliepimo apie jo brolį J. Jušką. Tai galėjo parūpinti tik J. Juška, kuris ištiesė broliui pagalbos ranką.

Na, o Rusijos mokslų akademijos atsiųstas atsiliepimas, atsižvelgiant į jos autoritetą, galėjo turėti lemiamą poveikį sprendžiant A. Juškos likimą – siūlant jį paleisti iš kalėjimo. Taigi anksčiau minėtais faktais ir dokumentais remdamasis Kauno gubernatorius Vilniaus generalgubernatoriui M. Muravjovui-Korikui ir pasiūlė „kunigą Juškevičių išlaisvinti iš arešto, atiduoti jį patikimam laiduojančiam asmeniui arba netgi vietiniam Romos katalikų vyskupui, kad tuo būtų sudaryta galimybė Juškevičiui tęsti savo naudingą darbą“[51].

Šiam Kauno gubernatoriaus pasiūlymui Vilniaus generalgubernatorius savo 1864 m. vasario 22 d. raštu Nr. 1126 pritarė. A. Juška suvargęs, pašlijusios sveikatos po 9 kalinimo mėnesių buvo iš Kauno kalėjimo išleistas. Tiksli išleidimo data nežinoma. Kadangi literatūroje minima, jog kalėjime buvo laikomas 9 mėnesius, tai turėjo įvykti balandžio pabaigoje.

Vilniaus generalgubernatorius šiame rašte, kuriame pritarė siūlymui išleisti A. Jušką iš kalėjimo, taip pat prašė atsiųsti pas

[51] Ten pat, lap. 4.

V. Juškevičių rastą *Lietuvio katekizmą*. Kauno gubernatorius 1864 m. kovo 5 d. atsiuntė *Lietuvio katekizmo* nuorašą – vertimą į rusų kalbą, nes originalas (lenkų kalba) buvo laikomas V. Juškevičiaus byloje, kuri buvo perduota Kauno karo teismui.

Nors A. Juška ir buvo išleistas iš Kauno kalėjimo, tačiau Vilniaus generalgubernatoriaus dėmesys tuo nepasibaigė. 1864 m. lapkričio 7 d. raštu Nr. 4675 Vilniaus generalgubernatūra prašė Kauno gubernatoriaus kanceliariją informuoti, ar buvęs Vilkijos bažnyčios vikaras kunigas Antanas Juškevičius, kuris 1864 m. buvo tardomas, kaltinant platinimu piktinančio turinio brošiūros, pavadinimu *Lietuvio katekizmas*, nėra išsiųstas iš krašto pagal kitą bylą. Jeigu taip – pranešti apie jį su visomis pasekmėmis. Vadinasi, Vilniaus generalgubernatūra nepasitikėjo A. Juška ir toliau sekė jo veiklą.

Susipažinus su A. Juškos suėmimo priežastimis ir jo išlaisvinimo iš Kauno kalėjimo pastangomis, yra aišku, kad J. Senkausko versija apie A. Juškos suėmimą neįtikina. Ir vis dėlto lieka neatsakytas klausimas, ar A. Juška turėjo kokių nors ryšių su sukilimu, ar ne? Tiesioginių įrodymų nerasta.

Tačiau V. Juškevičiaus sūnaus Antano parodymai pirmojo tardymo metu, kad V. Juškevičiui *Lietuvio katekizmą* davęs kun. A. Juška, leidžia mums pateikti teigiamą atsakymą. Turime pagrindo manyti, kad Antanas Juškevičius pats negalėjo sugalvoti, iš kur tėvas gavo *Lietuvio katekizmą*, o tik konstatavo tikrą faktą. Tai ir leidžia daryti išvadą, jog A. Juška pritarė 1863 m. sukilimui ir *Lietuvio katekizmo* platinimu prisidėjo prie sukilimo idėjų skleidimo, žodžiu, nebuvo jam abejingas.

Grįžęs iš kalėjimo, buvo perkeltas vikaru į Veliuoną. Dėl perkėlimo motyvų nėra tikslių duomenų. Galimas daiktas, kad pareigos pažemintos M. Muravjovo įsakymu, turint galvoje įtarimus dėl ryšių su sukilėliais.

III.

Jonas Juška – mokytojas ir kalbininkas

Kai 1862 m. pradžioje A. Juška persikėlinėjo iš vienos vietos į kitą (iš Pušaloto į Lyduvėnus, o iš ten į Vilkiją), jo brolis Jonas buvo perkeltas iš Peterburgo į Kazanės karo žinybos mokyklą. Tuo metu jis rusų kalba parašė lietuvių kalbos gramatiką *Учебная грамматика литовского языка. Lëtuviška kalbrėdė*, skirtą lietuviams ir rusams mokytis lietuvių kalbos, ir 1863 m. įteikė Rusijos mokslų akademijos II – Rusų kalbos ir literatūros bei III – Bendrosios kalbotyros skyriams susipažinti ir išleisti[52]. Mokslų akademija recenzentais paskyrė kalbininkus Otto Bötlingą (1815–1904), Oskarą Wiedemanną (1860–1917) ir Antoną Schieffnerį (1817–1879), kurie neigiamai įvertino gramatiką. Jie ne tik nurodė nenuoseklumus bei neaiškias vietas, bet ir apskritai sukritikavo patį gramatikos pobūdį: dėl mokslinių ekskursų netinkanti nesubrendusiam asmeniui, o mokslininkams esą nereikalingi elementarūs aiškinimai[53]. Po tokių vertinimų Mokslų akademija negrįžo prie to rankraščio ir knygos neišleido.

[52] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 2, apr. 1(1863), Nr. 27, lap. 2, 11–12.

[53] Ten pat, lap. 5.

J. Jušką ypač įžeidė tai, kad recenzentai gramatiką pavadino neoriginalia, kai jis pats ir jo brolis rinko iš žmonių kalbos medžiagą, ką ne visada galėjo padaryti kiti autoriai. 1864 m. kovo 14 d. K. Veselovskiui jis rašė: „Kodėl Trečiasis skyrius nusprendė, kad mano lietuvių kalbos gramatika yra sudaryta iš p. Schleicherio gramatikos. Visa medžiaga, kuria aš naudojausi rašydamas gramatiką, paimta ne iš p. Schleicherio gramatikos ar iš kitų jo filologinių darbų, bet iš gyvosios lietuvių kalbos. <...> Bendra sistema ir mano gramatikos atskirų dalių sandara su p. Schleicherio gramatika gali turėti bendra tiek, kiek ir su kiekviena kita tos rūšies gramatika, kaip kalbos mokslu“[54]. Nors gramatika nėra be priekaištų, tačiau ši kritika, tyrinėtojų manymu, buvo tendencinga. Kalbininkė Birutė Tolutienė įžvalgiai pastebėjo: „Rusijos mokslų akademijoje tuo metu vokiečių tautybės akademikai stengėsi palaikyti vokiečių mokslininkų darbus ir pažiūrą, kad su vokiečių kalbotyros ir apskritai mokslo darbais negali lygintis nei rusų, nei kitų tautų mokslininkų tyrinėjimai. <...> Akcija buvo varoma net prieš įžymius rusų mokslininkus, tuo tarpu J. Juška, nebūdamas koks pripažintas mokslininkas, neseniai buvo sukritikavęs kai kuriuos A. Schleicherio lietuvių kalbos gramatikos teiginius“[55].

Domėjimasis lietuvių kalbos mokymu nebuvo atsitiktinis. Jau minėta, kad A. Juška 1863 m. išleido lietuvišką elementorių, galimas daiktas, paskatintas brolio Jono. Pastarasis buvo ne eilinis mokytojas, o domėjęsis pedagogikos klausimais, rašęs spaudoje apie mokymą ir mokyklų reformą. Tuo jis at-

[54] Ten pat, lap. 11–12.

[55] *Tolutienė B.* Antanas Juška leksikografas, p. 127.

kreipė į save mokyklų vadovybės dėmesį. Kai 1863 m. brolis Antanas sėdėjo kalėjime, Jonas buvo komandiruotas iš Kazanės į Peterburgą dalyvauti keturių žmonių komisijoje, svarsčiusioje karo mokyklų reorganizavimo klausimus. Tuo metu jis parengia lietuvių kalbos gramatiką su skaitinių knyga vidurinėms mokykloms.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne yra išlikęs nepilnas to vadovėlio rankraštis, pavadintas *Knįga dėl mokimos Lietuviszka Liežuvio suraszyta...*[56]. Nors antraštinio puslapio didesnė dalis nuplėšta, tačiau yra išlikusios to paties rankraščio rusiškojo vertimo dalys, kur pavadinimas taip skamba: *Учебная книга Литовскаго языка составлена Иваном Юшкевичем*[57]. Šis vadovėlis vaikams mokyti, kaip matyti iš prakalbos, buvo rengiamas lietuvių ir rusų kalbomis. Šiuo požiūriu J. Juška nebuvo pradininkas, nes jau S. Daukantas savo elementoriuje buvo įvedęs dvi – lietuvių ir rusų kalbas.

J. Juškos vadovėlyje (jo apimtis turėjusi būti daugiau kaip 200 ranka rašytų puslapių) yra tiek kalbinės, tiek ir literatūrinės medžiagos. Ypač įdomi literatūrinė vadovėlio dalis. Ją sudaro ištraukos iš įvairių autorių veikalų, pasakėčios, liaudies dainos, pasakos ir patarlės. Pateikiami tokie tekstai: ištraukos iš visų keturių Kristijono Donelaičio *Metų* dalių, ištraukos iš S. Daukanto *Būdo kalnėnų lietuvių ir žemaičių* bei populiarių jo knygelių, iš Motiejaus Valančiaus *Žemaičių vyskupystės*, 22 pasakėčios, tarp jų 3 S. Stanevičiaus, *Giesmė apie linksmą pavasarį*, 2 pasakos, 40 patarlių, 7 liaudies dainos ir kt. medžia-

[56] LLTI BR F 1 – 2192.

[57] LLTI BR F 1 – 2188.

ga[58]. Iš vadovėlyje įdėtų 7 dainų 3 išspausdintos Juškų dainų rinkiniuose. Pirmoji daina *Piemenėlis* (Nr. 3) yra nežinomo autoriaus liaudies daina tapęs eilėraštis. Vadovėlyje šis eilėraštis turi 9 posmelius, o jo variantas, turintis 7 posmelius, išspausdintas *Lietuviškose dainose* (Nr. 158). Daina *Du balandžiu* (Nr. 7) išspausdinta Juškų 1867 m. leidinyje *Литовские народные песни* (Nr. 22). Kaip rodo Juškų rankraščiai[59], Antanas ją užrašė Kaltinėnuose. Daina *Sėjau rūtą, sėjau mėtą* (Nr. 49) taip pat paskelbta minėtame 1867 m. leidinyje (Nr. 25). Ji užrašyta Pušalote[60]. Tik viena daina *Išėjo tetužis, iškūprino* paimta iš Liudviko Rėzos *Dainų* (Nr. 18).

Kadangi J. Juška vadovėlį skyrė mokymo bei auklėjimo reikalams, tam pačiam tikslui turėjo tarnauti ir literatūrinė vadovėlio dalis, kitaip sakant, skaitiniai. Tautosakos, ypač liaudies dainų, įtraukimas į skaitinius rodo, kad J. Juška tautosaką laikė tinkama auklėjimui medžiaga. Šiuo atžvilgiu panašiai tautosaką traktavo ir S. Daukantas, tačiau jis auklėjimo reikalui tinkamomis laikė tik pasakas ir patarles. J. Juškos požiūris buvo platesnis, atitikęs kitų to meto švietėjų nuostatas dėl tautosakos panaudojimo mokymo procesui.

Rūpindamasis liaudies švietimu, J. Juška darė žygių išspausdinti lietuvių kalbos gramatiką ir skaitinius. Be to, jis norėjo persikelti dirbti į Lietuvą, kad tolesnę savo gyvenimo dalį galėtų skirti gimtojo krašto jaunimo švietimui.

Jam esant Peterburge, Peterburgo švietimo apygardos kuratoriaus pavaduotojas Ivanas Petrovičius Kornilovas (1811–1904)

[58] LLTI BR, F 1 – 2192.

[59] LLTI BR, F 1 – 2196, Nr. 38.

[60] Ten pat, Nr. 30.

1864 m. pradžioje buvo paskirtas Vilniaus švietimo apygardos kuratoriumi. Tai sužinojęs, J. Juška 1864 m. vasarį kreipėsi į I. P. Kornilovą, siūlydamas išleisti savo rusiškai–žemaitišką gramatiką ir skaitinius liaudies mokykloms, taip pat prašė priimti jį dirbti mokytoju Kauno gubernijoje[61]. I. Kornilovas kiek vėliau atvyko į Vilnių, tačiau nedelsdamas J. Juškos prašymą išdėstė M. Muravjovui ir įteikė jo rankraščius[62]. Tačiau Muravjovas Jonui persikelti dirbti į Kauno guberniją, „kur tikras brolis tarnavo kunigu ir pasižymėjo kaip lotynininkas fanatikas"[63], neleido, o pasiūlė atvykti į Vilnių ir čia rašyti savo rusų–žemaičių gramatiką bei skaitymo knygas. Jonas su tuo pasiūlymu nesutiko ir minėti jo darbai liko neišspausdinti[64].

Taip dėl carizmo vykdomos antinacionalinės politikos neišsipildė J. Juškos troškimas gyventi Lietuvoje ir kartu su broliu dirbti bendrą darbą. Kai nepavyko persikelti į gimtąjį kraštą, Jonas liko mokytojauti Rusijos gilumoje, o brolis Antanas toliau rinko dainas ir medžiagą žodynui.

[61] *Корнилов И. П.* Русское дело в северо-западном краю. — С. Петербург, 1901, стр. 253.

[62] Ten pat, p. 253–254.

[63] Ten pat, p. 254.

[64] Ten pat, p. 254.

I V

Veliuona – dainų aruodas

1860 m. laikotarpiu Lietuvoje pastebimas didesnis domėjimasis liaudies dainomis ir apskritai tautosaka. Tai lėmė keli momentai. Pirma, XIX a. pirmojoje pusėje pasirodę pirmieji lietuvių liaudies dainų leidiniai bei Vilniaus universitete žemaičių sąjūdžio veikloje kilusios tautinio atgimimo idėjos buvo tas impulsas, kuris skatino ne tik žemaičius, bet ir kitataučius domėtis lietuvių tautosaka, mitologija ir apskritai tautos dvasine kultūra. Caro valdžios represijos po 1832 m. sukilimo nenuslopino tų daigų. Antra, Lietuvoje plito romantizmo idėjos, kurių puoselėtojams tautosaka ir tolimoji tautos praeitis buvo kupina didybės ir poezijos. Todėl, kai buvo norima pabrėžti tautiškumo dvasią, visada žvilgsnis nukrypdavo ir į tautosaką. Tai pasireiškė lietuvių literatūroje, ypač poezijoje. Planuota skelbti tautosaką ir periodiniuose leidiniuose. Laurynas Ivinskis (1808–1881) savo kalendoriuose skelbė autentišką ir apdorotą lietuvių tautosaką (1861,1862 ir 1863 m. kalendoriuose paskelbtos 7 pasakos, dainas skelbė 1861, 1865 ir 1866 m. kalendoriuose, o smulkiosios tautosakos įvairiais metais paskelbė 355 patarles bei

priežodžius ir 21·mįslę[65]). Kuriamuose lietuviško laikraščio projektuose, kuriuos pateikė L. Ivinskis, Motiejus Valančius (1801–1875) bei Mikalojus Akelaitis (1829–1887), taip pat buvo skirta vietos tautosakai. Antai L. Ivinskio 1856 m. pabaigoje sumanyto ir ketinto 1857 m. išleisti laikraščio *Aitvaras* 1-ojo numerio projekte tautosakai skirta garbinga vieta – antroji skiltis, turėjusi būti po valdžios įsakymų ir potvarkių[66]. 1859 m. M. Valančiaus Vidaus reikalų ministerijai pristatytame laikraščio *Pakeleivingas* projekto ketvirtajame punkte sakoma: „Liaudies kultūra: liaudies dainos, pasakos, patarlės, mįslės“[67]. Ir čia tautosaka turėjo užpildyti grožinės literatūros spragą.

Tuo pačiu metu buvo sumanytas ir pirmasis lietuvių literatūros konkursas[68]. Prof. Konstantino Jablonskio bibliotekoje buvo išlikęs M. F. Marcinko gramatikos egzempliorius, kurio viršelyje M. Akelaičio ranka lenkų kalba yra įrašas apie šį konkursą. Projekte siūloma rašyti: 1) lietuvių kalbos žodyną, 2) lyginamąją lietuvių kalbos tarmių gramatiką, 3) parašyti metodą išmokti lietuviškai ir 4) parašyti lietuviškus skaitymus. Tų skaitymų turinį turėjo sudaryti tautosakos dalykai:

[65] *Petkevičiūtė D.* Laurynas Ivinskis: Monografija. – V., 1988, p. 150–160.

[66] Ten pat, p. 115. Taip pat: *Biržiška M.* Dėlei L. Ivinskio *Aitvaro* // Lietuvių tauta. – V., 1912/13. Kn. 2, d. 3, p. 375–383; *Alekna A.* Ivinskio *Aitvaro* programa // Draugija. – V., 1919, Nr. 7–8, p. 330; *Abramavičius V.* L. Ivinskis ir Zavadskio leidykla // Pergalė. – V., 1945, Nr. 5, p. 78.

[67] *Alekna A.* Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. – Kaunas, 1922, p. 181; *Merkys V.* Pastangos leisti Liaudies biblioteką ir laikraštį *Pakeleivingas* (1858–1859) // Knygotyra. – V., 1983, t. 9(16), sąs. 1, p. 29–35.

[68] Seniausias lietuvių literatūros konkurso projektas // Bibliografijos žinios. – Kaunas, 1930, Nr. 1[13], p. 31.

dainos ir padavimai. Nors nė vienas iš tų projektų nebuvo įgyvendintas, vis dėlto jie rodo didelį dėmesį tautosakai, ypač dainoms. Tuo metu taip pat dainas Lietuvoje rinko lenkas Oskaras Kolbergas (1815–1890), kurio rinkinys *Pieśni litewskie* išėjo 1879 m. Taigi ir brolių Juškų veikla tautosakos srityje nebuvo išimtis, tačiau nė vienas iš to meto lietuvių tautosakos rinkėjų neišplėtė dainų rinkimo tokiu mastu kaip A. Juška.

Ypač intensyviai A. Juška rinko dainas Vilkijos ir Veliuonos apylinkėse, kuriose gyventojai pasižymėjo dideliu dainų pamėgimu. Čia jis visą nuo profesinių pareigų atliekamą laiką paskyrė tautosakos, kalbos ir etnografinės medžiagos rinkimui, kartais tam tikslui panaudodamas net konfesinius dalykus[69].

Veliuonoje labiausiai išryškėjo jo pasirengimas ir visiškas atsidavimas šitam darbui[70]. Dažnai jis iš pat ryto išeidavo į žmones ir per dieną keliaudavo iš vienų namų į kitus, nueidavo į laukus, kai kirsdavo rugius, pjaudavo šieną, raudavo linus ar dirbdavo kitus darbus[71]. Su darbininkais atsisėdęs ant pradal-

[69] *Tumas J.* Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juškos-Juškevičiai, p. 93.

[70] A. Juškos gyvenimui Veliuonoje ir vėliau Alsėdžiuose nušviesti kaip iliustracinė medžiaga panaudojami žmonėse išlikę atsiminimai, kuriuos šio darbo autorius surinko 1951 m. vasarą.

[71] Pasakojo *Vladas Petraitis,* Antano s., gyv. Antkalnės k., Veliuonos apyl. Jo tėvo sesuo Agnieška Petraitytė dainavo dainas A. Juškai. A. Juškos ryšius su žmonėmis taip pat nurodė Veliuonos pradinės mokyklos mokytojas *Jeronimas Veverskis,* kuris apie tai buvo girdėjęs iš senesnių Veliuonos gyventojų.

Rašytojas *Jonas Mačiulis* novelėje *Išlikęs portretas* rašė: „Vestuvėse, talkų pabaigtuvėse, lankydamas ligonį ar kalėdodamas, jis visada turėjo po ranka savo popierius. Išgirdęs kokį retą žodį ar posakį, „pala, pala!" pertraukdavo net išpažintį ir tuoj pat klausykloje jį užsirašydavo. Kas Juškos nežinojo, vengė jo. Manė, kad jis nuodėmes rašosi. Per rugiapjūtę, prie rikės atsisėdęs, užrašinėdavo iš poilsiaujančių griebikių ir kirtikų dainas. <...> Kokios jo užma-

gių, dainuodavo kartu liaudies dainas, o patikusias ir užsirašydavo[72]. A. Juška ne tik laukuose lankydavo žmones, bet ir kelyje užkalbindavo sutiktuosius, nepaisydamas jų socialinės padėties – ar tai būtų valstietis, ar elgeta. Taip teigė Domicelė Milerienė-Kirminytė, kilusi iš Klangių k. (gyvenusi Veliuonoje).

Tačiau A. Juška nesitenkindavo vien tokiais susitikimais ar apsilankymais. Jis turėjo visą būrį Veliuonos miestelio ir aplinkinių kaimų gyventojų, kuriuos nuolatos lankydavo ir per kuriuos palaikė ryšį su kitais žmonėmis ir susirasdavo sau naujų dainininkų. Iš tokių artimų A. Juškai veliuoniškių galima nurodyti Antano Petraičio, Motiejaus Veličkos šeimas Antkalnės kaime; Cvirkos (rašytojo Petro Cvirkos senelio), Lažausko, Kasparo Jokubausko – Klangių k.; Mačiulio, Pranciškaus Veverskio – Kalvių k. Pasirinktosios šeimos iš kitų išsiskirdavo tuo, kad ten buvo gerų dainininkų, pasakotojų. Tarp veliuoniškių ypač populiarūs buvo pasakotojai Motiejus Velička ir Pranas Veverskis, žmonių vadintas Mykoliuku[73].

čios su tais žodžiais ar dainom, kaime niekam nerūpėjo. Ar jauni, ar seni – vis su šypsena žiūrėjo į tą jo darbą. Neturi ką veikti, rašosi. Malonu tik buvo, kad toks šviesus žmogus bendrauja su paprastais žmonėmis, ne su bajorais. Visi tuo didžiavosi ir su meile stengėsi jam padėti“ (*Mačiulis J.* Iš dienų tėkmės. – V., 1963, p. 45).

[72] *Marcelė Marciulytė* iš Kalvių kaimo nurodė tokį A. Juškos mėgstamos dainos posmą: Kur upelis teka, / Šapalėlius neša, / Ten mergelė lelijėlė / Baltą žąsį peša...

[73] Apie A. Juškos ryšius su P. Veverskiu mini ir Petras Cvirka, kuris romane *Meisteris ir sūnūs* veikėjo Adomo iš Rojaus prototipu paėmė Praną Veverskį: „Antraeilis personažas Adomas, – rašė P. Cvirka, – dar ir dabar gyvas, mano kaimynas, populiarus savo išsimokslinimu, kurį savo keliu aplankydavo kun. Juškevičius, jo ūkely praleisdavo po keletą dienų Dorpato ir Karaliaučiaus profesoriai, tyrinėdami lietuviškas tarmes, rinkdami dainas...“ (*Cvirka P.* Raštai. – V., 1949, t. IX, p. 275). P. Veverskis mirė 1938 m., sulaukęs 88 m. amžiaus.

Artimai A. Juška bendravo ir su rašytojo P. Cvirkos senelio šeima, pasižymėjusia svetingumu, tuo labiau kad Klangių kaimas yra netoli Veliuonos miestelio. Rašytojas Jonas Mačiulis novelėje rašė:

„<...> Cvirkos Motiejaus, kaip pilnalaukio, troba Klangiuose buvo pati erdviausia. Susitardavo Rozalija su Juška ir sukviesdavo moteris pas tuos Cvirkus į būrį, kad drąsiau, smagiau būtų dainuot. Nusivesdavo į ten ir savo jau aklą motiną – Gotautienę iš Pelučių. Bet dažniausiai Juška pasirodydavo iš nežinių. Tik pakyšt linksmas į trobą“[74].

Kiekvienam tautosakininkui – tiek tautosakos rinkėjui, tiek jos tyrinėtojui – būtina gerai pažinti liaudies gyvenimą. Ypač tai svarbu tautosakos rinkėjui, nes jis tiesiogiai bendrauja su gyvu žmogumi, su tautosakos atlikėju. Tik geras liaudies pažinimas, jos buities, psichologijos, pasaulėžiūros ir poreikių supratimas padeda rinkėjui labiau suartėti su žmonėmis, geriau prie jų prieiti, kad kuo tiksliau užrašytų tuos žodinės kūrybos turtus, kuriuos jie saugo savyje. A. Juška tai gerai suprato ir ėjo tuo keliu. Liaudies gyvenimas jam buvo pažįstamas dar iš vaikystės. Vėliau savo veikloje jis turėjo progos pažinti žmones jų kasdieniame darbe, džiaugsmuose ir rūpesčiuose, varge ir skurde, velkant sunkų baudžiavos jungą. Tas pažinimas buvo įvairiapusis. Išgirdęs retesnį žodį, pamatęs kitaip, negu žinojo, padarytą daiktą, pasiūtą drabužį, išvydęs kitokį paprotį, stengdavosi apie tai smulkiai išsiteirauti, kad galėtų tiksliai viską užrašyti. Tai taip pat gilino žmonių gyvenimo pažinimą. Apsilankęs pas žmones, jis išklausinėdavo apie jų gyvenimo smulkmenas, „patikrindavo“, ką virę, paragaudavo paprasčiau-

[74] *Mačiulis J.* Iš dienų tėkmės, p. 46.

sio maisto vis teiraudamasis: „Ką dėjai? Kaip jis vadinasi? Iš ko padarytas?“ ir t. t.[75]

A. Juškos domėjimasis liaudies gyvenimu, jo paprastumas ir nuoširdumas santykiuose su paprastais kaimo žmonėmis sudarė geras sąlygas glaudiems abipusiams ryšiams. Jis būdavo dažnas ir laukiamas valstiečių svečias. Svečiuodavosi ne tik paprastomis dienomis, bet ir per įvairius subuvimus – vestuves, krikštynas, darbo pabaigtuves ir kt. Ypač mėgo vestuves, į kurias eidavo kviestas ir nekviestas. Paprastai ateidavo jau vestuvėms prasidėjus (Domicelės Veličkienės-Mickūnaitės, gyv. Veliuonoje, pasakojimas). Visur jis aktyviai įsijungdavo į veiksmą, krėsdavo įvairius pokštus. Dalyvavimas žaidimuose, papročiuose jam suteikė daugiau simpatijų ir populiarumo[76].

Norėdamas bet kuria proga užrašyti kuo daugiau liaudies dainų, A. Juška ne tik pats keliaudavo pas dainininkus, bet dainas užrašinėdavo ir namuose. Taip daryti reikėjo dėl to, kad užrašinėjo ne tik dainų tekstus, bet ir melodijas. Net eidamas dainų užrašyti kitur, nešdavosi kažkokį muzikos instrumentą. Apie tai užsimena Veliuonos vargonininkas Jonas Kumetis savo straipsnyje *Apie dainų melodijas ir jų rinkimą*: „Veliuoniečiai žmonės pasakoja, kad kun. A. Jušk., rinkdamas

[75] Tokių žinių apie A. Juškos darbą Veliuonoje pateikė: Domicelė Veličkienė-Mickūnaitė, Januškytės, iš kurios A. Juška užrašė dainų, duktė, gyvenanti Veliuonoje; Juozas Jarošaitis, Antano s., gyv. Raudonėnuose, Raudonės apyl., bei kiti jau anksčiau minėti asmenys.

[76] Didelį A. Juškos populiarumą žmonėse rodo tai, kad praėjus daugiau kaip 80 metų po to, kai jis gyveno Veliuonoje, ir daugiau kaip 70 metų, kai gyveno Alsėdžiuose, dar galima rasti gyvų prisiminimų apie jį tiek Veliuonoje, tiek Alsėdžiuose. Alsėdžiuose dar yra gyvų žmonių, kurie, būdami 8–13 metų, yra matę A. Jušką ir mielai jį prisimena. Viena moteris pasakė net jo vardą ir tikslų metų skaičių, kiek jis išbuvo Alsėdžiuose.

dainas Veliuonos apylinkėje, kai kada atsinešdavęs po pažasčia ir „Levikortą“, spaudomą pirštais; užrašydamas tekstą, skambindavęs dainos melodiją“[77]. Tikriausiai tai buvo klavikordas.

Kadangi instrumentą ne visada galima nešiotis, A. Juška daininінkus kviesdavosi pas save į namus, kur turėjo muzikos instrumentų. Tas pats J. Kumetis mini A. Jušką turėjus du fortepijonus. „Kiek kun. Jušk. buvo muzikališkas, – rašė vargonininkas, – negalima pasakyti; bažnyčios gaidas jis gerai žinojęs ir visada savo kambary laikęs 2 fortepionu, vadindavęs į save dainininkes ir prie fortepiono rašydavęs dainų gaidas, ir turėjęs sąsiuvinius dainų melodijų“[78]. Panašiai apie A. Juškos darbą, remdamasis žmonių atsiminimais, rašė ir P. Cvirka: „Pasakoja, kad kun. Juška kunigavęs Veliuonoj ir visą atliekamą laiką pašventęs dainas rinkti. Ištisas dienas jis vaikščiodavo kaimuose ir, prisėdęs kur prie piemenukų, nuėjęs kur pas bobeles, prašydavo padainuoti. Tokiu būdu jam pasisekė didelė dalis jų surinkti. Sekmadieniais, pasakoja, gerb. kun. Juška prašydavęs visų norinčių jam padainuoti nueiti po pamaldų į kleboniją, kur buvęs fortepionas ir ten pats kunigas gražiausias daineles akompanuodavo“[79].

Visi pateiktieji atsiminimai aiškiai rodo, kad A. Juška dainas stengėsi užrašinėti su dideliu atsidėjimu ir atsakomybės jausmu, rūpinosi užrašomosios medžiagos tikslumu ir kad tam jis buvo gerai pasiruošęs tiek užrašinėjant dainas pas dainininkes, tiek savo bute.

[77] *Kumetis J.* Apie dainų melodijas ir jų rinkimą // Viltis. – Vilnius, 1910, Nr. 60, p. 2.

[78] Ten pat.

[79] *Cvirka P.* Veliuona ir liaudies dainos // Vienybė. – 1928, Nr. 130, p. 5.

L. Rėza ir kiti vėlesnieji lietuvių liaudies dainų rinkėjai tvirtino, kad dainininkai dažnai varžosi užrašinėtojo ir kad geriausiai esą dainas užrašinėti tuomet, kai dainininkas laisvai jaučiasi. A. Juška daugelį dainų bei papročių užrašė natūraliomis sąlygomis, pavyzdžiui, vestuvėse, pabaigtuvėse, kuriose jis pats dalyvaudavo, akylai viską stebėdavo ir užsirašydavo. Tuomet, kai dainininkas specialiai pasodinamas dainuoti, jis bent iš pradžių gerokai varžosi. Pastebėjęs šį reiškinį, A. Juška stengdavosi iš anksto sudaryti kiek galima natūralesnes sąlygas, panašias į tas, kuriomis dainuojamos dainos. Jis liepdavo dainininkėms apsirengti tautiniais drabužiais, sukviesdavo didesnį jų būrį ir tuomet prašydavo dainuoti[80]. Kai kada kunigas stengdavosi ir būdavo pasiruošęs net dirbtiniu būdu sukurti tinkamą dainavimui nuotaiką. Apie vieną tokį atvejį, kaip iš sergančios senutės A. Juška užrašė daug dainų, pasakojo J. Senkauskas:

„Gyvenant kun. Antanui Veliuonoj, taip pat kaip ir Vilkijoj, vaikščiodavom draug po kaimus pas dainininkes, dažniausia senas bobeles, dainų rinktų. Vieną kart, – atmenu dar kaip šiandien, – ūkanotą lapkričio dieną nusivedė jis mane Veliuonos miestely pas „dainų karalienę“. Grintelė mažutė. Durys ant bėgūnų, girgžda... Įėjęs vidun tarė:

– Sveika gyva, dainų karalienė. Ką beveiki, močiut?

Nuo krosnies atsiliepė balsas:

– Kas gi taip meiliai mane sveikina? O dievuliau, kunigėliai atėjo manęs nuskurėlės lankytų!

Nulipus nuo krosnies, su skranda apsisiautus, pasisveikino su mumis ir prašė sėstis.

[80] Apie tai pasakojo *Vladas Petraitis* iš Antkalnės k., *Domicelė Veličkienė* iš Veliuonos ir kt.

– Gerai, gerai, – tarė kun. Antanas. – Atsisėsim, dėkui, jei tik gražių dainų padainuosi.

– Padainuočiau, labai padainuočiau, kunigėl, kad sveika būčiau. Galvą man skauda, šiurpas eina per visą kūną, negalėsiu šiandien dainuoti.

– Nieko, nieko, motin. Atnešk tik vandens, aš gerti noriu.

Atnešus stiklinę vandens, išėjo bobelė vištų vaikytų. Tuo tarpu kun. Antanas, išėmęs iš kišenės cukraus, įdėjo stiklinėn, išmaišė su pieštuku, įpylė iš buteliuko spirito ir padavė atėjusiai išgerti. Kai bobelė išmaukė, paprašė neva sau ir antrą stiklinę vandens atnešti. Jai nematant, pritaisė ir tą su spiritu dar stipriau. Išvertė barzdon ir šitą stebėdamos, kaip tai paprastas vanduo persimaino į tokį skanų gėrimą. Paraudo bobelė (turinti 80 metų), užmiršo galvos skaudėjimą ir pridainavo tokią daugybę dainų, jogei 20 puslapių prirašė, o ji vis dar nepabaigė visų!“[81]

Kad sukeltų dainininkų suinteresuotumą dainuoti, A. Juška juos skatino ir kitokiais būdais. Stengdavosi sužadinti dainininkių pasididžiavimą dainų mokėjimu ir, kaip jau minėta, daugiau mokančias pramindavo „dainų karalienėmis“. Be tokio moralinio paskatinimo, teikdavo ir dovanų: įvairių daiktų, o kai kada už sugaištą laiką atlygindavo pinigais. „Nemaž vienok tai jam padarė klapato ir kašto dėl to, – rašė apie A. Juškos dainų rinkimą Veliuonos apylinkėse jo brolis Jonas, – jog kad užrašytum kokią norints dainą, reikėjo ar pašaukti pas save dainininkę, ką jis galėjo padaryti tik šventoms dienoms liuosoje nuo visokio darbo valandoje, ar pačiam važiuoti į kiemą, kur gyvena dainininkės arba dainininkai. Kožna-

[81] *Jokantas* K. Broliai Juškevičiai // Vilniaus žinios. – Vilnius, 1907, Nr. 65, p. 1.

me karte reikėjo sau pasirengti čėsnį ar kokias norints dovanėles už sugaišinimą ūkės darbuose ir dėl pralinksminimo dainuojančių, o darbymety prastoje dienoje reikėjo daininінkėms nuo dienos mokėti"[82]. Atlyginimo dydis būdavo įvairus – nuo vienos berlinkos (7,5 kapeikos) iki 30 kapeikų už kiekvieną bet kokią dainą. Tai buvo nemaži pinigai, nes jis už mišias tegaudavęs po 30 kapeikų. Sumokėdavęs ir vieną rublį už sugaištą darbo dieną, jei tik dainininkė sutikdavusi dainuoti[83].

Nenurodydamas atlyginimo normų, tik įvertindamas A. Juškos dainų rinkimui padarytų išlaidų kiekį, brolis Jonas 1880 m. liepos 5 d. laiške akad. J. Grotui rašė, kad „dainų surinkimas kainavo kelis šimtus rublių"[84]. Tai dar kartą paliudija, jog A. Juška dainų rinkimui negailėjo ne tik energijos, didelio darbo, bet ir išlaidų[85]. O tai darė dėl to, kad dainų rinkimą laikė svarbiu savo gyvenimo uždaviniu. Ta diena, kai pavykdavo užrašyti didesnį dainų kiekį, jam būdavo didelė šventė. J. Senkauskas prisimena vienos tokios dienos vakarą, kai A. Juška grįžo iš anksčiau minėtos senutės – „dainų karalienės", jis, šventiškai pasipuošęs, „sėdos prie fortepiono ir ėmė rentuoti gaidas, kurias galėjom atminti"[86].

[82] JLSD, p. XV.

[83] *Tumas J.* Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juškos-Juškevičiai, p. 89.

[84] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. I, Nr. 518, lap. 35.

[85] Kad Antanas tikrai mokėjo dainininkėms už dainas, rodo ir toks atsitikimas. Kartą dainų rinkėjas Jurgis Dovydaitis (dainų rinkinio *Dainos* (Kaunas, 1931) sudarytojas) dar būdamas gimnazistas užrašinėjo dainas Ilguvos parapijoje, kur viena sena dainininkė paprašė jį užmokėti už jos padainuotas dainas, motyvuodama, kad jai už padainuotas dainas mokėjęs Juška. (Apie tai šio darbo autoriui pasakojo pats J. Dovydaitis.)

[86] *Jokantas K.* Broliai Juškevičiai, p. 1.

Didelis liaudies dainų pamėgimas, glaudus ryšys su žmonėmis, mokėjimas prisiderinti prie jų nuotaikų ir gyvenimo būdo, negailėjimas energijos ir išlaidų buvo svarbiausi faktoriai, kad Antanas Juška tapo populiarus ir žmonių mėgiamas, o tai sudarė puikias sąlygas Veliuonos apylinkėse surinkti didelį dainų kiekį. J. Juškos tvirtinimu, brolis Antanas „par visą savo buvimą Veliuonoj užrašė kelius tūkstančius dainų“[87]. Rusijos mokslų akademijai Juškos nusiųstoje vestuvinių dainų rinkinio pratarmėje, kuri vėliau kiek papildyta buvo išspausdinta *Lietuviškose svotbinėse dainose*, nurodoma, kad A. Juška Veliuonoje yra surinkęs apie 5500 dainų[88]. Kadangi jis Veliuonoje išbuvo šešerius metus, tai kasmet turėjo užrašyti apie 1000 dainų. Vadinasi, turėjo dirbti nuolat ir įtemptai, tuo labiau kad čia jis parengė ir reikšmingiausią savo etnografinį darbą – *Svotbinę rėdą*.

Jau Vilkijoje A. Juška šiek tiek dėmesio skyrė ir medžiagos tvarkymui. Jį aplankęs vysk. Motiejus Valančius, kaip ir prieš keletą metų Pušalote, ragino kuo greičiau rengti spaudai surinktąją medžiagą. Čia jis iš kartotekos perrašė savo žodyną į didelius (*in folio*) lapus, tačiau pasirodė, kad dar yra spragų ir reikia iš naujo rinkti žodžius. Tą darbą tęsė ir Veliuonoje, tačiau čionai vis dėlto dėmesys krypo pirmiausia į dainų rinkimą.

[87] JLSD, p. XV.

[88] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 166, priedas prie 1878.IX.22 d. protokolo.

Gyvenimo saulėlydyje

Nuo nuolatinio labai įtempto darbo pradėjo blogėti A. Juškos sveikata. Todėl jis prašėsi perkeliamas iš Veliuonos į kitą vietą, kur nors į altariją, kad galėtų pabūti ramiau, netrukdomas kunigo pareigų. 1871 m. jis buvo perkeltas į Alsėdžių altariją.

Kai A. Juška išėjo iš kalėjimo, brolis Jonas 1864 m. gegužės mėn. vėl grįžo dirbti į Švietimo ministerijos sistemą. Jis buvo paskirtas Nižnij Novgorodo gimnazijos inspektoriumi. Tačiau kai 1865 m. išėjo įstatymas, draudžiantis katalikams eiti administracines pareigas, J. Juška liko eiliniu mokytoju. Jono buvimas N. Novgorode sutapo su carinės reakcijos protrūkiu po 1863 m. sukilimo. Daugelis sukilėlių, tremiamų į Sibirą, pravažiuodavo pro šį miestą. J. Juška susitikdavo su jais ir kiek galėdamas šelpdavo[89]. Caro ochranka susekė J. Juškos ryšius su tremtiniais ir tai buvo kita priežastis, dėl kurios jis negalėjo likti gimnazijos inspektoriumi Nižnij Novgorode. Be to, greičiausiai nujausdamas esąs persekiojamas, jis pats prašėsi pa-

[89] *Jokantas* K. Broliai Juškevičiai, p. 2.

skiriamas mokytoju į Jekaterinburgo gimnaziją, kurioje nuo 1867 m. sausio 1 d. dėstė lotynų kalbą[90].

Po nepasisekusio mėginimo persikelti mokytojauti į Lietuvą, J. Juška jokių lietuvių kalbos tyrinėjimo darbų nebeparašė, o daugiausia padėjo broliui Antanui tvarkyti jo surinktąją medžiagą ir rūpintis jos skelbimu.

Apskritai sukaupta gausi tautosakinė, etnografinė ir kalbinė medžiaga abiem broliams kėlė nerimą, kad ji nežūtų, o būtų vienokiu ar kitokiu būdu išspausdinta. Tuo reikalu ypač daug Antanui padėjo Jonas, turėjęs artimų bičiulių tarp Rusijos mokslininkų. Bendromis jėgomis jie parengė pirmą nedidelį 33 dainų rinkinėlį ir 1867 m. įteikė Rusijos mokslų akademijai. Deja, akademija nesutiko spausdinti lotynišku šriftu ir J. Juška buvo priverstas jas transkribuoti. Rusišku šriftu ir išverstos į rusų kalbą išėjo antrašte *Литовские народные песни. С переводом на русский язык И. А. Юшкевича* (Санкт-Петербург, 1867).

Jonui dirbant Jekaterinburge, A. Juška apsigyveno Alsėdžiuose, kur toliau rinko dainas ir rašė žodyną. Kaip ir anksčiau vaikščiojo po kaimus, bendravo su žmonėmis, domėjosi jų gyvenimu. Pavyzdžiui, norėdamas užrašyti piemenų dainų, žaidimų, pažinti jų žodyną, aplankydavo gyvulius ganančius piemenis[91]. Iš viso A. Juška labai mėgo vaikus. Juos kviesdavosi pas save, vaišindavo, duodavo knygelių. Už įvairius patarnavimus knygelių duodavo ne tik vaikams, bet ir suaugusiems.

[90] Формулярный список о службе заслуженного преподавателя латинского языка 3-ей Казанской гимназии, Статского Советника Ивана Юшкевича. Составлен по 10 февраля 1886 г. — RVIA, f. 88, arch. Nr. 102.

[91] Pasakojo *Pulcherija Šimanskaitė*, Jono d., 84 m. amžiaus, ir *Pranciškus Latakas*, Pranciškaus s., 89 m. Abu iš Alsėdžių.

Gyvendamas Alsėdžiuose, A. Juška išliko optimistas, guvus, išlaikė gerus santykius su žmonėmis kaip ir anksčiau. „Su ponais aš nemoku rokuotis, – sakydavęs, – aš noriu žemaitiškai išmokti“[92]. Tačiau Alsėdžiuose jis jau neberinko dainų taip intensyviai kaip Veliuonoje. Susilpnėjusi sveikata nebeleido tiek daug vaikščioti. Alsėdiškiai pasakojo, kad tekdavę matyti A. Jušką einant ir vis sustojant pailsėti[93].

Nebegalėdamas daug judėti, A. Juška Alsėdžiuose ėmė labiau domėtis kalbos klausimais: trejus metus mokėsi latvių kalbos, parašė latvių–lietuvių–lenkų kalbų žodyną ir 1875 m. jį nusiuntė Rygos latvių draugijos mokslo komisijai. Už šį darbą jis buvo priimtas į draugiją tikruoju nariu. Taip pat buvo sumanęs latviškus atitikmenis pridėti ir prie lietuvių–lenkų kalbų žodyno[94], tačiau to darbo nebaigė, nes trūko latvių kalbos įgūdžių. Kalbinės medžiagos rinkimas, žodynų rašymas rodo, kad A. Juškai, šalia dainų rinkimo, kalbos dalykai taip pat buvo labai artimi. Domėtis latvių kalba, galimas daiktas, Antaną privertė ir kitos aplinkybės. Gyvenant Alsėdžiuose, brolis Jonas mokytojavo toli, Jekaterinburge, iš kur neparvažiuodavo pas brolį net per atostogas. Todėl A. Juškai liko laisvesnio laiko ir jis ėmėsi latvių kalbos, kuri jam tapo tokia pat miela kaip ir lietuvių kalba. Artimai su juo bendravęs Andriejus Dyhrikis vėliau prisiminė, jog „lietuviška ir latviška kalbos buvo kaip prie širdies Juškevičiui priaugusios“ ir kai apie jas pradėdavę kalbėti, „jo akys žibėdavo ir jo stuomuo ištįsdavo, tarytum jis

[92] Pasakojo *Kotryna Mažeikaitė*, Benedikto d., 94 m., gyv. Alsėdžiuose. Jos brolis Kiprijonas A. Jušką išvežęs iš Alsėdžių.

[93] Pasakojo *Mečislovas Normantas*, gyv. Alsėdžiuose.

[94] LLTI BR, F 1 – 2176 ir 2177.

norėtų sušukti: „Kas dar beturi tokią bagotą kalbą"[95]. J. Juška tik 1875 m. gavo leidimą persikelti į Kazanę, kur buvo paskirtas III gimnazijos lotynų kalbos mokytoju.

Jono sugrįžimas į Kazanę abiem broliams buvo savotiškai lemtingas. Kazanėje Jonas susipažino su prof. **Jeanu Baudouinu de Courtenay** (1845–1929), kalbininku, vienu žymiausių to meto bendrosios ir lyginamosios istorinės kalbotyros specialistų, vadinamosios Kazanės, o vėliau ir Peterburgo lingvistinių mokyklų kūrėju. Savo mokslininko karjerą profesorius pradėjo Kazanėje tais pačiais 1875 m., kai antrą kartą į šį miestą sugrįžo ir J. Juška. J. Baudouinas de Courtenay Kazanėje profesoriavo 1875–1883 m., vėliau persikėlė į Tartu (Dorpat-Jurjev), kuriame dirbo 1883–1893 m., po to Krokuvos (1893–1899), Peterburgo (1900–1918) ir Varšuvos (1918–1929) universitetuose. Jis buvo Krokuvos mokslų akademijos tikrasis narys (nuo 1887 m.) ir Peterburgo mokslų akademijos narys-korespondentas, 1907 m. išrinktas Lietuvių mokslo draugijos garbės nariu.

Kadangi J. Baudouinas de Courtenay buvo indoeuropeistas, todėl daug dėmesio skyrė lietuvių kalbai, kurią jis neblogai mokėjo. J. Juška Kazanėje susipažino su profesoriumi, o kadangi abu domėjosi lietuvių kalba, užsimezgė artimi ryšiai, vėliau peraugę į bičiuliškus abiejų šeimų santykius[96].

[95] *Dyhrikis A. (Andriejus Latvis).* Kunigas Antanas Juszkeviczius // Auszra. – 1883, Nr. 8/10, p. 249.

[96] Tai matyti iš J. Juškos ir jo šeimos narių korespondencijos su J. Baudouinu de Courtenay, saugomos Rusijos mokslų akademijos archyve Peterburge. Devynis J. Juškos ir du Felicijos Juškienės laiškus paskelbė B. Tolutienė savo monografijos *Antanas Juška leksikografas* priede (Literatūra ir kalba. – Vilnius, 1961, t. V, p. 275–290).

Iš J. Juškos J. Baudouinas de Courtenay ir sužinojo apie A. Juškos tautosakos rinkinius bei sukauptą gausią kalbinę medžiagą, kuri gali būti naudinga tiriant lietuvių kalbą, juo labiau kad tokios medžiagos tuo metu paskelbta buvo labai nedaug. Reikia pasakyti, jog J. Baudouinas de Courtenay daug dėmesio skyrė gyvajai kalbai ir tarmėms. O A. Juškos surinktieji kalbos turtai buvo kaip tik iš gyvosios kalbos ir užrašyti tarmiškai (net dainos). Dabar J. Juška, ir anksčiau rūpinęsis brolio surinktos medžiagos skelbimu, profesoriaus asmenyje rado karštą šio reikalo rėmėją ir pagalbininką. J. Baudouinas de Courtenay skatino A. Jušką leisti dainas ir padėjo išrūpinti jų spausdinimą Kazanės universiteto spaustuvėje. Prasidėjo medžiagos parengimo spaudai ir įvairūs kiti spausdinimo rūpesčiai. Abu broliai jau buvo vyresnio amžiaus – Jonui daugiau kaip 60 metų, Antanui – arti 60. Be to, A. Juškos sveikata smarkiai silpnėjo. Vis dėlto, nepaisydami senatvės ir nesveikatų, broliai, kaip ir jaunystės dienomis, sujungė paskutiniąsias savo gyvenimo jėgas bendram tikslui – paskelbti ilgo A. Juškos triūso rezultatus – sunkiomis feodalizmo ir carinės priespaudos sąlygomis surinktą medžiagą.

Abiem gyvenant skirtingose vietose, parengti rinkinius spaudai buvo labai sunku, todėl A. Juška 1879 m. persikėlė pas brolį į Kazanę. „Kas vasarą ant vakacijos atvažiuodavau pas jį dėl perveizėjimo ir ištaisymo jo rankraščių, o pernai kad mums drauge darbuotis, jisai jau sergalojąs persikėlė į Kazanių prie manęs <...>", – po Antano mirties rašė Jonas laiške Lietuvių literatūros draugijos sekretoriui[97]. Be kita ko,

[97] Ein Brief von Johan Juschkewitsch vom 5 Januar 1881 an der derzeitigen Sekretär der Litauischen Litterarischen Gesellschaft // MLLG. – Heidelberg, 1887, Hf. 2, S. 414.

Kazanėje A. Juška tikėjosi rasti geresnę medicinos pagalbą negu Alsėdžiuose.

Atvykus Antanui į Kazanę, toliau sėkmingai buvo tęsiamas jau anksčiau pradėtas dainų, vestuvių aprašo ir žodyno rengimas spaudai. Bet neilgai, tik trylika mėnesių, truko bendras brolių darbas. A. Juškos liga progresavo, kol pagaliau visiškai pakirto jėgas. Jis mirė 1880 m. lapkričio 1 d.

Žinia apie Antano Juškos mirtį sutikta su giliu liūdesiu. 1880 m. lapkričio 11 d. J. Juška laiške akademikui Jakovui Grotui pranešė apie brolio mirtį. Lapkričio 25 d. Rusijos mokslų akademijos posėdyje buvo perskaitytas šis J. Juškos laiškas. Posėdžio protokole apie gautą žinią įrašyta: „Priimta su nuoširdžiu gailesčiu apie didelį nuostolį mokslui, netekus garbingo darbininko". Ta proga pasirodė keletas straipsnių spaudoje. Visur buvo pabrėžiamas jo pasiaukojimas ir atsidėjimas darbui bei nuopelnai lietuvių tautai.

Kelios dienos prieš A. Juškos mirtį Kazanėje išėjo iš spaudos pirmojo *Lietuviškų dainų* tomo pirmoji dalis. Tik tiek jis ir tegavo pamatyti išspausdintų savo surinktų dainų. Vestuvių aprašas *Svotbinė rėda*, kurį jis pats redagavo net ligos patale būdamas, buvo išspausdintas jau po jo mirties. Visi A. Juškos rankraščiai liko brolio Jono globoje, o drauge su jais ir jų išspausdinimo rūpesčiai. J. Juška šventai pildė brolio norą – išspausdinti dainas ir žodyną, nes tai buvo ir jo paties tikslas. Redaguoti tuos darbus ir skaityti jų korektūrą padėdavo prof. J. Baudouinas de Courtenay. 1880–1882 m. Kazanėje buvo išspausdinti *Lietuviškų dainų* trys tomai, o Peterburge 1883 m. didžiulis *Lietuviškų svotbinių dainų* tomas, turėjęs 1100 vestuvinių dainų. Daugiau dainų nebuvo išleista.

Tolesnis J. Juškos rūpestis ligi pat mirties buvo žodyno leidi-

mas, dėl kurio imtasi žygių jau 1876 m., kai dar tebebuvo gyvas Antanas. Nors leisti žodyną Rusijos mokslų akademija buvo pasižadėjusi, tačiau dėl to, kad buvo apvilta pažadais, nepradėjo jo spausdinti, kol nebuvo gautas visas rankraštis[98]. Spausdinti pradėta 1884 metais.

Visus redagavimo sunkumus teko pakelti J. Juškai. Be bendro redakcinio darbo, jam reikėjo išversti žodyną į rusų kalbą, nes jis buvo parengtas lietuvių ir lenkų kalbomis, be to, pataisyti Antano atliktą žodyno vertimą į lenkų kalbą, nes versta ne literatūrine, o Lietuvoje vartojama šnekamąja lenkų kalba. Labai sunkus darbas buvo korektūrų skaitymas, nors čia jam ir padėjo J. Baudouinas de Courtenay. Vis dėlto žodyno spausdinimas vyko labai lėtai ir iki 1886 m. pavasario išspausdinta tik 10 lankų. Bet žodyno leidimas buvo pagrindinis J. Juškos gyvenimo pabaigos tikslas. 1885 m. vasarą jis paskutinį kartą aplankė Lietuvą (gyveno Josvainiuose) ir, kaip nurodo J. Baudouinas de Courtenay, tą vasarą „vienintelė jo svajonė buvo tai, kad galėtų išvysti nors pusę išspausdinto žodyno“[99]. Bet toji svajonė ir liko svajone.

Be žodyno redagavimo, J. Juška turėjo dar ir kitų pareigų, susijusių su darbu gimnazijoje. 1883 m. pedagogų taryba jį išrinko gimnazijos pagrindinės bibliotekos vedėju, o 1884 m., mirus gimnazijos direktoriui, buvęs gimnazijos inspektorius buvo paskirtas direktoriumi, o J. Juška – inspektorium. Bet jis

[98] Plačiau apie tai žr. *Tolutienė B.* Min. veik., p. 144.

[99] *Baudouin de Courtenay J.* Jan Juszkiewicz // Prace filologiczne. – Warszawa, 1885, t. 1, str. 772.

Tą pačią 1885 m. vasarą prof. J. Baudouinas de Courtenay kartu su rusų kalbininku A. Aleksandrovu, taip pat mokėjusiu lietuvių kalbą, lankėsi Lietuvoje, Veliuonoje, ieškodami vestuvių tokių, kokias buvo aprašęs A. Juška.

tuo buvo labai nepatenkintas, nes, kaip rašė laiške J. Baudouinui de Courtenay 1884 m. balandžio 22 d., jam nelikdavę „nė vienos laisvos valandos žodynui". Be to, pažymėtina, kad Jonas buvo labai stropus mokytojas. Jis ir po keturiasdešimties mokytojavimo metų praktikos kruopščiai rengdavosi kiekvienai pamokai. Po ilgų įtempto darbo metų Jono sveikata pradėjo silpti. 1885 m. spalio 18 d. Joną ištiko lengvas smegenų paralyžius, nors sąmonės ir nenustojo. Kiek pagerėjus sveikatai, vėl ėmėsi skaityti korektūras. Vis dėlto sveikata nebuvo gera ir po kiek laiko pasitraukė ir iš mokytojo pareigų[100]. Su pasitenkinimu jis lietuvių kalba 1885 m. lapkričio 11 d. laiške J. Baudouinui de Courtenay rašė: „Galiu dabar gyventi sau kur noriu"[101].

Tačiau jo jėgos silpo. Nenorėdamas, kad dėl to susitrukdytų korektūrų skaitymas, į darbą įtraukė ir savo šeimos narius. Korektūrą taisyti padėjo jo šešiolikametė duktė Antanina. 1886 m. vasario 19 d. laiške J. Baudouinui de Courtenay, tarp kitko taip pat rašytame lietuviškai, tarsi pasiteisindamas rašė: „Syłos mana słobnyn ejna ir dėlto důdu korrekturą vesti sava Antosiaj, kuri jau pažino żęnklus korrekturos, kad pażintum pormas grammatikos surašime trųmpą Lietuvišką grammatiką su ąntrašu *краткое изложение строя Литовской речи; trumpas išguldimas rėdos Lietuviškos Kałbos*, kur łabiausiaj vejzėjom ant pormu, atmajnu vardu ir żodžiu, t. y. ant deklinacju ir conjugacju"[102].

[100] Tarnybos formuliare nurodyta, kad, remiantis J. Juškos prašymu, iš tarnybos atleistas dėl ligos 1886 m. vasario 22 d. Bet tai tik buvo įsakymo parašymo data, o laiške J. Baudouinui de Courtenay apie tarnybos baigimą rašė 1885 m. lapkričio 11 d.

[101] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 102, apr. 2, Nr. 358.

[102] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 102, apr. 2, Nr. 358, lap. 2. Cituota iš: *Tolutienė B.* Min. veik., p. 286

Savo sūnų Vytautą J. Juška taip pat mokė lietuvių kalbos, nes norėjo, kad ir po jo mirties būtų tęsiamas jo ir brolio Antano surinktos medžiagos tvarkymas bei lietuvių kalbos tyrimas[103]. Paskutiniais savo gyvenimo metais J. Juška gyveno vien žodyno reikalais, jaudinosi dėl kiekvienos smulkmenos. Šeima dažnai slėpdavo atsiųstas korektūras, kad jis tiek daug nedirbtų. 1886 m. gegužės 9 d. Jonas gavo iš Mokslų akademijos spaustuvės pranešimą, kad Mokslų akademijos įsakymu visos

[103] J. Juška vedė jau pagyvenęs, 52 metų, brolio Antano jam išrinktą 22 metų Feliciją Liutkevičiūtę iš Raseinių. 1869 m. rugpjūčio 31 d. sulaukė dvynukų – dukters Antaninos ir sūnaus Vytauto. Duktė buvo ištekėjusi už sulenkėjusio baltarusio daktaro Kopec, su kuriuo susipažino jam studijuojant Tartu (Dorpato) universitete. Jie kurį laiką gyveno Šveicarijoje, o vėliau Vilniuje. F. Juškienė mirė 1918 m., o duktė Antanina džiova 1919 m.; Kopec mirė Vilniuje 1946 m.

Sūnus Vytautas 1887 m. baigė Kazanės gimnaziją, o vėliau Kazanės universiteto Istorijos-filologijos fakultetą. Kurį laiką dirbo Kazanėje prancūzų kalbos mokytoju. Vėliau su motina persikėlė į Tartu (Dorpatą), kur pas prof. J. Baudouino de Courtenay ir prof. L. Meyerį gilino kalbos mokslo žinias. 1894 m. Tartu universitete jis gavo magistro laipsnį. 1895 m. buvo priimtas į Švietimo ministeriją, o Peterburgo mokslų akademija jam pavedė toliau redaguoti dėdės A. Juškos žodyną. Gavęs iš Liaudies švietimo ministerijos lėšų komandiruotei, išvyko į Lietuvą tirti dzūkų tarmės ir patikslinti A. Juškos užrašytų žodžių kirčiavimą bei kitas smulkmenas. 1895 m. kovo–liepos mėn. praleido Suvalkų gubernijoje, tirdamas dzūkų tarmę, o paskui keturis mėnesius Veliuonoje, gyvendamas pas jau minėtą Praną Veverskį. Grįžęs į Tartu, suredagavo žodyno dalį nuo E iki G raidės ir išvyko į Peterburgą, kur paskiriamas Peterburgo universiteto privatdocentu. 1896 m. kovo mėn. jis skaitė pirmąją paskaitą apie lietuvių kalbos garsus ir formas. Jis net planavo su Rusijos mokslų akademija 1896 m. vasarą sušaukti lituanistų kongresą lietuvių kalbos rašybos klausimams aptarti. Tačiau staiga susirgo šiltine, grįžo iš Peterburgo į Tartu ir mirė 1896 m. balandžio 21 d.

korektūros bus siunčiamos prof. Vatroslavui Jagičiui (Jagić, 1838–1923), o Jonas gausiąs jau užbaigtus spaudinius. J. Juška šią žinią suprato kaip Mokslų akademijos pareikštą nepasitikėjimą juo. Kitą dieną jis parašė atsakymą spaustuvei. Gegužės 11-ąją pasikartojo ligos priepuolis ir Jonas Juška mirė.

Abu broliai buvo palaidoti Kazanėje lenkų kapinėse bendrame kape. Abiem buvo pastatyti kryžiai. Rašant šį darbą, buvo išlikęs tik vienas Jonui Juškai skirtas kryžius su lietuvišku įrašu: „Jonas Juškeviče Rašytojas Lietuvos 1815–1886". Kapas buvo perduotas į valstybinę apsaugą Totorijos ATSR kultūros ir švietimo įstaigų komitetui prie Totorijos ATSR Ministrų Tarybos.

Šiame skyriuje buvo nušviesti svarbiausieji su lietuvių liaudies dainų rinkimu susiję brolių Juškų gyvenimo faktai bei jų, kaip asmenybių, bruožai. Kita jų veikla, siekiai, santykis su ankstesnių lietuvių liaudies dainų rinkėjų bei tyrinėtojų darbais, platesnis ryšys su rusų mokslininkais ir Rusijos mokslo įstaigomis atsiskleis tolesniuose skyriuose, analizuojant dainų leidimo istoriją, rinkinių pobūdį ir kt. Tačiau jau dabar ryškėja kai kurie momentai, iškeliantys Juškas lietuvių kultūros istorijoje. Pirmiausia pabrėžtina jų meilė gimtajai kalbai, tautosakai, liaudies papročiams, o ir patiems žmonėms, kaip tų kultūrinių tautos vertybių saugotojams ir puoselėtojams. Tai lėmė ir jų puikius santykius su liaudimi, juolab kad Antanas visą savo gyvenimą nugyveno Lietuvoje, tik Jonas čia atvykdavo atostogų. Jie suprato ir pripažino didžiulę liaudies kūrybos reikšmę tautinės kultūros raidai.

Juškos savo darbe naudojosi kitų lietuvių tautosakos rinkėjų, tyrinėtojų, taip pat kalbininkų, istorikų darbais. Tačiau A. Juška tautosakos rinkimo užmoju išsiskyrė iš kitų ano meto tautosakos rinkėjų – tautosaką be perstojo rinko apie

30 metų. Jis buvo naujo tipo tautosakos rinkėjas, kurio būdingas bruožas – nuolatinis ryšys su žmonėmis, pastovus liaudies kultūros reiškinių fiksavimas, negailint šiam reikalui nei fizinių jėgų, nei lėšų. Todėl nė vienas to meto lietuvių tautosakos rinkėjas (Laurynas Ivinskis, Oskaras Kolbergas, Filipas Fortunatovas, Vsevolodas Milleris ir kt.) surinktos medžiagos gausumu negalėjo prilygti A. Juškai, kuris užrašė apie 7000 dainų tekstų, arti 2000 jų melodijų, parengė du vestuvių aprašus, sudarė plačios apimties žodyną su frazeologija, taip pat aprašė ir kitų papročių (krikštynų, žaidimų ir kt.), kurie liko rankraščiuose ir jų likimas nėra aiškus.

Dainas A. Juška rinko ne tik tose vietose, kuriose gyveno ilgesnį laiką, bet ir kitur. Rankraščiuose yra dainų, užrašytų Kaltinėnuose, Ariogaloje. Tačiau labiausiai jis susigyveno su Veliuonos apylinkių žmonėmis ir čia užrašė daugiausia dainų. Žinodamas A. Juškos bičiuliškus santykius su veliuoniškiais, o gal ir vykdydamas brolio pageidavimą, Jonas Juška po Antano mirties parvežė išspausdintų veliuoniškių dainų rinkinius ir padovanojo juos toms veliuoniškėms dainininkėms, iš kurių A. Juška buvo užrašęs dainų[104].

Ir ypač į akis krinta abiejų brolių bendradarbiavimas. Ypač pažymėtinas Jono pasiaukojimas: jis jaunystėje padėjo Antanui mokytis, padėjo išvaduoti iš kalėjimo, o paskui paskyrė nemažą savo gyvenimo dalį jo rankraščiams tvarkyti bei surinktai medžiagai skelbti.

[104] *Kumetis J.* Apie dainų melodijas..., p. 2; *Ruseckas P.* Knygnešys. 2-asis leid. – Kaunas, 1938, t. 1, p. 157.

A. Juškos surinktų lietuvių liaudies dainų leidimo istorija – tai nuolatinės lietuvių tautos kovos su caro represijomis istorija. Visi jo dainų rinkiniai buvo išleisti 1867–1883 m., kai po 1863 m. sukilimo Lietuvoje buvo uždrausta spauda lotyniškais rašmenimis bei įvesti kitokie lietuvių kultūros suvaržymai.

Iš istorijos žinoma, kad spaudos draudimo pagrindinis vykdytojas buvo generalgubernatorius Michailas Muravjovas, vadintas Koriku. Jis 1864 m. pasiūlė cenzūros komitetui ateityje neleisti spausdinti „lenkų" raidėmis[1] ir nurodė Vilniaus cenzūros komitetui (žodžiu) knygas ir rankraščius lietuvių ir lenkų kalbomis spausdinti tik rusų raidėmis[2]. 1865 m. Vilniaus generalgubernatorius Konstantinas fon Kaufmanas pasiūlė į

[1] К вопросу об алфавите для литовско-жмудских книг // Журнал министерства народного просвещения. – СПб., октябрь 1888, стр. 32–33; *Корнилов И.* Русское дело в Северо-Западном крае. Изд. 2-е. Стр. 265.

[2] Žr. Vilniaus generalgubernatoriaus raštą Vilniaus, Gardino, Kauno, Minsko, Vitebsko ir Mogiliovo gubernatoriams, paskelbtą kn.: *Корнилов И.* Русское дело..., стр. 378–379.

Vilniaus generalinę guberniją įeinančių gubernijų gubernatoriams uždrausti spausdinti šių gubernijų spaustuvėse ir įvežti į šias gubernijas knygas lietuvių kalba, spausdintas lotynų ir lenkų raidėmis[3]. Tų pačių metų rugsėjo 13 d. vidaus reikalų ministras Piotras Valujevas patvirtino K. Kaufmano pasiūlymą uždrausti spausdinti lietuviškas knygas lietuviškais rašmenimis.

Spaudos draudimo vykdytojai gerai suprato, kad rusifikaciją reikia pradėti nuo mokyklų. Vartoti lietuvišką raidyną uždrausta, tuo pačiu ir lietuvių kalba uždraustà mokyklose ir valstybinėse bei teismų įstaigose. Visa tai sudavė sunkų smūgį lietuvių tautos kultūros raidai, užkirto kelią kilti lietuvių raštingumui.

Toji carizmo politika palietė ir kitas tautas, įeinančias į Rusijos sudėtį. Buvo svarstomas rusiško raidyno pranašumas totorių kalbai prieš arabiškąjį, siūlyta rusiška abėcėlė ir Vidurinės Azijos tautoms. Apskritai carizmas ugdė panieką ir neapykantą kitoms tautoms, kurstė tautinę nesantaiką. Taigi ir į lietuviškos spaudos draudimą reikia žiūrėti kaip į carizmo vykdytos nerusų tautų engimo politikos pasireiškimą, susijusį su visų carinės Rusijos tautų nacionalinės kultūros persekiojimu.

Brolių Juškų veikla kaip tik sutapo su aukščiausia tų represijų stadija ir jiems teko patirti nemažai sunkumų, stengiantis įveikti visus tuos politinius ir biurokratinius barjerus. Kita vertus, šiandien sunku pasakyti, kiek ir kaip jie suvokė raidyno pakeitimo prasmę. Galimas daiktas, kad pradžioje jie nelabai orientavosi situacijoje. Antai kai 1864 m. kadetų korpuso inspektorius Jonas Juška I. Kornilovui, paskirtam Vilniaus švie-

[3] Ten pat, p. 379–380.

timo apygardos globėju, Peterburge įteikė „Rusų–žemaičių gramatikos“ rankraštį lotynišku raidynu, pastarasis paprašė „žemaičių kalbai“ pritaikyti rusišką raidyną. J. Juška parengė keletą lapų, perrašytų rusišku raidynu, kam pritaręs ir pats M. Muravjovas[4]. J. Juškos, kaip geriausiai parengusio kirilicos pritaikymo lietuvių kalbai projektą, pavardė kurį laiką buvo M. Muravjovo ir kitų rusintojų lūpose, kol galutinai sustota prie Stanislavo Mikuckio varianto, kurį tobulinti buvo pakviestas Laurynas Ivinskis. Kaip matyti, J. Juška buvo įsuktas į tą sudėtingą politinę karuselę, kad net ir vėliau buvo priverstas naudotis savo sukurta sistema.

[4] *Корнилов И.* Русское дело..., стр. 447, 451.

A N T R A S   S K Y R I U S

Lietuvių liaudies dainų leidimo istorija

I

Pirmojo dainų rinkinio išleidimas

Kuriais metais Juškos pradėjo rūpintis dainų leidimu, tikslių duomenų nėra. Ankstyviausia žinia yra Rusijos mokslų akademijos Kalbos ir literatūros skyriaus 1866 m. gruodžio 20(8) d. protokole esanti užuomina, kad akademikas Sreznevskis skyriui pristatęs dainų rinkinį *Литовские народные песни с русским переводом*. Tai pirmas oficialus dokumentas, kuriame minimas A. Juškos dainų rinkinys. Galima tik spėti, kad dainų rinkinio parengimo ir jo spausdinimo klausimai turėjo būti aptarti su akad. Sreznevskiu dar anksčiau.

Akad. Sreznevskio minimas rinkinėlis buvo parengtas dviem kalbomis – lietuvių ir rusų, bet lietuviškas tekstas transponuotas rusiškomis raidėmis. Rinkinį parengti rusiškomis raidėmis neabejotinai reikalavo Mokslų akademija, nors ji ir laikėsi principo, kad lietuviški raštai būtų spausdinami lotyniškais ir lietuviškais rašmenimis. Mat Mokslų akademijos vadovybė turėjo didelių nemalonumų, 1865 m. išleidusi Augusto Schleicherio parengtus Kristijono Donelaičio *Metus* lotynišku ir lietuvišku raidynu. Už tai ją kritikavo spauda[5], o švieti-

[5] Голос из Литвы // Русский инвалид. – Петербург, 1865, № 269.

mo ministro įsakymu griežtai uždrausta lietuviškus raštus spausdinti lotynišku ir lietuviškų raidynu[6]. Neturėdamas kitos išeities, J. Juška sutiko su akademijos reikalavimu ir rinkinėlio dainas transkribavo.

Kita vertus, spaudos draudimo pradžioje Lietuvoje dar nesiorientuota, kaip vertinti rusiškų raidžių vartojimą ir taikymą lietuviškiems raštams. Net L. Ivinskis, kuris vėliau kovojo su spaudos draudimu, dalyvavo komisijoje lietuviškoms knygoms rengti rusišku raidynu, o M. Valančius davė savo sutikimą spausdinti religinio turinio knygas rusiškomis raidėmis. Tik vėliau susivokta, kad rusiško raidyno taikymas lietuvių kalbai yra viena iš carizmo vykdomos reakcinės politikos priemonių lietuvių nacionalinės kultūros raidai slopinti.

Į pirmąjį lietuvių liaudies dainų rinkinį Juškos įdėjo 33 įvairaus turinio dainas, parinkdami tokias, kuriose geriau atsispindėjo dainų poetinė vertė ir buvo ryškesni etnografiniai bei mitologiniai elementai. Mokslų akademija 1866 m. gruodžio 20(8) dieną pritarė akad. Sreznevskio siūlymui išspausdinti jas akademijos leidžiamuose rinkiniuose – *Mokslo darbuose* (*Ученные записки*) bei *Straipsnių rinkinyje* (*Сборник статей*)[7]. Dainų rinkinys išspausdintas antrašte *Литовские народные песни. С переводом на русский язык И. А. Юшке-*

[6] RMAA, f. 1, apr. 1, Nr. 168.

[7] *Ученные записки Второго Отделения Академии Наук* ėjo nuo 1854 m. Nuo 1864 m. jie tapo bendru visų trijų Mokslų akademijos skyrių leidiniu. Kaip tik šio bendro leidinio priede Nr. 1 ir buvo išspausdintos Juškų dainos. Greta *Mokslo darbų* 1867 m. pradėta leisti atskirą kasmetinį akademikų darbų rinkinį *Сборник статей, читанных в Отделении русского языка и словестности Императорской Академии Наук.* Šių darbų antrajame tome taip pat buvo išspausdintos Juškų dainos.

вича (Санктпетербург, 1867). Prof. J. Baudouinas de Courtenay, žinodamas, kad rinkinyje įdėtos ne tik Antano, bet ir Jono Juškos užrašytos dainos ir kad rinkinys turėjo būti pavadintas abiejų brolių vardu, nurodė, kad vietoje *И*. A. Юшкевича turėjo būti *И*. и A. Юшкевича[8]. Autoriui, Jonui Juškai, Mokslų akademija padovanojo 200 egzempliorių atskirų atspaudų, kurie, reikia manyti, ir tegalėjo patekti į platesnę apyvartą. Šis leidinėlis tokiu būdu liko bibliografinė retenybė.

Broliai Juškos, leisdami šį nedidelį lietuvių liaudies dainų rinkinėlį, norėjo išpopuliarinti turiningas ir meniškas dainas, atkreipti filologų dėmesį į šiuos turtus, ypač į tai, kad rankraščiuose yra didžiuliai dainų rinkiniai, ir pagaliau šita turtinga dvasine liaudies kultūra norėta pabrėžti tautos nacionalinį savarankiškumą bei aukšto lygio kultūrą. J. Juška dainas išvertė į rusų kalbą, norėdamas padėti ir kitataučiams susipažinti su tais poetiniais turtais, arba, kaip rašė J. Baudouinas de Courtenay, „net ir nė žodžio lietuviškai nesuprantantiems, įsitikinti, kokios gražios yra liaudies dainos ir kiek poetinio lobio savyje slepia lietuvių liaudies poetinė kūryba“[9]. Vertimą atliko puikiai, dėl ko prof. J. Baudouinas de Courtenay neturėjo jokių priekaištų ir tik galėjo pasakyti, kad „už tikslų tų dainų vertimą į rusų kalbą p. Jonas nusipelnė tikros padėkos“[10].

Jau buvo minėta, kad J. Juška, turėdamas gerų norų išplėsti žinias apie lietuvių liaudies poetinę kūrybą bei kalbą, kartu

[8] *Baudouin de Courtenay J.* Jan Juszkiewicz // Prace filologiczne. – Warszawa, 1885, t. I, str. 766.

[9] Ten pat, p. 767.

[10] Ten pat, p. 767.

savotiškai parėmė ir rusifikacijos politiką. B. Tolutienė taip apibūdino šitą veiklą: „J. Juška, gyvenęs toli nuo Lietuvos ir visus savo darbus stengęsis padaryti prieinamus rusų visuomenei, nesuvokė, kad carinės administracijos prievarta brukami rusiški rašmenys buvo virtę nacionalinės priespaudos priemone ir kad jų vartojimas lietuviškuose raštuose turėjo reakcingą tikslą net ir tais atvejais, kai tie raštai buvo skiriami daugiau rusų negu lietuvių visuomenei“[11]. Prie dainų rinkinio J. Juška pridėjo pratarmę *Опыт применения русской азбуки к литовскому языку*, kurioje aptarė savo rašybos principus, kurie buvo parengti labai rūpestingai, kad neiškraipytų lietuvių kalbos fonetikos, net į rusišką raidyną įvesdamas specialių lietuvių kalbos fonetikai pritaikytų rašmenų.

Nors ir buvo dėtos didelės viltys, šį dainų rinkinį lietuviai sutiko nepalankiai, ir, kaip teigia J. Baudouinas de Courtenay, pirko po kelis ar keliolika egzempliorių ir degino[12]. Taigi tuo metu, kai jau kilo Lietuvos žmonių pasipriešinimas lietuviškos spaudos draudimui, J. Juškos įdėtas darbas buvo kaip savotiška priešingybė tautiškumo išsaugojimo siekiams. Toks dainų rinkinio nepopuliarumas, transkribavimo sunkumai parodė, jog pasirinktasis kelias yra netinkamas. Jie neberengė naujų lietuvių liaudies dainų rinkinių spaudai ir ėmėsi kalbinių darbų. Ir vis dėlto Jonas ieškojo kitokių galimybių paskelbti brolio surinktas dainas.

[11] *Tolutienė B.* Min. veik., p. 135.

[12] *Baudouin de Courtenay J.* Jan Juszkiewicz, str. 767.

I I

Dainų leidimas Kazanėje

Spaudos draudimas privertė lietuvius ieškoti kelių spausdinti knygas už carinės Rusijos ribų, o tai sudarė didelių sunkumų ir trukdė normalią lietuvių nacionalinės literatūros ir kultūros raidą. Kaip žinoma, buvo pradėta knygas spausdinti Mažojoje Lietuvoje (Rytų Prūsijoje) ir slapta jas gabenti per sieną į Lietuvą. Juškos nepasirinko šito kelio savo leidiniams, bet delsė ir laukė, kol atsiras palankesnės sąlygos tęsti pradėtą dainų spausdinimą pačioje Rusijoje. Išsikovoti, kad dainos būtų išspausdintos lotynišku raidynu Rusijoje vos tik prasidėjus spaudos draudimui, buvo beveik neįmanoma. Todėl Juškos, išleidę lietuvių liaudies dainų rinkinį rusiškomis raidėmis 1867 m. ir patyrę lietuvių nepalankumą, ne tuojau pradėjo kelti žodyno ir dainų spausdinimo klausimą, orientuodamiesi vis dėlto į lotyniškuosius rašmenis, o ne į „graždanką"[13].

[13] Apskritai reikėtų pažymėti, kad dainų spausdinimu daugiau rūpinosi J. Juška. Galimas daiktas, kad brolis Antanas, kuris sėdėjo kalėjime ir caro valdžios laikytas nepatikimu asmeniu, negalėjo oficialiai savo vardu kreiptis į valdžios įstaigas. Be to, J. Jušką, kaip lietuvių kalbos tyrinėtoją, gerai žinojo rusų kalbininkai, o su kai kuriais jis buvo asmeniškai pažįsta-

1876 m. J. Juška su akad. I. I. Sreznevskiu ėmė tartis dėl lietuvių–lenkų kalbų žodyno išleidimo ir jam įteikė peržiūrėti M raidę. I. I. Sreznevskiui šis darbas pasirodė esąs geras ir netrukus jis Rusijos mokslų akademijai įteikė jam atsiųstą Juškų žodyno pradžią (A raidę)[14]. Matyt, dainoms leisti sąlygos dar nebuvo pagerėjusios, tuo tarpu lietuvių kalbos žodyno reikalas rusų kalbininkams buvo aktualus. Lietuviškų mokslo darbų leidimui pritarė Rusų kalbos ir literatūros skyriaus vadovas J. Grotas, garsus lingvistas komparatyvistas Aleksandras Afanasjevičius Potebnia (Потебня; 1835–1891), recenzavęs pateiktąją žodyno dalį, taip pat rėmė jo išleidimą. Rusijos mokslų akademija, 1877 m. davusi sutikimą išleisti šį darbą, nė neužsiminė apie žodyno rašmenis, nors jis buvo parašytas lotyniškais ir lietuviškais rašmenimis. Tada vėl atsirado reali viltis galvoti ir apie lietuvių liaudies dainų išleidimą lotynišku raidynu.

Kaip jau minėta, dainų leidimu toliau rūpinosi J. Juška. Broliai Juškos supratę, kad Rusijos mokslų akademija jau palankiai žiūri į lotyniškų rašmenų vartojimą lietuviškiems raštams, 1878 m. įteikė 1000 lietuvių liaudies dainų rinkinį. Bet akad. J. Grotas pranešė, jog Mokslų akademijos prezidentas, vadovaudamasis švietimo ministro 1866 m. vasario 1 d. įsakymu, draudžia spausdinti dainas lotynišku ir lietuvišku raidynu. Tai labai sukrėtė J. Jušką ir jis 1879 m. spalio 5 d. J. Grotui parašė laišką, griežtai pareikšdamas, kad perrašyti 7000 dainų rusiškais rašmenimis neįmanoma, be to, tam jis neturįs jėgų nei

mas. Tai sudarė palankias sąlygas palaikyti gerus ryšius su Rusijos mokslo įstaigomis. Tuo tarpu A. Juška buvo kuklus darbininkas, žinomas savo parapijoje ir gal kiek toliau tik brolio Jono dėka.

[14] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 2.

nematąs pagrindo. Vakarų Europoje visi lingvistiniai lietuvių kalbos darbai esą spausdinami lotyniškais rašmenimis. Jei Mokslų akademijos skyrius negalėtų šitaip spausdinti, tegul grąžina tris dainų sąsiuvinius[15]. Dėl tokio griežto laiško jis kiek susirūpino ir 1879 m. spalio 15 d. pasiguodė I. Sreznevskiui dėl per drąsių minčių, tačiau kartu vildamasis, kad skyrius „bus atlaidus žmogui, kai jis nebežino, kaip sau nelaimėje padėti"[16]. Kartu I. Sreznevskį prašė tarpininkauti, kad Rusų kalbos ir literatūros skyrius išsirūpintų leidimą dainas spausdinti lotyniškais rašmenimis.

Tačiau reikia grįžti į Kazanę. J. Juška 1875 m. vėl persikėlė į Kazanę ir čia jam pasitaikė puiki proga susipažinti su profesoriumi J. Baudouinu de Courtenay, kuris taip pat į šį miestą atsikėlė tų pačių metų gruodžio mėnesį, nors Kazanės universitetas dar 1874 m. jį buvo išrinkęs indoeuropiečių kalbų lyginamosios gramatikos docentu[17]. Į Kazanę atvyko iš Peterburgo, kur 1875 m. gegužės 24 d. gavo lyginamosios kalbotyros daktaro laipsnį. Vos atvykęs į Kazanės universitetą, tuojau išrinktas ekstraordinariniu, o kitais metais ir ordinariniu profesoriumi[18]. Sužinojęs apie A. Juškos surinktas dainas, ėmėsi padėti jas paskelbti.

Caro valdžios vykdomas spaudos draudimas lietuvišką spaudą persekiojo visoje Rusijoje. J. Baudouino de Courtenay pa-

[15] Ten pat, lap. 28–31.

[16] Ten pat, lap. 26–27.

[17] *За сто лет.* Биографический словарь профессоров и преподавателей Казанского университета (1804–1904) в двух частях. Под редакцией заслуженного ординарного профессора Н. А. З а г о с к и н а. Часть первая. — Казань, 1904, стр. 38.

[18] Ten pat, p. 39.

tartas, J. Juška kreipėsi į Kažanės universitetą dėl brolio surinktų lietuvių liaudies dainų spausdinimo – „ar jis, – kaip rašė J. Tumas, – pristigdamas ko geresnio spausdinti savo *Universitetskich Izviestijach*, nepanorėtų tos spragos užkišti lietuviškaisiais etnografijos materiolais“[19]. Universitetas sutiko, bet, vadovaudamasis Valujevo aplinkraščiu Nr. 141, pareikalavo rusiškos transkripcijos. J. Juška ir vėl sutiko su šiuo reikalavimu ir, jei ne principingasis profesorius, ko gero, dainos būtų buvusios išleistos rusiškomis raidėmis. „Čia kaip tik laiku įsikišo į tą dalyką pažangusis profesorius Jonas Baudouinas de Courtenay, duok Dieve jam sveikatos, – rašė J. Tumas. – <...> Iš visų universiteto profesorių jis vienas griežtai pasipriešino šiam nežmoniškam reikalavimui, kad tauta išsižadėtų savo tradicijų; ir dar kokių: kultūrinių! Jonui Juškai jis įkalbėjo, kad atsiimtų savo sutikimą; ir jis atsiėmė. Iš Kazaniaus gi universiteto prof. B. griežtai pareikalavo, kad jis naudotųsi autonominėmis savo teisėmis spausdinti kas tik tinkama savo reikalui be jokių cenzūrų ir pavelijimų <...> Šiuo atveju universitetas pripažino jam tiesą ir Juškos tiekiamus raštus apsiėmė „spausdintis“ jo gi pasidarytu lotynišku ir lietuvišku, ne rusišku ir lietuvišku šriftu“[20].

Vis dėlto prof. Baudouinas de Courtenay, norėdamas geriau ištirti situaciją, be jokių oficialių derybų 1878 m. pasirūpino išspausdinti Kazanės universiteto *Mokslo darbuose* bei atskiru atspaudu 4 lietuvių liaudies dainas lotynišku ir lietuvišku šriftu *Lietuviškos dajnos, surašitos par Antaną Juškevičę* (*Извѣстия и ученные записки Императорского Ка-*

[19] *Tumas J.* Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juškos-Juškevičiai, p. 101.

[20] Ten pat, p. 101–102.

занского университета, 1878, т. 45, а 5/6, стр. 453–455). Aprobuota Kazanės universiteto Istorijos-filologijos fakulteto dekano Nikolajaus Buličiaus (1824–1895) 1878 m. gegužės 22 d. Nesulaukęs griežtesnės reakcijos, jis pasiūlė J. Juškai oficialiai kelti dainų išleidimo klausimą.

J. Juška 1878 m. gruodžio 14(2) d. J. Baudouinui de Courtenay įteikė 170 spaudai parengtų dainų ir laišką, kuriame nurodė, kad dainos esančios surinktos brolio Antano Juškos Pušaloto ir Veliuonos apylinkėse, išlaikant kalbos tarmę. Kadangi lietuvių kalbą rusų mokslininkai labai vertino studijų reikalams, o jai pažinti trūko šaltinių, tai J. Juška laiške kėlė liaudies dainų reikšmę kalbos mokslui. Jis rašė: „Manydamas, kad minėtos lietuvių dainos gali turėti tam tikrą reikšmę lyginamajai kalbotyrai, leidžiu sau kreiptis į Jus, gerbiamasis, su nuolankiu prašymu peržiūrėti ir, jei pasirodytų naudingos mokslui, išspausdinti Kazanės universiteto mokslo darbų prieduose nors tam tikrą jų dalį“[21]. Kad universitetas lengviau duotų savo sutikimą, J. Juška pasisiūlė apmokėti net dainų spausdinimo išlaidas.

Gavęs J. Juškos laišką ir dainas, prof. J. Baudouinas de Courtenay 1878 m. gruodžio 31(13) d. kreipėsi į Kazanės universiteto Istorijos-filologijos fakultetą, pristatydamas laišką ir dainas bei išreikšdamas nuomonę, kad „Kazanės universitetas padarytų neabejotinos naudos mokslui, sutikdamas išspausdinti *Mokslo darbų* prieduose turtingą, patikimą ir daugeliu atvejų įdomią lietuvių kalbos medžiagą“[22]. Kalbėdamas apie išlaidas, profesorius nurodė, kad pats Juška pasirengęs apmokėti jas,

[21] Totorijos AR CVA, f. 977, Istorijos-filol. fak., arch. Nr. 18, lap. 8.

[22] Ten pat, lap. 7.

bet kartu išreiškė tokią nuomonę: „Aš manyčiau, kad tiesiog pusę tų išlaidų priderėtų prisiimti Universiteto sąskaita“[23].

Ilgai nedelsdamas, Istorijos-filologijos fakultetas 1879 m. sausio 2(15) d. Juškų dainų rinkinį įteikė universiteto Tarybai, prašydamas tas dainas išspausdinti Juškos sąskaita kaip labai brangią mokslinę medžiagą lietuvių kalbai tirti ir apskritai lyginamajai kalbotyrai[24].

Pažymėtina, kad, gavus Juškų lietuvių liaudies dainų rinkinį, Istorijos-filologijos fakultete kilo dainų vertimo į rusų kalbą klausimas, nes ant anksčiau minėto prof. J. Baudouino de Courtenay rašto yra tokia fakulteto rezoliucija: „Prašyti J. A. Baudouiną de Courtenay sužinoti iš Juškevičiaus, ar šis nenorėtų prie šio rinkinio pridėti vertimą į rusų kalbą“. Nors vertimo klausimas iš tiesų buvo rimtas ir keliamas pagrįstai, vis dėlto Juškos, būdami jau senyvo amžiaus ir žinodami, kiek darbo pareikalautų vertimas, negalėjo su tuo sutikti. Universitetas, rodos, daugiau ir nekėlė to klausimo (bent nerodo turima medžiaga).

Kazanės universiteto Taryba Juškų dainų leidimo klausimą svarstė 1879 m. kovo 19 (vasario 17) d. Prof. J. Baudouinas de Courtenay, norėdamas, kad dainų spausdinimo svarstymas vyktų sklandžiai ir išsispręstų teigiamai, pasiūlė dar vieną dalyką (galimas daiktas, iš anksto susitaręs su universiteto vadovybe, ar bent jau gerai apsvarstęs) – pakeisti Istorijos-filologijos fakulteto rusų literatūros, slavų literatūros ir visuotinės literatūros magistro laipsnio egzaminų programą. Į šią programą, be kitų dalykų, kaip antraeilį dalyką siūlė įtraukti

[23] Ten pat.

[24] Totorijos AT CVA, Kazanės universiteto Taryba f. 977, arch. Nr. 12 684, lap. 1.

lietuvių kalbą. Šį profesoriaus pasiūlymą Istorijos-filologijos fakultetas universiteto Tarybai perdavė viena diena vėliau negu raštą dėl dainų spausdinimo, t. y. 1879 m. sausio 28(16) d. Todėl, laikantis gavimo eilės, programos pakeitimo klausimas turėjo būti svarstomas vėliau negu dainų leidimas. Tačiau atsitiko kitaip: pirma buvo apsvarstyta programa (16-uoju darbų tvarkos punktu), o tik paskui dainų leidimas (21-uoju punktu)[25]. Programos pakeitimui buvo pritarta.

Kodėl taip įvyko, kad vėliau pateiktasis klausimas buvo svarstomas tame pačiame posėdyje pirmiau negu pateiktasis anksčiau? Galima būtų manyti, kad universitetui programos pakeitimo klausimas buvo svarbesnis negu dainų spausdinimas. Bet turint galvoje, kad abu klausimai pateikti vieno asmens ir per tą patį fakultetą ir kad jie abu svarstyti tame pačiame posėdyje, galima spėti, jog tai buvo prof. J. Baudouino de Courtenay diplomatinis žingsnis. Bijodamas, kad dainų spausdinimo klausimas nesusilauktų prieštaravimų, o paskui ir nemalonumų, profesorius, matyt, pasirūpino, kad programos projektas, kuriame lietuvių kalba įtraukiama į universiteto programoje esančių dalykų skaičių, būtų svarstomas anksčiau negu dainų leidimo klausimas. Mat nutarus, jog lietuvių kalba reikalinga kaip mokslo ir mokymo dalykas, buvo galima

[25] Kazanės universiteto Tarybos posėdžių protokolai būdavo skelbiami universiteto *Mokslo darbuose*. Tačiau ne visi svarstyti klausimai būdavo skelbiami, todėl posėdžio darbų tvarkos numeriai, lyginant su originalu, spausdinant pasikeisdavo. Taip atsitiko ir su mūsų aptariamais dalykais. Universiteto Tarybos posėdžių protokolų knygoje minimas programos pakeitimo projektas 1879 m. kovo 1 d. posėdyje buvo svarstytas 16-uoju darbotvarkės klausimu, o dainų leidimas – 21-uoju. Išspausdinus protokolus, dėl nurodytų priežasčių pirmasis klausimas buvo pažymėtas 14-uoju, o antrasis – 17-uoju eilės numeriu.

daug drąsiau kalbėti ir apie šaltinių, reikalingų tai kalbai mokytis, spausdinimą. Tokiu būdų ne tik lietuvių kalba pirmą kartą buvo įtraukta į carinės Rusijos universiteto programą, bet ir parengta dirva Juškų dainų spausdinimui.

Kaip minėta, dainų spausdinimo, kaip ir lietuvių kalbos klausimas, buvo svarstomas tą pačią dieną 21-uoju darbotvarkės punktu[26]. Universiteto Taryba, remdamasi Istorijos-filologijos fakulteto 1879 m. sausio 27 d. rekomendaciniu raštu (protokole jis pateiktas ištisai), nutarė dainas spausdinti ir apie tai pranešti *Žinių ir Mokslo darbų* redaktoriui. Pastarajam dainų rinkinys perduotas 1879 m. kovo 12 (vasario 28) d.[27], o spaustuvės (tipografijos) viršininkui pranešta balandžio 28 (gegužės 10) d. raštu Nr. 468[28].

Tad Juškų dainų spausdinimas, atrodo, jau turėjo būti išspręstas, nors apie raidyną niekur nebuvo užsiminta. Kadangi dainų rinkinys buvo pateiktas lotyniškais ir lietuviškais rašmenimis, tai spaustuvėje jis taip ir pradėtas rinkti. Bet vos buvo surinktas ir Jono Juškos peržiūrėtas pirmasis rinkinio puslankis, kažkoks Macki[29], matyt, caro ochrankos žvalgybininkas, tuoj pat jį pristatė Kazanės valstybiniam cenzoriui, kuris uždėjo rezoliuciją,

[26] Totorijos AR CVA, f. 977, Kazanės universiteto Taryba, arch. Nr. 12 910, lap. 82.

[27] Ten pat, arch. Nr. 12 683, lap. 1.

[28] Ten pat, arch. Nr. 12 810 a, lap. 339. Tipografija buvo viena iš pradinių Kazanės universiteto įstaigų ir jos buvimas įteisintas viename caro patvirtinto universiteto steigimo rašto paragrafe, kuriame sakoma, kad tipografijoje spausdinama visa, kas, Tarybos nuomone, jos dispozicijoje tarnauja žinioms plėsti. Universitetui ji perduota nuo 1827 m. Tipografija buvo puikiai įrengta, be abejonės, pati geriausia Rusijos Rytuose. Kazanėje išspausdinti musulmonų leidiniai pasiekdavo Rytų Aziją ir Rytų Indiją.

[29] *Baudouin de Courtenay* J. Jan Juszkiewicz, p. 768.

kad jis, kaip cenzorius, negalįs šio straipsnio, t. y. dainų, dėti į *Mokslo darbus* ir neduosiąs tam leidimo[30]. 1879 m. liepos 29(17) d. einąs universiteto tipografijos viršininko pareigas asmuo raštu pranešė universiteto valdybai apie cenzoriaus rezoliuciją ir perdavė pirmojo puslankio korektūrą bei dainų rankraštį, kad universiteto vadovybė tą dalyką apsvarstytų[31]. Universiteto valdyba veikė greitai: rytojaus dienos posėdyje apsvarsčiusi šį klausimą, pranešė apie įvykį Istorijos-filologijos fakultetui, nes jis tiesiogiai rūpinosi dainų spausdinimu.

Cenzorius nenurodė jokio teisinio savo draudimo pagrindo. Todėl prasidėjo vieša kova dėl cenzoriaus nutylėto, bet visų aiškiai jaučiamo dalyko – dėl lietuviško alfabeto pritaikymo Juškų dainoms.

Istorijos-filologijos fakultetas padarė griežtas išvadas, kurios buvo išdėstytos rezoliucijoje universiteto valdybai. Rezoliucijoje rašoma: „Pranešti Valdybai, jog, Fakulteto nuomone, p. Špilevskis, kaip cenzorius, be pagrindo sulaužė universiteto teisę spausdinti mokslinius leidinius, kurie, kaip žinoma, nepriklauso bendrajai cenzūrai, ir kad p. Tipografijos Viršininkui, atsižvelgiant į Universiteto Tarybos leidimą spausdinti Mokslo Darbuose p. Juškevičiaus dainų rinkinį, nebuvo reikalo pateikti jį cenzūruoti Kazanės cenzoriui“[32]. Šią savo nuomonę kaip atsakymą fakultetas rugsėjo 1(20) d. nusiuntė universiteto valdybai, kartu grąžindamas ir dainų rankraščius. Universiteto valdyba rugsėjo 15(3) d. vėl svarstė šį klausimą, kurio pagrindas buvo Istorijos-filologijos fakulteto atsakymas

[30] Totorijos AR CVA, f. 977, Istorijos-filol. fak., arch. Nr. 22, lap. 1.

[31] Ten pat.

[32] Ten pat.

ir minėtas tipografijos viršininko raštas. Nutarta tą klausimą perduoti universiteto Tarybai, kartu jai pateikiant dainų rinkinio rankraštį ir korektūros puslankį. Universiteto Taryba turėjo priimti galutinį sprendimą.

Kol buvo ruošiamasi svarstymui, universiteto rektorius 1879 m. lapkričio 28(16) d. gavo ilgoką (4 puslapių) prof. J. Baudouino de Courtenay raštą. Profesorius atostogų metu dažnai mokslo reikalais būdavo komandiruojamas į užsienį. Tų metų vasarą iki rugsėjo 27(15) dienos taip pat buvo komandiruotėje. Todėl jis tik grįžęs iš komandiruotės galėjo susipažinti su nepalankiai pakrypusia dainų leidimo situacija ir įsikišti į šį reikalą bei pagreitinti jo sprendimą.

Savo rašto pradžioje J. Baudouinas de Courtenay išdėstė visą dainų spausdinimo eigą iki dabartinio momento. Kalbėdamas apie dainų spausdinimo reikalą, jis pabrėžė spausdinamosios medžiagos svarbą mokslui, taip pat ir tai, kad patys Juškos apmoką spausdinimo išlaidas ir esą užsakę keletą dešimčių ypatingų raidžių, reikalingų jų mokslinei rašybai. Toliau jis atkreipė rektoriaus dėmesį į tą faktą, kad asmenys, sutrukdę dainų spausdinimą, peržengė savo teises, nes dar tebegalioja nepakeisti *Bendrojo Imperatoriškųjų Rusijos universitetų įstatymo* §§ 128 ir 132. „Tipografija, – rašė profesorius, – visiškai pavaldi universiteto Tarybai ir turi ne trukdyti teisėtus Tarybos nutarimus, o be prieštaravimų jiems paklusti; ji neturėjo nė mažiausios teisės sulaikyti spausdinimą ir pasiųsti surinktą pirmąjį puslankį Kazanės cenzoriaus pareigų p. vykdytojui; o Kazanės cenzoriaus pareigų vykdytojas vargu ar turėjo teisę sulaužyti Aukščiausiojo patvirtintą Universiteto Įstatymą“[33].

[33] Totorijos AR CVA, f. 977, Taryba, arch. Nr. 12 683.

Analizuodamas Kazanės cenzoriaus draudimą spausdinti Juškų dainas, J. Baudouinas de Courtenay prikišo jam, kad šis visai nemotyvavęs savo draudimo jokiais bet kokio įstatymo paragrafais, ir pažymėjo, kad „Tipografija, būdama visiškai pavaldi Universiteto Valdybai bei Tarybai, nusprendusi nepaisyti aiškaus Tarybos įsakymo. Jiems pasirodė įžeidžiamu, kad p. Juškevičiaus rinkinyje neva panaudotas lotyniškas alfabetas“. Iškėlęs pagrindinę priežastį, dėl kurios buvo sulaikytas dainų spausdinimas, jis stengėsi įrodyti draudimo nepagrįstumą. Pirmiausia aiškino, kad dainose naudojamas ne visai lotyniškas alfabetas: „P. Juškevičiaus rinkinyje pritaikytas *ne paprastas lotyniškas alfabetas, bet mokslinis alfabetas, visame pasaulyje taikomas lietuviškų žodžių fonetinei transkripcijai, t. y. norint tiksliai, griežtai moksliškai perteikti lietuvių kalbos garsus*“ (mano paryškinta – A. M.). Pažymėjęs tokio raidyno mokslinį pobūdį, J. Baudouinas de Courtenay nurodė, kad tas raidynas yra vartojamas carinėje Rusijoje. Antai praėjusiais metais buvę juo išspausdintos kelios Juškos dainos Kazanės universiteto *Darbuose* ir niekas tam neprieštaravęs – nei cenzorius, nei filologijos vadovybė.

Reikia pastebėti, kad caro valdžios sferose vienos nuomonės spaudos draudimo klausimu taip pat nebuvo, nes nebuvo ir specialaus caro patvirtinto įstatymo, draudžiančio lotynišką abėcėlę (tebuvo tik nurodymas dėl A. Schleicherio parengtų K. Donelaičio *Metų* leidimo). Todėl, pavyzdžiui, 1876 m. Petras Vileišis Peterburge gavo cenzūros leidimą kai kurioms savo knygelėms išleisti, L. Ivinskis – 1878 m. kalendoriui, o 1879 m. Vilniuje buvo išleista maldaknygė *Senas Auksa Altorius*. Prof. J. Baudouinas de Courtenay, siekdamas įrodyti Kazanės cenzoriaus elgesio nepagrįstumą, kaip tik ir nurodė tuos leidi-

nius. „Jau seniai, – rašėjis, – leidžiant S. Peterburgo cenzūrai, Peterburge ir net Vilniuje spausdinama paprastu lotynų ir lenkų raidynu (o ne moksliniu, pritaikytu p. Juškevičiaus rinkinyje) liaudžiai, bet ne mokslo reikalui, įvairūs populiarūs leidiniai, iš kurių aš, tarp kitko, galiu išvardyti šiuos:

a) Apsakinieimas apei žiamie ir atmajnas ora. Paraszia Piatras Wilejszis. Petropilie. 1876.
b) Dvi labai naudyngos sznekos ir trumpas pasakoimas apej iszkalas. Peterburgas. 1876
c) Jons ir Aniuta. Sudeja W. S. Peterburgas. 1877.
d) Kalendorius ukiszkasis ant metu nuog užgimimo Viešpaties 1878. Paraszitas par Laurina Ivinski. 1877, Peterburgas.

ir pagaliau

e) Senas Auksa Altorius arba surinkimas iwayriu maldun ir giesmiun, Diewa baymingam katalikuy etc... ysz nauja spaustuwien paduotas. Wilniuje. 1879"[34].

Išdėstęs tokius nepagrįstus motyvus, draudžiančius leisti Juškų dainas, profesorius stengėsi įtikinti rektorių Juškų dainų rinkinio vertingumu, pabrėžti grynai mokslinę rinkinio naudą, didelį dainų kiekį, medžiagos autentiškumą ir pačių dainų reikšmingumą: „Šios dainos paties įvairiausio turinio ir jos vienodai svarbios tiek kalbotyrai, tiek ir indoeuropiečių genčių intelektualumo supratimo bei visuomenės raidos istorijai. Vien mitinių dainų čia yra didelis skaičius. Todėl panašus rinkinys būtų tikras Universiteto *Darbų* papuošalas ir dargi nekainuojantis papuošalas, kadangi p. Juškevičius išlaidas pasiėmė savo sąskaita"[35].

[34] Ten pat.

[35] Ten pat.

Po tokios argumentacijos jis pabaigoje dar priminė, kad dėl kai kurių asmenų savavaliavimo nukenčia mokslo ir nekaltų asmenų interesai, ir prašė rektorių pagreitinti klausimo sprendimą, pageidaudamas, kad būtų: „1) vykdant Tarybos nutarimą, rektoriaus vardu pasiųstas reikalavimas spausdinti Juškevičiaus darbą, 2) kad šis mano raštas būtų prijungtas prie Juškevičiaus dainų leidimo bylos ir po to atreferuotas ir išklausytas artimiausiame Tarybos posėdyje“[36].

Praėjus dviem savaitėms po prof. J. Baudouino de Courtenay rašto įteikimo, gruodžio 13(1) d. universiteto Taryba antrą kartą svarstė Juškų dainų išleidimo klausimą. Be abejo, padėtis buvo įtempta, nes reikalas lietė caro valdžios nors ir pusiau įstatymišką draudimą bei valdžios atstovo – cenzoriaus – veiksmų teisėtumą. Universiteto Taryba išklausė: 1) universiteto valdybos žurnalo nuorašą, kuriame išdėstyta jau mūsų minėta Istorijos-filologijos fakulteto nuomonė apie cenzoriaus neteisėtą draudimą, ir universiteto valdybos raštą Istorijos-filologijos fakultetui apie cenzoriaus draudimą; 2) minėtą prof. J. Baudouino de Courtenay raštą ir 3) ištrauką iš 1879 m. kovo 1 (vasario 17) d. Tarybos protokolo apie nutarimą dainas spausdinti. Toliau protokole nurodyti atskiri cenzūros įstatymo straipsniai, kuriais rėmėsi universiteto Taryba. Tarybos galutinis sprendimas buvo toks: „Nurodyti e. p. Tipografijos viršininkui apie tikslų gegužės 10 (balandžio 28) dienos Tarybos įstatymo Nr. 468[37] įvykdymą, priduriant, kad, remiantis minėtu įstatymu, jis neprivalėjo pasiųsti lietuviškų dainų

[36] Ten pat.

[37] Raštas apie universiteto Tarybos 1879 m. vasario 17 (kovo 1) d. nutarimą spausdinti Juškų dainas.

korektūros p. Cenzoriui"[38]. Šitaip universiteto taryba, remdamasi aiškia ir drąsia Istorijos-filologijos fakulteto bei prof. J. Baudouino de Courtenay nuomone, užkirto kelią cenzūrai trukdyti spausdinti A. Juškos surinktas lietuvių liaudies dainas lotynišku ir lietuvišku raidynu Kazanės universiteto spaustuvėje.

Paskutinįjį universiteto Tarybos nutarimą Tipografija gavo gruodžio 31 (1880 m. sausio 12) d. Šį griežtą Tarybos sprendimą dainų leidimo klausimu spaustuvė šį sykį vykdė nedelsdama. Jau 1880 m. sausio–vasario mėnesių *Mokslo darbų*[39] tomo priede dainos pradėtos spausdinti pavadinimu: *Lietuviškos dajnos, užrašytos par Antana Juškeviče apygardoje Pušalačių ir Velůnos iš žodžiu lietuviu dajninįnku ir dajninįnkiu. Литовскія народныя песни, записанныя Антоном Юшкевичем в окрестностях Пушалат и Велены со слов литовских певцов и певиц.*

Dainų spausdinimo eigą nulėmė *Mokslo darbų* struktūra. Jie tuo metu buvo spausdinami taip, kad kiekvieno jų skyriaus išleisti sąsiuviniai metų gale sudarydavo atskirą tomą.

[38] Totorijos AR CVA, f. 977, Taryba, arch. Nr. 12 810 a, lap. 339.

[39] Leidinys *Ученные записки Императорского Казанского университета* įsteigtas 1834 m. Jo leidimo tvarka ne kartą keitėsi: 1834–1861 m. išeidavo po 4 knygas per metus be paskirstymo į skyrius. 1862–1864 m. žurnalas išeidavo atskirais leidiniais pagal skyrius: 1) Istorijos-filologijos ir politinių teisės mokslų, 2) fizikos-matematikos ir medicinos mokslų, – po 2 kiekvieno skyriaus sąsiuvinius per metus. 1865–1883 m. oficialioji dalis buvo vadinama *Известия Императорского Казанского университета*. Kiekviena dalis turėjo savo numeraciją, leidžiančia metų pabaigoje sudaryti atskirą tomą. Abiejų dalių per metus išeidavo po 6 sąsiuvinius tiek bendru pavadinimu *Известия и ученные записки...*, tiek ir atskirai.

Todėl ir lietuvių liaudies dainos spausdintos dalimis, o paskui, jas išėmus, buvo galima sudaryti atskirus tomus. Pirmą kartą išspausdinta 16 puslapių (15 dainų), o kovo–balandžio mėnesiais tąsa – 17–164 psl. (dainų Nr. 16–172). Tai sudarė pirmojo tomo pirmąjį sąsiuvinį. Tolesnis dainų spausdinimas Kazanės universiteto spaustuvėje ėjo be kliūčių. Kadangi šiuo reikalu tiesiogiai rūpinosi Istorijos-filologijos fakultetas, tai prof. J. Baudouinas de Courtenay dainas pateikdavo tiesiai fakultetui, o šis perduodavo jas tiesiai į spaustuvę. 1880 m. kovo 23 (balandžio 4) d. fakultetui įteikta rinkinio tąsa[40], fakultetas tik užrašė rezoliuciją, patvirtinąs medžiagos spausdinimą ankstesnėmis sąlygomis, o *Mokslo darbų* redaktoriui rankraščius įteiksiąs pats prof. J. Baudouinas de Courtenay. Šioje dalyje buvo dainos Nr. 173–461. Tas rinkinys sudarė pirmojo tomo antrąjį sąsiuvinį („antra lajda") ir buvo išspausdintas *Mokslo darbų* 1880 m. liepos–rugpjūčio mėnesių sąsiuvinyje.

Pirmuosius du *Lietuviškų dainų* tomus parengė abu broliai. Mat atsiradus palankioms sąlygoms leisti žodyną bei paskui ir dainas, vienas brolis Jonas negalėjo atlikti daugelio taisymų be Antano pagalbos. 1879 m. rudenį A. Juška persikėlė gyventi į Kazanę pas brolį. Antano sveikata buvo nekokia – jis sirgo astma ir kartais sunkiai bepaeidavo, todėl reikėjo artimųjų globos.

Parengę spaudai pirmuosius du tomus, broliai ėmėsi redaguoti ir ruošti spaudai Veliuonos apylinkės vestuvių papročių aprašą. Jie ypač skubėjo, net pertraukdami dainų redagavimą, nes A. Juškos sveikata vis blogėjo. 1880 m. rugsėjo 11(23) d. kartu su antruoju dainų tomu prof. J. Baudouinas de Courte-

[40] Totorijos AR CVA, f. 977, Istorijos-filol. fak., arch. Nr. 13, lap. 2.

nay Istorijos-filologijos fakultetui įteikė vestuvių aprašą *Svotbìnė rėda veljuonýčiu lietùviu surašýta par Antáną Juškévičę 1870 métuose*[41]. Nors aprašas buvo įteiktas kartu su dainomis, vis dėlto dėl jo prof. J. Baudouinas de Courtenay rašė atskirą raštą, pažymėdamas, jog tą darbą pateikęs Jonas Juška spausdinti *Mokslo darbų* prieduose. Profesorius labai gerai vertino šį vestuvių aprašą kaip labai svarbią medžiagą etnografijos mokslui ir prašė išspausdinti jį tomis pačiomis sąlygomis kaip ir dainų rinkinius.

Vestuvių aprašo spausdinimo peripetijos buvo panašios kaip ir dainų leidimo klausimai. Jį turėjo svarstyti universiteto Taryboje, nes aprašo, matyt, nebuvo galima laikyti dainų rinkiniu, nors jame ir buvo dainų. Istorijos-filologijos fakultetas šį klausimą rugsėjo 22(spalio 4) d. perdavė universiteto Tarybai, kuri spalio 18(30) d. posėdyje jį apsvarstė, nutarė leisti spausdinti ir apie tai informuoti *Mokslo darbų* redaktorių bei einantį Tipografijos viršininko pareigas. Tai buvo padaryta lapkričio 4(16) d.[42]

Svotbinė rėda išspausdinta kaip *Mokslo darbų* priedas 1881 m. sausio–vasario mėn. sąsiuvinyje.

Reikia pažymėti, kad *Svotbinė rėda* Kazanės universiteto spaustuvėje buvo spausdinama anksčiau, negu Kazanės universiteto Taryba nutarė leisti ją spausdinti. Tai nurodo J. Baudouinas de Courtenay: „Kelios savaitės prieš autoriaus ir rinkėjo mirtį Kazanėje pradėtas spausdinti jo vestuvių papročių Lietuvoje aprašas, kuris sudaro etnografijai ir lyginamajai mitologijai iš tikrųjų labai įdomios medžiagos lobį. Beveik iki paskutiniųjų savo

[41] Ten pat, lap. 5–6.

[42] Ten pat, f. 977, arch. Nr. 12 956, lap. 227.

gyvenimo minučių kun. Juškevičius aktyviai dalyvavo savo pamėgto darbo spausdinime"[43]. Tai turėjo būti daroma dar iki A. Juškos mirties 1880 m. lapkričio 1 d., nes, kaip minėta, Tarybos sprendimas spaustuvės viršininko pareigas einančiam asmeniui perduotas tik lapkričio 4(16) d. Iš to galima spręsti, kad J. Baudouino de Courtenay, o galbūt ir J. Juškos santykiai su universitetu buvo geri ir jis jau iš anksto žinojo apie teigiamą Tarybos požiūrį į vestuvių aprašą ir dėl to galėjo susitarti su spaustuve pradėti spausdinimą anksčiau, negu buvo gautas Tarybos sprendimas. Toks skubėjimas buvo visiškai suprantamas, turint galvoje A. Juškos silpnėjančią sveikatą.

Vos pradėjus spausdinti dainas Kazanės universitete, iškilo lėšų klausimas – kas mokės už spausdinimo išlaidas. Spaudos draudimo metu, aišku, nebuvo galima reikalauti, kad mokėtų universitetas. Todėl Juškos, didžiai brangindami dainas ir stengdamiesi įvairiais būdais išsaugoti jas nuo pražūties, iš karto sutiko patys apmokėti spausdinimo išlaidas. Jie vis dėlto nesitenkino tuo, kad dainos būtų išspausdintos tik *Mokslo darbų* prieduose, bet pasirūpino jas išleisti ir atskiru atspaudu. *Mokslo darbų* buvo spausdinama 350 egzempliorių[44], o kiek egzempliorių papildomai užsakė Juškos, nustatyti nepavyko. Tačiau sprendžiant iš to, kad Peterburge leidžiamų vestuvinių dainų J. Juška prašė išspaudinti atskiru atspaudu 300 egzempliorių, galima manyti, kad tiek papildomai buvo spausdinta ir Kazanėje.

Spausdinant dainas tiek *Mokslo darbuose*, tiek atskirai, Juškos abiem atvejais turėjo sumokėti spausdinimo išlaidas. Dėl

[43] *Baudouin de Courtenay* J. Ksiądz Antoni Juszkiewicz // Nowiny. – Warszawa, 1880, Nr. 329, priedas, str.3.

[44] Totorijos AR CVA, f. 977, Taryba, arch. Nr. 12 683, lap. 10–11.

to J. Juška iškėlė mintį, ar universitetas nesutiktų į savo sąskaitą įtraukti išlaidas popieriaus ir 350 egzempliorių, išspausdintų *Mokslo darbų* prieduose. Šį savo pasiūlymą 1880 m. lapkričio 13(25) d. raštu išdėstė prof. Baudouinas de Courtenay. Tame rašte jis priminė, kad už pirmojo tomo išspausdinimą sumokėjęs 606 rublių 60 kapeikų ir manąs, jog už antrojo tomo bei vestuvių aprašo išspausdinimą reikėsią sumokėti taip pat ne mažiau kaip 600 rublių Ano meto sąlygomis tai buvo didelė pinigų suma, todėl ir J. Juškos susirūpinimas buvo visiškai pagrįstas, juo labiau kad tie egzemplioriai, kurie buvo spausdinami *Mokslo darbų* prieduose, likdavo universiteto žinioje.

J. Baudouinas de Courtenay pritarė Juškos prašymui ir taip pat 1880 m. lapkričio 15(27) d. apie tai parašė universiteto rektoriui[45], kuris šį klausimą pavedė universiteto Tarybai. Pastaroji šį prašymą svarstė 1881 m. vasario 14(26) d. posėdyje ir nusprendė grąžinti tik popierių, kuris buvo sunaudotas spausdinti dainoms *Mokslo darbuose*, o pinigų, sumokėtų už spausdinimą, negrąžinti[46]. Kaip bus elgiamasi toliau leidžiant Juškų dainas, Tarybos posėdžių protokoluose neužsimenama. Vis dėlto finansiniai dalykai, be abejo, padidino lietuvių dainų spausdinimo priešininkų skaičių. Taip manyti verčia tai, jog, svarstant trečiojo dainų tomo leidimą, specialiai pabrėžiama, „kad tiek atskirų atspaudų, tiek ir *Mokslo darbuose* spausdinimo išlaidas (rinkimas, spausdinimas ir popierius) p. Juškevičius prisiima sau“[47].

[45] Ten pat, lap. 9.

[46] Ten pat, f. 977, Taryba, arch. Nr. 13 106, lap. 139–140.

[47] Ten pat, arch. Nr. 13 261, lap. 80.

Po Antano Juškos mirties (1880 m. lapkričio 1 (spalio 20) d.) brolis Jonas, likęs vienas, turėjo labai daug darbo: be tiesioginių mokytojo pareigų, jam reikėjo skaityti *Lietuviškų dainų*, vestuvių aprašo ir Peterburge pradėtų spausdinti vestuvinių dainų korektūras[48]. Todėl tolesnis dainų rengimas spaudai užsitęsė, nes reikėjo vienu metu redaguoti du rinkinius – vieną Kazanės universitetui, kitą – Peterburgo mokslų akademijai. 1881 m. gruodžio 25 (1882 m. sausio 6 d.) J. Juška prof. J. Baudouinui de Courtenay lietuviškai rašė: „Nelabai seniai nusiunčiau į Akademiją (II отд.) ant vardo p. Groto antrą ir trečią dalį svotbinių dainų (633 dainas), prašydamas, kad ir šias išdrukavotų ateinančiuose (в 1882 г.) metuose ja bus galima“[49]. Netrukus, 1882 m. sausio 10(22) d., J. Juška Kazanės universitetui pateikė parengtą spaudai trečią *Lietuviškų dainų* tomą[50].

Juškų rinkiniai patraukė kai kurių Kazanėje gyvenusių mokslo žmonių dėmesį dar neišspausdinti. Be aktyvaus pagalbininko visoje dainų spausdinimo istorijoje J. Baudouino de Courtenay, minėtinas trumpai gyvenęs talentingas kalbininkas prof. Nikolajus Viačeslavovičius Kruševskis (1851–1887). Jis drauge su J. Juška dar skaitė dainų rinkinių korektūrą, norėdamas susipažinti su jų turiniu[51]. Matydamas jo didelį susidomėjimą lietuvių liaudies dainomis, J. Juška kreipėsi į jį, prašydamas pasiūlyti Istorijos-filologijos fakultetui išspausdinti trečiąjį dai-

48 Vestuvinių dainų korektūrą J. Juška pirmą kartą gavo 1881 m. sausio 24 d. Žr.: Ein Brief von J o h a n J u s z k e w i t s c h... // MLLG, Bd. 2, Hf. 12. – Heidelberg, 1887, S. 414.

49 RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 102, apr. 2, Nr. 358.

50 Totorijos AR CVA, f. 977, Istorijos-filol. fak., arch. Nr. 4, lap. 1.

51 Ten pat.

nų tomą[52], nes prof. J. Baudouinas de Courtenay jau nebegyveno Kazanėje.

N. Kruševskis J. Juškos raštą ir dainas perdavė Istorijos-filologijos fakultetui, kuris 1882 m. vasario 3(15) d. ant to rašto užrašė rezoliuciją, jog dainas reikia „pateikti universiteto Tarybai". J. Juška savo rašte buvo pažymėjęs, kad „spausdinimo išlaidas aš prisiimu sau"[53]. Fakultetas išlaidas taip patikslino: „Rinkimas, spauda ir popierius turi būti surinkėjo [čia J. Juška klaidingai laikomas dainų surinkėju – A. M.] sąskaita tiek už atskirus atspaudus, tiek ir už išspausdinimą *Mokslo darbuose*"[54].

Pagal ankstesnę tvarką, dainų spausdinimo klausimas universiteto Taryboje jau nebūdavo svarstomas, o remiamasi 1879 m. gruodžio 1(13) d. posėdžio nutarimu. Trečiojo tomo rankraštį Istorijos-filologijos fakultetas 1882 m. vasario 3(15) d. vis dėlto perdavė Tarybai[55], matyt, norėdamas apsidrausti, kad vėl nekiltų kokių nors nesusipratimų. Universiteto Taryba 1882 m. vasario 13(25) d. posėdyje nutarė leisti dainas spausdinti[56]. Apie tokį Tarybos nutarimą vasario 8 (kovo 2) d. buvo informuotas *Mokslo darbų* redaktorius, spaustuvė bei Istorijos-filologijos fakultetas[57]. Tų pačių metų *Mokslo darbų* gegužės–rugpjūčio mėnesio sąsiuvinio priede trečiojo tomo dainos buvo išspausdintos. Tai buvo paskutinis Juškų lietuvių liaudies dainų leidinys Kazanėje.

52 Ten pat.

53 Ten pat.

54 Ten pat.

55 Ten pat, Taryba, arch. Nr. 12 683, lap. 12.

56 Ten pat, arch. Nr. 13 261, lap. 81.

57 Ten pat.

I I I

Vestuvinių dainų leidimas Peterburge

Kaip jau minėta, padaręs ilgoką pertrauką po 1867 m. dainų rinkinio išleidimo, Jonas Juška 1876 m. vėl atnaujino ryšius su Rusijos mokslų akademija, tardamasis žodyno leidimo reikalu. Jai susipažinti pasiuntė žodyno pradžią[58]. Akademija pasiūlytus jai spausdinti darbus paprastai duodavo atitinkamų sričių specialistams recenzuoti. Todėl ir Juškų žodyną nusiuntė lietuvių kalbą mokančiam Charkovo universiteto profesoriui A. Potebniai[59]. Kai iš Potebnios atsiliepimo paaiškėjo, jog žodyną reikės taisyti (o jo apimtis buvo didelė – apie 30 000 žodžių), tapo aišku, kad reikalas užsitęs. Todėl Juškos ėmė rūpintis dainų leidimu ir beveik vienu metu įteikė rinkinius Kazanės universitetui ir Rusijos mokslų akademijai.

Iš Juškų 1879 m. birželio 9(21) d. laiško akad. J. Grotui galima spėti, jog jie spaudai pirmiausia rengė vestuvines ir tik vėliau kitas dainas[60]. Todėl į Mokslų akademiją vestuvinių dai-

[58] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 2.

[59] Ten pat.

[60] Ten pat, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 23–24.

nų pradžią galėjo pasiųsti vienu dviem mėnesiais anksčiau negu kitas dainas Kazanės universitetui. 1878 m. spalio 19(31) d. Mokslų akademijos Rusų kalbos ir literatūros skyriaus posėdyje akad. I. Sreznevskis pranešė, kad Jonas Juška atsiuntė lietuvių liaudies dainų sąsiuvinius[61]. Akademija paprastai atsargiai elgdavosi su tokiais spaudai siūlomais dalykais, apie kurių vertę nieko negalėdavo pasakyti jos nariai. Tokiais atvejais kreipdavosi į kompetentingus asmenis, prašydama pateikti savo nuomonę apie spaudai siūlomus darbus. Taip ypač elgtasi su lietuvių kalba rašytais darbais, nes akademijos nariai, nemokantys lietuvių kalbos, negalėdavo jų įvertinti. Šitaip buvo pasielgta su J. Juškos lietuvių kalbos gramatika, su A. Juškos žodynu. Bet taip elgtasi ne vien su Juškų darbais. Antai beveik tuo pačiu metu akademijai buvo įteikęs savo parengtą lietuvių–rusų kalbų žodyną Varšuvos 6-osios berniukų gimnazijos mokytojas Jurgis Gylius (apie 1840–1933). Akademija tą jo žodyną taip pat nusiuntė susipažinti Antanui Baranauskui ir prof. A. Potebniai. Gavusi neigiamus jų atsiliepimus, žodyną grąžino autoriui, pabrėždama, kad pataisytas jis galbūt būtų naudingas[62].

Kadangi J. Juška su pirmąja vestuvinių dainų dalimi buvo atsiuntęs ir pratarmę, tai akad. I. Sreznevskis, remdamasis ja, posėdyje akcentavo, jog spausdinti siūlomos dainos yra surinktos tiesiog iš paprastų neraštingų dainininkių ir užrašytos

[61] Savo laiške Lietuvių literatūros draugijos sekretoriui J. Juška yra nurodęs, kad pasiuntė 467 dainas (žr.: MLLG, 1887, Bd. 2, Hf. 12, S. 414).

[62] Gavus A. Baranausko ir A. Potebnios atsiliepimus, žodyno klausimas svarstytas Mokslų akademijos posėdyje 1872 m. rugsėjo 21 (spalio 3) d. (RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 166).

jų darbo metu. J. Juškos pratarmę akademijos nariai priėmė kaip tam tikrą vertės matą, kuriuo remiantis bus galima spręsti ir apie dainų leidimą. Todėl posėdyje nutarta tą pratarmę prijungti prie protokolo kaip dokumentinę medžiagą, o dėl tolesnės dainų spausdinimo eigos „iš anksto pasikalbėti su Mokslų akademijos Istorijos-filologijos skyriaus nariais, nes jų leidiniuose jau buvo spausdinami lietuvių liaudies pezijos kūriniai“[63].

Vykdant šį nutarimą, daug pastangų įdėjo ne vienas akademikas. Ypač daug, be akad. I. Sreznevskio, prisidėjo literatūros istorikas ir filologas, ordinarinis akademikas (nuo 1858), nuo 1889 m. Mokslų akademijos viceprezidentas Jakovas Karlovičius Grotas (1812–1893), nors, kaip jau minėjome, ir gerokai privertęs sunerimti J. Jušką. 1878 m. lapkričio 9(21) d. Rusų kalbos ir literatūros skyriaus posėdyje jis pranešė, kad pagal skyriaus nutarimą Juškų dainų išleidimo klausimą aiškinęsis su akad. Antonu Schieffneriu (1817–1879), kuris pasisiūlęs tarpininkauti – duoti su dainomis susipažinti Peterburge esančiam lietuvių tarmių žinovui Kazimierui Jauniui (1849–1908)[64]. Skyrius šiam pasiūlymui pritarė. Po mėnesio (gruodžio 7(19) d.) skyriaus posėdyje buvo skaitomas vakarykščia data pažymėtas A. Schieffnerio raštas, kuriame išdėstytas Peterburgo Romos katalikų Dvasinės akademijos studento K. Jauniaus atsiliepimas apie A. Juškos dainas.

Norėdamas pabrėžti K. Jauniaus nuomonės svarumą, A. Schieffneris pradžioje suteikė šiek tiek žinių apie Jaunių, kaip kalbi-

[63] Ten pat, f. 1, apr. 1, Nr. 166. Beveik viską, kas buvo dėstoma toje pratarmėje, J. Juška panaudojo *Lietuviškų svotbinių dainų* pratarmėje.

[64] Ten pat, lap. 466–467.

ninką, buvusį A. Baranausko mokinį, gerai mokantį lietuvių kalbą. Be kita ko, nurodė ir tai, kad Veimaro prof. Hugo Weberis (1832–1904) nuolatos kreipiąsis į Jaunių ginčytinais lietuvių kalbos klausimais.

Toliau A. Schieffneris sakėsi gavęs iš Jauniaus į lotynų kalbą išverstą A. Juškos vestuvinių dainų pratarmę ir raštišką atsiliepimą apie dainas. Prelegentas to rašto akademijai nepateikė, o tik perpasakojo jo mintis. Jis sakė, kad Jaunius Juškų rinkinį laikąs labai svarbiu lietuvių buičiai pažinti, kad didžioji dainų dauguma esančios nuostabiai gražios, nors kai kurios – rimuotosios – nesančios vertos liaudies kūrinių vardo. Jis pažymėjęs didelę tų dainų vertę dėl jose išlaikytų tarmybių: Juškų rinkinio kalbos lobiai praturtinsią ne tik lietuvių kalbos gramatikos mokslą, bet ir žodyną. Prie trūkumų Jaunius priskyręs kirčių nebuvimą ir rinkinyje vartojamą nevienodą rašybą, kuri galinti ypač apsunkinti spausdinimą esamomis sąlygomis. Jei akademija leis šį rinkinį, Jaunius esąs pasirengęs padėti. Skyrius padėkojo akad. A. Schieffneriui ir prašė jo padėti ištaisyti nurodytus dainų rinkinio trūkumus.

K. Jaunius neliko vien recenzentu, bet jis pasirodė esąs suinteresuotas šio dainų rinkinio išleidimu bei jo moksline verte. Todėl 1879 m. kovo 6(18) d. jis parašė A. Juškai ilgą laišką, kuriame daug plačiau išsakė savo požiūrį į vestuvinių dainų rinkinį, negu atsakyme A. Schieffneriui[65]:

[65] Laiškas paskelbtas 1910 m.: Apie kun. Juškos dainų kalbą. Kun. K. Jauniaus raštas // Lietuvių tauta. – V., 1910, kn. 1, p. 549–562. Vienas laiško originalas, tikriausiai juodraštis, saugomas Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje (F 23–18, lap. 211–232), kitas – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne (F 1 – 2230).

„<...> Pernai metą atsjuntei Tamsta į Petrapilės Mokslų Akademiją pirmąnjį pėdelį lietuvišku dainun, idant ta apšvietima vita išspaustum anas ir išplatintum tarp mokslingu vyru. Pagalj sava paprotšje Akademije užsigeidė pirmu pažinti apturėtanję doviną. Todėl nesitikėtai par pažinstamą man anos sannari pernai sike mėnesi, pakljuva į muna rankas minavotasis dainun pėdelis: reikalava nu munis, kad perverstšjo Tamstas pratarmę į lotynišką ližuvį. Nėra tše ko pasakoti, kaip aš prasidžjugau išvydįs tus turtus musu kalbos! Ir kaip draugi nuljudau, girdėdamas, kad ta Akademijes dalis, kurei Tamsta atsjuntei išspausdinti sava dainas, sakos piningun neturenti ir t. t. Todėl aš pervertšjau pratarmę į lotynišką kalbą ir aprašjau lotyniškai kik ir kaip galėdams visą svarumą ir brangumą Tamstas darba: išrodžjau kik naudos bus iš to surinkima dainun mokslingims vyrams ir kaip neišpasakytai skaudi būtum pragaištis, kad tos dainas paliktum neišspaustas: juk, sakau, sudėjus visas mums žinomas dajnas Stanevytšes, Daukanta, Neselmona ir kitun apskelbtas, sudėjus į viną kupetą, dar iš tola neprisiartinsma pry begaline skaitljaus dainūn, kures tamsta su tokju kantrumu ir par tokį ilgą laiką kraustei ir rankiojej: Daug ir kitūn visokju atžvilgju pryvedžjau ne ko kita norėdams, negut kad Veljůniškes dainas ar šeip ar taip išvystum saulės spindulys. Bet kad kas netartų mane esant samdytu gyrėju, išrodžjau vienkart ir jeibes: rašydamas pagal tikros sanžine, negalėjau užtylėti ir to, kas man rodės sutaisytina, idant ir mokslo vyrai ir mes lietuvei iš tikros širdies galėtume pripažinti Tamstas nůpelna“[66].

Atviras ir nuoširdus K. Jauniaus žodis apie A. Juškos dainas bei jo pastabos tiek apie jų pobūdį, tiek ir apie pateikimo ypatybes (siūlymas sukirčiuoti, išmesti literatūrinės kilmės ir pra-

[66] LLTI BR, F 1 – 2230, lap. 2–3.

stus tekstus, kuriuos, anot K. Jauniaus, sudėjo „pusjautinai mokyti vepeliai"), tikrai prisidėjo prie bendrų mokslininkų pastangų jas paskelbti visuomenei. Jaunius, atrodo, tarėsi ne tik su A. Schieffneriu, bet tuo reikalu yra kalbėjęsis ir su akad. J. Grotu. Apie tai galima spręsti iš 1879 m. kovo 8 d. skyriaus posėdžio, kuriame svarstytas leidimo klausimas, protokolo. Ten išdėstytos labai panašios mintys, kokias Jaunius išdėstė prieš dvi dienas (kovo 6(18) d.) laiške A. Juškai. Protokole užrašyta: „Akademikas Grotas pranešė, kad jis gavęs iš A. A. Schieffnerio J. V. Juškevičiaus sudarytą ir pagal Skyriaus nutarimą vietinės Romos katalikų Dvasinės akademijos dėstytojo lietuvio Jauniaus peržiūrėtą ir perduotą lietuvių liaudies dainų rankraštį. P[onas] Jaunius, pažadėdamas apie tą rinkinį vėliau pateikti atsiliepimą raštu, pareiškė, kad jis laiko jį visiškai vertu išleisti ir siūlo pirmiausia proga parengti jį spaudai, perrašyti aiškiai ir prisilaikant nuoseklios ortografijos"[67]. Tokio teigiamo Jauniaus atsiliepimo apie dainų rinkinį užfiksavimas protokole rodo ir bendrą skyriaus nuomonę dėl dainų paskelbimo, kurią išreiškė akad. Grotas. Šiame posėdyje nutarta rinkinį grąžinti J. Juškai, kad šis jį atitinkamai perrašytų ir paskui atsiųstų į skyrių spausdinti.

Iš pirmo žvilgsnio rodėsi, jog Juškų vestuvinių dainų rinkinio spausdinimo klausimas beveik tuo pačiu metu buvo teigiamai išspręstas ir Mokslų akademijoje, ir Kazanės universitete. Akademijos nutarimą išspausdinti dainas su džiaugsmu sutiko tiek jų paskelbimu suinteresuoti akademikai, tiek ir patys leidinių rengėjai. Kuo geriau stengtasi išnaudoti susidariusią situaciją. Akad. Grotas tuojau po posėdžio, kovo 14(26) d.,

[67] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 168.

pranešė apie akademijos nutarimą spausdinti dainas ir jam grąžino vestuvinių dainų rinkinio pradžią, kad jis viską sutvarkytų, atsižvelgdamas į Jauniaus pasiūlymus, kuriems pritarė akademija[68]. Juškos su dėkingumu sutiko šį sprendimą. J. Juška akad. J. Grotui rašė: „Su giliu dėkingumo jausmu Rusų kalbos ir literatūros skyriui už nutarimą spausdinti siūlomą lietuvių liaudies dainų rinkinį akademijos leidiniuose aš skubiai ėmiausi dainas perrašinėti ir rengti jas spaudai <...>"[69]. Jau birželio 9(21) d. J. Juška nusiuntė akademijai pirmąsias 467 parengtas spaudai dainas[70].

Sprendžiant dainų spausdinimo klausimą, akademijos posėdžiuose visiškai nekalbėta apie raidyną. Galima manyti, jog tai daryta sąmoningai. Kadangi akademija pritarė K. Jauniaus siūlomiems dainų rinkinio rašybos pataisymams, tuo pačiu toji rašyba tarsi ir buvo aprobuota kaip tinkama spausdinti dainas. Kita vertus, reikėjo turėti galvoje faktą, kad akademija jau buvo gavusi vieną caro valdžios įspėjimą dėl lietuviškų leidinių raidyno, kuris kabojo lyg Damoklo kardas, kai tik kalba pakrypdavo apie lietuviškus leidinius, leidžiamus ne tik akademijos spaustuvėje.

Kai laikraštis *Русский инвалид* užsipuolė akademiją dėl A. Schleicherio parengtų ir 1865 m. akademijos spaustuvėje išspausdintų K. Donelaičio *Metų*[71], Mokslų akademija buvo priversta aiškintis ir išspausdino atsakomąjį straipsnį laikraštyje *Санктпетербургские Ведомости* (1885, Nr. 334) an-

[68] Ten pat, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 23–24.

[69] Ten pat, lap. 23.

[70] Ten pat.

[71] Голос из Литвы // Русский инвалид. – СПб, 1865, № 269.

trašte „Ответ *Русскому инвалиду*". Straipsnis buvo išspausdintas be parašo, tik išnašoje pažymėta, kad straipsnį pateikęs nuolatinis Mokslų akademijos sekretorius. Nuolatiniu sekretoriumi 1857–1890 m. buvo Statistikos ir ekonomikos mokslų skyriaus akademikas Konstantinas Stepanovičius Veselovskis (1819–1901). Vadinasi, jam teko aiškintis dėl K. Donelaičio *Metų* išleidimo. Kadangi moksliniu sekretoriumi jis tebebuvo ir dabar, 1879 m., kai svarstytas Juškų dainų išleidimo klausimas, tai, nenorėdamas vėl susilaukti nemalonumų, stengėsi įvykiams užbėgti už akių: beveik tuo pat metu, kai J. Juška pasiuntė parengtų spaudai vestuvinių dainų rinkinio pradžią, birželio 1(13) d. (gautas birželio 5(17) d.), K. Veselovskis išsiuntė raštą akad. J. Grotui, kuriam sakėsi iš laikraščio sužinojęs, jog rengiamas išleisti dainų rinkinys, ir įspėjo akademiką, kad, remiantis caro paliepimu švietimo ministro išleistu 1866 m. vasario 1(13) d. įsakymu Nr. 16, lietuvių raštijos paminklai galį būti spausdinami tik rusiškomis raidėmis, kas turį būti pritaikyta ir Juškų lietuvių liaudies dainų rinkinio leidimo atveju[72].

J. Grotas dainų leidimo klausimo vis dėlto neatidėliojo ir veikė nieko nelaukdamas. Gavęs J. Juškos suredaguotas dainas, birželio 19 (liepos 1) d. informavo jį apie gautą įspėjimą dėl raidyno, atsiprašydamas, kad negalėjęs apie tai pranešti anksčiau. Tuo pačiu prašė J. Jušką pranešti, ar sutinkąs, kad rinkinys būtų išspausdintas rusišku raidynu, ir ar apsiimąs jį tuo raidynu parengti spaudai. Taip pat J. Grotas pažadėjo artimiausiu laiku rinkinį pateikti skyriaus posėdžiui. Iš tikrųjų tuojau po vasaros atostogų – rugsėjo 7(19) d. – skyriaus posė-

[72] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 168.

džiui jis pateikė tris sąsiuvinius J. Juškos atsiųstų dainų ir akad. K. Veselovskio raštą. J. Grotas čia taip pat priminė, kad apie tą raštą painformavęs J. Jušką ir prašęs, kad pastarasis susilaikytų nuo likusių rinkinio dainų rengimo spaudai. Rusų kalbos ir literatūros skyrius aklai nesirėmė K. Veselovskio įspėjimu, bet nutarė „dėl potvarkio galutinai pasitarti su spaudos vyriausiosios valdybos viršininku Vasilijumi Vasiljevičiumi Grigorjevu“[73].

Kadangi raidyno problema beveik vienu metu iškilo Kazanėje ir Peterburge, Juškas užgriuvo gana sunki našta. Reikėjo kovoti, kad dainos būtų išspausdintos lotynišku ir lietuvišku raidynu. Kazanėje tuo reikalu rūpinosi prof. J. Baudouinas de Courtenay, Peterburge – akademikai I. Sreznevskis ir J. Grotas. Pastarasis, kaip minėta, rašte J. Juškai dėl raidyno pareikalavo, kad aiškiai apsispręstų dėl dainų perrašymo rusiškomis raidėmis ir duotų atsakymą.

J. Juška neskubėjo atsakyti. Atsakymą J. Grotui parašė tik 1879 m. spalio 5(17) d.,[74] teisindamasis, kad jo laišką gavęs tik rugsėjo 1(13) d., kai po atostogų grįžęs į Kazanę[75]. Kaip kitą delsimo priežastį nurodė susirašinėjimą su broliu Antanu raidyno klausimu. Be šių nurodytų vėlavimo priežasčių, matyt, buvo dar viena, kurios nepaminėjo J. Juška, – jis laukė iš komandiruotės grįžtančio J. Baudouino de Courtenay (komandiruotėje buvo ligi rugsėjo 15(27) d.), su kuriuo norėjo pasitarti dėl susikomplikavusių reikalų Peterburge. O kad jie

[73] Ten pat.

[74] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 28–31.

[75] Laiške I. Sreznevskiui, rašytame 1879 10 15(27), J. Juška konkrečiai nurodo, kad važinėjęs po Lietuvą ir visą mėnesį vasarojęs Palangoje (Ten pat, lap. 26–27).

sutartinai veikė, rodo tie patys argumentai, esantys ir J. Juškos atsakyme J. Grotui, ir Baudouino de Courtenay rašte Kazanės universiteto rektoriui.

Laiške J. Grotui J. Juška pirmiausia pažymėjo, kad, rengdamas dainas spaudai, turėjęs kalbinį tikslą ir todėl panaudojęs su kai kuriais pakeitimais Schleicherio lietuvių kalbai pritaikytą raidyną, naudojamą moksliniuose lietuvių kalbos tyrinėjimuose. Jis tiesiai atsakė, jog nesutinkąs perrašyti dainų kitu raidynu, tai būtų milžiniškas darbas, nes reikią perrašyti 3000 dainų[76] ir tai pareikalautų ne vienerių metų. Toliau jis nurodė, kad niekam kitam negalįs patikėti šito darbo. „Tą darbą aš turėčiau atlikti savo ranka, – rašė J. Juška, – kadangi bet kuris kitas, nesusipažinęs su Veliuonos lietuvių, iš kurių užrašytos to rinkinio dainos, tarme, negalėtų jų daugiau ar mažiau tiksliai išreikšti; mokančių šią tarmę aš nieko nepažįstu. Tarp kita ko, mano sveikata silpnėja. Man dar reikia saugoti savo jėgas tam, kad užbaigčiau lietuvių kalbos žodyno vertimą į rusų kalbą ir parengčiau jį spaudai“[77]. Tokiais argumentais baigė savo laišką mūsų tautietis.

Suprasdamas susidariusią nepalankią padėtį, J. Juška laiške J. Grotui vis dėlto siūlė, kad akademija stengtųsi gauti leidimą spausdinti dainas tokiu raidynu, kokiu jos buvo parengtos: „Esant tokiai reikalo padėčiai, aš drįstu galvoti, ar negalėtų Rusų kalbos ir literatūros skyrius, kadangi siūlomas lietuvių liaudies dainų rinkinys ir lietuvių–rusų žodynas jau baigti su-

[76] Juškos pradžioje Mokslų akademijai siūlė išspausdinti ne tik vestuvinių dainų rinkinį, bet ir visas spausdinti numatytas A. Juškos Veliuonos apylinkėse surinktas dainas – iš viso apie 3500 dainų. Todėl čia J. Juška ir mini tokį skaičių.

[77] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518.

daryti, rasti pagrindo rūpintis leidimu panaudoti mokslinį lietuvių alfabetą savo leidiniuose moksliniam reikalui su tuo apribojimu, kad tie leidiniai nepasklistų žmonėse atskirų atspaudų pavidalu. Tuo atveju aš esu pasirengęs tenkintis nedideliu atspaudų egzempliorių skaičiumi“[78]. Dar jis apeliavo ir į dainų rinkinio vertingumą, pabrėždamas, kad jame surinktos kai kurios dainos esančios labai retos arba net ir vienintelės.

Apskritai tas J. Juškos laiškas dvelkia nepaprastu susirūpinimu ir dideliu noru, kad dainos ir žodynas tikrai būtų išleisti ir išspausdinti tik parengtuoju raidynu. Laiške, tarp kitko, J. Juška dar Grotui priminė jo 1877 m. gegužės 26 (birželio 7) d. laišką, pasiųstą kartu su prof. A. Potebnios atsiliepimo apie žodyną nuorašu. Remiantis teigiama skyriaus nuomone, buvo galima tikėtis, jog akademija žodyną išspausdins savo leidiniuose. „Dabar, – skundėsi J. Juška, – ta viltis pakibo, nes šis žodynas parašytas tuo pačiu raidynu kaip ir lietuvių liaudies dainos. <...> Malonėkite, Jūsų Ekscelencija, pagerbti mane pranešimu apie galutinį Rusų kalbos ir literatūros skyriaus apsisprendimą spausdinti tiek lietuvių liaudies dainų rinkinį, tiek ir lietuvių–rusų žodyną Akademijos leidinyje tuo alfabetu, kuriuo jie parašyti“[79]. Jis sakėsi nenustojąs vilties, jog klausimas bus išspręstas teigiamai, kartu pabrėžė esąs neigiamai nusistatęs dėl dainų ir žodyno perrašymo rusiškomis raidėmis. Ir vis dėlto ta prošvaistė, matyt, atrodė menka, nes laišką baigė tokiu prašymu: „Jeigu jau nebus jokios galimybės, tai teikitės,

[78] Ten pat. J. Juška Mokslų akademijos buvo prašęs, kad jam skirtų atskirai išspausdintų dainų leidinio 300 egzempliorių (žr. J. Juškos 1879 m. birželio 10(22) d. laišką J. Grotui. – Ten pat, lap. 25–26).

[79] Ten pat.

Jūsų Ekscelencija, įsakyti grąžinti man į Kazanę tas 467 dainas (vestuvinių dainų pradžią – tris sąsiuvinius), kurias buvau pasiuntęs į Skyrių kartu su laišku birželio pradžioje"[80].

Iš bendro laiško tono matyti, kad J. Juška J. Grotui rašė kaip oficialiam įstaigos asmeniui ir, matyt, jie užmezgė ryšius tik tada, kai iškilo dainų ir žodyno leidimo reikalas Peterburge. J. Juška čia turėjo kitą seną bičiulį, didelį lietuvių kalbos tyrinėjimo skatintoją, akad. I. Sreznevskį. Šiuo kritišku momentu Juška pasiguodė Sreznevskiui ir papasakojo savo laiško J. Grotui turinį, paaiškindamas kai kuriuos laiško motyvus. Antai kalbėdamas apie raidyno draudimą, nurodė, kaip pasielgęs prof. Baudouinas de Courtenay, rašydamas Kazanės universiteto rektoriui, kad Vilniuje leista išspausdinti maldaknygė *Senas Auksa Altorius*, kurią viešai pardavinėjąs Zavadskis. Taip pat pabrėžė, kad dainų rinkiniui pasirinktas nelotyniškas raidynas. Jis paminėjo 13 raidžių, nesančių lotyniškoje abėcėlėje. Be to, įtikinėjo I. Sreznevskį, kad lietuviai esą pripratę prie lietuviškų knygų lenkišku raidynu ir nenorom imasi knygų, išspausdintų rusiškomis raidėmis. Tuo jis norėjo įtikinti akademiką, o per jį neabejotinai ir Mokslų akademiją, kad žmonės nelabai domėsis tomis išleistomis knygomis, kitaip sakant, jas spausdinti J. Juškos siūlomu raidynu būtų nepavojinga. Ir baigė jau mūsų aukščiau minėtu pasiguodimu, kad gal per daug pasakęs laiške J. Grotui[81].

Rusų kalbos ir literatūros skyrius, dar iki J. Juškai pasiūlant rūpintis išgauti leidimą spausdinti dainas lietuvišku raidynu, savo iniciatyva ėmė ieškoti tokios galimybės. Tuo rūpintis ap-

[80] Ten pat.

[81] Ten pat, lap. 26–27.

siėmė J. Grotas, nes I. Sreznevskis jau buvo palyginti senas ir netrukus mirė. J. Juškos tvirtas apsisprendimas, išreikštas Grotui ir Sreznevskiui, dar labiau sustiprino skyriaus nuostatą kovoti dėl lietuviškojo raidyno savo leidiniuose. Akad. J. Grotas pradžioje savo įtaka stengėsi parengti dirvą oficialiam to klausimo sprendimui. Kadangi skyrius 1879 09 07(19) d. buvo nutaręs pirmiausia išsiaiškinti reikalą su Spaudos vyriausiosios valdybos viršininku, skyriaus įgaliotas šį nutarimą vykdė Grotas. Jis tarėsi ne tik su minėtu viršininku, bet ir pačiu švietimo ministru, kurio įsakymas buvo pastojęs kelią akademijos lietuviškiems leidiniams lietuvišku raidynu. 1880 m. vasario 1(13) d. skyriaus posėdyje Grotas pranešė, kad jis pats kalbėjęsis su vyriausiuoju spaudos vykdytoju bei švietimo ministru, ir pažadėjo artimiausiu laiku informuoti apie tolesnę reikalo eigą.

Kliūtys, kurias reikėjo įveikti Peterburge, šiek tiek skyrėsi nuo kliūčių Kazanėje, nors jų pagrindas iš esmės buvo tas pats – raidyno klausimas. Kazanės cenzorius, uždraudęs spausdinti dainas, nesirėmė jokiais įstatymais, savo draudimo nemotyvavo jokiais oficialiais paragrafais. Todėl čia kovojant su atsiradusiais sunkumais buvo stengiamasi paneigti cenzoriaus veiksmų pagrįstumą. Susidarė toks įspūdis, tarsi pats kalčiausias būtų buvęs cenzorius, o ne caro valdžia. Kadangi daugiau, matyt, cenzorius į tai nesikišo, ar nejautė galėsiąs savo veiksmus pagrįsti valdžios galia, visą reikalą pavyko greičiau išspręsti Juškų rinkinių naudai.

Kiek kitokia situacija susidarė Peterburge, kur labiau remtasi caro valdžios potvarkiais. Todėl kovojant dėl darbų išspausdinimo lietuvišku raidynu, reikėjo kovoti su pačia valdžia, apeiti jos įsakymus. J. Grotas, mėgindamas pašalinti su-

sidariusias kliūtis, stengėsi paruošti dirvą dainų išleidimui pirmiausia privačiais pokalbiais. Kadangi 1866 m. vasario 1(13) d. švietimo ministro įsakymas tiesiogiai lietė Mokslų akademiją, tai dabar, kovojant su caro patvirtintu draudimu, įsijungti turėjo ir pats akademijos prezidentas. Jis 1880 m. balandžio mėn. raštu Nr. 25 kreipėsi į švietimo ministrą Dmitrijų Andriejevičių Tolstojų dėl Mokslų akademijos leidžiamų lietuvių kalba leidinių raidyno. Prezidentas nurodė, kad Rusų kalbos ir literatūros skyrius priėmęs Juškos rinkinius ir laikąs juos moksliniu atžvilgiu vertingais ir reikalingais išspausdinti, tačiau to nesą galima padaryti paruoštu raidynu dėl galiojančio švietimo ministro įsakymo. Įdomu tai, kad akademijos prezidentas, savo rašte ne tik remdamasis skyriaus nuomone dėl nuostolio, kuris ištiktų mokslą, jei rinkiniai būtų neišspausdinti, bet ir paties J. Juškos teiginiais, įrodinėjo, jog dainų rinkinyje ir žodyne panaudotas raidynas nesąs ištisai lotyniškas, bet mokslinis, naudojamas „Europos filologinėje literatūroje", ir prašė, kad D. Tolstojus išrūpintų caro leidimą spausdinti visus „lietuviškus literatūros mokslo raštus" minėtu moksliniu raidynu[82].

Kadangi švietimo ministro 1866 m. vasario 1(13) d. įsakymas buvo parengtas caro paliepimu, tai ministras jo negalėjo atšaukti. Todėl 1880 m. balandžio 22 (gegužės 4) d. raštu kreipėsi į carą dėl lietuviškų leidinių spausdinimo. Švietimo ministras savo rašte carui priminė spaudos uždraudimo istoriją, paminėjo K. Donelaičio *Metų* leidimą, dėl kurio akademija buvo įspėta, tačiau vis dėlto tvirtino, jog išleisdama tokiu raidynu *Metus* akademija iš esmės nieko peiktino nėra padariu-

[82] Ten pat, lap. 32–33.

si. Toliau jis rašė: „Dabar Imperatoriškosios Mokslų akademijos akademikas Grotas prašo, kad būtų leista spausdinti moksliniu lotynišku šriftu (daugiausia pagal Schleicherio sistemą) lietuviškieji mokslinio ir literatūrinio pobūdžio raštai, nieko bendro neturį su liaudies literatūra jos gyvenamosiose vietose, nes dabartinis draudimas pasirodė pernelyg nepatogus; jis dažnai verčia atmesti prašymus, kurie verti patenkinimo“[83]. Tikriausiai diplomatiniais sumetimais švietimo ministras savo rašte nurodė ne Mokslų akademijos prezidentą, kuris iš tiesų raštu kreipėsi į jį, prašydamas leidimo išspausdinti Juškų dainas ir žodyną lietuvišku raidynu, bet akad. Grotą, kaip asmenį, šiame reikale vaidinusį svarbiausią vaidmenį. „Štai ir dabar, – tęsė švietimo ministras, – trečiosios Kazanės gimnazijos mokytojas Juškevičius įteikė Mokslų akademijai jo sudaryto lietuvių–rusų žodyno ir didelės istorinės vertės senovinių lietuviškų dainų rankraščius. Sudarytojas, nežinodamas dabartinio draudimo, labai rūpestingai parengė šiuos veikalus išleisti moksliniais lotyniškais rašmenimis; o juos perrašyti rusiškais rašmenimis jis neįstengiąs, todėl šie veikalai mokslo žmonėms gali žūti“[84]. Reikalą spausdinti lietuviškus raštus lotynišku raidynu ministras argumentavo dar ir tuo, kad, išspausdinus siūlomus darbus tuo raidynu, kuriuo jie dabar paruošti, būsianti suteikta galimybė jais naudotis ir kitataučiams lietuvių kalbos tyrinėtojams.

Prieš kreipdamasis į carą, švietimo ministras lietuviškų leidinių raidyno klausimą derino su vidaus reikalų ministru Le-

[83] Сборник постановлений по министерству народного просвещения. — С. Петербург, 1883. Т. 7 (1877–1881). Стлб. 1687.

[84] Ten pat.

vu Savičiumi Makovu, kad ruošiamas raštas turėtų svaresnį pagrindą. D. Tolstojus tai priminė savo rašte: „Vidaus reikalų ministras, su kuriuo buvo dėl šio dalyko pasitarta, sakėsi neprieštarausiąs, kad būtų gautas Aukščiausiojo leidimas Mokslų akademijai spausdintis veikalų apie lietuvių kalbą ir literatūrą visų iki šiol vartojamomis lotyniškomis raidėmis, pritaikytomis lietuvių kalbos garsams, tačiau su sąlyga, kad šie leidiniai nebūtų platinami tarp lietuvių, gyvenančių Šiaurės vakarų ir Pavyslio kraštuose“[85]. Naudodamasis ne tik savo, bet ir kito ministro pritarimu, švietimo ministras prašė caro leisti mokslo veikalus apie lietuvių kalbą spausdinti lotyniškais rašmenimis. Caras švietimo ministro teikimu 1880 m. balandžio 22 d. patenkino Mokslų akademijos prašymą, tačiau su vidaus reikalų ministro pataisa.

Šią žinią Juškos sutiko su dideliu džiaugsmu. „Aš nebežinau, tiesa, – 1880 m. birželio 23 (liepos 5) d. rašė Jonas Juška laiške J. Grotui, – kaip ir bedėkoti Jūsų Ekscelencijai ir Rusų kalbos ir literatūros skyriui už išrūpinimą leidimo spausdinti mano pasiūlytas lietuvių liaudies dainas tuo alfabetu, kuriuo jos yra parašytos, ir už nutarimą išspausdinti jas Akademijos leidinyje“[86].

Kai visos juridinės dainų spausdinimo kliūtys buvo įveiktos, liko techniniai spaudos rūpesčiai. Kad akademijos spaustuvė galėtų išspausdinti dainas J. Juškos parengta rašyba, reikėjo atitinkamų spaudmenų. Jų Juškos užsakė Kazanėje už savo pinigus. O kai tas reikalas iškilo ir akademijos spaustuvei, J. Juška 1880 m. rugpjūčio 5(17) d. laiške Grotui paaiškino,

[85] Ten pat, skilt. 1687–1688.

[86] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 35.

kad ne visas raides reikią nuliedinti, o tik tas, kurios jo naujai įvestos, nes kitas spaustuvė turinti iš anksčiau, kai spausdinusi J. Juškos *Kałbos Lëtuviszko Lëžuvio*... ir K. Donelaičio *Metus*[87].

Juškoms rūpėjo kuo greičiau išspausdinti dainas, nes tuo metu abu broliai gyveno Kazanėje. Anksčiau minėtame laiške J. Grotui J. Juška prašė pagreitinti dainų rinkimą akademijos spaustuvėje: „Dėl didelio lietuvių liaudies dainų skaičiaus ir lietuvių žodyno pageidaučiau kiek įmanoma sumažinti kliūtis greičiau pradėti rinkti dainas. Dabartinis metas man ypač palankus tiek rinkiniams parengti spaudai, tiek ir korektūrai taisyti dėl to, kad pas mane laikinai gyvena mano brolis Antanas, didesnę savo gyvenimo dalį paskyręs lietuvių liaudies dainoms ir patarlėms užrašyti bei Lietuvių žodyno medžiagai rinkti“[88]. Jie skubėjo ir todėl, kad ketino abu po metų grįžti į Lietuvą ir čia nugyventi likusį gyvenimą. Tačiau A. Juškos mirtis sugriovė visus brolių planus. Be to, dainų spausdinimas ir Kazanėje, o ypač Peterburge, užsitęsė.

Akademijos spaustuvėje vestuvinės dainos pradėtos rinkti 1880 m. pabaigoje. 1880 12 28 (1881 01 09) J. Juška grąžino pirmąjį bandomąjį korektūros lanką ir rūpinosi, kad dainų rinkimas spaustuvėje nesustotų[89]. Kad nereikėtų bent pirmojo dainų sąsiuvinio siųsti jam į Kazanę patikrinti, jis Peterburge susirado pagalbininką Useniną, kuris pagal J. Juškos nurodymus galutinai parengė spaudai pirmąjį dainų sąsiuvinį[90]. Bet

[87] Ten pat, lap. 36–37.

[88] Ten pat, lap. 37.

[89] Ten pat, f. 1, apr. 1, Nr. 172.

[90] Ten pat.

dainų spausdinimą pagreitinti nebuvo galima dėl to, kad korektūrą reikėjo siųsti J. Juškai į Kazanę ir kelyje į abi puses ji užtrukdavo 16 dienų[91].

J. Juška vis dėlto norėjo 1882 m. išspausdinti visą rinkinį, todėl 1881 m. spalio 27 (lapkr. 8) d. pasiuntė spaustuvei visas likusias vestuvinių dainų rinkinio dainas. 1881 m. lapkričio 6(18) d. skyriaus posėdyje buvo perskaitytas kartu su dainų rankraščiais J. Grotui atsiųstas J. Juškos laiškas, kuriame prašė išspausdinti dainas ir pagreitinti jų rinkimą spaustuvėje. Posėdyje nutarta pradėti jas spausdinti tada, kai tik spaustuvė galėsianti imtis šito darbo[92]. Tokį dainų išleidimo laiką (1882) buvo numatęs ir J. Grotas, tačiau jų spausdinimas užtruko. Spausdinimo reikalais 1881 m. vasarą Peterburge lankėsi ir pats J. Juška, stengdamasis įvairiais būdais pagreitinti dainų išleidimą. Jis pats stengėsi kuo greičiau pateikti visus su leidyba susijusius darbus, prašė J. Groto ir kitų įtakingų asmenų savo svariu žodžiu prisidėti prie šio darbo paspartinimo. Antai 1881 m. gruodžio 25 (1882 m. sausio 6) d. laiške J. Baudouiną de Courtenay jis prašė paraginti Grotą, kad tas paskubintų dainų spausdinimą, nes noris kuo greičiau užsiimti žodynu: „Jeigu Tamsta pasimatytumei su p. Grotu ir atsieitų kalbėti apie druką dainų, tai prašyčiau, teiktumeis Tamsta jam pasakyti, kad dėl to aš jį prašiau pasiskubintis drukavoti, kad norėčiau greičiaus, pabaigęs druką dainų, užsiimti išdrukavojimu žodyno (slownika) pakol dar sveikata leidžia; nes jau baigiu septintą dešimtį metų amžiaus ir Giltinė netrukus gal mane pagauti“[93].

[91] Ten pat.

[92] Ten pat.

[93] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 102, apr. 2, Nr. 358, lap. 10.

Kadangi akademijos spaustuvė pirmenybę teikė akademikų-korespondentų darbams, tai dainų spausdinimas užsitęsė ligi 1883 m. Paskutinįjį korektūros lanką ir įvadą J. Juška pasiuntė J. Grotui 1883 m. balandžio 14 d.[94] Tais metais išėjo ilgai lauktas leidinys, antrašte *Lietùviškos svotbìnės dájnos, užrašýtos par Antáną Juškévičę ir išspáusdintos par Jóną Juškévičę. Petrapýlė. Spaustùvė Imperatóriškos Akadémijos Móksla. 1883.* Lygiagrečiai pavadinimas ir rusų kalba. Tai didžiulis tomas, kuriame tilpo 1100 dainų, pratarmė lietuvių ir rusų kalbomis, sąrašas dainininkių, iš kurių A. Juška užrašė dainas Veliuonos apylinkėse, bei pastabos apie veliuoniškių tarmę. Be to, vestuvinių dainų rinkinys išspausdintas ir Mokslų akademijos leidinyje *Сборник статей Отделения русского языка и словестности Императорской Академии Наук. Том тридцатьпятый* (Санктпетербург, 1884).

Kaip ir Kazanėje J. Juška akademiją prašė jo sąskaita išspausdinti vestuvinių dainų rinkinį atskiru atspaudu, nes akademijos darbuose buvo išspausdintos jos sąskaita. Iš pradžių J. Juška išdrįso prašyti 300[95], vėliau – 500[96], o galop užsiprašė 600 egzempliorių[97]. Su tuo akademija sutiko ir tereikėjo sumokėti tik už sunaudotą popierių[98]. Vadinasi, J. Juška atspaudus atsispausdino lengvatinėmis sąlygomis ir, be akademijos darbuose paskelbtos publikacijos, galėjo išplatinti dar 600 egzempliorių *Lietuviškų svotbinių dainų*.

[94] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 47.

[95] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 25.

[96] Ten pat, lap. 35.

[97] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 172.

[98] Žr. Skyriaus posėdžio, įvykusio 1881 m. sausio 15(25) d., protokolą (Ten pat, lap. 2; ten pat, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 48).

Iš šios ilgos ir sudėtingos dainų spausdinimo istorijos matyti, kad visus oficialius reikalus tvarkė Jonas Juška, o po brolio Antano mirties – vienas rūpinosi dainų ir žodyno leidimu. Gali susidaryti įspūdis, kad Antanas iš viso mažai teprisidėjo prie to darbo. Tokia nuomonė būtų klaidinga. Būdamas artimai pažįstamas su akad. I. Sreznevskiu, o paskui ir su prof. J. Baudouinu de Courtenay, taip pat žinomas vyriausybės sferose kaip geras pedagogas, galėjo lengviau palaikyti ryšius su Rusijos mokslo įstaigomis negu brolis Antanas, sėdėjęs kalėjime ir neturėjęs pasitikėjimo valdžios akyse. Nors A. Juška nepasirašinėjo savo vardu dokumentų, susijusių su dainų leidimu, vis dėlto jis aktyviai dalyvavo šiame procese bei dainų spausdinimo darbe iki pat mirties. Jis perrašė visų (apie 7000) dainų du egzempliorius. Bet raštas buvo neaiškus, todėl atiduodant spaudai reikėjo dar kartą perrašyti, ką jau padarė brolis Jonas.

Kaip liudija amžininkai, pagrindinis dainų rinkinių parengėjas ir leidimo iniciatorius vis dėlto buvo A. Juška. J. Baudouinas de Courtenay rašė: „Dabar, norėdamas kuo greičiau išleisti surinktąsias dainas, kunigas Juškevičius, savo brolio ir kitų asmenų, besidominčių tuo reikalu, patartas, nusprendė jas spausdinti dviejose vietose: iš vienos pusės Peterburgo mokslų akademijos leidiniuose, iš kitos – Kazanės universiteto leidiniuose“[99]. Su juo brolis Jonas tarėsi dėl raidyno (jau minėtas 1879 10 05(17) d. laiškas J. Grotui). Kai jis atsikėlė į Kazanę, skaitė dainų korektūras. Gyvenimo pabaigoje A. Juška sunkiai sirgo, savaitę prieš mirtį sutinusiame kūne atsivėrė

[99] *Baudouin de Courtenay J.* Ksiądz Antoni Juszkiewicz // Nowiny. – Warszawa, 1880, Nr. 329, priedas, p. 3.

žaizdos, bet ir tada jis nemetė darbo. Straipsnyje apie A. Juš-ką E. K. rašė: „Rašantysis pats buvo liudininku, kada beveik dvi valandos prieš mirtį buvo atneštas vienas korektūros lapas. Dar paėmė jį į rankas, peržiūrėjo, ar, tiksliau sakant, pažiūrėjo ir atidavė į brolio rankas, tarsi tą iškilmingą minutę perduodamas jam po savęs tolesnį darbą – baigti tai, kam su džiaugsmu buvo paskyręs savo gyvenimą“[100].

Kaip jau minėta, A. Juška dainininkėms mokėjo už padainuotas dainas ir dėl to turėjo nemažai išlaidų. Dainų leidimui jis taip pat nepagailėjo pinigų: jų spausdinimui išleido net ir nedideles savo santaupas, kad tik praturtintų, kaip rašė J. Baudouinas de Courtenay, mylimos lietuvių tautos literatūrą ir pateiktų tos tautos kalbos tyrėjams dainų, papročių ir kitokios nepaprastai įdomios medžiagos.

Kita vertus, negalima sumenkinti ir brolio Jono įnašo. Jis padėjo dainas paruošti spaudai, rūpinosi jų spausdinimo reikalais, skaitė korektūras, o po A. Juškos mirties vienas baigė jas leisti. Atrodo, kad jis prisidėjo ir apmokant spausdinimo išlaidas.

Negalima nepaminėti kelių Rusijos mokslininkų – J. Baudouino de Courtenay, I. Sreznevskio ir J. Groto – bei dviejų mokslo įstaigų – Kazanės universiteto ir Peterburgo mokslų akademijos – didžiulės paramos leidžiant šiuos didelius dainų rinkinius. Prof. J. Baudouinas de Courtenay savo autoritetu ne tik padėjo gauti leidimą spausdinti dainas Kazanės universiteto spaustuvėje, bet, kol gyveno Kazanėje, kartu su J. Juška skaitė ir dainų korektūrą, duodavo patarimų įvairiais dainų

[100] E. K. *[E. Kozłowski]*. Ks. Antoni Juszkiewicz // Przegląd katolicki. – Warszawa, 1881, Nr. 6, str. 105.

leidybos klausimais[101]. Peterburge kova vyko ne tik dėl dainų spausdinimo, bet ir apskritai dėl lotyniško raidyno lietuviškiems leidiniams. Didžiulių akad. J. Groto bei Peterburgo mokslų akademijos pastangų dėka buvo paruošta dirva dainoms spausdinti lietuvišku raidynu Spaudos valdyboje, Liaudies švietimo ir Vidaus reikalų ministerijose bei, savaime aišku, pačioje akademijoje. Juškų dainų rinkinių išspausdinimas lietuvišku raidynu Kazanės universitete ir Peterburgo mokslų akademijoje daug prisidėjo prie bendros lietuvių tautos kovos dėl lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo. Tai daug vėliau patvirtino generalgubernatorius Piotras Dmitrijevičius Sviatopolkas-Mirskis viename savo aplinkraštyje 1903 m.: „Pagaliau, grįždamas prie Aukščiausiojo 1866 m. įsako apie lietuviškų leidinių spausdinimą išimtinai rusišku raidynu, manau, kad jis, leidus vartoti lotynišką ir lietuvišką raidyną privačiuose leidiniuose, praranda bet kokią reikšmę, juo labiau kad tokia autoritetinga valdžios įstaiga kaip Imperatoriškoji Akademija, leisdama lietuviškas knygas, išimtinai naudojasi lotynišku ir lietuvišku raidynu“[102].

Savo raštą P. Sviatopolkas-Mirskis nusiuntė ir Mokslų akademijos prezidentui, kad jį apsvarstytų posėdyje. Prezidentas jį perdavė Rusų kalbos ir literatūros skyriui, kuris jį apsvarstė 1903 m. kovo 15(27) d. posėdyje ir pareiškė aiškų nusistatymą (nutarimo projektą ruošė prof. Filipas Fiodorovičius For-

[101] *Baudouin de Courtenay* J. Заметка к некрологу И. А. Юшкевича // Журнал министерства народного просвещения. — Спб., 1887, март, стр. 48.

[102] Записка Виленского, Ковенского и Гродненского генерал-губернатора по вопросу о латинско-литовскм шрифте // RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 164.

tunatovas): „Pripažindamas, kad rašte išdėstyta nuomonė yra teisinga, skyrius visiškai sutinka ir su ta išvada, kurią padarė rašto autorius: iš tikrųjų būtinai reikia kuo greičiau atpalaiduoti lotynišką ir lietuvišką raidyną nuo bet kokio draudimo bei varžymo ir leisti Rusijoje spausdinti šiuo raidynu lietuviškas knygas bei įvairių rūšių periodinius leidinius. Neteisingas lotyniško ir lietuviško raidyno uždraudimas negalėjo duoti jokių kitų rezultatų, išskyrus neigiamus.“[103] Kaip matyti, akademija nuo K. Donelaičio *Metų* išspausdinimo 1865 m. lietuvišku raidynu iki pat spaudos draudimo panaikinimo kovojo dėl teisės spausdinti lietuviškus raštus lotyniškais rašmenimis. Juškų vestuvinių dainų išleidimas buvo vienas tos kovos etapų. Kazanės universitetas ir Peterburgo mokslų akademija, išleidusi brolių Juškų dainų rinkinius, ne tik apsaugojo nuo pražūties didelės vertės lietuvių liaudies poetinės kūrybos turtus, bet ir prisidėjo prie lietuvių inteligentų kovos dėl spaudos draudimo panaikinimo.

[103] *Tyla A., Zinkevičius Z.* Rašyta F. Fortunatovo ranka // Literatūra ir menas. – 1972, balandžio 1, p. 11. Taip pat žr.: RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 149–150.

I V

Dainų melodijų leidimas Krokuvoje

Jau buvo minėta, kad A. Juška mokėsi muzikos – skambinti fortepijonu ir groti smuiku. Šiandien negalima pasakyti, ar muzikos mokėsi iš pomėgio, ar specialiai, ruošdamasis rinkti liaudies dainas. Tačiau viena aišku, kad muzikinis pasiruošimas jam turėjo didelę reikšmę renkant dainas – jis galėjo užrašyti ne tik dainos tekstą, bet ir melodiją.

Dainų tekstus ir melodijas jis pradėjo rinkti Pušalote, tačiau, amžininkų liudijimu, ten melodijų užrašė nedaug. Daugiausia jų, kaip ir pačių tekstų, užrašė Veliuonoje.

Nėra tikslesnių duomenų apie jo muzikinio pasiruošimo lygį bei kokiu būdu jis užrašinėjo melodijas. Kai kurie amžininkai tvirtino, jog tam jis naudojęs muzikos instrumentus. Vargonininkas Jonas Kumetis teigė, jog pas žmones atsinešdavęs kažkokį instrumentą „Levikortą", o namuose turėjęs du fortepijonus ir prie fortepijono iš dainininkių užrašydavęs melodijas[104]. Tą yra minėjęs ir rašytojas Petras Cvirka[105]. Tačiau

[104] *Kumetis J.* Apie dainų melodijas ir jų rinkimą // Viltis. – Vilnius, 1910, Nr. 60, p. 2.

[105] *Cvirka P.* Veliuona ir liaudies dainos // Vienybė, 1928, Nr. 130.

nėra aišku, kokio lygio buvo tie jo užrašymai, nes melodijų rankraščiai tebėra netyrinėti.

A. Juška rankraščiuose paliko užrašytas 1852 melodijas, kurių dauguma yra iš Veliuonos ir Pušaloto apylinkių. Galima manyti, kad jis turėjo mažai vilčių jas išspausdinti. Bent kol kas mums žinomoje medžiagoje nėra jokių duomenų, kad būtų stengtasi tai padaryti. Išspausdinti kartu dainų tekstus ir melodijas Kazanės universiteto ir Mokslų akademijos spaustuvėse buvo vargiai įmanoma, nes tai būtų labai apsunkinę patį leidimo darbą ir padidinę leidimo išlaidas.

Melodijas 1900 m. išspausdino Krokuvos mokslų akademija, pavadinimu *Melodje ludowe litewskie zebrane przez ś. p. księdza Antoniego Juszkiewicza*. Rinkinio pradžioje redaktoriai savo straipsniuose pateikė žinių apie melodijų rinkinio spausdinimo istoriją ir redagavimą. Trūkstant kitokios dokumentinės medžiagos, toliau bus pasinaudota tų straipsnių duomenimis.

Po A. Juškos mirties melodijų rankraščiai liko pas brolį Joną, kuris juos perdavė J. Baudouinui de Courtenay. Po J. Juškos mirties šis melodijas pasiuntė žymiam lenkų etnografui ir filologui Janui Karłowicziui (1836–1903). Pastarasis nutarė, kad tinkamiausia būtų rinkinį perduoti Krokuvos mokslų akademijos Antropologinei komisijai, todėl ir rankraščius nusiuntė tos komisijos sekretoriui, žinomam antropologui, Krokuvos universiteto profesoriui Izidoriui Kopernickiui (1825–1891), kuris artimiausiame komisijos posėdyje pasiūlė rinkinį išleisti. Numatyta pavesti rinkinį paruošti žymiausiam lenkų etnografui, muzikui Oskarui Kolbergui (1814–1890) kartu su buvusiu Antropologinės komisijos pirmininku Jozepu Majeriu (1808–1899).

O. Kolbergas, be abejo, šiam darbui labiausiai tiko iš visų tuomet žinomų lenkų etnografų muzikologų tiek geru liaudies muzikos pažinimu, tiek tuo, kad jis jau anksčiau buvo susipažinęs su lietuvių liaudies dainomis, nes 1879 m. buvo išleidęs paties surinktų lietuvių liaudies dainų rinkinį *Pieśni ludu litewskiego*, kuriame buvo 76 dainos, iš jų 60 su melodijomis. Tačiau O. Kolbergas buvo 75 metų ir sirgo džiova. Jis mirė 1890 m. birželio 3 d., suspėjęs spaudai paruošti tik 120 A. Juškos rinkinio melodijų.

Po O. Kolbergo mirties ruošti melodijas spaudai ėmėsi pats I. Kopernickis, nes nesurado asmens, kuriam būtų galėjęs pavesti šitą darbą. Kopernickis darbo ėmėsi su didele meile ir pasiaukojimu, nors jau buvo sulaukęs 65 metų amžiaus. Apie natas jis neturėjo jokio supratimo ir nemokėjo lietuvių kalbos. Tačiau tai nesutrukdė jam imtis rinkinio redagavimo darbo. 1890 m. rudenį su žodynu jis jau skaitė lietuvių liaudies dainas, nors apskritai lietuvių kalbos mokymasis sekėsi sunkiai (vis dėlto jau kitais metais į lenkų kalbą vertė A. Juškos *Svotbinę rėdą*[106]). Jis taip pat susipažino su elementariais muzikos teorijos dalykais ir dirbo atsidėjęs. Tačiau, kaip spėjama, redaguodamas A. Juškos rankraščius, prie kurių anksčiau dirbo džiovininkas, O. Kolbergas, apsikrėtė džiova ir mirė 1891 m. rugsėjo 24 d. Su Kopernickio mirtimi nutrūko ir lietuvių liaudies dainų melodijų ruošimas spaudai.

1893 m. prof. J. Baudouinas de Courtenay persikėlė gyventi į Krokuvą ir 1894 m. vėl iškėlė melodijų rinkinio išleidimo klausimą. Jis pasiūlė Jono Juškos sūnui Vytautui Juškai už-

[106] *Kopernicki I., Karłowicz J.* Wesele litewskie w okolicy Wielony // Wisła. – Warszawa, 1893, t. VII, str. 443–493, 703–719; 1894, t. VIII, str. 114–131, 419–434.

klausti Krokuvos mokslų akademiją, ką ji mananti daryti su tuo rinkiniu. Tačiau akademija, dar negavusi V. Juškos rašto, pasiryžo šį melodijų rinkinį išleisti ir 1895 m. kovo 4 d. paskyrė literatą ir muzikos žinovą prof. Franciszeką Bylickį (1846–?) A. Juškos rinkinio recenzentu, nes norėjo sužinoti nuomonę apie jo vertę. 1895 m. rugsėjo 25 d. F. Bylickis parengė pranešimą apie A. Juškos melodijų rinkinį, kurį pripažino esant vertingą, siūlė jį sutvarkyti ir pranešti V. Juškai, ką reikėtų pertvarkyti.

1896 m. liepos 2 d. Antropologinė komisija, turėdama spausdinimui lėšas, nutarė paruošimą spaudai pavesti prof. J. Baudouinui de Courtenay. „Taip, nebūdamas muzikalus iš prigimties, nei susipažinęs su muzikos teorija, tapau *nolens volens* didelio muzikinio leidinio redaktoriumi“, – rašė jis pratarmėje[107].

Prof. J. Baudouinas de Courtenay tuojau ėmėsi redaguoti dainų tekstus, padedamas Marijos Cumft-Pienkovskos (ji, tarp kitko, sudarė dainų rinkinio rodykles). 1897 m. pas gydytoją Odoną Buividą (1857–1942) profesorius atsitiktinai sutiko vieną žymiausių ano meto lenkų muzikologų kompozitorių prof. Zigmundą Noskovskį (1846–1909) ir pasiūlė jam redaguoti A. Juškos rinkinio melodijas. Noskovskis mielai sutiko, nes šį rinkinį laikė labai vertingu tautosakininkams ir kompozitoriams.

Kad redagavimo metu Z. Noskovskis palaikytų artimesnius ryšius su Mokslų akademija, 1898 m. sausio 11d. Antropologinė komisija posėdyje nutarė jį priimti bendradarbiu. Taip atsirado dviejų asmenų redakcija, kuri, pasiskirsčiusi darbą

[107] *Juszkiewicz* A. Melodje ludowe litewskie... Część I. – Kraków, 1900, str. X.

atskiromis dalimis, galutinai parengė A. Juškos melodijų rinkinį spaudai. Prof. J. Baudouinas de Courtenay redagavo tekstus ir jų paaiškinimus bei dalį melodijų (Nr. 120–600), o prof. Noskovskis – tik melodijas.

1899 m. birželio mėn. didesnė rinkinio dalis jau buvo išspausdinta. Visas melodijų rinkinys, turįs 1780 melodijų, baigtas spausdinti 1900 m. pradžioje. Jo antraštė gana ilga, nurodanti ir didžiausią darbą atlikusius redaktorius: *Melodje ludowe litewskie zebrane przez ś. p. ksiedza Antoniego Juszkiewicza, opracowywane przez ś. p. Oskara Kolberga i ś. p. Izydora Kopernickiego, a ostatecznie opracowane, zredagowane i wydane przez Zygmunta Noskowskiego i Jana Baudouina de Courtenay. Część I, Kraków, Wydawnictwo Akademji Umiejętności, 1900.* Be dainų tekstų ir melodijų, tome įdėta J. Baudouino de Courtenay pratarmė, susirašinėjimas rinkinio redagavimo klausimais ir kt. Dainų paaiškinimai bei kai kurie pradžioje esantys priedai pateikti lenkų ir vokiečių kalbomis. Antroji dalis nebuvo išleista ir apskritai nieko nežinoma, kas joje planuota spausdinti.

* * *

Taip baigėsi ilga, komplikuota Juškų surinktų lietuvių liaudies dainų spausdinimo istorija, ateinančioms kartoms palikusi neįkainojamus lietuvių tautos dvasinės kultūros turtus. Deja, visi jų parengti leidiniai dienos šviesą išvydo ne gimtinėje, toli nuo jos, svetimuose kraštuose, ir tik paskui platinti taip pat nelengvomis sąlygomis. Nors tuos leidinius tiek Lietuvos inteligentai, tiek kitų tautų liaudies poetinės kūrybos tyrinėtojai ir gerbėjai sutiko entuziastingai, tačiau juos pakartoti ir padaryti labiau prieinamus visuomenei neskubėta. Pilni jų perspaudai kartu su melodijomis išėjo tik beveik po 70 metų (*Lietuviškos dainos*, t. 1–3. V., 1954; *Lietuviškos svotbinės dainos*, t. 1–2. V., 1955). Tačiau kita dalis, likusi rankraščiuose, atrodo, išsibarstė ir archyvuose išliko tik pora dešimčių dainų. Dar didesnė problema yra melodijos. Kaip rodo Jano Czubeko katalogas (*Czubek Jan. Katalog rękopisów Akademii Umejętności w Krakowie.* – Kraków, 1906, str. 246), jie yra Krokuvos mokslų akademijos rankraštyne (Nr. 1438). Į užklausimą, ar tai yra A. Juškos originalai, ar redaguoti rinkinio rankraščiai, 1954 10 18 biblioteka atsakė, kad tai esą išspausdinto rinkinio redaktorių redaguoti rankraščiai. Tačiau su jais susipažinti nebuvo galimybės ir toliau lieka neaiškus jų pobūdis.

TREČIAS SKYRIUS

Brolių Juškų dainų rinkiniai ir jų pobūdis

Pirmasis rinkinys

Pirmąjį dainų rinkinį, pavadintą *Lietuvių liaudies dainos*, broliai Juškos išleido rusišku šriftu 1867 m. Rinkinio parengėjais pažymėti abu broliai – Jonas ir Antanas – nes čia išspausdintos abiejų užrašytos dainos.

Šį dainų rinkinį jie ruošė sunkiomis carinės represijos sąlygomis, kai Lietuvoje po 1863 m. sukilimo buvo žudomi, persekiojami ir tremiami to sukilimo dalyviai, uždrausta spauda lietuviškomis raidėmis ir iš viso stabdoma bet kokia nacionalinės kultūros raida. Tai turėjo įtakos ir Juškų parengtam lietuvių liaudies dainų rinkiniui.

Kaip rodo išlikę rankraščiai[1], Juškos buvo paruošę didesnį rinkinį, negu buvo išleistas. Jame buvo 53 Ariogalos, Pušaloto, Kaltinėnų, Švenčionių apylinkėse ir kitose vietose užrašytos dainos. Kadangi visos dainos yra išverstos į rusų kalbą, galima spėti, jog jos buvo rengiamos spaudai. Bet 1867 m. leidinyje išspausdinta tik jų dalis – 15 dainų, o keturios – J. Juškos tarmių apraše *Kalbos lietuviško liežuvio* (viena pasikartoja abie-

[1] LLTI, F 1 – 2196, 2197, 2238.

juose leidiniuose). Vadinasi, 35 tekstai, nors ir buvo parengti spaudai, liko neišspausdinti.

Paskelbtajam rinkiniui Juškos 18 dainų paėmė iš kitų mums nežinomų šaltinių. Visa tai rodytų, jog tuo metu, kai buvo ruošiamas pirmasis jų užrašytų lietuvių liaudies dainų rinkinys, broliai turėjo parengę spaudai bent jau dvigubai daugiau dainų, negu jų išspausdino. Taigi 1866 m. spaudai įteikė tik 33 dainas, perrašytas rusiškomis raidėmis ir išverstas į rusų kalbą. Rinkinio įteikimo metu A. Juška gyveno Veliuonoje ir jau turėjo surinkęs nemažai to krašto dainų, tačiau rinkiniui vis dėlto panaudojo anksčiau kitose vietovėse užrašytas dainas. Galima tik spėti, gal apie dainų išleidimą jie ėmė galvoti vyskupo M. Valančiaus paskatinti (prisiminkime, kad jis Pušalote Antaną skatino kuo greičiau skelbti surinktąją medžiagą) ir rengė platesnį rinkinį, o kad jis būtų prieinamesnis ir kitakalbiams mokslininkams – dainas vertė į rusų kalbą. Bet tai tik spėlionės, nes tebėra neaišku, kodėl paskui išleidimui pasirinko mažesnį dainų skaičių.

Turinio požiūriu 1867 m. rinkinio dainos yra įvairios. Jose apdainuojami laukų darbai (Nr. 8, 11, 19), aukštinamas merginų ir moterų mokėjimas dailiai verpti, austi, siūti (Nr. 10, 11, 15, 19, 29) ir kt. Yra kelios karo tematikos dainos, iš kurių pirmiausia minėtina *Ko tujei, kunigėli, sudaičio* (Nr. 4), atspindinti lietuvių kovų su kryžiuočiais laikus. Taip pat įdomi yra labai ilga (net 19 posmelių) daina *Oi, dieve, dieve, dievuliau mano* (Nr. 3). Pusė rinkinio dainų yra vestuvinės tematikos. Taip pat išspausdinti dviejų liaudyje paplitusių Antano Strazdo eilėraščių *Kiškis* (Nr. 26) ir *Strazdelis* (Nr. 27) variantai. Keliose dainose (Nr. 9, 25, 31) reiškiamas valstiečių skundas varginga padėtimi.

Meniniu požiūriu visos dainos rodo rinkinio sudarytojų gerą meninį skonį, jų gebėjimą atrinkti gerus lietuvių liaudies poezijos pavyzdžius, pateikti gryną liaudišką kalbą. Apskritai rinkinys rodo, jog ir čia išryškėjo sudarytojų lingvistinis požiūris į liaudies dainas kaip J. Juškos knygoje *Kalbos lietuviško liežuvio*, kur jis tarmėms pailiustruoti įdėjo 7 dainas.

Požiūris į dainas ir apskritai į tautosaką, kaip į lietuvių tarmių iliustracinę medžiagą, susiformavo jau anksčiau. Jį sustiprino garsus lingvistas ir lietuvių tautosakos rinkėjas A. Schleicheris knygoje *Litauisches Lesebuch und Glossar* (1857), nurodydamas, kad L. Rėzos ir G. Nesselmanno dainos esančios netinkamos lietuvių kalbos tarmėms tirti. Kadangi Juškos buvo gerai susipažinę su A. Schleicherio veikalais, galimas daiktas, pateikdami savo rinkinyje dainas, palaikė jo požiūrį ir įdėjo dainų iš įvairių Lietuvos vietų, kurių tarmės skyrėsi. Kaip Juškos nurodė pratarmėje, Nr. 14–18, 22, 27, 32 ir 33 priklausė žemaičių, Nr. 2–6, 8–13, 29–31 – Ariogalos, o Nr. 1, 7, 19–21, 23–26 ir 28 – Rytų Lietuvos tarmei (JLNP, p. 4). Toliau Juškos nurodė ir konkrečias vietoves: „Žemaičių dainos beveik visos užrašytos iš Kaltinėnų parapijos dainininkių, ariogališkės – netoli nuo Ariogalos, o Rytų Lietuvos – Panevėžio apylinkėse“. Dainų kalbos tarmiškumą sudarytojai, matyt, laikė svarbiu dalyku ir rinkinio pratarmėje pirmiausia į tai atkreipė dėmesį, nieko nepasakydami apie pačias dainas.

Rinkinyje dainos suskirstytos pagal tarmes. Toks dainų grupavimas iš dalies sutapo su vietove, kurioje jos buvo užrašytos. Vis dėlto tarminis klasifikacijos principas nėra išlaikytas. Tas nenuoseklumas atsirado arba atsitiktinai sukeitus dainų tekstus, arba sudarytojams sąmoningai stengiantis vienoje vietoje sudėti panašaus turinio dainas.

Pirmoji Juškų *Lietuvių liaudies dainų* rinkinio daina yra vestuvinė mergvakario daina *Atlek sakalas*, kurią jie laikė mitologine (du jos variantai vėliau paskelbti *Lietuviškų dainų* 3-ajame tome, mitologinių dainų skyriuje Nr. 1252,1253). Galimas daiktas, mitologine laikyta ir antroji daina, nes joje motina lyginama su saule, tėvas su mėnuliu. Mitologinių dainų iškėlimas į pirmąją vietą Juškas susieja su tuo metu Europoje vyravusia mitologine mokykla. Vis dėlto šioji mokykla didesnės įtakos jiems neturėjo, nes vėliau išleistuose rinkiniuose dainos klasifikuotos visiškai kitais principais.

Dauguma pirmojo rinkinio dainų užrašyta tiesiai iš pateikėjų. Tokią išvadą leidžia daryti ne tik rinkinio pratarmės pabaigoje esanti pastaba, jog dainos užrašytos iš atitinkamų apylinkių dainininkų, bet ir išlikę rankraščiai. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne saugomame dainų rinkinyje (F 1–2196), p. 2, pažymėta, kad „Lietuviškos dainos Panemuniečių kalbos surašytos iš žodžių dainininkų apygardose Eiriogalos". Toliau p. 73–89 prie dainų Nr. 35–41, iš kurių Nr. 35 pažymėta daina paskelbta rinkinyje *Lietuvių liaudies dainos* 13-uoju, Nr. 36 – 14-uoju, Nr. 38 – 15-uoju ir Nr. 39 – 16-uoju numeriu, rusų kalba nurodoma, jog jas A. Juška užrašęs Kaltinėnų apylinkėse.

Tačiau ne visos šio rinkinio dainos yra pačių Juškų užrašytos. Anksčiau minėtame rankraštyje prie dainos Nr. 35 (paskelbtame rinkinyje Nr. 26) yra pastaba rusų kalba, kad ji esanti „nurašyta iš rankraštinio sąsiuvinėlio"[2]. Šios dainos užrašyto-

[2] Rankraštiniame rinkinyje šalia tos dainos yra S. Valiūno *Birutė*, prie kurios taip pat yra pastaba, kad ši daina „nurašyta iš rankraščio". Be to, prie jos išnašoje nurodyta, kad „rankraščio pavad. pasakyta: Žemaičių daina pirma Valiūno parašyta, o vėliau Dionizo Poškos ištaisyta".

jas ar sąsiuvinio savininkas kol kas nenustatytas. Tačiau iš turimų duomenų galima spėti, kad toji daina gali būti užrašyta jau mūsų minėto Jono Koncevičiaus, kuris savo atsiminimuose rašė, kad A. Juška jį ráginęs rinkti lietuvių liaudies dainas ir kad jis, 1858 m. plaukdamas laivu iš Rygos į Peterburgą, susipažinęs su J. Juška, kuriam įteikęs savo surinktas dainas, nes šis ketinęs jas išleisti. Todėl dainos, Juškų rankraščiuose pažymėtos kaip nurašytos iš dainų sąsiuvinio, gali būti ir J. Koncevičiaus užrašytos. Nesant išsamesnės metrikos bei papildomų nuorodų, sunku nustatyti, ar visos to rinkinio dainos Juškų užrašytos tiesiai iš liaudies lūpų. Tačiau turint aiškias vietovių nuorodas, papildomas pastabas rankraštiniame rinkinyje apie Ariogalos dainininkų pateiktus tekstus bei nesant pastabų, jog jos nurašytos iš dainų sąsiuvinio, galima teigti, jog daugumą tų dainų užrašė patys Juškos.

Jau buvo minėta, kad Juškos, rengdami rinkinį *Lietuvių liaudies dainos*, jas laikė pirmiausia kaip kalbinę medžiagą, o ne kaip savarankišką liaudies poeziją. Todėl jas grupavo atsižvelgdami į tarmes, spausdino tarmiškai. Ir vis dėlto išlaikė ne visų dainų originalo tarmės ypatybes. Palyginus rankraščiuose išlikusius dainų tekstus su išspausdintais, matyti, kad Juškos vietomis keitė tarmės elementus. Pavyzdžiui, iš 15 rinkinio dainų, kurių yra išlikę ir rankraštiniai tekstai, tik 2 (Nr. 29 ir 30) išspausdintos taip, kaip užrašytos rankraštyje, tuo tarpu 13 dainų yra daugiau ar mažiau redaguotos. Antai rinkinyje esanti 14 daina (minėtame rankraštiniame rinkinyje Nr. 36), kuri užrašyta Kaltinėnuose, t. y. žemaičių dūnininkų regione, gerokai skiriasi nuo rankraštinio teksto. Vienaskaitos kilmininko tarmės galūnė *i* („šermukšneli“) keičiama į *o* („šermukšnėlio“), veiksmažodžių būtojo kartinio laiko trečiojo asmens ga-

lūnė *i* („praši“, „išmoki“) pakeista į *ė* („prašė“, „išmokė“). Panašiai redaguoti kai kurie kiti šios ir kelių kitų minėtų dainų žodžiai. Iš tekstų palyginimo matyti, jog kai kurios tarminės žodžių formos keistos tuo metu besiformuojančios literatūrinės kalbos formomis. Todėl šio rinkinio dainų negalima laikyti grynais vienos ar kitos lietuvių kalbos tarmės pavyzdžiais.

Lyginant išspausdintas rinkinio dainas su rankraštyje esančiomis (LLLTI B, F 1–2196) išryškėja dar vienas momentas: rinkinio pratarmėje sudarytojai klaidingai nurodė kai kurių dainų priklausomumą tam tikroms tarmėms. Pvz., teigiama, kad 13-oji daina priklausanti Ariogalos tarmei, tuo tarpu rankraštyje (p. 73) pažymėta, kad ji užrašyta Kaltinėnuose; 21-oji daina priskirta Rytų Lietuvos tarmei, o iš rankraščio (Nr. 17) aiškiai matyti, kad ji užrašyta žemaičiuose; 22-oji daina priskirta žemaičių tarmei, o rankraštyje (31 p.) ji įdėta prie Pušalote užrašytų dainų.

Dainų metrikos nurodymu Juškų *Lietuvių liaudies dainų* rinkinys nesiskiria nuo anksčiau kitų tautosakos rinkėjų paskelbtų rinkinių. Juose paprastai būdavo pažymima tik dainų užrašymo vieta. Juškos taip pat nurodė tik dainų užrašymo vietas – Kaltinėnų parapiją, Ariogalos miestelį ir Panevėžio apylinkes. Tačiau tos nuorodos, kaip jau minėta, taip pat nebuvo tikslios.

Duomenų apie dainų pateikėjus ir užrašytojus šiame rinkinyje nėra. Remdamiesi rankraštine medžiaga, galime patikslinti, kad, pavyzdžiui, 13–16 dainas užrašė A. Juška. Tai rodo Kazimiero Jauniaus laiškas, kuriame jis sako: „<...>viešėjau du kartu Eiriogalo ir girdėjau nemaž, su kokia meile rinkai tamsta lietuviškus žodžius ir mūsų žmonių dainas“[3]. Taigi ga-

[3] LLTI B F 1 – 2230, lap. 1.

lima daryti išvadą, jog Ariogalos apylinkėse dainas rinko Antanas, o ne Jonas Juška.

Visos Juškų 1867 m. rinkinio dainos išverstos į rusų kalbą. Vertime stengiamasi nenutolti nuo originalo ir tiksliai perteikti dainų turinį. Kadangi rinkinys buvo išspausdintas Rusijos mokslų akademijos darbuose bei atskirai, rodo Rusijos mokslininkų dėmesį lietuvių kalbai ir ja reiškiamai liaudies poezijai. Be to, tai buvo pirmas savarankiškas lietuvių liaudies dainų rinkinys rusų kalba, šalia Pavelo Vasiljevičiaus Kukolniko ir Bergo rusų kalba paskelbtų lietuvių liaudies dainų.

Kadangi dainų lietuviškasis tekstas buvo spausdinamas rusiškomis raidėmis, J. Juška paruošė specialų 36 raidžių raidyną, kurį išsamiai aptarė rinkinio pratarmėje.

Nors Juškų rinkinys turi kai kurių publikavimo trūkumų, išspausdintas rusiškomis raidėmis ir dėl to nesusilaukęs visuomenės pritarimo bei dėmesio, vis dėlto buvo reikšmingas lietuvių tautosakos skelbimo istorijos faktas, nes jame paskelbta 31 lietuvių liaudies daina bei dviejų A. Strazdo eilėraščių sutautosakėję variantai. Be to, šiuo leidiniu Juškos užmezgė ryšius su Rusijos mokslų akademija, kas paskui turėjo reikšmės spausdinant lietuvių liaudies dainas bei žodyną.

11

Didžiųjų liaudies dainų rinkinių rengimas

Nuo 1867 m., t. y. nuo pirmojo Juškų lietuvių liaudies dainų rinkinio pasirodymo iki *Lietuviškų dainų* pirmojo tomo išleidimo (1880), praėjo daugiau negu dešimt metų. Per tą laiką nedaug tenuveikta skelbiant lietuvių liaudies dainas. 1872 m. rusų mokslininkai Filipas Fortunatovas ir Vsevolodas Milleris *Maskvos universiteto žiniose* (*Московские университетские известия*, Москва, 1872, № 1, 2, 4) paskelbė 100 dainų, surinktų Liudvinavo apylinkėse 1871 m. vasarą. 1876 m. išleistoje Frydricho Kuršaičio *Lietuvių kalbos gramatikoje* (*Grammatik der litauischen Sprache*) buvo įdėtas priedas apie lietuvių liaudies poeziją ir išspausdintos 25 dainos su melodijomis.

Abu šiuos rinkinius paskelbė kalbininkai, kuriems tautosaka pirmiausia buvo kaip medžiaga lietuvių kalbai tirti. Dainų skelbimo principams jie nieko naujo nedavė. Gal tik paminėtina tai, kad F. Fortunatovas ir V. Milleris rinkinio pratarmėje kritikavo G. Nesselmanno pasirinktą dainų redagavimo metodą ir pabrėžė, jog dainos kalbos požiūriu turi būti pateikiamos išlaikant visas jų tarmės ypatybes. Nemažai tekstų paskelbta tarmiškai su aniems laikams būdinga transkripcija.

Žymiausias to meto lenkų etnografas ir tautosakininkas Oskaras Kolbergas 1879 m. žurnale *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* (Kraków, 1879, t. III) bei atskirai paskelbė paties surinktų 76 dainų rinkinį *Lietuvių liaudies dainos* (*Pieśni ludu litewskiego*). Šis rinkinys yra pirmasis, kuriame lietuvių liaudies dainos klasifikuojamos ir pateikiami tų skyrių pavadinimai. Pradžioje taip pat pridėtas platus įvadinis straipsnis apie lietuvių liaudies dainų pobūdį.

Broliai Juškos, ypač Antanas, turėjo didesnes galimybes, negu bet kuris lietuvių liaudies dainų rinkėjas, susipažinti su liaudies dainų gyvavimo aplinkybėmis, jų įvairove. 1867–1878 m. jis užrašė daugiausia jų tekstų ir melodijų, parengė veliuoniškių vestuvių papročių aprašą. Tai jam leido gerai pažinti ne tik dainų turinį, bet ir suprasti jų vietą žmonių gyvenime, ryšį su liaudies buitimi, geriau skirti atskiras dainų grupes. Rengdami naujus dainų rinkinius, Juškos dainas vertino ne tik kaip kalbinę medžiagą, bet ir kaip savitą liaudies poetinės kūrybos sritį.

Juškų taikyti dainų parengimo spaudai metodai labiausiai išryškėjo paskutiniuose leidiniuose, nes čia jie pasinaudojo ne tik puikiu autentiško tautosakos gyvavimo pažinimu, bet ir ligi tol sukaupta lietuvių liaudies dainų skelbėjų bei kitų tautų, ypač rusų, mokslininkų patirtimi. Taigi analizei turime du didelius rinkinius – Kazanėje išleistus *Lietuviškų dainų* tris tomus (1880–1882), kurių pirmajame paskelbtos Pušaloto ir Veliuonos, antrajame – Veliuonos, trečiajame – Veliuonos ir Alsėdžių apylinkių dainos, bei Peterburge (Petropylėje) išspausdintas *Lietuviškas svotbines dainas* (1883). Tiesa, dar 1878 m. Kazanės universiteto *Mokslo darbuose* paskelbė 4 dainas, tačiau tos publikacijos negalima laikyti atskiru rinkiniu, nes jos

tikslas buvo išbandyti carinės cenzūros nuostatas ir tuo pačiu galimybes spausdinti Kazanės universiteto spaustuvėje didžiuosius dainų rinkinius.

Savaime suprantama, kai Juškos rengėsi leisti šiuos lietuvių liaudies dainų rinkinius, jiems iškilo daug didesni ir sudėtingesni uždaviniai, negu spausdinant pirmąjį 33 dainų rinkinėlį. Dabar jie turėjo apie 7000 dainų tekstų. Todėl reikėjo tam tikro plano, kuris padėtų ne tik orientuotis turimoje medžiagoje, bet ir apsispręsti, kaip ją pateikti visuomenei. „Surinkimas Veliuoniškių dainų spausdintas yra su ta mįsle, – rašė J. Juška *Lietuviškų dainų* antrojo tomo prakalboje, – kad tyrėjai būdo Lietuvių senovės gadynės rastų sau če šiokį-tokį medigą dėl savo mokytų ištyrinėjimų. Bet jagu šios dainos papultų ir į rankas prasta skaitytojaus, taj pirm pradedant jas skaityti, jis tur žinoti, kad če atsitink ne-maž tokių papročių ir apsiėjimų, kokių dabar mes nerandam nej viename gyvenime Lietuvių mūsų gadynės“[4]. Kaip matyti iš šios J. Juškos nuostatos, pirmasis brolių tikslas, skelbiant surinktąsias dainas, buvo mokslinis – pateikti kuo daugiau ir kuo autentiškesnę medžiagą. Tiek mokslininkui, tiek ir paprastam skaitytojui ji buvo pristatoma kaip svarbus tautos praeities pažinimo šaltinis.

Skelbiant tokį didelį dainų kiekį, iškilo ir klasifikacijos klausimas. Juškos mėgino jas skirstyti į atskirus skyrius, tačiau tie jų klasifikacijos principai susilaukė įvairių vertinimų. Antai Janis Lautenbachas savo lietuvių ir latvių dainų tyrinėjime *Очерки из истории литовско–латышского народного творчества*, aptardamas lietuvių liaudies dainų publikacijas, apie Juškų *Lietuviškas dainas* rašė, kad „skaitytojas klai-

[4] JLD, II, p. 13.

džioja jame (Juškų darbe – A.M.) kaip neįžengiamoje girioje be vadovo"[5]. Kur kas geriau jis atsiliepė apie Juškų vestuvinių dainų klasifikaciją: „Čia labai turtinga medžiaga jau gana detaliai sugrupuota; būtent dainos pagal savo pobūdį suskirstytos į kelias dalis"[6]. Nors J. Lautenbachas skirtingai vertino *Lietuviškų dainų* ir *Lietuviškų svotbinių dainų* klasifikaciją, tačiau suomių folkloristas Augustas Robertas Niemis (1869–1931), atrodo, remdamasis latvių tyrinėtojo pareikštu tik Kazanėje paskelbtų dainų klasifikacijos netobulumu, tokį neigiamą vertinimą išsakė apie visus Juškų dainų rinkinius[7].

Apskritai *Lietuviškų dainų* klasifikacija ir vėliau kėlė mokslininkams daug abejonių ir vertinta kritiškai dėl medžiagos išdėstymo netikslumų. Ir, aišku, palankiausiai vertinta vestuvinių dainų klasifikacija, sudaryta atsižvelgiant į dainų funkciją. Rengusi lietuvių liaudies vestuvinių dainų klasifikavimo sistemą Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (anksčiau Lietuvių kalbos ir literatūros institutas) Sisteminiam lietuvių liaudies dainų tekstų katalogui, dr. Bronė Kazlauskienė su nedidelėmis išlygomis pasinaudojo Juškų sukurta sistema: „Nepaisant kai kurių netikslumų, A. Juškos *Lietuviškų svotbinių dainų* klasifikacija, paremta dainų ryšiais su vestuvių apeigomis ir papročiais, yra labai rimta ir motyvuota. Ji padeda suprasti ir atskleisti dainų idėjinį-meninį turinį, jų vietą liaudies gyvenime. Toks A. Juškos pateiktas

[5] *Лаутенбах Я.* Очерки из истории литовско-латышского народного творчества. – Юрьев, 1896, стр. 5.

[6] Ten pat, p. 6.

[7] *Niemi A. R.* Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai / Vertė Adolfas Sabaliauskas // Mūsų tautosaka. – Kaunas, 1936, t. VI, p. 116.

vestuvinių dainų grupavimas ir grupių pavadinimai įsigalėjo lietuvių folkloristikoje ir tapo vestuvinių lietuvių liaudies dainų klasifikacijos tradicija“[8].

Dainų klasifikacijos rūpesčiai aiškėja iš J. Juškos paaiškinimų. Išėjus Kazanėje *Lietuviškų dainų* pirmajam tomui ir ruošiant antrąjį, J. Juška iš Lietuvos gavo kol kas nenustatyto asmens, pažymėto tik raide „B“, laišką, kuriame jis priekaištavo sudarytojams, kad pirmojo tomo dainos esančios visiškai neklasifikuotos[9]. Tai galėjo būti 1881 m. pradžioje, nes antrojo tomo pratarmė, kurioje kalbama apie šį laišką, pažymėta 1881 m. birželio 5 d. (sen. stil.) data. Atsakydamas į priekaištą, J. Juška rašė: „Atsakau, kad pirm dvejų metų, pasirengdamas par druką apskelbti dajnas Veliuoniškių Lietuvių, paskyriau jas pagal jų mįslies į dajnas svotbines, meilaunas, uliaunas, mitologiškas, kariaunas ir sąmmišias. Svotbines dajnas nusiunčiau į Peterburgą į Mokslų Akademiją, kuri, malonej jas prijėmus, dabar jau pradėju drukavoti“[10].

Dainų klasifikacijos problema, matyt, iškilo kiek anksčiau. Tai rodo Rusijos mokslų akademijos archyvo Peterburgo skyriuje išlikusi vestuvinių dainų rinkinio prakalba rusų kalba, kuri vėliau, kiek papildyta, lietuviškai išspausdinta rinkinyje *Lietuviškos svotbinės dainos*. Šis prakalbos rankraštis kaip priedas pridėtas prie 1878 m. spalio 19 d. MA Rusų kalbos ir literatūros skyriaus posėdžio protokolo, kuriame pirmą kartą svarstytas Juškų atsiųsto vestuvinių dainų rinkinio spausdinimo

[8] *Kazlauskienė B.* Vestuvinių lietuvių liaudies dainų klasifikacija // Literatūra ir kalba. – V., 1971. T. XI: Lietuvių tautosakos stilius ir žanrai, p. 320.

[9] JLD, II, p. 12.

[10] Ten pat, p. 12.

klausimas[11]. Toji prakalba rodo, kad Juškos dainų klasifikacijos klausimą (bent jau vestuvinių dainų) buvo išsprendę 1878 m., o gal ir anksčiau, nes prakalboje prie dainų skyrių pavadinimų nurodomas ir į tuos skyrius dedamų tekstų skaičius, nedaug pasikeitęs spausdinant visą rinkinį. O parengti tokius duomenis buvo galima tik suklasifikavus visas turimas dainas pagal iš anksto nusistatytą klasifikaciją. Kadangi vestuvinių dainų rinkinio išleidimo klausimas MA svarstytas 1878 m. spalio viduryje, tai prakalbos tekstas turėjo būti atsiųstas kiek anksčiau – apie 1878 m vidurį. Taigi tų metų pirmojoje pusėje Juškos jau turėjo būti apsisprendę dėl dainų skirstymo į tam tikras grupes bei skyrius.

Kaip jau minėta, pirmasis lietuvių liaudies dainų rinkinys, kuriame dainos buvo suskirstytos į skyrius, turėjusius pavadinimus, buvo O. Kolbergo 1879 m. išleista knyga *Pieśni ludu litewskiego*. Tačiau ši klasifikacija neturėjo įtakos vestuvinių dainų skirstymui, nes Juškos ją sukūrė metais anksčiau, negu pasirodė O. Kolbergo parengtas leidinys. Jis tik galėjo turėti įtakos *Lietuviškų dainų* rinkiniuose naudotam dainų skirstymui.

Vis dėlto, atsigręždami į praeitį, galime pastebėti bandymus vienaip ar kitaip sudėti dainas rinkiniuose – pagal dainų užrašymo vietą, pagal užrašytoją, pagal tematiką ar bent teoriškai priminti gyvuojant tam tikras liaudies dainų grupes. Antai L. Rėza *Lietuvių liaudies dainų tyrinėjime* išskyrė *meilės, vestuvių, baudžiavos, mitologinių, istorinių dainų ir raudų* grupes, visa tai pailiustruodamas pavyzdžiais. Bet jo *Dainų* rinkinyje nėra jokių skyrių nei nuoseklesnio kūrinių paskirstymo. Remdamasis L. Rėzos minėtu darbu, J. Kraszewskis studijoje *Lie-*

[11] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 166.

tuvių dainos (1844) taip pat skyrė *meilės, dainų-mįslių, karo, vestuvių, mitologinių dainų bei raudų* grupes.

S. Stanevičius pirmasis lietuvių liaudies dainų leidimo istorijoje savo rinkinyje *Dainos Žemaičių* dainas skirstė pagal tematiką. Tiesa, jis nepažymėjo skyrelių atskirais pavadinimais ir tekstus sunumeravo iš eilės, tačiau viduje stengėsi išlaikyti tam tikrą nuoseklumą tematiniu atžvilgiu. Jo rinkinio I–XII dainos yra meilės, XIII–XXIII – vestuvinės, XXIV–XXVI – karo dainos.

XIX a. viduryje pasirodė didžiausias tuo metu G. Nesselmanno paruoštas lietuvių liaudies dainų rinkinys *Litauische Volkslieder* (1853). Rinkinio sudarytojas, pratarmėje aptardamas savo naudotus dainų redagavimo principus, pabrėžė, kad jis dainas sutvarkęs, vienodas sudėjęs greta ir tuo palengvinęs jų analizę. Be to, jis paminėjo jaunimo ir vaišių (*Trinkenlied*) dainas, nurodydamas, kad pastarąjį skyrių sudarančios Nr. 317–330 dainos. Ši nuoroda leidžia teigti, jog jo rinkinyje yra dainų, skirstytų tematiniu principu kaip ir S. Stanevičiaus rinkinyje. Nors ir nėra aiškių išorinių klasifikacijos požymių, detaliau analizuojant rinkinį aiškėja, jog dainos buvo grupuojamos pagal turinį. Tam pagrindą davė G. Nesselmanno noras atkurti pirminį dainos tekstą. Tuo tikslu jis turėjo lyginti, gretinti visus turimus dainų variantus. Todėl jo rinkinyje pradžioje sudėtos artimo turinio dainos, toliau – kiek tolimesnės. Vis dėlto ryškėja tematinės klasifikacijos bruožai: nuosekliausi yra vestuvinių (Nr. 87–271), vaišių (Nr. 317–330) ir karo (Nr. 331–357) dainų skyriai. Tačiau pasitaiko, kad tos pačios tematikos dainos yra keliose rinkinio vietose. Taigi nuoseklesnės klasifikacijos G. Nesselmanno lietuvių liaudies dainų rinkinyje nebuvo.

Dar reikėtų paminėti A. Schleicherio parengtą lietuvių tautosakos chrestomatiją *Litauisches Lesebuch und Glossar*. Jis pir-

miausia dėjo savo užrašytas nespausdintas dainas, paskui kitų užrašinėtojų, klasifikuodamas daugiausia pagal užrašymo vietą. Tuo tarpu kitų rinkėjų paskelbtas dainas sudėjo pagal rinkinius. Apskritai A. Schleicheris savo klasifikacijos pagrindu ėmė dainų leidėją arba rinkėją. Tai buvo naujas klasifikacijos principas lietuvių liaudies dainų leidimo istorijoje.

Šis trumpas ekskursas į lietuvių liaudies dainų rinkinių sudarymo principus rodo, jog Juškos nedaug galėjo pasisemti patirties iš ankstesnių leidėjų, ypač dainų klasifikacijos. Kita vertus, jau atskiri tautosakininkai buvo iškėlę meilės dainas, dainas-mįsles, karo, istorines, vestuvių, mitologines (L. Rėza, I. Kraszewskis) ir vaišių (G. Nesselmannas) dainas bei raudas. Be funkcinio ir tematinio skirstymo, dainos dar buvo klasifikuojamos pagal leidėją arba užrašytoją, pagal užrašymo vietą arba visai neklasifikuojamos.

Kai Juškos rengė spaudai savo didžiuosius rinkinius, lietuvių liaudies dainų klasifikavimo klausimas jau buvo pribrendęs, nes daugėjo dainų rinkinių, kuriuose neklasifikuota medžiaga buvo sunku naudotis. Tą reikalą jautė tiek mokslo žmonės, tiek ir skaitančioji Lietuvos visuomenės dalis. O. Kolbergas savo lietuvių liaudies dainų rinkinio pratarmėje pažymėjo, kad G. Nesselmanno naudotam dainų skirstymui gal ir būtų galima pritarti, bet jis vis dėlto esąs nenuoseklus ir toks dainų neskirstymas skyriais (į kategorijas) apsunkinąs tyrinėjimą. Todėl jis pageidavo, kad ateityje lietuvių liaudies dainos būtų klasifikuojamos[12]. Pagaliau dainų skirstymo būtinumą J. Juškai priminė ir skaitytojas „B" [Antanas Baranauskas], jog *Lietuviškų dainų* pirmojo tomo skaitytojai esą nepatenkinti ir

[12] *Kolberg* O. Pieśni ludu litewskiego. – Kraków, 1879, str. 169.

siūlą: „spausdinant dainas, geriaus būtų paskirti jas, dedant į vieną vietą visas svotbines dainas, į kitą – kariaunas, ir taip toliaus“[13].

Juškos dar iki O. Kolbergo rinkinio pasirodymo tai suvokė ir pirmojo vestuvinių dainų sąsiuvinio, 1878 m. pasiųsto Rusijos mokslų akademijai, pratarmėje (išlikęs jos vertimas į rusų kalbą) sudarė tokius veliuoniečių dainų skyrius: 1) vestuvių (veselnos) dainos (su 23 poskyriais), 2) meilės (meilingos) d., 3) vaišių (uliaunos) d., 4) karo (kariaunos) d., 5) mitologinės d., 6) raudos, 7) mišraus turinio (mišerios) dainos[14]. Šio sąsiuvinio pavadinime nurodyta, kad rinkinys apimąs A. Juškos Veliuonos apylinkėse užrašytas dainas, kartu pažymint, kad „visos A. Juškevičiaus užrašytos lietuvių liaudies dainos suskirstytos į tokius skyrius“. Tai leistų manyti, kad toji klasifikacija turėjo apimti visas A. Juškos užrašytas dainas. Tačiau *Lietuviškų svotbinių dainų* rinkinio pratarmėje cituotoji vieta suformuluota kiek kitaip, pažymint, kad taip klasifikuojamos tik Veliuonos apylinkėse užrašytosios dainos, o Pušalote ir Alsėdžiuose surinktos dainos į tą klasifikaciją nepatenka. Peršasi mintis, kad greičiausiai Juškos buvo numatę išspausdinti tik Veliuonos apylinkių dainas ir anksčiau pateiktoji klasifikacija kartu buvo ir dainų leidimo planas. Bet vėliau jie pakeitė savo sumanymą ir praplėtė leidžiamų rinkinių apimtį: greta Veliuonos apylinkėse užrašytų dainų į rinkinius įdėjo ir Pušalote bei Alsėdžiuose užrašytų kūrinėlių.

Leisdami dainas, Juškos Veliuonos apylinkių dainų klasifikaciją papildė dar vienų dainų skyriumi, pavadintu *Dainelės*.

[13] JLD, II, p. 12.

[14] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 166.

Šiek tiek pertvarkyta ji liko tokia: 1) vestuvių (svotbinės) d., 2) mišrios d., 3) vaišių (uliaunos) d., 4) karo (kariaunos) d., 5) raudos, 6) mitologiškos d., 7) dainelės. Kaip matyti, Juškų naudotai klasifikacijai neabejotinai turėjo įtakos L. Rėzos ir I. Kraszewskio teoriniuose darbuose pateiktas lietuvių liaudies dainų skirstymas. Ten jau minėtos meilės dainos, dainos-mįslės, karo, vestuvinės, vaišių, mitologinės dainos ir raudos. Kiek Juškos pasinaudojo ankstesniais darbais – sunku pasakyti. Vis dėlto jų klasifikacijos skyrių pavadinimai yra labai artimi ankstesnių autorių išskirtų lietuvių liaudies dainų grupių pavadinimams.

Juškos pasirinko dvejopą dainų skirstymo pagrindą – teminį ir funkcinį. Remiantis pirmuoju sudaryti vaišių, karo ir mitologinių dainų skyriai, o pagal funkciją išskirtos vestuvinės dainos ir raudos. Remiantis tematiniu principu, į vieną vietą sudėti panašaus turinio kūriniai, o funkcinis principas padeda atskleisti dainų ryšį su apeigomis ir papročiais. Toks lietuvių liaudies dainų klasifikavimo pagrindas buvo teisingas ir tebenaudojamas ligi pat šiol.

Pastebėtina, kad Juškos savo klasifikacijoje išskyrė pagrindines lietuvių liaudies dainų grupes – vestuvių, vaišių, karo ir mitologinių dainų skyrius, kuriuos priėmė ir ligi šių dienų išlaikė vėlesnių laikų tyrinėtojai ir liaudies dainų skelbėjai. Tiesa, toji klasifikacija neapėmė visų lietuvių liaudies dainų grupių, todėl vėliau buvo patikslinta ir papildyta.

Savo parengtoje dainų klasifikacijoje Juškos į pirmą vietą iškėlė ne mitologines, kaip tai darė 1867 m. leidinyje rusiškomis raidėmis, o vestuvių dainas, nors tuo metu tautosakos moksle mitologinėms dainoms teikta pirmenybė. Pvz., O. Kolbergas savo lietuvių liaudies dainų rinkinio pratarmėje gyrė

G. Nesselmanną už tai, kad šis lietuvių liaudies dainų rinkinį pradėjęs mitologinėmis dainomis. Bet Juškos pasielgė savarankiškai. Vestuvinių dainų rinkinio pratarmėje J. Juška, primindamas, kad lietuviai labai mėgsta dainas ir dainuoti, pažymėjo, jog lietuvės moterys dainuojančios visus darbus dirbdamos, „o labiausiai ant veselijos, kurios mažne visas svotbines rėdas veda dainuodamos"[15]. Be to, kaip matyti iš vestuvinių dainų pratarmės rankraščio, kuriame prie dainų skyrių pateikiamas atitinkamas dainų skaičius, vestuvinės dainos sudarė didelę A. Juškos užrašytų veliuoniškių dainų dalį – 1500 iš 5500. Remdamiesi gyvos dainos stebėjimu žmonėse ir savo praktikos patikrintais duomenimis bei patys turėdami daugiausia užrašę vestuvinių dainų, jas iškėlė į pirmą vietą.

Dėmesys vestuvių dainoms bei papročiams, galimas daiktas, siejasi su bendra to meto nuostata, kad tokia medžiaga padeda atskleisti tolimos tautų praeities kultūros bruožus. Juškos taip pat vestuvines bei kitas senąsias dainas vertino kaip reikšmingą medžiagą lietuvių tautos praeičiai pažinti. Tai J. Juška pabrėžė *Lietuviškų svotbinių dainų* ir antrojo *Lietuviškų dainų* tomo pratarmėse. Apskritai vestuvių papročiais jie domėjosi nuo pat dainų rinkimo pradžios. Tai rodo 1861–1862 m. parengtas Pušaloto vestuvių papročių aprašas, taip pat vertinami ir veliuoniškių vestuvių papročiai. *Svotbinės rėdos* pratarmėje J. Juška rašė, kad ją išleisdamas tikis, kad „tai bus šiokia tokia medžiaga dėl pažinimo senovės lietuvių svotbinių papročių, jei kurie mokslo apšviesti lietuviai panorėtų darbuotis šiame dalyke"[16].

[15] JLSD, p. XVI.

[16] JLSD, II, p. 287.

Antroje vietoje savo klasifikacijoje Juškos buvo numatę spausdinti didelį meilės dainų skyrių – net 500 tekstų. Tačiau dėl nežinomų priežasčių tų dainų neišspausdino. Kituose skyriuose planuota išspausdinti 300 vaišių, 200 karo, 30 mitologinių, 900 mišrių dainų bei 80 raudų.

Iš Rusijos mokslų akademijai 1878 m. pateikto lietuvių liaudies dainų leidimo projekto, kuriame buvo išvardyti jau minėti dainų skyriai, galima spėti, kad Juškos akademijai ketino pateikti visas veliuoniškių dainas. Tiesa, kartu su minėtu raštu Mokslų akademijai Juškos nusiuntė vestuvinių dainų pradžią, o vėliau, baigę rengti vestuvines dainas, matyt, būtų pradėję ruošti spaudai kitas. Bet kai paaiškėjo, jog atsirado palanki galimybė dalį dainų išspausdinti Kazanės universiteto spaustuvėje, jie tuo pasinaudojo ir Mokslų akademijos spaustuvėje, kad ir kiek vėliau, išspausdino vestuvinių dainų rinkinį. Naujos aplinkybės privertė Juškas pakeisti ir dainų leidimo projektą, ir jame pateiktą dainų klasifikaciją. Nors mišrios dainos buvo numatytos dėti jų sudarytos sistemos pabaigoje, dabar jos buvo išspausdintos pirmiausia: mišrios dainos sudarė *Lietuviškų dainų* pirmąjį ir antrąjį tomus, o visos kitos – trečiąjį.

Kadangi *Lietuviškų svotbinių dainų* tomas ir *Lietuviškų dainų* tritomis pagrįsti bendra dainų klasifikacija ir spausdinti daugmaž jos laikantis, juos reikėtų laikyti vienu bendru vienetu ir daugelis klausimų, susijusių su šiuose rinkiniuose paskelbta medžiaga, yra bendri.

III

Lietuviškos svotbinės dainos

A. Juškos Veliuonos apylinkėse surinktų vestuvinių dainų rinkinys dėl įvairių spausdinimo sunkumų išėjo vėliau už *Lietuviškas dainas*, tik 1883 metais. Tačiau spaudai jos buvo parengtos anksčiausiai ir turėjo pradėti akademišką surinktųjų lietuvių liaudies poezijos turtų skelbimą.

Vestuvių papročiais A. Juška ėmė domėtis vos ne nuo savo darbo pradžios, apie 1860 m., kai dirbo Pušalote. Maždaug po dešimties metų jis aprašė veliuoniečių vestuves. Šis aprašas – tai ne vienerių veliuoniečių vestuvių aprašymas, bet keletą metų stebėtų to krašto vestuvių papročių apibendrinimas. A. Juška žinojo ne tik Pušaloto ir Veliuonos apylinkių, bet ir Žemaitijos vestuvių papročius. Antai Pušaloto vestuvių aprašo išnašose pateikiama palyginimų su žemaičių vestuvių papročiais. Toks geras vestuvių papročių pažinimas, be abejonės, palengvino Juškoms vestuvinių dainų rinkinio rengimą. Klasifikuojant šias dainas, remtasi A. Juškos *Svotbine rėda*.

Vestuvinių dainų rinkinyje yra 1100 dainų. Bet prie vienuolikos dainų (Nr. 63, 146, 183, 307, 455, 522, 527, 713,

803 ir 804) dar išspausdinta po vieną ar kelis posmelius jų variantų. Todėl faktiškai iš viso paskelbta 1111 dainų tekstų.

Lietuviškų svotbinių dainų rinkinio tekstai pagal vestuvių papročių eigą suskirstyti į tris – piršlybų, vestuvių ir grįžtuvių – dalis. Tokį dainų paskirstymą nurodė J. Juška, rinkinio pratarmėje aptardamas, kokios dainos laikomos svotbinėmis dainomis.

Pirmąją dalį sudaro dainos, kurios, Juškų duomenimis, buvo dainuojamos „pirm veselijos ant pažintuvių vedžio su nuotaka, ant piršlybų, sutartuvių ir žiedynų“[17]. Kitaip sakant, čia sudėtos dainos, susijusios su piršlybų papročiais – nuo jaunųjų susipažinimo iki vestuvių. Vis dėlto Veliuonos apylinkėse šis laikotarpis, matyt, jau buvo kiek supaprastėjęs ir dainos ne visada aiškiai siejosi su papročiais. Tai pastebėjo J. Juška, *Lietuviškų svotbinių dainų* prakalboje savotiškai įvesdindamas skaitytoją į pateikiamąją medžiagą. Jis rašė: „Vienok turiu čia parsergėti skaitytoją svotbinių dainų, kad dideliai negeistum atrasti čia aiškių ženklų vieno skyrimo svotbinių dainų nuo kito, o labiausiai tose dainose, kurias dainuoja ligi nepradėjus dar veselijos. Aiškių ženklų čia ir negali būti dėlto, jog nėra ypatingos rėdos ir ceremonijos prie pažintuvių, aplankymo nuotakos per vedį, piršlybų, sanderybų, nei prie žiedybų“[18]. Nors Juškos lyg ir nenurodė dainų to laikotarpio apeigoms, vis dėlto į rinkinį įdėjo 463 dainas, susijusias su ikivestuviniu jaunų žmonių bendravimo laikotarpiu.

Pirmojoje *Lietuviškų svotbinių dainų* dalyje paskelbtos dainos nėra neatsiejamai susijusios su atitinkamais papročiais, tačiau tematika, siužetai bei nuotaikos yra labai artimi tiems

[17] JLSD, p. XX.

[18] Ten pat.

papročiams. Pavyzdžiui, pirmąją rinkinio dalį Juškos pradėjo skyriumi *Ant pažintuvių ir mėglavimos*. Pagal A. Juškos *Svotbinę rėdą*, pažintuvėmis laikomas pirmas jauno vaikino apsilankymas su piršliu merginos namuose susipažinimo tikslais, o mėglavimasis – merginos tėvų leidimas būsimajam jaunikiui lankyti merginą, kad abu jaunieji geriau pažintų vienas kitą. Iš šio skyriaus dainų matyti, kad daugelio jų tematika siejasi su būsimo jaunikio ir nuotakos ikivestuviniu gyvenimu, jų bendravimo pradžia. Tačiau čia įdėta ir tokių dainų, kurių turinys artimesnis kitiems vestuvių momentams, o kai kurios ir visai nesusijusios su vestuvių apeigomis (pvz., Nr. 23, 77, 81, 88, 100, 109, 116, 118, 121, 122, 127, 128, 131 ir kt.). Bet apskritai šio skyriaus dainos (236 tekstai) atspindi jaunų žmonių nerūpestingą gyvenimą iki vestuvių, jų bendravimą ir jų svajones.

Antrajame pirmosios dalies skyriuje sudėtos dainos, dainuotos per piršlybas. Kai A. Juška Veliuonoje rinko liaudies dainas ir aprašė vestuvių papročius (1864–1871), veliuoniškiai piršlybomis vadino tą ikivestuvinį momentą, kai jaunasis su piršliu atvykdavo į jaunosios namus gauti jaunosios ir jos tėvų atsakymo, ar sutinka arba nesutinka už jo tekėti. Dainose (Nr. 237–275) vaizduojamas svečių apsilankymas, žiedelio dovanojimas, merginos viltys tekėti už artojėlio ir jauno bernelio. Tas pats pasakytina apie skyrių *Ant sutartuvių arba sanderybų* ir *Ant sužiedynų* dainas, kurių temos artimai siejasi su atitinkamais papročiais. Pastarojo skyriaus dainose dažnas yra žiedo, jo pirkimo, dovanojimo, nešiojimo motyvas.

Antroji *Lietuviškų svotbinių dainų* dalis suskirstyta į dar smulkesnius skyrelius, išnašose pagal *Svotbinę rėdą* paaiškinama kiekvieno čia nurodyto vestuvių momento eiga ir prasmė. Pa-

teiktosios dainos susijusios su vestuvių papročiais, ką pratarmėje akcentavo ir J. Juška: „Antroje dalyje svotbinių dainų, kurias dainuoja atliekant kiekvieną rėdą, rasti gali daug pritinkančių prie rėdos dainų, kurios dainuojamos yra svotbose tų veliuoniškių giminių, kurios dar laikos papratimų savo tėvų ir bočių“[19]. Dainų skyriai sudaryti atsižvelgiant į vestuvių eigą ir į juos pateko tik tos dainos, kurios funkcine paskirtimi priklausė vestuvių apeigoms.

Nors antrosios rinkinio dalies dainos daug tiksliau suskirstytos pagal vestuvių eigą, ir čia, kaip ir pirmojoje dalyje, pasitaiko netikslumų. Pavyzdžiui, pirmojoje dalyje, sutartuvių skyriuje, įdėta S. Valiūno *Birutė* (Nr. 295), antrojoje yra supainiotų dainų priskyrimų atskiriems skyriams (396 p. išspausdinta daina, skirta jaunajam atjojant, o 402 p. – jaunąjį išleidžiant, nors jaunąjį išleidžiant dainuojamos dainos sudaro atskirą skyrių, prasidedantį tik 408 p.; 398 p. daina Nr. 478 dainuojama tuo momentu, „kaip užved nuotaką už stalo iš po paklodės“, tuo tarpu visas skyrius, kuriame sudėtos dainos, dainuojamos ieškant nuotakos po paklode, prasideda tik 443 p.; panašių netikslumų yra 446 ir 447 p., 545–561 p., 572–573 p. ir kt. vietose). Tokie nenuoseklumai, matyt, bus atsiradę per neapsižiūrėjimą, sisteminant tokį didelį dainų skaičių. Kita vertus, kaip pastebėjo Zenonas Slaviūnas, tokie netikslumai galėjo atsirasti „ir dėl tautosakos pateikėjų kaltės, nes jie, dėl užsimiršimo arba dėl vestuvinių papročių tradicijos apsilpimo, kartais klaidingai nurodydami apeiginių dainų priklausomumą tai ar kitai vestuvių daliai, tikrąsias apeigines dainas dažnai priskiria ne prie tų apeigų, prie kurių jos turėtų

[19] Ten pat.

būti priskirtos“[20]. Iš dalies tą mintį parėmė ir J. Juška pratarmėje, sakydamas, kad „<...> paprastai kai tik susirenka giminės ir susiedai dėl kokios norint svotbinės dingsties, tai ir dainuoja sau pasilinksminę su čerkele, neveizint dideliai, ar pritinkamas dainas dainuoja, ar ne“[21].

Antrosios *Lietuviškų svotbinių dainų* dalies dainos pirmą kartą lietuvių liaudies dainų leidimo istorijoje viename leidinyje nuosekliai klasifikuotos pagal vestuvių eigą, kitaip sakant, pagal funkciją. Toks vestuvinių dainų klasifikavimo principas turėjo įtakos vėlesniems lietuvių tautosakos skelbėjams – Adolfui Sabaliauskui, Matui Slančiauskui, Teodorui Braziui ir kitiems. A. R. Niemis ir A. Sabaliauskas savo rinkinyje *Lietuvių dainos ir giesmės šiaurrytinėje Lietuvoje* (1912) vestuvines dainas taip pat klasifikavo pagal jų sąsajas su vestuvių papročiais, tačiau čia nėra tokių platesnių paaiškinimų, kokius pridėjo A. Juška, taip pat ir dainų tekstų dalis yra tik fragmentai. Todėl Juškų rinkinys ir tekstų pilnumu, ir informatyvesniu jų siejimu su papročiais tebėra reikšmingas ligi šių dienų. Be to, vestuvinių dainų paskelbimas savotiškai papildė A. Juškos *Svotbinę rėdą*. Joje prie vestuvių (antrosios dalies) papročių aprašymų įdėtos 32 dainos, tuo tarpu *Lietuviškų svotbinių dainų* antrojoje dalyje paskelbė 302 dainas. Be to, rinkinyje prie dainų yra pastabų, kurių nėra *Svotbinėje rėdoje*. Pavyzdžiui, joje nieko nerašoma, kad laukiant mergvakaryje atvykstant jaunojo būtų buvusios dainuojamos dainos, tuo tarpu rinkinyje prie dainos Nr. 510 pažymėta, kad ji dainuojama „mergvakary, neatjojus dar vedžiui“. Tokių papildomų duomenų yra ir daugiau.

[20] *Slaviūnas* Z. A. Juškos „Svotbinės dainos“ // JLSD, II, p. 11.

[21] JLSD, p. XX.

Antai *Svotbinėje rėdoje*, aprašant kraičio išvežimą (*Kraitvežį*) pateikta tik viena daina, dainuojama išnešant kraitį iš klėties. *Lietuviškose svotbinėse dainose* yra net keliolika dainų, susietų su atskirais kraičio išvežimo momentais: „vaduojant kraitį" (Nr. 578–589), „kraitį tirvinant iš klėties" (Nr. 590–594), kraitį vežant (Nr. 595).

Trečiąją vestuvinių dainų rinkinio dalį sudarė, J. Juškos žodžiais tariant, dainos, dainuojamos „per sugrąžtus jaunojo pas jaunosios tėvus ir atgrąžtus jaunosios tėvų pas jaunuosius"[22]. Toliau jis patikslino, kad tose dainose „jaunoji ar jaunasis giria arba peikia savo buvimą". Panaši pastaba įdėta ir skyriaus pradžioje, pažymint, kad šiame skyriuje sudėtos dainos, „kuriose jaunoji marti giria arba peikia savo buvimą namuose anytos"[23].

Šią dalį Juškos suskirstė į du skyrius. Pirmajame, kaip jau buvo galima pastebėti iš aptarimo, sudėtos sugrąžtų ir atgrąžtų dainos, kuriose jaunoji ir jaunasis pasakoja apie savo povestuvinio gyvenimo pradžią. Sugrąžtai dar įeina į vestuvių papročius, tačiau čia jau nėra tiksliai apeigų reglamentuotų dainų, bet daugiausia dainuojamos kupinos skundo ir nusivylimo dainos apie sunkų šeimos gyvenimą, tarpusavio nesutarimus ir kt.

Antrasis šios dalies skyrius pavadintas *Kitos veselijos dainos*, kurį Juškos taip apibūdino: „Čia priguli šios dainos, kurias pagal jų mįslės gali priskirti ne prie vieno kokio norints, bet prie dviejų, arba kelerių parėdkų"[24]. Iš šios pastabos aiškėja, kad

[22] Ten pat.

[23] Ten pat, p. 611.

[24] Ten pat, p. 679.

Juškos tiek pirmojoje, tiek ir trečiojoje dalyje dainas sudėjo atsižvelgdami į jų turinį, o ne į funkciją. Trečiosios dalies antrojo skyriaus dainos smulkiau neskirstomos, o visos 243 sudėtos iš eilės. Tai, žinoma, apsunkina dainų panaudojimą ir tyrinėtojas lieka nežinioje.

Baigiant *Lietuviškų svotbinių dainų* rinkinio charakteristiką, galima pasiremti Z. Slaviūno pateikta išvada: „Nors Juškos, klasifikuodami svotbines dainas, ir nesiekė mokslinio tikslumo, likdami ištikimi gyvenimo praktikai skirstyti dainas taip, kaip dainuoja liaudis, tačiau visumoje tą darbą atliko tinkamai. Nepaisant smulkių klasifikacijos netikslumų, šis rinkinys yra pirmasis mūsų tautosakos leidinių istorijoje, kurio dainos susietos su apeigomis, su aplinka, su situacija“[25].

[25] *Slaviūnas* Z. Min. veik., p. 11.

IV.

Lietuviškos dainos

I–II tomai (Mišrios dainos). Kaip jau minėta, pirmajame veliuoniškių dainų klasifikacijos variante Juškos į paskutinį skyrių ketino dėti mišrias dainas. Bet išleistuose *Lietuviškų dainų* tomuose mišriomis dainomis pavadinto skyriaus nėra. Iš pirmo žvilgsnio gali susidaryti įspūdis, kad Juškos tokio skyriaus dainų iš viso neišspausdino. Tačiau šiek tiek aiškumo suteikia 1880 m. spalio 30 d. J. Juškos laiškas akad. J. Grotui. Jame rašoma apie *Lietuviškų dainų* leidimą Kazanėje ir nurodomos to priežastys. Be to, J. Juška laiške pažymi, kad tuo metu jau buvo perrašytas ir spaudai parengtas visas vestuvinių dainų rinkinys ir taip pat ne mažesnis kitų dainų skaičius bei žodynas, „<...> o likusios paskutiniojo skyriaus dainos (mūsų pabraukta – A. M.) ir trumpas veliuoniečių lietuvių vestuvių apeigų aprašas dėl laiko stokos negalėjo būti perrašyti ir liko atskiruose popieriaus lapeliuose; juos buvo galima spausdinti tik pagal asmeniškus nurodymus raidžių rinkėjui. Todėl aš ir ėmiausi, universitetui leidus, spausdinti jas Kazanės universiteto spaustuvėje savo sąskaita“[26].

[26] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 38–39.

Iš to laiško galima daryti išvadą, kad *Lietuviškų dainų* I ir II tomai sudaro Juškų klasifikacijoje numatytas mišrias („sąmišias“) dainas, nes jie ir buvo pirmiausia išleisti.

Tą prielaidą patvirtina ir II tomo pratarmė. Joje J. Juška, atremdamas priekaištus dėl to, kad pirmojo tomo dainos visiškai neklasifikuotos, rašė: „Atsakau, kad pirm dvejų metų, parengdamas per druką apskelbti dainas veliuoniškių lietuvių, paskyriau jas pagal jų mislies į dainas svotbines, meilaunas, uliaunas, mitologiškas, kariaunas ir sąmišias. Svotbines dainas nusiunčiau į Peterburgą į Mokslų akademiją, kuri, maloniai jas priėmusi, dabar jau pradėjo drukavoti. Tuo tarpu išspausdinau Kazaniuje sąmišias dainas (daugiau tūkstančio) (mūsų pabraukta – A. M.), į kurias, norint ir nenorint, papuolė nemaž dainų iš kitų paskyrimų“[27].

Pateiktieji faktai šiek tiek paaiškina priežastis, kodėl klasifikacijoje dainos, numatytos paskutinėmis, buvo paskelbtos pirmiausia. Pagrindinė priežastis, atrodo, bus buvusi ta, kad 1879 m. rudenį į Kazanę persikėlė Antanas Juška savo surinktų dainų, vestuvių aprašo ir žodyno spausdinti bei gydytis. Kadangi, kaip pažymima J. Juškos laiške, mišriojo skyriaus dainos ir veliuoniečių vestuvių aprašas tebebuvo lapeliuose ir juos buvo galima spausdinti tik teikiant asmeniškus nurodymus raidžių rinkėjui, tai tam ir buvo pasinaudota A. Juškos buvimu Kazanėje, kad šis parengtų spaudai dar galutinai neparuoštas dainas ir vestuvių papročių aprašymą, nes broliai ketino po metų persikelti gyventi į Lietuvą. Matyt, dėl to Juškos ir nesilaikė savo klasifikacijoje numatytos dainų skyrių spausdinimo eilės, o naudojosi visomis galimybėmis, kad kuo greičiau būtų paskelbta surinktoji medžiaga.

[27] JLD II, p. IX.

Pagal sudarytąjį dainų klasifikacijos projektą Juškos buvo numatę mišrių dainų skyriuje išspausdinti 900 dainų. Bet leisdami dainas jį praplėtė. Pirmajame ir antrajame *Lietuviškų dainų* tomuose pagal kūrinių eilės numeraciją sužymėti 1023 vienetai (I tome Nr. 1–461; II tome – Nr. 462–1023). Tačiau galutinis skaičius 1023 dar neparodo tikslaus dainų kiekio, nes trūksta 860-tos dainos, o papildomai įdėtos 785^a, 838^a, 838^b, 838^c ir 838^d numeriais pažymėtos dainos. Taigi numeruotų dainų skaičius siektų 1028. Bet ir tai dar nebūtų visiškai tikslu. Mat Juškos prie dainų Nr. 204, 677, 868, 869, 877, 915 ir 924 puslapio viduryje, tuojau po dainos ar išnašoje, nurodė kituose, nespausdinamuose šių dainų variantuose esančius teksto skirtumus. Papildymuose dar yra 12 variantų. Todėl, įskaitant ir juos, galima teigti, kad *Lietuviškų dainų* pirmajame ir antrajame tomuose paskelbta 1040 dainų.

Mišrių („sąmišių") dainų termino Juškos niekur plačiau neaptarė, nepaaiškino, kokio turinio dainos buvo numatomos dėti į šį skyrių. Vestuvinių dainų pratarmės rankraštyje rusų kalba, pateiktame Rusijos mokslų akademijai, apie mišrių dainų skyrių pasakyta tik tiek, kad jį sudaro *песни смешанного содержания (mišerios dainos)*[28]. Toks pasakymas dar nenurodo, kaip suprasti sąvoką „mišrios dainos". Todėl šis terminas gali būti įvairiai suprastas: 1) jis gali būti taikomas dainoms, sujungtoms iš kelių dainų; 2) kai grupę sudaro dainos, turinčios įvairių motyvų, ir dėl to sunku nustatyti, į kokį skyrių jos skirtinos ir 3) kai vienoje grupėje yra skirtingo turinio dainų, nors, kiekvieną jų atskirai paėmus, būtų galima nesunkiai nustatyti, kuriai dainų grupei ji priklauso. Be to, Juškos mišrių

[28] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 166.

dainų skyrių galėjo sudaryti ir dar dėl vienos priežasties, būtent dėl to, kad turėjo daugiau įvairios tematikos dainų, negu buvo išskirta skyrių pagal tematiką ir funkciją. Šiuo atveju daug dainų turėjo likti už jų sudarytos klasifikacijos ribų, nes joje buvo numatyta per mažai dainų skyrių. Klasifikacijos nepakankamumą sąlygojo ir dainų sisteminimo tradicijų stoka: Juškos pirmieji turėjo praskinti kelią ir vieniems susidoroti su tokia gausybe dainų buvo nepaprastai sunku. Galima manyti, kad įvairios tematikos dainos mišrių dainų skyrių papildė spausdinimo metu, kai jos spaustuvėje buvo renkamos tiesiai iš lapelių. Tą pabrėžė ir J. Juška antrojo tomo pratarmėje, sakydamas, kad į mišrias dainas „norint ir nenorint papuolė nemaž dainų iš kitų paskyrimų“[29]. Taip reikėtų vertinti *Lietuviškų dainų* pirmajame ir antrajame tomuose paskelbtų mišrių dainų skyrių.

Spausdindami dainas, Juškos keitė ne tik savo dainų klasifikacijoje numatytą skyrių tvarką, jų apimtį, bet ir papildė naujais skyriais, tiesa, jau sukurtais visai kitu – geografiniu principu. Kartu su Veliuonos apylinkėse užrašytomis dainomis skelbė ir kitose Lietuvos vietose užrašytas dainas. *Lietuviškų dainų* I tomo pradžioje įdėjo Pušaloto apylinkėse užrašytus tekstus, kas pirminėje klasifikacijoje nebuvo numatyta. Tai jie pažymėjo knygos paantraštėje (*Lietuviškos dainos užrašytos par Antaną Juškevičę apigardoje Pušalačių ir Veliuonos*) ir patikslino tekstų priklausomybę pastaboje prie pirmosios rinkinio dainos: „Dajnos nuo pirmos lygi penkioliktos užrašytos yra Pušalačių o visos kytos Veliuonos apigardoje“. Tokiu būdu aiškėja, jog pirmojo tomo pradžioje įdėta 14 Pušaloto apylinkių

[29] JLD II, p. IX.

dainų, matyt, dėl to, kad jos buvo užrašytos gerokai anksčiau negu veliuoniškių dainos. Seniau užrašytąsias jie skelbė ir 1867 metų rinkinyje.

Pirmajame tome išspausdintų Pušaloto apylinkių dainų (14 vienetų) negalima laikyti vientisu vienetu nei turinio, nei tautosakiškumo požiūriu. Tik kelios dainos – Nr. 1–4, 10 ir 14 yra tikros senoviškos liaudies dainos. Iš jų išsiskiria daina *Broliuks ant žirgelio sėsdams* (Nr. 3), kurioje atsispindi socialinė nelygybė, neigiamas požiūris į turtingas, išlepintas ir tingines dukteris. Tokioms priešpastatomi samdiniai, kurie, dainos žodžiais tariant, „dirba darbelius vis ne dėl savęs". Dainos Nr. 9, 11 ir 12 yra A. Strazdo eilėraščių *Nepaimti Dievo cūdai*, *Giesmė apie siratas* ir *Susiedas lauką užsėjo* perkūrimai. Literatūrinio pobūdžio taip pat 5–8 ir 13 dainos, kurios yra arba nežinomų poetų perkurti eilėraščiai, arba akivaizdžiai dėl rašytinės poezijos įtakos žmonių sukurtos dainos. Taip pat neįvairi ir Pušaloto dainų tematika – daugiausia vestuvių (Nr. 3, 6, 13), meilės (Nr. 8, 10, 14) ir vaišių (Nr. 1, 2, 7) temos. Bendras visų Pušaloto liaudies dainų bruožas – gyvenimo nuskriaustųjų skundai ir užuojauta skriaudžiamiesiems. Gal tai galima paaiškinti priešsukiliminėmis nuotaikomis?

Prieš apsigyvendamas Veliuonoje, kaip dainų rinkėjas A. Juška pagarsėjo dirbdamas Vilkijoje. Todėl būtų natūralu tikėtis, kad Vilkijoje užrašytos dainos taip pat galėtų sudaryti atskirą skyrių. Tačiau Juškos taip nepadarė, o jas paskelbė kartu su Veliuonos apylinkių dainomis. Taip pasielgė greičiausiai dėl to, kad Vilkija ir Veliuona yra netoli viena kitos ir tarp šių vietovių dainų nematė kokio nors esminio skirtumo. Galėjo turėti įtakos dar ir tai, kad Vilkijos ir Veliuonos gyventojai kalba ta pačia tarme, o kalbos dalykams Juškos, kaip žinoma,

skyrė daug dėmesio. Kad abiejų vietovių dainos skelbtos kartu, rodo ir dainininkių sąrašai: prie Lydeikienės[30] ir Senkauskienės[31] pavardžių pažymėta, kad jos esančios iš Vilkijos[32].

Dainų klasifikacijos nuoseklumas reikalauja, kad būtų nustatyta ne tik į kurį skyrių turi patekti daina, bet ir jos vieta skyriaus viduje. Tie Juškos parengti klasifikacijos skyriai, kurie rėmėsi dainų funkcija (pvz., vestuvinių dainų rinkinio antroji dalis ir iš dalies raudų skyrius), turi aiškią tvarką, kiekvieno kūrinio vietą čia nulėmė papročiai ir apeigų eiga. Tuo tarpu daug sunkiau sugrupuoti dainas tų skyrių, kuriuose kūriniai skirstomi tematiniu principu, ypač tada, kai turima didelis tekstų skaičius, kaip šiuo atveju mišrių dainų skyrius. Kadangi lietuvių liaudies dainų leidimo praktikoje dar nebuvo sukurtos nuoseklesnės dainų klasifikavimo sistemos, Juškoms čia teko patiems ieškoti kelių ir dėl to atsirado nenuoseklumų ir savotiško blaškymosi.

Iš *Lietuviškų dainų* I tomo pradžios bei kai kurių kitų vietų matyti, kad Juškos buvo sumanę šio skyriaus dainas sudėti abėcė-

[30] JLSD, p. XVII; JLD II, p. 438.

[31] JLSD, p. XVIII; JLD II, p. 440.

[32] Šio darbo autoriui renkant prisiminimus apie Juškas Vilkijos apylinkėse teko kalbėtis, atrodo, su A. Juškos minimos dainininkės Senkauskienės sūnumi Jurgiu Senkausku, gyvenančiu už kelių kilometrų nuo Vilkijos, Antkalnės kaime, kuriame gyveno ir jo motina Elžbieta Senkauskienė. Apie Jušką Senkauskas nieko neprisiminė. Bet paskui, kai jam buvo nurodyta, kad iš vienos Senkauskienės kažkada buvo užrašyta dainų, jis papasakojo, jog kai motina buvo jau sena ir su ja jos vaikai nesiskaitydavo, ji dažnai, norėdama pabrėžti savo vertę, sakydavusi: „Ko jūs mane niekinate, aš dainas dainavau, o kunigas rašė“. Kadangi Juškos mini tik vieną Senkauskienę, reikia manyti, kad tai ir bus buvusi toji pati A. Juškos nurodyta dainininkė.

lės seka pagal pirmąjį dainos žodį. Pvz., visos 16–30 dainos prasideda raide „E“ (jaustuku „ei“); 36–107 dainos – dažniausiai raide „A“; 108–115 dainos – raide „B“; 116–120 dainos – raide „D“; 123–126 ir 128–132 dainos – vėl raide „E“; 135, 136, 138–141 – raide „G“. Toliau jau tokio nuoseklumo nebėra.

Vėliau, matyt, Juškos atsisakė šio klasifikacijos principo, tačiau neieškojo ir kitokių mišrių dainų skyriaus klasifikacijos galimybių, nes, ko gero, šis uždavinys pasirodė esąs per sunkus. Šiame skyriuje, kaip jau patys sudarytojai pastebėjo, buvo gana daug kontaminuotų, t. y. sudėtų iš kelių, dainų, kurių motyvai taip susipynę, kad nežinia, kokiam skyriui daina priskirtina.

Kita vertus, būtų klaidinga sakyti, kad mišrių dainų skyriuje esančių kūrinių iš viso negalima klasifikuoti pagal tematiką. Iš tiesų galima skirstyti pagal tematiką, net įspraudžiant į pačių Juškų sudarytos klasifikacijos rėmus. Pvz., šiame skyriuje yra apie 70 dainų, kurioms būdingi vestuviniai motyvai: jaunimo ketinimas kurti šeimą (Nr. 110, 572, 700 ir kt.), piršlybos (Nr. 3, 677), pasišaipymas iš ponų ir atsisakymas tekėti už „bagoto“ (Nr. 722, 971), bendri vestuvių vaizdai bei nuotaikos (Nr. 13, 21, 56, 60, 69, 180, 241, 369, 453, 486, 525, 661, 683, 781, 794, 884), povestuvinis jaunųjų gyvenimas (Nr. 63, 200, 329, 574, 583, 826, 832). Nors *Lietuviškų dainų* trečiajame tome yra karo (kariaunų) dainų skyrius, bet karo, kareiviavimo ir rekrutų tematikos dainų (iš viso 60) yra ir tarp mišrių dainų. Šiose dainose atsispindi ruošimasis į karą ar kariuomenę (Nr. 26, 43, 75, 386, 555, 561, 626, 638, 728, 751, 914), kareivių buitis bei nuotaikos (Nr. 74, 202, 331, 427, 450, 590, 594, 631, 632, 641, 642, 788, 789, 790, 939, 961,985, 1017), karo vaizdai bei šalys, su kuriomis kariauta

(Nr. 51, 53, 196, 621, 625, 633, 637, 639, 664, 846, 896), kareivių naujokų ir rekrutų ėmimas (Nr. 121, 223, 287, 296, 343, 678). Be minėtų vestuvinės ir karo tematikos dainų, šiame skyriuje yra daugiau kaip 30 vaišių (uliaunų) dainų (Nr. 6, 147, 167, 398, 423, 491, 506, 612, 727, 847, 851, 915 ir kt.), kurių atskiras skyrius taip pat yra III tome.

Be vestuvinių, karo ir vaišių dainų, mišrių dainų skyriuje pagal tematiką taip pat galima išskirti meilės ir jaunystės dienas apdainuojančias dainas, kurių šiame skyriuje yra apie 350, tačiau meilės dainų, nors Juškos ir buvo numatę savo klasifikacijoje, iš viso neišspausdino. Minėtame skyriuje esančiose dainose apdainuojamas jaunimo gyvenimas feodalinėje visuomenėje (Nr. 575, 581, 752, 833, 901, 1001, 1023 ir kt.), jaunimo tarpusavio santykiai (Nr. 66, 126, 404, 413, 466, 803 ir kt.), gėrimasi darbeliais ir dirbančiais žmonėmis (Nr. 455, 508, 525, 741, 752, 793, 795 ir kt.), atskleidžiama socialinė nelygybė ir ponų amoralus elgesys su valstietėmis (Nr. 98, 422, 431, 438, 469, 551, 575, 576, 634, 667, 699, 744, 822, 831, 933 ir kt.). Jaunimo ir meilės dainos, nors jos ir išsibarsčiusios po visą mišrių dainų skyrių, čia sudaro didžiausią šios tematikos dainų kiekį, išspausdintą viename dainų rinkinyje.

Mišrių dainų skyriuje yra apie 100 dainų, kuriose atsispindi šeimos gyvenimas. Jose apdainuojama moters – marčios ir žmonos – padėtis, dažnai kontrastingais vaizdais piešiant mergautinių dienų ir ištekėjusios moters gyvenimą (Nr. 188, 213, 243, 244, 276 ir kt.), sunkią marčios dalią (Nr. 366, 413, 513, 574, 814, 830 ir kt.), jos norą atgal sugrįžti į gimtuosius namus (Nr. 385, 806, 825 ir kt.). Labai mažai dainų, kuriose marti yra giriama (pvz., Nr. 233), nes dažniausiai ištekėjusi moteris guodžiasi greitai sunykusi (Nr. 440, 541, 558, 577, 586, 695,

773, 920 ir kt.). Šios grupės dainose dažnai iškyla vyro despoto paveikslas (Nr. 165, 458, 494, 692, 749, 757, 929, 931 ir kt.), skundžiamasi vyru girtuokliu (Nr. 37, 179, 451, 460, 775, 849, 918, 1008 ir kt.), o kai kada nepalankiai atsiliepiama ir apie geriančias moteris (Nr. 49, 854, 991, 1006 ir kt.). Be išvardytų motyvų, dar yra ir kitų, pvz., neištikimos žmonos, žmonos skundas senu arba našliu vyru. Prie šeimos gyvenimo dainų grupės galima priskirti ir kelias lopšines (Nr. 55, 327, 786, 781 ir kt.) bei našlaičių dainas. Pastarosiose apdainuojama našlaičių socialinė padėtis (Nr. 255, 505, 587, 946), santykiai su pamote (Nr. 411, 419, 566, 708, 889 ir kt.), jų skundas, netekus tėvo ar motinos, bei noras prikelti juos iš kapų (Nr. 291, 322, 370, 395, 435, 549, 587, 643, 904 ir kt.).

Labai artimos šeimos gyvenimą apdainuojančioms dainoms yra valstiečių gyvenimą, jų buitį, rūpesčius mininčios dainos (Nr. 19, 20, 31, 46, 145, 150, 155, 286, 391, 464, 478, 484, 606, 774, 937 ir kt.). Jose dažnai išryškinama valstiečių socialinė nelygybė (Nr. 31, 202, 565, 583, 821 ir kt.), priklausomybė nuo dvaro tarnų (Nr. 589, 956), samdinių padėtis (Nr. 67, 130, 153, 771 ir kt.).

Mišrių dainų skyriuje atsidūrė nemažai ir darbo ar darbo procesus vaizduojančių dainų. Jose apdainuojamas arimas (Nr. 377, 502, 532 ir kt.), šienapjūtė (Nr. 27, 47, 293, 361, 413, 551, 1073 ir kt.), rugiapjūtės pabaigtuvės (Nr. 118), malimas girnomis (Nr. 124, 130, 389, 443 ir kt.), linų auginimas ir apdirbimas (Nr. 73, 251, 282), verpimas (Nr. 441, 724), audimas (Nr. 79, 124, 468, 630, 752, 766, 769 ir kt.), skalbimas (Nr. 18, 57, 83, 260, 517 ir kt.). Taip pat yra piemenų (Nr. 36, 215, 290, 291, 301, 387, 442, 546, 736, 979 ir kt.), žvejų (Nr. 258, 350, 635, 948 ir kt.) dainų.

A. Juška rinko visokią tautosaką, todėl ir rinkiniuose pateikiamas gana platus lietuvių liaudies poetinės kūrybos vaizdas. Kadangi XIX a. viduryje ypač paaštrėjo antifeodalinės nuotaikos, to meto tautosakoje taip pat atsirado kūrinių, kuriuose atsispindėjo valstiečių neapykanta dvarui. Tokių dainų taip pat yra Juškų *Lietuviškų dainų* pirmajame tome. Viena tokių dainų yra *Mes negalim apipiešti* (Nr. 209), susijusi tikriausiai su priešsukiliminėmis XIX a. septintojo dešimtmečio nuotaikomis. Ją A. Juška pavadino „daina baudžiauninkų". Ji baigiasi aiškiu pasiryžimu atsikratyti priespaudos:

Ai, tu Dievai visagalis,
Iš aukštybių savo,
Išvesk mumis iš kalinio,
Iš to didžio dvaro.

Ai tas dvaras, tas pragaras,
Daug svieto vargina,
Mumis, bėdnus vargdienėlius,
Kaip nor, taip kankina.

Kaip mes eisim iš to dvaro,
Daug cūdų darysim,
Visus ponus ir tijūnus
Į peklą varysim!

Prieš ponus taip pat kovojo vadinamieji „svieto lygintojai", „plėšikai", apie kuriuos buvo dainuojamos dainos. Mišrių dainų skyriuje Juškos išspausdino vieno tokio „plėšikų" būrio, vadovaujamo Raginio, dainą *O mes jaunieji vaikeliai* (Nr. 402), pasta-

boje nurodydami, jog tai „daina žmogžudos Raginio“, ir pridurdami, kad „Raginis buvo vadovas žmogžudžių Žemaičiuose“[33].

Mišrių dainų skyriuje yra apie 40 dainų, apdainuojančių naminius gyvulius ir laukinius paukščius bei žvėris. Vienose jų apdainuojama bendra gyvulių, žvėrių ir paukščių veikla (Nr. 94, 115, 127, 191, 193, 198, 316, 344, 345, 381, 593 ir kt.), kitose – atskiri gyvuliai, žvėrys ir paukščiai: ožka-ožys (Nr. 82, 217, 237, 375, 381, 401, 705), lokys (Nr. 410), zuikis (Nr. 149), lapė (Nr. 212), antis (Nr. 277), gaidys (Nr. 265), žvirblis (Nr. 243, 264, 342, 365, 461, 500), gandras (Nr. 133), pelėda (Nr. 96, 649, 838[c]), gervė (Nr. 838), voras (Nr. 892), uodas (Nr. 17, 246).

Ypač reikia pažymėti, kad A. Juška, kaip ir S. Stanevičius, atkreipė dėmesį į sutartines. Mišrių dainų skyriuje yra išspausdintos trys sutartinės (Nr. 117, 256 ir 990). Taip pat pateikė du liaudies žaidimus su judesių aprašymais (Nr. 305 ir 360).

Rinkdamas dainas ir lietuvių kalbos žodžius savo žodynui, A. Juška užrašinėjo įvairią etnografinę medžiagą, ne vien vestuvių papročius ir apeigas. Todėl prie atskirų dainų pridėjo paaiškinimus, kurie padeda tyrinėtojams geriau suvokti tiek dainos turinį, tiek ir jos ryšį su žmonių buitimi.

Juškos laikais nemažai žinomų ir nežinomų lietuvių poetų kūrinių gyvavo kaip liaudies dainos. Vieni jų buvo mažiau perkurti, kiti labiau ir autentiškesnis išliko tik vienas kitas posmas. Mišrių dainų skyriuje tokių kūrinėlių yra apie 70. Daug ištisai dainuojamų ar perkurtų yra A. Strazdo eilėraščių – *Strazdas* (Nr. 128, 231, 1018, 1019), *Gegužėlė* (Nr. 138 ir 328), *Giesmė gaspadoriška* (Nr. 325), *Iš taip daugel gaspadi-*

[33] JLD I, p. 373.

nė (Nr. 391), *Ant kalnelio vaikščiodama* (Nr. 36), *Kiškis* (Nr. 86, 106, 414), taip pat anksčiau jam priskirtų kūrinėlių – *Ei tu, Dominykai* (Nr. 170), *Ai bėdos mano, klapatų* (Nr. 11 ir 154), *Susiedas lauką užsėjo* (Nr. 12), *Gaspadorius žabus kirto* (Nr. 169), *Pone Dieve visagalis* (Nr. 32), *Jau saulelė šviečia* (Nr. 88 ir 211), *Nepaimti Dievo cūdai* (Nr. 9, 706 ir 838[b]), *Morciaus mėnuo stojos* (Nr. 287), *Ėjo šiaučius per mėstelį* (Nr. 356), *Ei tu, Dieve, viso pilnas* (Nr. 556), *Vaikštinėjo meška pūstynėj* (Nr. 410, 965), *Katino ir žiurkių vaina* (Nr. 343). Taip pat čia pateko *Mužikėlio giesmė* (Nr. 396), Vienažindžio *Kas ten rėkia, kas ten šaukia!* (Nr. 460), L. Ivinskio *Aš įpuoliau į kamarą smetonos laižyti* (Nr. 67, 127) ir kt. Šiame skyriuje didžiausios apimties yra XVIII a. pabaigos ar XIX a. pradžios nežinomo poeto poema *Daina apie linksmą pavasarį*, užrašyta iš veliuoniškės Juškytės ir turinti net 37 posmus (Nr. 219).

Baigdami *Lietuviškų dainų* turinio apžvalgą, galime drąsiai teigti, kad jų sudarytos klasifikacijos pabaigoje numatytos mišrios dainos tikrai yra išspausdintos šiuose dviejuose tomuose. Iš skelbiamos medžiagos matyti, kad šiuo terminu Juškos pavadino įvairaus turinio dainas, kurias sugrupuoti pagal tematiką jiems trūko patirties ar galbūt ir laiko. Bet šiaip jau dalis tų dainų lengvai galėjo papildyti jų pačių sudarytus skyrius trečiajame šio leidinio tome. Nors čia pateikta nepaprastai gausi ir vertinga medžiaga, tačiau kai nėra klasifikacijos, buvo ir tebėra nepatogi naudotis ir mokslininkams, ir visuomenei. Pažymėtina dar ir tai, kad paskelbtosios literatūrinės kilmės dainos, užrašytos XIX a. viduryje, yra vertingas šaltinis tautosakos ir literatūros sąveikų tyrinėjimams.

III tomas. Lietuviškų dainų trečiąjį tomą sudaro tokie Juškų klasifikacijoje numatyti ir nauji skyriai: 1. Dainos uliaunos; 2. Dainos kariaunos; 3. Raudos; 4. Mitologiškos dainos; 5. Dainelės; 6. Dainos alsėdiškių žėmaičių.

Pirmajame šio tomo skyriuje skelbiamos vaišių dainos, kurių atrankos pagrindas – tematinis principas. Čia dedamos dainos, kuriose minimas gėrimas. Tik keli čia pakliuvę kūrinėliai kelia abejonių. Pvz., daina Nr. 1030 yra vestuvinė, turinti vogtinių vestuvių motyvą. Gėrimo motyvas yra tik kaip dainos siužeto plėtros taškas. Vestuvinės yra ir dainos Nr. 1060 bei 1062. Dainoje Nr. 1067 apdainuojamas rekrutų gaudymas ir ji su vaišėmis neturi nieko bendra. Tą pastebėjo ir rinkinio sudarytojas, pažymėdamas, kad „ši daina priguli prie kariaunų dainų". Vis dėlto dauguma čia skelbiamų dainų tikrai yra vaišių dainos, kurių, palyginti su ankstesniaisiais rinkiniais, buvo paskelbta daugiausia – net 47 vienetai.

Antrąjį skyrių sudaro karo – „kariaunos dainos", iš viso 106 kūriniai. Beveik visos atrinktos tiksliai pagal tematiką, tik gal dėl dviejų, Nr. 1127 ir 1175, dainų galima suabejoti. Jos nepriklauso karo dainoms. Skelbdami šias dainas, sudarytojai stengėsi šalia sudėti artimus variantus ar artimų motyvų dainas. Tokios yra Nr. 1103 ir 1104, 1112 ir 1113, 1116 ir 1117, 1122 ir 1123, 1128 ir 1129, 1149 ir 1150. Galima būtų buvę panašiai sugrupuoti ir kai kurias rekrutų dainas (pvz., Nr. 1077, 1094, 1115, 1120, 1156, 1162, 1165 ir kt.).

Šio skyriaus dainos pateikia geros medžiagos apie lietuvių liaudies nuostatą karo, kareiviavimo, kai kurių istorinių įvykių atžvilgiu. Ne vienoje dainoje atsispindi žiaurus vokiečių elgesys su kareiviais, sunki kareivių padėtis jų armijoje (Nr. 1071, 1080, 1101, 1112, 1113, 1115, 1142, 1150, 1162, 1165, 1173).

Taip pat yra dainų, kuriose minimos kovos su švedais (Nr. 1082, 1102, 1107), su prancūzais (Nr. 1083, 1084, 1095, 1106, 1118, 1149, 1150, 1153, 1167), kai kuriose ryškios antifeodalinės nuotaikos (Nr. 1136, 1162, 1165).

Pirmajame dainų leidimo projekte Juškos buvo numatę po karo dainų dėti mitologines dainas ir po jų raudas. Tačiau spausdinant skyriai buvo sukeisti – po karo dainų įdėjo raudas, o po jų mitologines dainas.

Rauda paprastai vadinamas lyrinis gilaus jausmo išsakymas rečitatyvu, netekus ar netenkant artimo asmens, kai kada įpinant pasakojimų iš apraudamojo ar apraudančiojo gyvenimo. Lietuviai, kaip rodo iki šiol spausdinti raudų tekstai, daugiausia yra turėję laidotuvių, vestuvių ir kareivių raudų[34].

Iki Juškų rinkinių pasirodymo lietuvių raudų tekstų buvo paskelbta nedaug[35]. Juškos buvo pirmieji, išspausdinę didoką raudų skaičių. Kadangi jie raudas dėjo tarp dainų, matyt, jas laikė tam tikra dainų rūšimi, išreiškiančia mirusio artimo asmens gailestį. Taip manyti galima dėl to, kad Juškos greta 26 laidotuvių raudų įdėjo karo, našlaičių ir kitokių dainų, kurios faktiškai nėra raudos. Atrodo, kad tokiam raudų traktavimui Juškoms įtakos turėjo L. Rėzos *Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimas*, kurio įtaka aiškiai matoma dainų klasifikacijoje. Savo *Tyrinėjime* L. Rėza, raudas laikydamas dainų rūšimi, rašė: „Rečiausia yra trečioji lietuvių dainų rūšis – r a u d o s, kurios išreiškia mirusių mylimųjų asmenų ilgesį. Rauda arba našlaitė ant savo motinos kapo <...>, arba sodžiaus mergaitės ap-

[34] Iki šiol didžiausią lietuvių liaudies raudų rinkinį parengė J. Basanavičius *Lietuvių raudos, iš visur surinktos* (Vilnius, 1926; atspaudas iš *Lietuvių tautos*).

[35] *Basanavičius J.* Žodelis apie raudas // Lietuvių raudos, iš visur surinktos..., p. 3–8.

rauda savo draugės mirtį <...>“[36]. Toks raudų apibūdinimas, svarbiausiu bruožu laikant jose išreiškiamą mirusiųjų ilgesį ir neapibrėžiant raudų turinio ir atlikimo laiko, neteisingai orientavo skaitytoją. Pažymėtina, kad L. Rėza, kalbėdamas apie raudas, pateikė ir tikrųjų, mirusiems skirtų raudų pavyzdžių, tačiau, nukreipdamas skaitytoją dar į savo rinkinio tekstus, parinko netikusius pavyzdžius – tris dainas (Nr. 7, 24 ir 69), kurių jokiu būdu negalima laikyti raudomis. Tai, matyt, ir suklaidino Juškas. Todėl jie šalia raudų paskelbė ir dainas, kuriose minimas laidojimas ar kalbamasi su mirusiaisiais.

Pastarąją prielaidą patvirtina tokie faktai. L. Rėzos raudoms priskirtose dainose vaizduojama našlaičių dalia. Dvi jų tiesiogiai siejasi su Juškos paskelbtomis raudų skyriaus dainomis. Pvz., L. Rėzos dainos *Siratėlės rauda* antroji dalis beveik visiškai sutampa su Juškų paskelbtų dainų Nr. 1221, 1229 ir 1238 atskirais posmais; daina *Sirata* turi panašių vietų su Juškų paskelbta daina Nr. 1240. Kadangi Juškoms rengiant spaudai savo rinkinius literatūros apie lietuvių liaudies raudas nebuvo, jie, sudarydami raudų skyrių, pasinaudojo tiek L. Rėzos pateiktu raudų apibūdinimu, tiek ir jo pavyzdžiais.

Trečiojo tomo raudų skyriuje tikrosios raudos yra tokių tipų: motinai apraudoti skirtos 6 raudos (Nr. 1177–1182), tėvui – 2 (Nr. 1183 ir 1184), vyrui – 3 (Nr. 1185–1187), dukrai – 3 (Nr. 1189–1191), podukrai – 1 (Nr. 1188), sūnui – 7 (Nr. 1192–1198), seseriai – 3 (Nr. 1199–1201) ir broliui – 1 (Nr. 1207). Šios Juškų paskelbtos raudos yra ne tik vertingi poetiniai tekstai, bet jose yra daug senojo tikėjimo liekanų, kurių nerandame vėliau kitų rinkėjų užrašytose raudose.

36 *Rėza* L. Dainos..., p. 326.

Be tikrųjų raudų, šiame skyriuje išspausdinta ir raudų parodijų. Iš jų matyti, kad jau tuo metu Veliuonos apylinkėse žmonės į raudas žiūrėjo kaip į atgyvenusią tradiciją (Nr. 1205–1208, 1222) ir ypač nemėgo samdytų raudotojų (Nr. 1205, 1206).

Nors ir ne visai teisingai raudas traktuodami, Juškos vis dėlto teisingai suvokė laidotuvių raudų ryšį su laidojimo papročiais ir pastabose pateikė šiek tiek duomenų apie veliuoniškių laidojimo papročius[37]. Paskelbdami vienoje vietoje tokį didelį raudų skaičių, Juškos paliko ateinančioms kartoms išnykstančio lietuvių tautosakos žanro pavyzdžių lobį, kuriuo vaisingai galėjo naudotis ir tautosakininkai, ir senosios lietuvių pasaulėžiūros tyrinėtojai.

Aptariant pirmąjį, 1867 m. Juškų išleistą lietuvių liaudies dainų rinkinį, buvo konstatuota, kad jame į pirmą vietą iškeltos dainos, turinčios mitinių elementų, ir kad tai galėjo būti G. Nesselmanno parengto lietuvių liaudies dainų rinkinio poveikis. 1878 m. Juškų parengtos dainų klasifikacijos projekte mitologinės dainos atsidūrė beveik pabaigoje. Tai rodo, kad Juškų požiūris į dainų sisteminimą jau buvo pasikeitęs ir G. Nesselmanno bei A. Schleicherio rinkinių sudarymo principus koregavo pagal turimą medžiagą. Galima manyti, kad ir mitologinėms dainoms bei pačiai mitologijai nebeteikė tiek daug reikšmės. Kita vertus, požiūris į mitinius elementus dainose liko tas pats. Pvz., 1867 m. rinkinyje pirmoji paskelbta daina motyvu apie dangaus šviesulių pagalbą našlaitei panaši į mitologinių dainų skyriuje paskelbtą dainą Nr. 1252.

Mitologinėmis dainomis Juškos laikė tokias dainas, kuriose vaizduojamas žmogaus pasivertimas paukščiu ar medžiu, kal-

[37] JLD III, p. 142 ir 143 (išnašos).

bama apie dangaus šviesulių pagalbą žmogui. Kitokių dainų, kurios būtų labiau susijusios su mitiniais vaizdiniais, Juškos, matyt, neturėjo. Be to, nedaug būta duomenų apie lietuvių mitologiją, o ypač apie mitologines dainas. Todėl jie vadovavosi kitų mintimis.

Kalbant apie mitologines dainas, vėl tenka grįžti prie L. Rėzos *Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimo*, kuriame jis aptarė ir šio tipo dainas. Aiškindamas lietuvių liaudies dainų mitologiškumą, jis šias dainas pagal jų atsiradimo laiką skirstė į dvi grupes. Pirmajai grupei priskyrė tas dainas, kurios, jo manymu, kilusios pagonybės laikais ir tiesiogiai susijusios su mitiniais vaizdiniais, pvz., *Mėnuo saulužę vedė*, *Aušrinė svotbą kėlė*[38]; antrai grupei priskyrė naujas dainas, kuriose tik minimos mitinės būtybės – Žemyna, Bangpūtys, Perkūnas, Saulė–Dievo dukrytė ir kt. Kiek abejodamas savo nuomonės teisingumu, jis mitinių savybių turinčiomis laikė ir tokias dainas, kuriose minimas skaičius devyni, kuriose juodvarniai parneša nelaimės žinią ir pan. Jis rašė: „Galbūt ir dažnas skaičiaus d e v y n i ų vartojimas (kuriam krikščionybė neduoda jokio pagrindo). <...> Juodas varnas, kaip liūdnos žinios perdavėjas <...>, lemtingų gulbių pasirodymai <...> ir kitos liaudies pažiūros, kilusios iš prieškrikščioniškųjų laikų“[39].

Sprendžiant iš paskelbtos medžiagos, Juškos neturėjo pirmosios grupės mitologinių dainų, todėl į mitologinių dainų skyrių sudėjo tokias, kurias L. Rėza abejodamas laikė mitologinėmis.

Šiuo metu neįmanoma nustatyti, ar Juškos, sudarydami raudų ir mitologinių dainų skyrius, naudojosi tik L. Rėzos *Daino-*

[38] *Rėza* L. Dainos..., p. 333–334.

[39] Ten pat, p. 334.

mis ir *Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimu*, ar ir I. Kraszewskio darbu *Dainos*, kuris buvo parengtas remiantis minėtais L. Rėzos darbais bei jo mintimis. Tačiau yra pagrindo manyti, kad Juškos buvo susipažinę su abiejų autorių darbais. L. Rėza nurodė ne vieną dainą, turinčią, jo manymu, mitinių elementų. Kai kurie tų dainų variantai yra ir Juškų mitologinių dainų skyriuje. Pvz., L. Rėza savo *Dainų* rinkinio pastabose prie dainos *O tai dyvai* šios dainos eilutes *Laimė lėmė / Saulužės dienatę*[40] laiko mitologinėmis. Juškos tos pačios dainos variantą *Kad mes buvom* (Nr. 1262) įdėjo mitologinių dainų skyriuje, nors mitinio Laimės vaizdinio, dėl kurio Rėza šią dainą laikė mitologine, Juškų variante nėra. Tačiau ją mitologinių dainų skyriuje Juškos galėjo išspausdinti ir be Laimės įvaizdžio todėl, kad I. Kraszewskis, jeigu juo naudojosi Juškos, neatkreipė dėmesio į Rėzos pastaboje duotą aiškų tos dainos ryšio su mitologija pagrindimą, o pats ją aiškindamas, Laimės įvaizdį sutapatino su Saulės įvaizdžiu.

L. Rėza turinčia mitinių elementų laikė ir dainą *Dainuok, sesyte*, nes joje minimas Perkūnas[41]. Juškos mitologinių dainų skyriuje išspausdino šios dainos variantą *Ko liūdit, seselės* (Nr. 1258). Tačiau pastarojoje Perkūno įvaizdžio visiškai nėra. Juškos, matyt, daug nesigilindami, išspausdino ją mitologinių dainų skyriuje todėl, kad ir Rėza panašią dainą buvo priskyręs mitologinėms dainoms. Taip pat sekdami Rėzos pavyzdžiu ir jo paskelbta daina *Per tiltą jojau*, Juškos šiame skyriuje išspausdino taip pat kelis jai artimus variantus (Nr. 1243, 1246, 1257). Kaip matyti iš anksčiau cituotos Rėzos nuomo-

[40] Ten pat, p. 309–310.

[41] Ten pat, p. 316–318.

nės apie mitinius įvaizdžius lietuvių liaudies dainose, jis minėjo ir gulbių įspėjamuosius pranešimus bei nukreipė skaitytoją į dainą *Jau ir atlėkė gulbių pulkatis*[42]. Juškos, pasiremdami vien tik gulbino įvaizdžiu dainoje *Ei, daugel, daugel mūsų seselių* (Nr. 1263), ją taip pat įdėjo mitologinių dainų skyriuje. Iš čia pateiktų sugretinimų matyti, kad Rėzos dainų rinkinys *Dainos* ir *Tyrinėjimai* Juškoms turėjo įtakos išskiriant ir pateikiant mitologines dainas.

Sudarant mitologinių dainų skyrių, Juškoms įtakos, atrodo, turėjo ir Liudvikas Jucevičius, kuris savo knygoje *Lietuva* (*Litwa*) nemažai dėmesio skyrė ir lietuvių mitologijai. Jis, tarp kitko, tvirtino, jog lietuviai tikėję, kad po mirties žmogaus siela pereinanti į paukščius ir medžius[43]. Tikriausiai tuo remdamiesi Juškos mitologinių dainų skyriuje net išskyrė atskirą dainų grupę, pavadinę ją „Persikėlimas dūšės į paukštį arba medį“[44]. Šiame poskyryje atsidūrė dainos, apdainuojančios martelės liūdesį, kai ji, pasivertusi gegute (paukšteliu), skrenda pasiguosti į tėvų sodą (Nr. 1242, 1250, 1251, 1255, 1256, 1257, 1259, 1261 ir 1264). Kiek mitologiškesnės yra dainos apie vėlės įsikūnijimą medyje (Nr. 1244, 1249 ir 1260). Čia taip pat atsidūrė ir našlaičių dainos, kuriose personifikuojami dangaus kūnai (Nr. 1245 ir 1252), ir Joninių daina *Mes išėjom iš namelių* (Nr. 1248).

Kaip matyti, Juškos, sudarydami mitologinių dainų skyrių, neturėjo aiškių kriterijų ir, remdamiesi kitų nuostatomis bei savo vidine nuojauta, pateikė mitologiniu požiūriu nelygia-

[42] Ten pat, p. 334.

[43] *Ludwik z Pokiewia*. Litwa. – Wilno, 1844, str. 43–91.

[44] JLD III, p. 204.

verčius kūrinius, kurių vėlesnių laikų folkloristai jau nelaikė mitologinėmis dainomis. Gal dėl to ir neiškėlė to skyriaus į pirmąją vietą, kaip buvo numatę pradžioje.

Veliuoniškių dainų rinkinį baigė nauju skyriumi, pavadintu *Dainelės*, kurių *Lietuviškų dainų* III tome paskelbta daugiau kaip du šimtai (Nr. 1265–1469). „Dainelėmis" Juškos pavadino šio skyriaus dainas dėl jų trumpumo, nes jos yra vieno, dviejų ar trijų ir retai kuri daugiau posmų. Jų strofos daugiausia ketureilės, trieilės arba dvieilės. Neturėdami kokio nors specialaus termino tokioms trumpoms ir nesudėtingo turinio dainoms pavadinti, Juškos jas pavadino mažybiniu žodžiu „dainelės", ko gero, jos taip vadintos ir žmonėse[45]. Tos trumpos dainos vis dėlto sudaro atskirą savotišką dainų žanrą kaip ir rusų „častuškos" (частушки). Tik Juškos skyrių rusiškai pavadino „kupletais" (куплеты). Jei sudarytojai būtų turėję galvoje tik atskiras trumpas daineles, jų nebūtų pavadinę kupletais – savitomis humoristinio pobūdžio aktualaus turinio dainelėmis.

Prof. A. R. Niemis apie šį „dainelių" skyrių manė, kad „rašytojas (t. y. A. Juška – A. M.), matyt, norėjo į vieną vietą surinkti visas trumpas daineles, kurios didžių puikių dainų tarpe būtų išrodžiusios labai menkos. Turbūt čia jo nepaprastam sąžiningumui mes turime būti dėkingi, kad tos menkos dainelės visai nepražuvo"[46]. Papildydami A. R. Niemio mintį, galime tik konstatuoti, kad Juškos, paskelbdami tokį didelį

[45] Šiaurės Rytų Lietuvoje tokios dainelės vadintos „lojimais" (Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos. – Ryga, 1912, p. 334–335).

[46] *Niemi* A. R. Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai / Iš suomių k. išvertė Adolfas Sabaliauskas // Mūsų tautosaka. Kaunas, 1936, t. VI, p. 218.

neklasikinių dainelių skaičių, atliko labai svarbų darbą mūsų dainų rinkimo ir skelbimo istorijoje, nes pirmą kartą buvo sukaupta tokia gausi vieno dainų žanro medžiaga.

Dainelių skyriuje paskelbtos buitinio turinio (vaišių, svečiavimosi), paukščių, žvėrių apdainavimo bei kitokio turinio, daugiausia humoristinės, dainos. Kai kurios jų buvo susijusios su šokiais. Didžiausią dalį sudaro vaišių (gėrimo) dainos (iš 205 dainelių – daugiau kaip 80). Kai kuriose juntamos antifeodalinės nuotaikos (Nr. 1342, 1399). Kitose atsispindi įvairūs buities dalykai, šaipomasi iš žmonių ydų ir kt.

Dainelių Juškos detaliau neklasifikavo, tačiau atidžiau pasižiūrėjus matyti, kad jos su nedidelėmis išimtimis sudėtos abėcėlės seka pagal pirmąjį dainelės žodį. Tai rodo tam tikrą bandymą grupuoti tekstus skyriaus viduje.

Iki šiol mūsų tautosakos moksle išsamiau netyrinėtos tokios dainelės ir nėra atskleista jų vieta bei reikšmė dainų raidos istorijoje. Prof. A. R. Niemis, remdamasis Šiaurės Rytų Lietuvoje užrašytomis dainomis ir Juškų *Lietuviškų dainų* trečiojo tomo *Dainelių* skyriaus tekstais, teigė, kad „ketureilės dainos yra seniausios formos tipo“[47]. Vadinasi, šie tekstai yra ne tik įdomūs savo turiniu, bet ir svarbūs lietuvių liaudies dainos raidai nušviesti.

Kalbant apie rinkinių tekstų grupavimą, reikia priminti, kad Juškos dainų tekstus dar skirstė geografiniu ir chronologiniu požiūriu. Pirmajame *Lietuviškų dainų* tome jie paskelbė Pušaloto apylinkių dainas, t. y. anksčiausiai užrašytus tekstus, po to – Vilkijos ir Veliuonos apylinkių dainas, o trečiojo tomo

[47] Ten pat, p. 221.

pabaigoje įdėjo 100 Alsėdžiuose užrašytų dainų. Tuo pačiu ryškėja ir tekstų paskirstymas geografiniu aspektu.

Alsėdžių dainos išspausdintos *Lietuviškų dainų* trečiojo tomo gale ir pavadintos *Dainos Alsėdiškių Žemaičių*. Smulkiau šio skyriaus dainų Juškos neskirstė. Jos išspausdintos tęsiant bendrąją rinkinio dainų numeraciją, tik tai daliai suteikiant atskirą bendrą antraštę. Vis dėlto šio skyriaus viduje galima pastebėti šiokią tokią sistemą. Alsėdiškių dainas taip pat pradėjo vestuvinėmis piršlybų dainomis, toliau sudėjo pačių vestuvių dainas (jos apima Nr. 1470–1505 ir sudaro apie trečdalį visų alsėdiškių dainų). Toliau išspausdintos įvairios tematikos dainos, tik vietomis po keletą tekstų sudedant šalia vienas kito (pvz., apie žvėris ir paukščius Nr. 1511–1513, karo ir rekrutų Nr. 1536–1540).

Šiame skyriuje, kaip ir kituose, išspausdinta nemažai literatūrinės kilmės dainų (A. Strazdo *Giesmė apie siratas*, Nr. 1544, *Kiškio* motyvais sukurta daina *Ėd zuikelis rugius*, Nr. 1511), kitų nežinomų autorių kūrinių. Tokios dainos sudaro apie 20% visų skyriaus tekstų. Būtina pažymėti, kad šis alsėdiškių dainų rinkinys yra žymus įnašas į žemaičių dainų literatūrą, nes žemaičių dainų publikacijų yra palyginti nedaug.

Juškų dainų klasifikacija ir jos praktinis įgyvendinimas rodo, kad, rengdami spaudai savo rinkinius, jie nedaug galėjo pasinaudoti savo pirmtakų darbais ir turėjo patys savarankiškai, turėdami tokį didžiulį užrašytų dainų kiekį, kurti tam tikras dainų grupavimo sistemas. Tai buvo sunkus ir sudėtingas darbas, todėl, kaip jau buvo minėta, neišvengta trūkumų.

Vienas bendras visų Juškų rinkinių skyriuose dainų grupavimo trūkumas tas (išskyrus *Lietuviškų svotbinių dainų* antrąją dalį ir iš dalies raudas), kad pačiuose skyriuose dainos dauge-

liu atvejų yra visiškai nesugrupuotos. Tai ypač ryšku *Mišriųjų dainų* skyriuje. Bet jei mišriųjų dainų grupavimą sunkino toji aplinkybė, kad dainas spaustuvėje buvo galima rinkti tik asmeniškai teikiant nurodymus raidžių rinkėjui, tai kituose skyriuose, atrodo, buvo galima pasiekti, kad bent artimo turinio dainos arba jų variantai, esantys tuose skyriuose, būtų spausdinami greta. Tiesa, yra atvejų, kai tai padaryta labai vykusiai, pvz., *Svotbinių dainų* Nr. 184 ir 185; 231 ir 232; 241 ir 250; 249 ir 250; 262 ir 263; 316 ir 317; 319 ir 321; 367 ir 368; 409 ir 411; *Mišriųjų dainų* skyriaus Nr. 42 ir 44; 559 ir 560; 572 ir 573, taip pat su kai kuriomis išimtimis to skyriaus karo dainų grupė Nr. 621–642. Tačiau šie bandymai yra tik nedidelės išimtys, rodančios, kad rinkinių sudarytojai gebėjo pastebėti panašaus turinio dainas, tačiau ar dėl laiko stokos, ar dėl nepakankamo pasirengimo to nuosekliai neatliko.

Kitas taip pat visiems Juškų rinkiniams būdingas trūkumas, kad tos pačios dainos arba jų variantai pasitaiko dviejuose ar net keliuose skyriuose. Pavyzdžiui, *Lietuviškų svotbinių dainų* skyriuje *Ant pažintuvių ir mėglavimos* skirtingose vietose išspausdinti du vienos dainos variantai (Nr. 89 ir 111), o kitas jai artimas variantas – jau skyriuje *Ant žiedynų* (Nr. 433); labiau nutolęs jos variantas yra *Lietuviškų dainų* pirmajame tome (Nr. 78). Tokių pasikartojimų ir atskirų variantų išskyrimų yra gana daug. Tokį dainų „išblaškymą“, matyt, pastebėjo ir patys rinkinių sudarytojai, nes daugelyje vietų išnašose nurodė kai kurių dainų variantus, išspausdintus kituose dainų skyriuose, ar net to paties skyriaus tolimesnėje vietoje. Tačiau tos pastabos neapima daugelio kitų dainų variantų ir tuo pačiu nepalengvina skaitytojo darbo, nei pagerina klasifikavimo sistemą.

Visi tie Juškų parengtų lietuvių liaudies dainų rinkinių klasifikacijos trūkumai ar nevienodumai atsirado dėl daugelio priežasčių, tarp kurių, mūsų nuomone, svarbesnės buvo šios: 1) tautosakos skelbėjai tuo metu dar neturėjo teoriškai pagrįstos dainų rinkinių rengimo spaudai nei medžiagos pateikimo juose sistemos ir patys viską darė pagal savo sugebėjimus; 2) rinkėjai turėjo labai daug dainų ir jas atrenkant spaudai buvo sunku orientuotis tokioje tekstų gausybėje; 3) per mažai išskyrė tematinių skyrių, todėl, norint įsprausti medžiagą į sudarytus skyrius, nebuvo galima išvengti nenuoseklumų; 4) Juškos norėjo kuo greičiau išspausdinti dainas, nes jų laukė kitas didelis ir sunkus darbas – parengti spaudai A. Juškos žodyną. Kita vertus, galima manyti, kad sudarytojai stengėsi paskelbti kuo daugiau dainų tekstų ir labiau gilintis į jų klasifikaciją paprasčiausiai trūko laiko.

V

Dainų rinkimo ir skelbimo metodo bruožai

Moksliniu požiūriu labai svarbu skelbiant tautosaką pateikti kuo daugiau įvairių papildomų duomenų: kaip ir kur užrašytas tautosakos kūrinys, kas jį pateikė, kokie dar papildomi duomenys nusako jo gyvavimo aplinkybes ir pan.

Tautosakos moksle pirmojoje XIX a. pusėje tautosakos kūrinių užrašymo metodo klausimai plačiau nebuvo keliami. Tuo metu tautosakos moksle vyravusi mitologinė mokykla nesiejo tautosakos kūrinių su dabarties gyvenimu, nekreipė dėmesio į tautosakos kūrinių atlikėjus – dainininkus ir pasakotojus, nes nepripažino individo vaidmens tautosakos kūrime ir jos raidoje, neigė tautosakos kūrinių atlikėjų galimybę būti tų kūrinių kūrėjais; jie laikyti „tautos dvasios" reiškėjais. Kadangi lietuvių folkloristika pirmuosius žingsnius pradėjo tik trečiajame XIX a. dešimtmetyje, pirmieji skelbėjai net neturėjo galimybės (gal išskyrus L. Rėzą) detaliau susipažinti su tautosakos rinkimo ir pateikimo spaudoje metodika.

Broliai Juškos į tautosakos rinkimo darbą įsitraukė XIX a. viduryje, kai jau keitėsi požiūris į tautosaką, kai vis daugiau imta rūpintis jos rinkimo moksliniais principais. Nors Juškos

buvo gerai susipažinę su G. Nesselmanno ir A. Schleicherio lietuvių tautosakos publikacijomis bei jų tautosakos rinkimo ir skelbimo principais, vis dėlto, Jonui Juškai dirbant Rusijoje ir palaikant artimus ryšius su rusų mokslininkais, nemažai įtakos tautosakos rinkimo metodikos formavimui, mūsų manymu, bus turėję rusų mokslininkų siūlomi moksliniai tautosakos skelbimo principai. Antai Nikolajus Aleksandrovičius Dobroliubovas (1836–1861), recenzuodamas Aleksandro Nikolajevičiaus Afanasjevo (1826–1871) *Rusų liaudies pasakų* (*Народные русские сказки*, 1858) rinkinį (recenzija paskelbta žurnale *Современник*, 1858, № 9, отд. II, стр. 70–77), reikalavo, kad liaudies kūrybos turtai būtų skelbiami laikantis mokslinių principų, kad būtų laikomasi vietinės tarmės, pateikiami variantai, pastabos ir kt. „<...> mums atrodo, – rašė jis, – kad kiekvienas žmogus, užrašinėjantis ir renkąs liaudies poezijos kūrinius, padarytų labai naudingą darbą, jei neapsiribotų paprastu pasakos ar dainos teksto užrašymu, o perteiktų ir visas *aplinkybes*, tiek grynai išorines, tiek dar labiau vidines, moralines, kurių metu pasisekė išgirsti tą dainą ar pasaką“[48].

Ypač didelė diskusija kilo dėl garsaus etnografo ir rusų folkloro rinkėjo Pavelo Nikolajevičiaus Rybnikovo (1831–1882) paskelbtų dainų, daugiausia bylinų, rinkinio *Песни, собранные П. Н. Рыбниковым* pirmojo tomo (1861) pasirodymo. Kadangi bylinos buvo užrašytos visai Peterburgo pašonėje (Olonecko gub.), kur niekas nesitikėjo jų esant, buvo suabejota užrašytojo sąžiningumu. Tai pažymėjo, aptardamas šį reikš-

[48] *Добролюбов* Н. А. Полное собр. сочинений в шести томах, под общей редакцией П. И. Лебедева-Полянского. — Москва, 1934. Т. 1, стр. 433.

mingą darbą, A. N. Pypinas (Пыпин)[49]. Dar didesnį nepasitikėjimą šiuo rinkiniu bei medžiagos autentiškumu recenzijoje išsakė akad. I. Sreznevskis, su kuriuo, kaip jau buvo minėta, J. Juška buvo gerai pažįstamas: I. Sreznevskis recenzijoje pažymėjo, kad rinkinyje „nėra nei P. Rybnikovo, nei leidėjų jokių paaiškinimų", kuriais skaitytojas galėtų remtis, susipažindamas su rinkiniu ir jį vertindamas[50]. Toliau recenzentas prikišo P. Rybnikovui, kam šis nepateikęs jokių platesnių paaiškinimų apie bylinų vietą žmonėse, apie bylinų dainuotojus, ir išreiškė pageidavimą, kad tokio pobūdžio paaiškinimai būtų kuo greičiau pateikti. Be to, nepasitikėdamas Rybnikovu ir jo paskelbtų bylinų autentiškumu, I. Sreznevskis taip pat pasiuntė laiškus savo dviem pažįstamiems asmenims į tas vietas, iš kur buvo rinktos bylinos, kad tie patikrintų Rybnikovo darbo sąžiningumą. Gautus teigiamus atsiliepimus jis pridėjo prie recenzijos[51], stengdamasis išsklaidyti kilusias abejones. Taip pat ir P. Rybnikovas ištesėjo pažadą ir savo surinktų dainų III tome išspausdino platų straipsnį, pateikdamas visą medžiagą, kokios norėjo sužinoti I. Sreznevskis ir kiti mokslininkai[52]. Svarbiausia, kad jis nuosekliai nurodė visų savo surinktųjų tautosakos kūrinių šaltinius, ypač atlikėjus, kas buvo visiškai nauja to meto tautosakos moksle. Buvo pripažinta, kad Rybnikovas pirmasis įvedė tikslų tautosakos atlikėjų pavardžių žymėjimą, ko dar visuotinai nebuvo Vakarų Europos tautosakos rinkiniuose.

[49] *Пыпин Ф. Н.* История русской этнографии. – СПб., 1891, т. II, стр. 63.

[50] Известия Императорской Академии Наук по отделению русского языка и словестности, 1861–1863, т. X, тетр. III. – Спб., 1862, стр. 248.

[51] Ten pat, p. 249–253.

[52] *Рыбников П. Н.* Песни ... – Петрозаводск, 1864, т. III, стр. I–LII.

Iš šios diskusijos ryškėja pagrindiniai reikalavimai, kelti tautosakos rinkėjams ir skelbėjams 1860–1870 m. laikotarpiu: 1) medžiagos autentiškumas, 2) paaiškinimų buvimas, 3) kalbos tarminių savybių išlaikymas, 4) kūrinių metrikos žymėjimas, 5) kūrinių gausumas, 6) kūrinių variantų pateikimas. Tai buvo naujausi ir progresyviausi reikalavimai tautosakos rinkėjams ir skelbėjams. Kadangi tuo metu A. Juška intensyviausiai rinko lietuvių liaudies dainas, tai tiesiogiai ar per brolį Joną jį pasiekė šios tautosakos rinkimo ir skelbimo naujovės.

Tautosakos mokslui labai svarbu, kad tautosakos kūriniai būtų tiksliai užrašyti iš liaudies lūpų, kad tyrėjas galėtų visiškai pasitikėti jų autentiškumu. XIX a. viduryje tautosakos tekstų autentiškumo nelabai paisyta ir dėl romantinių nuostatų, ir dėl to, kad nebuvo pakankamo mokslinio požiūrio į tautosakos tekstus. Lietuvių tautosakos mokslo istorijoje iki Juškų labiausiai tekstų autentiškumo nepaisė G. Nesselmannas, rengdamas lietuvių liaudies dainų rinkinį *Litauische Volkslieder*.

Kiek tekstų autentiškumą išlaikė Juškos, rinkdami ir skelbdami dainas, tiksliai atsakyti negalima. Pirmiausia, neįmanoma patikrinti, ar A. Juška tiksliai užrašinėjo dainas, nes pateikėjai, iš kurių jis rinko dainas, visi yra mirę, o kitokių patikrinimo galimybių taip pat nėra. Juškų išspausdintų dainų tekstų redagavimo laipsnį nustatyti galėtų padėti rankraščiai. Tačiau A. Juškos Veliuonoje surinktų dainų rankraščiai neišliko. Todėl nustatant dainų autentiškumą belieka naudotis tik pačių Juškų pasisakymais tuo klausimu bei paskelbtų dainų tekstais.

Tiek susirašinėdami dainų spausdinimo reikalais, tiek ir pačiuose dainų rinkiniuose Juškos stengėsi pabrėžti dainų au-

tentiškumą. 1878 m., teikdami Rusijos mokslų akademijai spausdinti savo vestuvinių dainų rinkinį, pratarmėje jie pirmiausia pažymėjo, kad „siūlomos lietuvių liaudies dainos užrašytos, kaip pateikė lietuvių dainininkės (dainininkų buvo nedaug)"[53]. Pastangos užrašyti renkamą medžiagą tokią, kokia ji buvo išgirsta, nurodomos ir *Svotbinės rėdos* pratarmėje: „Gyvendamas Veliuonoj kelius metus Antanas Juškevičia pats savo akimis matė ne vieną svotbą Veliuoniečių, ir ką matė, ką girdėjo tai vis užrašė, ir užrašė tais pačiais žodžiais, kuriais girdėjo sakant" (Mūsų pabraukta – A. M.)[54].

Išspausdinus pirmąjį *Lietuviškų dainų* tomą, kaip matyti iš antrojo tomo pratarmės, Juškoms daryta priekaištų, kad atsirandą „ne-maž dajnų, kurios netur pirmykščios sava cielybės, o ne-kuriose dajnose nėra vienybės mislies: pradžia apie vieną dajktą, vidurys-gi ir pabaiga apie kitą"[55]. Atsakydamas į priekaištus, J. Juška pažymėjo, kad nei Antanas Juška, nei jis nedarė jokių pakeitimų dainose: „Tardamas daug vertesnį darbą padarysiąs išspausdinant kiek galima daugiaus Veliuoniškių dainų tame paveiksle, kokiame anos buvo išdainuotos ir užrašytos per mano brolį nab. kun. Antaną (Mūsų pabraukta – A. M.), nesirūpinau apie jų pirmykštę cielybę; galės ją sau atstatyti, kur galima yra, tyrėjai lietuviškos kalbos"[56]. Visi šie Jono Juškos pateikti brolio užrašytųjų dainų apibūdinimai rodo, kad jie teisingai suprato, jog tautosaka turi būti užrašoma tiksliai

[53] Priedas prie MA Rusų kalbos ir literatūros skyriaus 1878 m. rugsėjo 21 d. posėdžio protokolo. – RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 166, lap. 36.

[54] *Juškevičė* A. Svotbinė rėda... – Kazanė, 1880, p. 3.

[55] JLD II, p. IX.

[56] Ten pat, p. X.

ir skelbiama be pakeitimų ir jokių falsifikacijų. Taip jie ir stengėsi ją pateikti.

Kitas tautosakos kūrinių autentiškumo elementas yra kalba. Tarminių ypatybių – žodyno, sintaksės, fonetikos ir morfologijos išlaikymas tautosakos kūrinį padaro daug vertingesnį. Jau anksčiau buvo pastebėta, kad kai kuriose dainose Juškos tarmines formas bandė derinti prie pradėjusios formuotis lietuvių literatūrinės kalbos normų, tačiau tiksliai negalima pasakyti, kiek jie išlaikė Veliuonos apylinkėse užrašytų dainų tarmiškumą, nes neišliko rankraščių originalų. Šiaip jau stengėsi užrašyti tarmiškai, o kai kur net tekstus dėjo pagal tarmes (pvz., 1867 m. rinkinyje *Lietuvių liaudies dainos*). Viename išlikusiame jų rankraštyje pažymėta: „Lietuviškos dainos Panemuniečių kalbos surašytos iš žodžių dainininkų apygardoje Eiriogalos“[57].

Pastangos išlaikyti tarmę sietinos dar ir su tuo, kad broliai Juškos pirmiausia domėjosi lietuvių kalbos dalykais. Dainos jiems pradžioje buvo tik medžiaga lietuvių kalbai pažinti. J. Juška pats tyrinėjo lietuvių kalbos tarmes ir jas aprašė, dainas panaudodamas tarmių ypatybėms pailiustruoti. Dainas tarmiškai jie užrašinėjo ne tik savo veiklos pradžioje, bet ir vėliau, gyvenimo pabaigoje, Alsėdžių apylinkėse (1871–1879).

Užrašytųjų dainų tarmybes Juškos laikė vertinga dainų savybe ir tai ne kartą yra pabrėžę. Pristatydamas Kazanės universitetui A. Juškos surinktas dainas, brolis Jonas pažymėjo, kad „jos visos užrašytos išsaugojant vietinių tarmių ypatybes“[58]. Dainų tarmines ypatybes Juškos ne kartą naudojo kaip vieną

[57] LLTI BR, F 1 – 2196.

[58] Totorijos AR VIA, f. 977, Istorijos-filologijos fak. archyvas, Nr. 18, lap. 8.

iš svariausių argumentų, dėl kurių jie atsisakydavo perrašyti lietuvių liaudies dainas rusiškomis raidėmis. Akad. J. Grotui J. Juška rašė: „Tą darbą (dainų perrašymą rusiškomis raidėmis – A. M.) aš turėčiau padaryti savo ranka, kadangi bet kas kitas, nesusipažinęs su veliuoniečių lietuvių, iš kurių užrašytos šio rinkinio dainos, tarmės ypatybėmis, negalėtų jų daugiau ar mažiau tiksliai išreikšti; tuo tarpu pažįstančių šią tarmę aš nieko nenumatau“[59].

Su dainų kalbos ypatybėmis artimai siejasi ir Juškų vartotoji rašyba. Mat pastaroji turi nemažą reikšmę, norint kuo tiksliau tuos kūrinius perteikti tarmiškai. Tai yra vienas tautosakos autentiškumo elementų, padedąs atskleisti bendrą kūrinio koloritą.

XIX a. viduryje vienodų lietuvių kalbos rašybos normų nebuvo. Savo vadovėlyje *Kalbos lietuviško liežuvio* J. Juška rašė: „Ligi šiolei mūsų lietuviški rašytojai rašo kožnas savotiškai, kaip įmanydami“. Ir todėl jis šioje knygoje stengėsi parengti tokius principus, „kad visi lietuviškai rašantieji rašytų vienokiai kaip viens taip ir kits <...>“[60]. Rašybos dalykus jis išdėstė ir dainų rinkiniuose (*Lietuviškų dainų* antrajame ir trečiajame tomuose bei *Lietuviškų svotbinių dainų* pratarmėje). Nors jo teikiamos rašybos taisyklės šiek tiek skyrėsi vadovėlyje ir dainų rinkiniuose, tačiau pagrindinis tikslas išliko vienodas: pasiekti, kad visi rašytų vienodai, bet kiekvienas laikytųsi savo tarmės. Visa tai tiksliausiai pasakė pats J. Juška dainų rinkinio II tomo *Pratarmėje*:

[59] RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 29.

[60] *Juška* J. Kałbos lėtuviszko lėžùvio..., p. 50.

Vienas gers žmogus, prigimtas Lietuvis, klausia manęs: kajp-gi dabar rejk lietuviškai rašyti, kad viens šejp, o kits tejp raša, ir raša nesuvisu tejp, kajp mes šnekam? Atsakau jam, kad lietuviškas liežuvis gyvuoja dar ir ne-maža giminė Lietuvių ir Žemajčių lietuviškai dar šneka ir visus gyvenima sava rejkalus atlieka prigimtoje sava kalbo; taj-gi, sakau, rejk ir rašyti toje kalbo, kuren kas išmoka nuo sava tėvų, giminės ir susėdų, ir rašyti ne iškrejpiant prigimtos kalbos sava šalies, žinoma, prisiklausant tiems žmonims, kurių yra čysta lietuviška kalba, taj yra, ne-sugadinta par svetimą kalbą, arba par blogą ištarimą žodžių. Vienu žodžiu sakant: kiekvienas Lietuvis ir Žemajtis te raša tejp, kajp kur gyvojančioje kalbo sakoma yra. Dėlto ne rejk naujų raštženklių; bus gana ir tų, kurie dėvimi jau yra. Būtų tik gražus dajktas, kad Lietuvej ir Žemajčej vartotų vienokius raštženklius sava rašyme ir sava ištyrinėjimuose lietuviška liežuvia[61].

Bet tų dviejų principų J. Juškai suderinti nepavyko, nes tarmės skyrėsi viena nuo kitos tiek fonetinėmis, tiek ir morfologinėmis ypatybėmis, kurioms visoms išreikšti nepakako J. Juškos sukurto raidyno. Kurdamas visoms tarmėms išreikšti bendrus lietuvių kalbos rašybos principus, J. Juška rėmėsi polifonetizacija, kaip vėliau A. Baranauskas ir K. Jaunius. Tačiau polifonetizacijos principą jis tepritaikė tik keletui garsų.

Spaudai ruošiamas dainas tvarkyti kalbos požiūriu padėjo ir K. Jauniaus patarimai. Gavęs susipažinti su A. Juškos parengtu vestuvinių dainų rinkiniu, K. Jaunius 1879 m. kovo 6 d. parašė ilgą laišką A. Juškai, siūlydamas žodžius sukirčiuoti, sutvarkyti rašybą, žodžiu, taip parengti tekstus, kad jie duotų kuo daugiau žinių kalbos mokslui. A. Juška pasinaudojo tais

[61] JLD II, p. IX.

patarimais ir vestuvines dainas bei dalį kitų dainų sutvarkė, kaip buvo pataręs K. Jaunius, nors ir ne iki galo.

Savo dainų rinkiniuose Juškos vis dėlto nesilaikė vienodos rašmenų sistemos. Jei *š*, *č*, *v* vietoj lenkiškų *sz*, *cz*, *w* buvo nuosekliai vartojamos ir ilgainiui įsivyravo lietuvių kalbos rašyboje, tai daug kitų Juškų vartotų rašmenų mūsų raštijoje neprigijo.

Vienas trūkumų buvo tas, kad rašmenys įvairavo ir kai kada apsunkindavo nustatant žodžio formą. Pvz., daugiskaitos kilmininke rašė trumpąją *u*. Toks rašymas įnešė painiavos dėl to, kad veliuoniškiai nekirčiuotą galūninį *o* keičia į *u*. Tokiu būdu *a* ir *i* kamieno vyriškosios giminės daiktavardžių vienaskaitos kilmininke yra tariamas garsas *u*, bet ne *o*. Kadangi daugiskaitos kilmininke Juškos rašė *u*, tai pasitaikydavo atvejų, kad trijų linksnių – vienaskaitos kilmininko, įnagininko ir daugiskaitos kilmininko – formos būdavo vienodai pažymimos. Tai apsunkino skaitytojui teisingai suprasti žodžio formas. Pvz.:

O ar tau gájła
Sœn*u* tėvœl*u*,
Ar senósios močiùtės
JLD I, Nr. 239.

Aš stovéjau
Po stìkl*u* łągél*u*,
Tu kalbéjej su kitóms.
JLD II, nr. 684.

– Ej, jus mergœlės,
Gražios mergœlės,
Ąnt ků jus pažinut',
Brolejs vadinut'?

Ąnt bėr*u* žirgœl*u*,
Ąnt tym*u* balnœl*u*,
Ąnt šiu žėrinč*iuju*
Auks*u* kilpœlu.
JLSD, Nr. 539.

Juškų *Lietuviškų dainų* ir *Lietuviškų svotbinių dainų* tekstai yra kirčiuoti. Dainas sukirčiuoti jiems pasiūlė K. Jaunius. Tačiau kirčiavimo sistema kelia abejonių dėl kirčio vietos žodyje ir dėl priegaidės žymėjimo tikslumo.

Kaip galima spręsti iš K. Jauniaus laiško A. Juškai, Rusijos mokslų akademijai pasiųstas pirmasis vestuvinių dainų rankraštis buvo nekirčiuotas. K. Jaunius patarė dainų tekstus spausdinti tik sukirčiuotus ir kirčiuoti remiantis šnekamąja kalba, o ne atsižvelgiant į melodijos kirtį dainose. Juškos taip ir padarė. J. Juška *Lietuviškų svotbinių dainų* pratarmėje rašė: „Šime surinkime svotbinių dainų ženklakilį pastačiau tejp, kajp statomas yra paprastame šnekesy Veliuoniškių Lietuvių“[62].

K. Jaunius patarė A. Juškai vartoti du priegaidės ženklus: „´“ tvirtapradei priegaidei ir „˜“ tvirtagalei priegaidei žymėti[63]. Tačiau Juškos tos sistemos nepriėmė: *Lietuviškų dainų* tekstuose vartojo du ženklus – „`“ trumpiems garsams ir „´“ il-

[62] JLSD, p. XXI.

[63] LLTI BR, F 1 – 2230, lap. 25–29.

giems garsams žymėti; *Lietuviškose svotbinėse dainose* – net tris ženklus: „´“, „ˈ“ ir „`“, nors rinkinio pratarmėje kalbėjo tik apie du[64]. Vadinasi, Juškų vartojami ženklai nenurodo kirčiuojamojo skiemens priegaidės, o pažymi tik kirčiuojamojo skiemens ilgį ir kirčiuojamojo žodžio kirčio vietą. Tam tikrą neatitikimą tarp tarmės ir gramatikose vartojamo kirčiavimo pastebėjo ir J. Juška *Lietuviškų dainų* pirmojo tomo pratarmėje: „Veliuonyčej Lietuvej, tajpojau kajp ir Žemajčej, tąnkiausej liub ištarti šakninį sąngarsį. Tajp anie saka: gáłva, rą́ka, mérga, dą́ngus, liétus (lýtus), šĩltaj (vasarélėj) <...>; tuotarpu kad gramatikose ir kitose Lietuvių knygose žęnklinamas yra su ženklakiliu priaugusis sąngarsis, paprastaj galūnė žodžia“[65]. Vadinasi, Juškų darbo metu veliuoniškiai žodžio kirtį iš galūnės dar atitraukdavo į šaknį. Daugiau kaip po penkiasdešimties metų kalbininkai tvirtino, kad „kirčio atitraukimo veliuoniškiuose nebėra“[66].

Tiek užrašant tautosakos kūrinius, tiek juos skelbiant, mokslo požiūriu labai svarbu ne tik kūrinių teksto autentiškumas, tikslus fonetinis bei morfologinis jų kalbos perdavimas, bet ir tautosakos kūrinio ryšio su gyvenimu pateikimas, t. y. kūrinio gyvavimo sąlygų aprašymas, jo vietos bei atlikėjo – dainininko ar pasakotojo – pažymėjimas, kiek galima išsamesnė atlikėjo charakteristika. Visi tie duomenys reikalingi tautosakos kūrinių analizei.

Tačiau tautosakos mokslo istorijoje dėmesys tautosakos ryšiui su gyvenimu, ypač dainininkui atlikėjui, labiau atkreiptas

[64] JLSD, p. XXI.

[65] JLD I, p. IV.

[66] Lietuvių kalbos rašybos žodynas. – Kaunas, 1948, p. 116.

XIX a. viduryje. Juškų rinkiniuose yra gana nemažai duomenų, rodančių, jog jie suprato tautosakos kūrinio gyvavimo specifiką ir stengėsi pateikti kuo daugiau papildomų duomenų. Jie nurodė, kad ir nepilną, dainų metriką, žymėjo įvairias pastabas, tuo tarsi pabrėždami, kad dainos nėra vien tik praeities atgarsis, bet ir siejasi su savojo meto gyvenimu. *Lietuviškų dainų* pratarmėje J. Juška nurodė, kad „<...> jagu šios dajnos papultų ir į rąnkas prasta skaitytojaus, taj pirm pradedant jas skajtyti, jis tur žinoti, kad če atsitįnk ne-maž tokių papročių ir apsiėjimų, kokių dabar mes nerąndam nej viename gyvenime Lietuvių mūsų gadynės <...>“ (Mūsų pabraukta – A. M.). „Visi šiokie papročej ir apsiėjimaj paejn iš gilios senovės mūsų bočių ir tiktaj dajnose užsilajkė iki mūsų gadynej“[67]. Vadinasi, dainos Juškoms buvo ir dabarties, ir praeities realijų sintezė, kaip vėliau rusų folkloristas akad. J. M. Sokolovas sakė, kad „folkloras – tai praeities atgarsis, bet kartu ir stiprus dabarties balsas“[68].

Pažymėtina, kad Juškos vienokiu ar kitokiu būdu stengėsi pabrėžti glaudų dainų ryšį su gyvenimu. Antai pristatydamas vestuvinių dainų rinkinį, J. Juška gražiai priminė dainų populiarumą žmonėse: „<...> lietuvės moterys dainuoja sau prie visokio darbo: rudenį ir žiemos čėse sėdėdamos už ratelio arba už staklių, kuliant javus, minant ir braukiant linus; vasaros laike darže ravėdamos, pievoj šieną grėbiant, rugius piaunant ir vasarojų nuo lauko suvalant; dainuoja ir šventomis dienomis, o labiausiai ant veselijos, kurios mažne visas svotbines rėdas veda dainuodamos. Dainuoja lietuvės ir lietuviai

[67] JLD II, p. X–XI.

[68] *Соколов* Ю. М. Русский фольклор. – Москва, 1941, стр. 14.

visokio amžiaus: dainuoja piemenukės ir piemenukai, bandą ganydami, dainuoja jaunos mergaitės ir vaikinai, dainuoja tetutės, motušės ir bobutės. Dainuoja sau po vieną, dainuoja ir pulku, jei tik sueina prie kokio norint darbo"[69]. Prie dainų jie užrašė pastabų, kada viena ar kita daina būdavusi dainuojama, pvz., „Daina piemenų"[70], „Daina piemens"[71], „Šieną piaunant"[72], „Dainuoja atnešant vainiką ant pabaigtuvių rugių, ties anga namo, turint vienai vainiką ant galvos"[73] ir t. t. Tokios pastabos sukonkretina dainos ryšį su atitinkamais gyvenimo reiškiniais ir palengvina tyrinėtojui suvokti poetinių vaizdų prasmę. Tačiau tik nedaug dainų turi tokias pastabas, nes dauguma kūrinių jau buvo atitrūkę nuo pirminių tradicijų ir gyvavo savarankiškai. Kita vertus, lietuvių folkloristikoje dar nebuvo nusistovėjusių tokio komentavimo tradicijų ir Juškoms reikėjo patiems apsispręsti. Tačiau galima manyti, kad, sakysim, vestuvinės dainos buvo užrašytos specialiai prašant dainininkes ar dainininkus padainuoti jų mokamas su atitinkamomis apeigomis susijusias dainas.

Juškos pateikė daugiau ir metrikos duomenų, negu kiti iki jų dirbę lietuvių tautosakos rinkėjai. Tiesa, ir jie nebuvo nuoseklūs. Pvz., tikslių dainų užrašymo datų jie nepateikė. Tik vestuvinių dainų rinkinio pratarmėje nurodyti metai, kuriais A. Juška gyveno Veliuonoje ir užrašė veliuoniškių dainas. Apie kitų vietų dainų užrašymo laiką neturime jokių duomenų ir

[69] JLSD, p. XVI.

[70] JLD I, Nr. 387.

[71] JLD I, Nr. 442; II, Nr. 736.

[72] Ten pat, I, Nr. 361.

[73] Ten pat, I, Nr. 118

tik galime spėlioti, kad tų vietų kai kurios dainos užrašytos tada, kai čia kunigavo A. Juška. Tačiau tai buvo bendras lietuvių tautosakos rinkėjų darbo trūkumas, nes tuo laiku dar niekas nekėlė klausimo dėl dainų užrašymo datos, o patys Juškos, matyt, į tai taip pat neatkreipė dėmesio.

Kitas svarbus tautosakos kūrinio metrikos elementas – vietovė ar pateikėjo gyvenamoji vieta. Lietuvių tautosakos rinkimo ir skelbimo istorija rodo, kad XIX a. pirmojoje, o iš dalies ir antrojoje pusėje nurodant kūrinio šaltinį buvo pasitenkinama vien bendru vietovės pažymėjimu. Tikslesnio tautosakos kūrinių šaltinių žymėjimo pradėta reikalauti tik XIX a. pabaigoje, taip pat ir Rusijoje, kurios mokslininkų įtaka Juškoms buvo neabejotina.

Kiek leidžia spręsti turima medžiaga, Juškos, kaip ir kiti to meto tautosakos rinkėjai, pažymėdavo tik vietovę-apylinkę, kur buvo užrašytos dainos. Pvz., vieno dainų rankraščio pirmajame puslapyje pažymėta: „Lietuviškos dainos Panemuniečių kalbos, surašytos iš žodžių dainininkų apygardose Eiriogalos“[74]. Prie kitų dainų toliau nurodoma, kad jas A. Juška užrašė Kaltinėnuose. Kitame rankraštyje nurodyta, kad čia yra „Dainuškos iš apygardos Šventėnų“[75]. Pagal bendrą užrašymo vietą jie dainas skirstė ir išspausdintuose rinkiniuose.

Vien vietovę Juškos žymėjo tik dainų rinkimo pradžioje. Vėliau jie ėmė nurodyti ir dainų pateikėjus, nes apskritai XIX a. antrojoje pusėje imtas akcentuoti kūrinių atlikėjo vaidmuo. Iki to laiko atlikėjai laikyti tik bendros „tautos dvasios“ reiškėjais, ir jei būdavo nurodomi, tai tik sporadiškai. Pažvelgę į

[74] LLTI BR F 1 – 2196.

[75] Ten pat, F 1 – 2197.

lietuvių tautosakos mokslo raidą iki Juškų, pastebėsime nemažą įvairovę. Antai Pilypas Ruigys tokio klausimo iš viso nekėlė ir tenkinosi pastaba, kad dainos yra „paprastų mergaičių sukurtos visokiausioms progoms <...>“[76]. L. Rėza pakartojo šias P. Ruigio mintis ir apie liaudies dainas kalbėjo kaip apie visos tautos nuosavybę[77]. S. Daukantas ir G. Nesselmannas įrodinėjo, kad dainos einančios iš kartos į kartą, nors pirmasis jau buvo ėmęs kreipti dėmesį į atlikėją. Tad darosi aišku, kad iki XIX a. vidurio lietuvių tautosakos rinkiniuose nėra žinių apie dainininkus ar kitos tautosakos pateikėjus.

Pirmasis lietuvių tautosakos skelbimo istorijoje, atkreipęs dėmesį į pateikėjus, buvo A. Schleicheris, savo knygoje *Litauische Lesebuch und Glossar* (1857) prie paties užrašytų dainų kai kada nurodė pateikėjo lytį (vyras ar moteris, p. 36, 46 ir 47), o p. 40 nurodė ir pavardę asmens, iš kurio užrašyta daina. Panašiai jis nurodė ir pasakų pateikėjus (p. 148, 205). Taip pat perspausdindamas iš kitų rinkinių dainas, nurodė rinkinio sudarytoją, rinkinio dainos numerį, dainos užrašymo vietą (jei ji buvo žinoma).

Nors Juškos laikomi pirmaisiais tautosakos skelbėjais, nuosekliai nurodžiusiais pateikėjus, tačiau iš tikrųjų yra kiek kitaip. Kaip rodo rankraštinė ir skelbtoji medžiaga, dainininkų pavardes jie ėmė nurodinėti tik Vilkijoje ir Veliuonoje užrašytoms dainoms. Nei prie rankraščiuose išlikusių, nei prie paskelbtų pirmajame *Lietuviškų dainų* tome Pušaloto apylinkėse užrašytų dainų nėra jokių duomenų apie pateikėjus. Antrajame šio rinkinio tome paskelbtas pateikėjų sąrašas „Pavardės

[76] *Ruhig* P. Betrachtung der Litauischen Sprache... – Königsberg, 1745, S. 75.

[77] *Rėza* L. Dainos, p. 353.

Lietuvių dajnįninkių ir dajnįninkų, nuo kurių 1865–1870 metuose užrašytos buva Veliuoniškios dajnos, išspaustos pirmoje ir ąntro knygoje“[78] ir yra paminėti tik Veliuonos ir Vilkijos apylinkių dainininkai ir dainininkės. Tai leistų manyti, kad A. Juška dainų pateikėjus pradėjo žymėti tik būdamas Vilkijoje, t. y. ne anksčiau kaip 1862 m. Prie Veliuonos apylinkėse užrašytų dainų beveik visur nurodytos pateikėjų pavardės, tuo tarpu gyvenimo pabaigoje prie Alsėdžiuose užrašytų dainų vėl nėra pateikėjų pavardžių. Kodėl tik veliuoniškių dainoms skirtas toks dėmesys, galima tik spėlioti.

Nėra jokių tiesioginių duomenų, kad A. Juška, dirbdamas Vilkijoje ir Veliuonoje, būtų specialiai domėjęsis dainų rinkimo ir skelbimo klausimais. Tačiau galima manyti, kad, be G. Nesselmanno ir A. Schleicherio bei kitų lietuvių tautosakos skelbėjų dainų rinkinių, Juškoms įtakos bus turėjusi diskusija dėl rusų tautosakos rinkėjo P. Rybnikovo rusų liaudies dainų (tarp jų ir bylinų) šaltinių. Į tai galėjo Juškų dėmesį atkreipti akad. I. Sreznevskis, su kuriuo bendravo J. Juška ir kuris gerai žinojo apie Jono brolio Antano pomėgį ir surinktas lietuvių liaudies dainas. Be to, I. Sreznevskio kritiška recenzija P. Rybnikovo rusų liaudies dainų pirmajam tomui buvo išspausdinta Rusijos mokslų akademijos *Žinių* (*Извѣстія Императорской Академіи Наук по отдѣленію русского языка и словесности*, т. X, вып. II, 1861) dešimtajame tome, kuriame taip pat buvo paskelbtas J. Juškos lietuvių kalbos tarmių aprašas *Kalbos lietuviško liežuvio*. Todėl nėra jokios abejonės, kad J. Juška skaitė šią recenziją ir galėjo duoti su ja susipažinti broliui Antanui.

[78] JLD II, p. 435–441.

Kad Juškos žinojo I. Sreznevskio keltus reikalavimus tautosakos publikacijoms, rodo dar vienas faktas. 1878 m. per akad. I. Sreznevskį Rusijos mokslų akademijai įteikdami vestuvinių dainų rinkinį, pratarmėje nurodė, kur ir iš ko dainos užrašytos, pateikė bendrą dainininkų charakteristiką bei geriausiųjų sąrašą, pažymėdami, jog dar „yra beveik tiek pat kitų, iš kurių užrašyta po keletą dainų". Čia pat buvo pridėtas sakinys, kad „jų pavardės paminimos prie kiekvienos dainos". Tai rodo, kad Juškos žinojo, kokie reikalavimai buvo keliami tautosakinei medžiagai, teikiamai spausdinti Mokslų akademijos leidiniuose, nes neįvykdžius tų reikalavimų galėjo iškilti tos pačios problemos, kurias nurodė I. Sreznevskis P. Rybnikovo rinkiniui. Ir vargu ar galima juos apkaltinti tik apsidraudimu. Jei nebūtų buvusios pateikėjų pavardės užrašytos renkant dainas, Juškos jokiu būdu nebūtų galėję to padaryti jau vėliau, rengdami tekstus spaudai.

Mintis nurodyti atlikėjus A. Juškai galėjo kilti ir dėl to, kad kai kurios dainininkės stebino dainų mokėjimu: pvz., iš Bakšaitienės užrašė 410, iš Juškytės – 274, iš Blažienės – 237, iš Norvilienės – 234 dainas. Todėl rinkėjui savaime galėjo kilti mintis tokias daug dainų mokančias dainininkes vienaip ar kitaip nurodyti. Bet tai tikriausiai nebuvo pagrindinė priežastis.

Nors yra kai kurių netikslumų, Juškų pastangos žymėti dainų metriką buvo reikšmingas žingsnis lietuvių folkloristikos istorijoje.

Aptariant paskelbtų rinkinių struktūrą, reikėtų prisiminti įvadus. Pagal 1878 m. dainų rengimo spaudai planą pirmiausia numatyta išspausdinti vestuvines dainas. Prie projekto pridėta pratarmė turėjo būti visų Juškų spausdinamų dainų įvadas, suteikiantis bendrų žinių apie veliuoniškių dainas ir dai-

nininkus. *Lietuviškų svotbinių dainų* rinkinyje išspausdinta kiek praplėsta minėtoji pratarmė. Todėl kitiems tomams jie nebe- rašė atskirų pratarmių ir tik antrajame *Lietuviškų dainų* tome įdėjo nedidelę pratarmę, nes reikėjo papildomai paaiškinti dai- nų klasifikaciją bei jų pobūdį. Taip pat čia paskelbė abiejų tomų dainų pateikėjų sąrašą.

Lietuviškų svotbinių dainų pratarmėje charakterizuojami vi- si veliuoniškiai dainininkai. Čia pateikti du pateikėjų sąrašai: vienas, pagrindinis, sudarytas kaip lentelė, skirtas tiems dai- nininkams, kurie padainavo daugiau dainų (mažiausiai 12), ir antras, kuriame iš eilės surašyti dainininkai, padainavę po kelias dainas. Pirmajame sąraše pateikti tokie duomenys: prie dainų nurodytos dainininko pavardės santrumpa, visa pavar- dė, gyvenamoji vieta, amžius ir užrašytų dainų skaičius. Ant- rajame sąraše apsiribojama tik dainininko pavardės ir kai ku- rių gyvenamosios vietos nurodymu. *Lietuviškų dainų* pirmaja- me tome visiškai nėra duomenų apie dainininkus, nes, ko ge- ro, jie ir nesiruošė jų pateikti. O gal dėl to, kad pirmasis ir antrasis tomai buvo renkami iš lapelių, o ne iš galutinai spau- dai parengto rankraščio.

Apskritai Juškos pateikė nemažai žinių apie tautosakos at- likėjus – nurodė pavardes, amžių, gyvenamąją vietą, socialinę padėtį, išsilavinimą. Kartais pažymėdavo ir vieną kitą biogra- finę smulkmeną, pvz., kad dainininkė yra kurios nors sąraše minimos pateikėjos duktė: Kazakauskienė, duktė Dabkuvie- nės; Žaliukienė, duktė Gotautienės ir t. t. Atskirais atvejais pažymėjo, jei dainininkė keitė gyvenamąją vietą. Kai nesu- tapdavo kilimo ir gyvenamoji vieta, nurodydavo abi (pvz., pa- žymėjo, kad Bakšaitienė gyvenanti Pelučiuose, o skliausteliuo- se dar paaiškino, jog ji „nuo Virbalio"; arba Blaivinskienė – iš

Veliuonos, o skliausteliuose – „iš Užnemunės“). Aišku, šiandien negalima tiksliai pasakyti, ar visos pateiktos žinios yra tikslios, tačiau pateiktoji medžiaga leidžia teigti, kad Juškos suvokė tokios informacijos svarbą.

Socialiniu požiūriu visus Veliuonos apylinkių dainininkus Juškos laikė valstiečiais: „Visos dainininkės ir dainininkai, kurių pavardės yra minavojamos šiose svotbinėse dainose, yra prastos [paprastos – A. M.] ūkininkės, nuo ryto lig vakarui trusaujančios apie ūkės savo darbus, užaugintos par savo motušes, tikras Lietuves, nemokančias nei vienos svetimos kalbos ir temokančios tik vieną savo prigimtą kalbą; skaityti ant knygos ne visos temoka, o rašyti – nei viena nerašo“[79]. Aišku, ši charakteristika yra bendra, neatskleidžianti tuo metu kaime vykusios diferenciacijos, tačiau mokslui labai reikšminga. Atskirais atvejais, kai pateikėjas buvo ne iš ūkininkų luomo, A. Juška tai pažymėjo. *Lietuviškų svotbinių dainų* rinkinyje prie dainos Nr. 970 nurodyta, kad ją padainavęs „ubagas“, o *Lietuviškų dainų* antrojo tomo dainas Nr. 838^b ir 838^c padainavęs kunigas.

Kaip buvo galima pastebėti, Juškos ypač pabrėžė dainininkų tautinę priklausomybę. J. Juška akcentavo, kad dainininkės esančios užaugintos „par savo motušes, tikras Lietuves“, kad jos yra išlaikiusios vieną svarbiausių tautiškumo elementų – gimtąją kalbą. Toks akcentas ano meto sąlygomis, kai buvo uždrausta lietuvių spauda lotyniškomis raidėmis, kai dauguma dvarininkų ir dalis dvasininkų propagavo lenkų kalbą ir kultūrą, buvo labai drąsus, atskleidęs išsaugotą tautos gyvastį ir kartu parodęs Juškų patriotines nuostatas.

[79] JLSD, p. XVI.

Pabrėždami didelę žmonių meilę dainoms, Juškos su pagarba minėjo tuos dainininkus, kurie padainavo daug dainų. Tarp jų žymiausia buvo nuo Virbalio kilusi ir gyvenusi Pelučių kaime netoli Veliuonos Bakšaitienė, padainavusi 410 dainų[80]. Remiantis spausdintais šaltiniais, A. Juška Veliuonos apylinkėse užrašė dainų iš 139 dainininkų.

Juškų pagarba dainininkams siejasi apskritai su jų požiūriu į tautosakos gyvavimo procesą. Jei mitologinės krypties atstovai tautosakos pateikėją laikė vien tik kaip tautosakos kūrinių perteikėją, tai Juškos buvo kitos nuomonės. Tai ypač išryškėja J. Juškos atsakyme A. Baranauskui („B") *Lietuviškų dainų* antrojo tomo pratarmėje dėl pirmajame tome išspausdintų dainų nevienalytiškumo bei siūlymų sujungti nepilnus tekstus į krūvą. J. Juška rašė: „Ant šio užmetimo turiu čia tarti, jog didžiausia dalis dainų išmislyta yra par žmones dainuojančius, o mažiausia arba, tiesiau sakant, primygtinai menka dalis sumastuota yra par nekuriuos mąstytojus. Kokia buvo pirmykštė cielybė dainų, išmislytų par žmones, vargu ar galima daeiti, o labiausiai tų dainų, kurios paeina iš gilios senovės; bet ir iš dainų, sumastuotų par mąstytojus, tiktai tų pirmykščia cielybė gal būti atstatyta, kurios jau buva išspaustos"[81]. Toliau kalbėdamas apie dainų kitimo priežastis, J. Juška pabrėžė dainininkų dalyvavimą dainų kūrimo procese: „Ži-

[80] Prof. A. R. Niemis *Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimuose* (p. 170) neteisingai nurodė, kad Bakšaitienė A. Juškai padainavusi 508 dainas, Juškytė – 324, Blažienė – 295 ir t. t. Iš tikrųjų Niemis suklydo, manydamas, kad *Lietuviškų svotbinių dainų* pratarmėje nurodyti skaičiai pažymi tik šiame rinkinyje esančias šių dainininkių padainuotas dainas, o ne iš viso jų padainuotas.

[81] JLD II, p. IX–X.

noma, dainuojantieji žmonės, išmokdami dainas ir jų balsus iš žodžių kits nuo kito, o ne iš rašto, ir dainuodami iš atminties, vieni užmiršta, ką išmoko nuo kitų, o kiti savo prideda ne tik žodžius, bet ir cielus posmus (Mūsų pabraukta – A. M.); kartais gi, pradainavus vieną dainą, ne parstojant, dainuoja vieną ir kitą posmą iš kitos dainos, kuri jiems tinka"[82]. Iš to aiškiai matyti, kad Juškos gerai suvokė nuolatinį dainų atsinaujinimo procesą, suvokė kiekvieno pateikėjo dalyvavimą šiame kūrimo procese. Sąmoningai ar nesąmoningai jie toliau pažengė už XIX a. viduryje gyvavusias tautosakos mokslo teorijas – mitologinę, siužetų skolinimo, aristokratinę ir kt.

Nors Juškos dainininkus laikė dainų kūrėjais, tačiau, kaip matėme, juos skyrė nuo poetų, vadintų mąstytojais. Tačiau ir pastarųjų kūriniai, nuėję į liaudį, patiria tuos pačius kitimo procesus ir J. Juška priminė, kad ir tokio tipo dainų pirminį tekstą įmanoma atkurti tik tada, jei prieš tai jis buvo išspausdintas.

Nauja buvo ne tik tautosakos suvokimo, gyvavimo ir jos skelbimo nuostatos, bet ir visuomenei pateiktų liaudies dainų gausa. Iki Juškų buvo paskelbta apie 800 lietuvių liaudies dainų, tuo tarpu jie į savo rinkinius sudėjo beveik 2800 dainų, t. y. 3,5 karto daugiau, negu iki tol iš viso buvo paskelbta. Didžiausiame iki Juškų pasirodžiusiame G. Nesselmanno lietuvių liaudies dainų rinkinyje iš 410 dainų tik 25% buvo paskelbta pirmą kartą, o 75% – paimtos iš kitų rinkinių. Juškos paskelbė pačių surinktas dainas ir savo rinkinių monumentalumu ilgai buvo nepralenkiami.

Nauja buvo ir tai, kad jie spausdino ir dainų variantus. Ankstesnieji lietuvių tautosakos skelbėjai dainų variantais ma-

[82] Ten pat, p. X.

žai rūpinosi. L. Rėza variantų iš viso nespausdino, o S. Daukantas nors ir įdėjo kelis, tačiau neatrodo, kad būtų kiek daugiau į tai kreipęs dėmesio. Juškos, matyt, užrašė tų pačių dainų po keletą kartų ir galėjo pasirinkti spausdinimui tinkamus tekstus. Greičiausiai pradžioje jie taip pat neketino variantų skelbti. Tai rodo 1878 m. Rusijos mokslų akademijai pateiktosios vestuvinių dainų pratarmės vieta, kurioje sakoma, kad „siūlomame rinkinyje dainų susidarytų daugiau kaip 3500, neskaitant variantų, kurių, atrodo, yra apie 2000". Tačiau leidžiant dainas jų požiūris pasikeitė ir išspausdino nemažai dainų variantų (kai kurių tekstų paskelbta net iki 13 variantų). Ir J. Juška į A. Baranausko pageidavimą spausdinti tik pagrindinius tekstus *Lietuviškų dainų* antrojo tomo pratarmėje atsakė, kad „vienok tariau verčiaus būsiąs išdrukavoti veliuoniškes dainas taip, kaip anos dainuojamos yra, o ne tik jų vienas atmainas"[83]. Kas kita, kad dėl laiko stokos ar dėl medžiagos gausos Juškos nesudėjo į vieną vietą panašių dainų tekstų, o jie liko išsibarstę po rinkinius. Matyt, spausdinimo eigoje sudarytojai pastebėjo tą trūkumą ir išnašose ar po dainos numeriu ėmė žymėti kitose vietose esančius tos pačios dainos variantus. Tokių nuorodų daugiau yra *Lietuviškų dainų* antrajame ir tečiajame tomuose ir ypač daug *Lietuviškų svotbinių dainų* rinkinyje.

Kalbant apie dainų rinkinių savybes, būtina priminti dar kai kuriuos lingvistinius momentus. Be jau minėtų tarmės ypatybių, tekstų kirčiavimo, J. Juška rūpinosi ir rašyba, kuri labiausiai atitiktų tarminę žodžių raišką. 1867 m. išleistame rusiškomis raidėmis dainų rinkinyje buvo įdėta pratarmė, ku-

[83] Ten pat, p. X.

rioje pristatyta ir detaliai paaiškinta J. Juškos sukurta ir rusiškų, ir lotyniškų raidžių parengta rašyba, vartojama šiame leidinyje. Kai atsirado galimybė spausdinti lietuvių liaudies dainas lotyniškais rašmenimis, J. Juška, modifikavęs A. Schleicherio siūlytą rašybą, perrašė jas savąja rašyba. Tas taisykles, pavadintas *Ištarimas raštženklių*, jis išspausdino visuose trijuose *Lietuviškų dainų* tomuose, taip pat ir analogišką paaiškinimą *Lietuviškose svotbinėse dainose*.

Gal kiek platesnis buvo *Lietuviškų dainų* antrojo tomo tekstas, nes J. Juška stengėsi pagrįsti A. Baranausko pareikštus priekaištus ne tik dėl dainų klasifikacijos, jų sutvarkymo pagal Nesselmanną, bet ir dėl rašybos. Mat A. Baranauskas 1881 m. vasario 10 d. laiške priminė, kad J. Juškos rašyba jo mokytiniams nelabai patikusi: „Atranda jie, kad pušalotiečiai ir veleniečiai (ne veliuoniečiai, nes taip ana vieta nesivadina) ne su visu taip ištaro, kaip Tamstos parašyta. Dėl to iš dainų rašybos negalima anų dvie tarmių gerai pažinti“[84]. Toliau buvo nurodyta daug abejonių, dėl ko J. Juška jautė pareigą plačiau paaiškinti tarmės ir atitinkamai rašybos dalykus. Kalbos mokslui įdomios ir Juškų pastabos, nurodančios, kada kartojamos atitinkamos dainos vietos. Tokių pastabų daugiausia yra *Lietuviškų dainų* rinkinyje. Šiose pastabose pateikiama daug veiksmažodžio „dainuoti“ sinonimų: vietoj „dainuok“ ar „kartok“ nurodoma *lastuok, lyruok, mastuok, ripuok, somuok* ir kt. Šitokiu būdu parodomas ir kalbos žodingumas.

Ir *Lietuviškose dainose*, ir *Lietuviškose svotbinėse dainose* J. Juška išreiškė nuoširdžiausią padėką prof. Baudouinui de Courtenay, ne tik išrūpinusiam galimybę paskelbti brolio Antano

[84] *Baranauskas* A. Raštai. – V., 1970, t. II, p. 153.

surinktas liaudies dainas, bet ir už pagalbą bei rūpestį jas spausdinant. „Ne be klapatų išsistorojęs, kad dalejstų spaudinti lietuviškas dajnas spaustuvoje Kazaniaus Universiteta, – rašė J. Juška, – ponas Jonas Boduenas de Kurtene, kada tik buva Kazaniuje spaudinant dajnas, visados parvejzėdava drauge su manimi kožną lakštą korektūros, ir kožname atsitikusiame mokslų dalyke su didžiausia malone ir tikru atsidavimu man davinėdava sava rodą ir mokslų pašalpą“[85].

[85] JLD II, p. XV.

VI

Lietuvių liaudies melodijų rinkinys

Kadangi A. Juškos užrašytų lietuvių liaudies dainų melodijų rinkinį, pavadintą *Melodje ludowe litewskie*, parengė ir išleido ne patys Juškos, todėl jis aptariamas atskirai, mėginant nustatyti tai, kas buvo paties rinkėjo padaryta ir kokius pakeitimus padarė redaktoriai.

Lietuvių liaudies dainų melodijų parengimas spaudai buvo gana sudėtingas. Pirma, abu broliai Juškos jau buvo mirę ir nebuvo galimybės su kuo nors konsultuotis. Antra, A. Juškos melodijų užrašymai nebuvo labai kokybiški. Trečia, ir bene svarbiausias dalykas, redaktoriai neturėjo supratimo apie lietuvių liaudies dainų pobūdį ir jų melodijų struktūrą, todėl jiems teko gana sudėtingas uždavinys, kurį ne visada pavyko tinkamai išspręsti. Aišku, viską išsiaiškinti iki galo tiek apie A. Juškos melodijų užrašymo kokybę, tiek apie redaktorių atliktą darbą būtų lengviausia, jei tyrinėjimui būtų prieinami A. Juškos rankraščiai. Deja, nors ir žinoma, kur jie yra, tačiau kol kas tebėra neprieinami[86]. Todėl vertinant

[86] A. Juškos melodijų rinkinio redaktorių redaguoti rankraščiai saugomi Krokuvoje, Mokslų akademijos rankraštyne, Nr. 1438 (žr. *Czubek Jaan.* Katalog rękopisów Akademii Umie-

rinkinį, reikia tenkintis tik tais duomenimis, kuriuos pateikė redaktoriai. „A. Juška, – kaip pažymėjo Z. Noskovskis, – nebūdamas muzikas specialistas, gaidas rašė labai neaiškiai, jas sudėdavo linijose netiksliai, klysdavo, prie rakto žymėdamas bemolius ir diezus, dėdavo prie gaidų netinkamus chromatinius ženklus arba žymėdamas, pavyzdžiui, vieną kartą naikiklį, vertė galvoti, kad jis galiojąs ir toliau. Be to, jis ypač mėgo rašyti 5–6 ženklų tonacija arba rašyti gaidas ne pagrindinėse, bet pridėtinėse linijose apačioje. Tuo jis pats sau sunkino melodijų užrašymą, o redaktorių darbą darė labai varginantį“[87]. A. Juška kiekvieną melodiją užrašydavo atskiroje kortelėje, kurias numeravo eilės tvarka. Iš viso taip sunumeruotos buvo 1852 kortelės. Kuo remdamasis jis numeravo korteles (kartu ir melodijas), redaktoriai nenurodė.

A. Juškos *Melodje ludowe litewskie* yra vienas didžiausių lietuvių liaudies dainų melodijų rinkinys. Atmetę pasikartojančias ir netinkamai užrašytas melodijas, redaktoriai išspausdino 1706 suredaguotas ir 5 neredaguotas melodijas, norėdami parodyti, kaip A. Juška jas užrašinėjo.

Sudarytojai leidinį stengėsi parengti kuo moksliškiau: J. Baudouinas de Courtenay parašė plačią pratarmę, nušviečiančią leidinio istoriją bei medžiagos redagavimo eigą ir problemas, o Z. Noskovskis – įvadą, kuriame, remdamasis A. Juškos už-

jętności w Krakowie. – Kraków, 1906, str. 246). Aiškinantis, ar minėtas rankraštis yra A. Juškos užrašytų lietuvių liaudies dainų melodijų originalai, ar redaktorių redaguoti išspausdinto rinkinio rankraščiai, 1954 m. per Vilniaus universiteto biblioteką buvo raštu užklausta Lenkijos mokslų akademijos biblioteka Krokuvoje, kuri 1954 m. spalio 18 d. raštu Nr. L. dz. 814/54 atsakė, jog minėtoji medžiaga yra išspausdinto rinkinio redaguoti rankraščiai.

[87] *Juszkiewicz* A. Melodje..., str. XXVII.

rašytomis melodijomis, aptarė lietuvių liaudies dainų melodijų ypatybes. Taip pat buvo įdėti paaiškinimai apie rinkinyje vartojamą rašybą. Visa įvadinė dalis ir paaiškinimai pateikti lenkų ir vokiečių kalbomis, kad kuo daugiau mokslo žmonių galėtų pasinaudoti šituo veikalu.

Daugiausia darbo, rengdami spaudai šį melodijų rinkinį, įdėjo prof. J. Baudouinas de Courtenay ir Z. Noskovskis. J. Baudouinas de Courtenay redagavo rinkinį tekstologiniu atžvilgiu: nustatė, kurios melodijos priklauso dainoms, išspausdintoms Juškų dainų tekstų rinkiniuose (sprendžiant pagal pirmąjį dainos posmą). Surastus tekstus ar jų variantus sužymėjo po kiekviena melodija dešinėje jos pusėje. Taip pat jis taisė ir papildė netiksliai paties rinkėjo ar perrašinėtojų užrašytus tekstus. Be to, pažymėtina, kad J. Baudouinas de Courtenay tvarkė ir dalį melodijų (Nr. 120–600): jas lygino, tikslino, kai kurias transponavo oktava žemiau arba į kitą tonaciją.

Kokį redagavimo darbą atliko Z. Noskovskis, papasakojo J. Baudouinas de Courtenay rinkinio pratarmėje: „Noskovskio darbas redaguojant leidinį buvo pagrindinis. Iš esmės, sąžiningai ir visapusiškai jis tyrinėjo kiekvieną melodiją, daugelį jų transponuodavo oktava aukščiau, kitas perrašydavo kita tonacija (ar techniniais sumetimais, pvz., kad išvengtų prie raktų per daug didelio diezų ar bemolių skaičiaus, ar norėdamas, kad pasirinktoji tonacija labiau atitiktų natūralią melodiją); ten, kur reikėjo, pridėdavo natą ir ištisus gaidų tekstus, atsižvelgdamas į pačios melodijos konstrukciją, arba taip pat – nepalyginti dažniau – žiūrėdamas teksto. Labai retai tekdavo trumpinti melodiją, gaidas bei tekstus. Apskritai neretai reikėdavo esančią melodiją padaryti įmanomą, keisti ją ir dalimis rekonstruoti. Kad leidinio neapsunkintų nereikalin-

gu balastu, p. Noskovskis išmesdavo melodiją, kuri buvo kitų pakartojimas arba be pakeitimų, beveik be pakeitimų arba su nežymiais pakeitimais, taip pat melodijas, kurios buvo pasiskolintos iš mažarusių, pagaliau, visai blogai užrašytas melodijas, su kuriomis buvo neįmanoma susidoroti“[88]. Kad geriau parodytų tuos sunkumus, kuriuos redaguodamas melodijas turėjo įveikti Noskovskis, J. Baudouinas de Courtenay pateikė ir keleto jam rašytų Noskovskio laiškų ištraukų. Iš jų aiškėja, jog daugeliu atvejų redaktorius tiesiog nežinojo, ką daryti su kai kuriomis melodijomis ar atskiromis melodijų vietomis.

Pasirodęs leidinys visiems imponavo dideliu melodijų skaičiumi, vertintas palankiai, negailėta pagiriamojo žodžio „puikus“. Tačiau kartu recenzentai nurodė nemažai ir trūkumų, kurių redaktoriai galėjo išvengti. Antai H. Windakiewiczowa, teigiamai įvertinusi melodijų publikaciją, nurodė, kad rinkinyje melodijos sutvarkytos nesistemingai, nesuvienodinta rašyba, kai kurios melodijos neteisingai suskirstytos taktais, ne visi tonacijų ženklai prie taktų sutvarkyti tinkamai, nenurodytas dainų tempas, be reikalo neišskirtos, o visai išmestos baltarusių melodijos, tekstai neišversti į lenkų kalbą, nenurodyti melodijų atitikmenys kituose lietuvių liaudies dainų melodijų rinkiniuose, neišsamiai parengtos pastabos ir kt.[89]

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, iškėlęs leidinio redaktorių nuopelnus, taip pat abejojo jų redakcijos tikslumu: „Apie šią redakciją galima daug pasakyti. Atsitinka, kad užbaigos yra tartum permainytos, ir dažnai taktas vietoje ¾ pažymėtas ¾ ir atbulai. Nenuostabu. Atsitiko tai ne dėl to, kad nebuvo

[88] Ten pat, p. XII.

[89] *Windakiewiczowa H.* Melodje ludowe litewskie // Lud. – Lwów, 1902, t. VIII, str. 324–329.

gero noro, bet dėl to, kad nė vienas iš anų redaktorių nežinojo pats lietuvių dainų, mūsų kalbos dargi nežinojo, o užrašai buvo labai supainioti"[90]. Pakartotinai leidžiant A. Juškos dainų rinkinius 1954 ir 1955 m., Jadvyga Čiurlionytė pakartojo tuos pačius, jau kitų autorių pastebėtus, melodijų pateikimo ir redagavimo trūkumus, pažymėdama, jog leidinyje supaprastinta melodijų ritminė raiška, būdingas netikslus metrinis melodijų grupavimas, maišomi natūralūs melodijų kirčiai, pasigendama įprastų, būdingų intonacijų ir kadencijų[91]. Savo studijoje *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai* J. Čiurlionytė dar kartą pažymėjo netinkamą melodijų ritmo ir metro sandarą (daug dainų įspraustos į paprasto dviejų dalių metro rėmus), neteisingą žodžių skiemenų parašymą po natomis bei skiemens pridėjimą melodijos pabaigoje[92].

Kai kurie trūkumai, pvz., nebuvimas pastabų, rodančių melodijų gimininguma, ar jų variantų nuorodų su kitų lietuvių liaudies melodijų rinkiniais, galėjo atsirasti dėl laiko stokos. Tuo tarpu kiti specialistų nurodyti trūkumai – neteisingas melodijų skirstymas taktais, intervalikos bei kadencijų struktūros painiava – atsirado todėl, kad A. Juška, neturėdamas specialaus muzikinio išsilavinimo, ne visai tinkamai užrašė dainų melodijas, o melodijų redaktorius Z. Noskovskis nežinojo lietuvių liaudies melodijų ritmikos ir intervalikos specifikos. Todėl leidžiant A. Juškos *Lietuviškų dainų* ir *Lietuviškų svotbinių*

[90] *Čiurlionis* M. K. Apie muziką // *Čiurlionienė-Kymantaitė* S. Lietuvoje. – Vilnius, 1910, p. 82; *Čiurlionis* M. K. Apie muziką ir dailę: Laiškai, užrašai ir straipsniai. – V., 1960, p. 315.

[91] *Čiurlionytė* J. Antano Juškos surinktos liaudies melodijos // JLD, antrasis leid., 1954, t. I, p. 930–931.

[92] *Čiurlionytė* J. Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai. – V., 1969, p. 34–35.

dainų antrąjį leidimą J. Čiurlionytė iš esmės daugiau ar mažiau redagavo visas melodijas.

Dėl visų šių priežasčių melodijų rinkinio pratarmėse atsirado ir ne visai pamatuotų lietuvių liaudies dainų melodijų vertinimų. Z. Noskovskis ten aptarė daug lietuviškų melodijų ypatybių, lygindamas jas su lenkiškomis melodijomis. Kadangi A. Juška, užrašydamas melodijas, pagrindiniu ritminiu vienetu laikė ketvirtinę gaidą ir, be to, netiksliai suskirstė melodijas taktais, todėl Noskovskis tuo remdamasis apibūdino lietuvių liaudies dainas kaip labai skurdžias ritmo atžvilgiu. Tokią jo nuomonę paneigė Teodoras Brazys studijoje *Apie tautines lietuvių dainų gaidas (melodijas)*, kaip tik pabrėždamas lietuvių liaudies dainų melodijų ritmo įvairumą. „Taigi, – rašė T. Brazys, – Noskovskio nuomonė apie mūsų dainų ritmiką, jos skurdumą, pasirodė esanti visiškai paviršutinė, niekuo nepagrįsta“[93]. Su Z. Noskovskio išvada apie lietuvių liaudies melodijų ritmikos skurdumą taip pat nesutiko ir J. Čiurlionytė, sakydama, kad „per drąsu būtų kalbėti apie ritmo vienodumą ir nesudėtingumą, nes turime daugybę pavyzdžių, kur kaip tik tas ritmo sudėtingumas siekia iki rafinuotumo“[94].

Nepaisant kai kurių netikslumų, atsiradusių tiek dėl redaktorių, tiek ir dėl užrašytojo kaltės, A. Juškos lietuvių liaudies melodijų rinkinys buvo ir tebėra nepaprastai vertingas lietuvių liaudies muzikos dokumentas. Jis parodė, kad A. Juška, kaip ir S. Stanevičius, suvokė dainos esmę ir stengėsi dainą užrašyti kaip sinkretinį kūrinį – tekstą ir melodiją.

[93] *Brazys* T. Apie tautines lietuvių dainų gaidas (melodijas). – Tilžė, 1920, p. 38.

[94] *Čiurlionytė* J. Lietuvių etnografinės muzikos apžvalga // Tautosakos darbai. – Kaunas, 1938, t. V, p. 268.

Brolių Juškų tautosakinio darbo reikšmė

Antanas ir Jonas Juškos į lietuvių tautosakos mokslo istoriją įėjo kaip lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir skelbėjai sunkiais carinės Rusijos priespaudos metais. Jie dirbo feodalinės santvarkos žlugimo ir kapitalistinių santykių formavimosi laikotarpiu ir mums paliko užrašytą to meto žmonių poetinę kūrybą, kurioje atsiskleidžia nepaprastai turtingas ir poetiškas paprastų kaimo žmonių dvasinis pasaulis, retkarčiais pertraukiamas neapykantos dvarui ir dvarininkams ar skausmo dėl patirtų nuoskaudų.

Nors paprastai mokslo literatūroje minimi abu broliai, tačiau lietuvių liaudies dainas, taip pat vestuvių papročius įvairiose Lietuvos vietose daugiausia rinko Antanas Juška, tuo tarpu Jonas užrašė tik kelias dešimtis dainų kalbos mokslo reikalui. Tačiau kai iškilo reikalas leisti tuos didžiulius surinktus lobius, abu broliai surėmė pečius ir dirbo tiek, kiek leido jėgos. Mirus Antanui, brolis Jonas ruošė spaudai ir baigė leisti tuos didžiuosius rinkinius. Jis taip pat per pažįstamus Rusijos mokslininkus padėjo išrūpinti leidimus spausdinti dainas lietuvišku ir lotynišku raidynu ir tuo iš esmės parėmė lietuvių inteligentų kovą prieš spaudos draudimą.

Savo tautosakine veikla Juškos įnešė daug naujovių į lietuvių liaudies dainų rinkimo ir skelbimo praktiką. Pirmiausia jie mokslui pateikė gausybę įvairiose Lietuvos vietose naujai užrašytų dainų. Nors iki Juškų ne vienas liaudies dainų rinkėjas yra pažymėjęs, kad lietuviai mėgsta dainuoti ir moka daug dainų, tačiau nė vienas neparodė šito konkrečiais pavyzdžiais. Daugiausia, 410 dainų, buvo paskelbęs G. Nesselmannas, tačiau didesnė jų dauguma buvo paimtos iš kitų rinkinių. Tuo tarpu A. Juška tiek dainų užrašė iš vienos Veliuonos dainininkės Bakšaitienės. Kaip jau minėta, A. Juška buvo užrašęs apie 7000 dainų, tačiau mokslininkai pasinaudojo tik paskelbtaisiais spaudoje tekstais – iš viso 2772 dainomis[1], iš kurių 2619 užrašyta Veliuonos apylinkėse. Skelbdami tokį didelį kiekį vienoje apylinkėje užrašytų liaudies dainų, Juškos ne tik iš esmės praturtino lietuvių tautosakos mokslą, bet ir akivaizdžiai parodė didžiulius liaudies kūrybinius sugebėjimus. Tačiau likusi nepaskelbtoji tautosaka nežinia ar yra išlikusi. Mokslininkai taip pat negali pasiekti ir A. Juškos užrašytų melodijų rankraščių, kad galėtų išsamiau išstudijuoti juos ir pateikti visuomenei kuo autentiškesniu pavidalu.

Juškos paskelbė ne tik dainas, bet ir raudas bei platų veliuoniškių vestuvių papročių aprašymą. Todėl surinktoji tautosaka pasižymi tematikos platumu, turtingumu ir įvairumu. Čia atsispindi įvairūs valstiečių gyvenimo momentai nuo gimimo iki mirties. Dainos teikia daug medžiagos liaudies buičiai, pasaulėžiūrai, psichologijai, visuomeniniams santykiams

[1] Leidžiant naujai *Lietuviškas svotbines dainas* ir *Lietuviškas dainas* pastarojo rinkinio trečiajame tome iš A. Juškos rankraščių įdėtos dar 25 dainos. Taigi dabar brolių Juškų surinktų ir paskelbtų dainų skaičius siekia 2797 vienetus.

pažinti. Antai *Lietuviškos svotbinės dainos* bei *Svotbinė rėda* tebėra svarbiausieji šaltiniai, pateikiantys nepaprastai daug duomenų apie lietuvių vestuvių papročius ir apeigas bei jų meninį „apiforminimą (dainos, oracijos, jaunosios verkavimai). Ypač *Svotbinė rėda* tebėra vienas vertingiausių ir plačiausiai žinomų vestuvių papročių aprašymų, kurios medžiaga buvo naudojama lietuvių literatūros bei tautosakos tyrinėjimuose, vadovėliuose, vestuvinių papročių inscenizavimuose, iš jos mokėsi, ja, kaip patraukiančiu ir pamokančiu pavyzdžiu, sekė vėlesnieji lietuvių tautosakininkai, rinkdami ir leisdami folklorinę ir etnografinę medžiagą" (Zenonas Slaviūnas).

Turėdami tokią gausią medžiagą, broliai turėjo spręsti ir jos pateikimo spaudoje klausimus – dainų klasifikacijos bei rašybos problemas. Ligi jų dainų klasifikacijos srityje buvo pažengta nedaug, ir jie turėjo apsispręsti, ką pasirinkti ir kokiu būdu pateikti. Pagal funkcinį principą jie išskyrė ir suklasifikavo vestuvines dainas, kitas klasifikuodami, laikėsi tematinio principo ir išskyrė vaišių, karo, meilės, mitologines, mišrias dainas ir „daineles". Kadangi dainos turėjo tarnauti ir kalbos mokslui (to reikalavo ir *Lietuviškų svotbinių dainų* recenzentas K. Jaunius), J. Juška vartojo paties sukurtą rašybą, geriausiai atitinkančią tarmę.

Juškos lietuvių folkloristikos istorijoje toliausiai pažengė tautosakos rinkimo metodikos srityje. Pasinaudodami ne tik lietuvių tautosakos rinkėjų patirtimi, bet ypač rusų mokslininkų kaip tik tuo metu keltais reikalavimais, jie pirmieji nuosekliai ėmė žymėti kūrinių metriką – nurodyti dainininkų pavardes, gyvenamąją vietą, amžių, socialinę padėtį, išsilavinimą ir kt. Taip pat pridėjo pastabų apie dainų atlikimą ar jų gyvavimo aplinkybes.

Kitas svarbus momentas – kūrinių autentiškumas. A. Juška stengėsi užrašyti dainas taip, kaip jas pateikė dainininkai, išlaikydamas ir teksto vienovę, ir kalbos ypatybes. Taip jos ir skelbtos, nepaisant A. Baranausko siūlymų sujungti dvi ar kelias dainas į vieną, ar, atvirkščiai, išskirstyti, kaip tai darė G. Nesselmannas. J. Juška tai paliko padaryti kitiems. Tai buvo naujas, mokslinis požiūris į dainą, kaip savitą liaudies kūrybos objektą, turintį išlikti tokį, kokį ir kaip pateikė dainininkas.

Turint prieš akis brolių Juškų paskelbtų dainų gausą, jų žanrinį bei tematinį įvairumą, užrašymo ir pateikimo metodų naujumą, galima drąsiai sakyti, kad su Juškų *Lietuviškų svotbinių dainų* bei *Lietuviškų dainų* rinkinių pasirodymu lietuvių tautosakos mokslo ir lietuvių tautosakos rinkimo istorijoje prasidėjo naujas laikotarpis. Pasirodžius šiems rinkiniams, tapo įmanoma kalbėti ne tik apie vienos apylinkės (Veliuona) dainų repertuarą, bet ir apie vieno dainininko repertuarą, tapo akivaizdi paprasto kaimo žmogaus didžiulė talento jėga.

Juškų paskelbti lietuvių liaudies dainų rinkiniai turėjo didelę visuomeninę ir politinę reikšmę. Lietuviškų tekstų išleidimas lietuvių kalba ir lietuviškais rašmenimis po 1863 m. sukilimo sustiprėjusios carinės priespaudos ir spaudos draudimo sąlygomis buvo didžiulis kultūrinis laimėjimas. Jie rėmė Lietuvoje vykstančią kovą dėl lietuviškos spaudos ir lietuviškos knygos apskritai, skatino branginti savąją kultūrą. Kaip prisimena amžininkai, būdavo atvejų, kad entuziazmo pagauti dainininkai Juškų rinkinių dainas dainuodavo per ištisą naktį[2]. Ta pačia proga primintina ir tai, kad 1867 m. Juškų išleistas lietuvių liaudies dainų rinkinėlis rusiškomis raidėmis

[2] *Ruseckas* P. Knygnešys. – Kaunas, 1938, t. I, p. 157.

(„graždanka") ne tik nesusilaukė dėmesio, bet buvo perkamas ir deginamas.

Juškų rinkiniai turėjo tiesioginės įtakos lietuvių tautosakos mokslo raidai. Jie ne vieną XIX a. pab.–XX a. pradžios lietuvių inteligentą paskatino rinkti tautosaką. Jie paskatino kaimo siuvėją Matą Slančiauską (1850–1924) imtis to darbo: „Aš, pamatęs kunigo A. Juškevičiaus milžinišką dainų surinkimą, pasinorėjau nors po kelias iš savo kampo vestuvių dainas užrašyti"[3]. Tą darbą jis pradėjo 1886 m., tuoj po A. Juškos *Lietuviškų svotbinių dainų* pasirodymo, Šiaulių–Žagarės apylinkėse ir paskui tapo žymiausiu XIX a. pab.–XX a. pr. lietuvių tautosakos rinkėju.

Kitas žymus XX a. pradžios lietuvių liaudies dainų, ypač sutartinių, rinkėjas ir tyrinėtojas Adolfas Sabaliauskas (1871–1950) taip pat yra prisipažinęs, kad Juškų rinkiniai jį paskatinę domėtis poetine liaudies kūryba: „Galimas daiktas, kad norą rinkti dainas yra sužadinę man Juškevičiaus dainų rinkiniai, kuriuos atliekamu laiku ėmiau skaityti, turbūt jau antrame Seminarijos kurse, vadinas 1891–92 m."[4].

Be šių žinomų tautosakos rinkėjų, Juškų rinkiniai paskatino ir daug kitų lietuvių tautosakos mylėtojų. Pagausėjo rinkinių, o skelbiant dainas vis tobulėjo jų užrašymo principai, taip pat tobulėjo ir klasifikacija. Dainos klasifikuotos Chr. Bartscho, Viliaus Kalvaičio, A. R. Niemio ir A. Sabaliausko lietuvių liaudies dainų rinkiniuose.

Juškų rinkiniai paspartino lietuvių liaudies dainų tyrinėjimus. XIX a. pab.–XX a. pr. pasirodę tais klausimais straips-

[3] *Slančiauskas Mat.* Šiauliškių vestuvių dainuškos ir talaluškos // Lietuvių tauta. – Vilnius, 1921, kn. III, d. 2, p. 411.

[4] Mūsų tautosaka. – Kaunas, 1932, t. VI, p. 137.

niai visi be išimties naudojosi Juškų paskelbta medžiaga. Gal tik užsieniečiai mokslininkai dėl kalbos barjero kiek daugiau naudojosi L. Rėzos ir G. Nesselmanno paskelbtomis dainomis, turėjusiomis vertimus į vokiečių kalbą. Pažymėtina, kad tie rinkiniai turėjo įtakos ir lietuvių literatūrai, ypač tautinio atgimimo metu, kai praeities kultūrinis palikimas suvoktas kaip tautinio savitumo pagrindas. Maironis *Lietuvos istorijoje* apie Juškų paskelbtas dainas rašė, kad jos „mūsų būsiantiems poetams bus geriausia mokykla; kiek jie čia atras gyviausių palyginimų, gražiausių epitetų, įvairiausių ritmų, simboliškumo, sąmojaus (*dowcip*), lakios vaidentuvės, hiperbolių, antitezių ir t. t.“[5].

A. Juškos melodijų rinkinys turėjo poveikį lietuvių kompozitoriams, nes jie galėjo susipažinti su tokia didele gausybe lietuviškų melodijų ir jas naudoti savo kūryboje. Pavyzdžiui, M. K. Čiurlionis straipsnyje „Apie muziką“ pabrėžė, kad liaudies dainos – „tai tarytum brangaus marmuro uolos ir laukia jos tik genijaus, kurs mokės iš jų pasigaminti nemirštančius veikalus“[6]. Jis pats naudojosi šiuo veikalu, kartu primindamas, jog A. Juškos rinkinys turi „ne tik muziejinę vertę, bet ir kompozitorius ras ten įkvėpimo šaltinį“[7]. *Lietuvių liaudies melodijų* rinkinio medžiagą naudojo daugelis lietuvių kompozitorių ypač po to, kai buvo pakartotinai išleisti Juškų lietuvių liaudies dainų rinkiniai.

[5] *Maironis*. Lietuvos istorija. Trečią kartą atspausta ir pataisyta. – Petrapilis, 1906, p. 241–242.

[6] *Čiurlionis* M. K. Apie muziką // *Čiurlionienė-Kymantaitė* S. Min. veik., p. 62.

[7] Ten pat.

Juškų parengtų dainų rinkinių spausdinimą akylai sekė lietuviai inteligentai ir kiekvieno tomo pasirodymas buvo sutinkamas labai palankiai. Juos su didele pagarba pristatinėjo *Aušra* ir rūpinosi jų platinimu. Antai 1883 m. šiame laikraštyje buvo pažymima, kad *Lietuviškų dainų* pirmojo tomo pirmąją dalį knygų rinkoje jau esą sunku gauti ir keltas antrojo leidimo klausimas[8]. Toks greitas knygos išpardavimas rodo didelį Lietuvos visuomenės susidomėjimą *Lietuviškomis dainomis*. Apskritai *Aušra* plačiau ar siauriau pristatė visus Juškų dainų rinkinius, iškeldama jų didžiulę reikšmę Lietuvai[9]. Jonas Šliūpas tarp kitko pažymėjo: „Kad visi tiek mylėtų savo kalbą, kaip ją kunigas Juškevičius mylėjo, tai jau turėtumėme mažne visas dainas ir pasakas surinktas ir galėtumėme kuomi prieš svietą pasigirti“[10]. J. Basanavičius, pristatydamas *Aušroje Lietuviškas svotbines dainas*, rašė: „Bet jau ir surinktos ir atspausdintos šiandien a.a. Antano Juškevičės dainos suteikia mums tiek daug veikališkos medžiagos, jog jo darbas užsipelno akyse mūsų amžiną ir niekados nevystančią garbę! <...> Kalbos tyrikai Juškevičės dainose atras tikras kasyklas visokių senoviškų žodžių ir pasenusių tarmenių. Kaip dėl vistorikų <...>, taip ir dėl kalbos lyrikų tos dainos tur neišpasakytiną verty-

[8] Iš Lietuvos // Auszra. – 1883, Nr. 6, p. 179.

[9] Iš Lietuvos // Ten pat, 1883, Nr. 6, p. 182; *Gailutis J. [Spudulis J.]* Iš Lietuvos // Ten pat, 1883, Nr. 8, 9, 10, p. 292; *J. Bs. [Basanavičius J.]* Lietuviškos svotbinės dainos... // Ten pat, 1884, Nr. 9, p. 309–313; *Sz. J. K. [Šliūpas J.]* Dainos ir jų literatūra // Ten pat, 1884, Nr. 7–8, p. 252.

[10] *Sz. J. K. [Šliūpas J.]* Min. veik., p. 252.

bę!“[11] Apskritai Antanas Juška įvairiais savo pažiūrų ir veiklos aspektais buvo lietuvių nacionalinės kultūros pusėje, palaikė progresyvias jos tendencijas, veikė jos naudai, buvo glaudžiai susijęs su reikšmingiausiomis lietuvių XIX a. problemomis ir yra viena žymiausių tuo metu gyvenusių ir dirbusių asmenybių. Pateikdamas tokius gausius liaudies poetinės kūrybos turtus, jis įrodė, kad lietuviai – ne išmirštanti, bet gyva, kūrybinga tauta, turinti savitą ir turtingą dvasinę kultūrą.

Aukšto įvertinimo Juškų veikla ir jų paskelbtos dainos susilaukė rusų, lenkų ir vokiečių spaudoje[12]. Straipsniuose dainos vertintos ne tik kaip liaudies poezija, bet ir kaip kalbinė bei istorinė medžiaga. Christianas Bartschas, pristatydamas *Lietuviškų dainų* pirmąjį tomą, jį vadino lietuvių nacionaliniu veikalu.

Nepaisant teigiamų Juškų tautosakos darbų vertinimų, jie nesusilaukė didesnio dėmesio iki pat Antrojo pasaulinio ka-

[11] *J. Bs. [Basanavičius J.]* Lietuviškos knįgos // Aušra. – 1884, Nr. 9, p. 313.

[12] *Аппель Карл.* Lietuviškos Dajnos užrašytos par... //Русский филологический вестник. — Варшава, 1880, т. IV, стр. 278–279; *Bartsch Chr.* <...> 3. Lietuviszkos Dajnos užraszytos Par... // Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft. – Heidelberg, 1883, Bd. I, S. 243–247; *Baudouin de Courtenay J.* Ksiądz Antoni Juszkiewicz // Nowiny. – Warszawa, 1880, Nr. 329, priedas, str. 2–4; *Baudouin de Courtenay J.* Jan Juszkiewicz // Prace filologiczne. – Warszawa, 1885, t. I, str. 762–774; *Brückner A.* Литовские свадебные народныя песни, записанные... Lietuviškos svotbines dajnos... // Archiv für slavische Philologie. – Berlin, 1885, Bd. VIII, S. 307–309; *E. K. Ks.* Antoni Juszkiewicz // Przegląd Katolicki. – Warszawa, 1881, Nr. 5, str. 86–88; Nr. 6, str. 102–105; *Karłowicz J.* Juszkiewicz. *Lietuviszkos svotbinės dajnos* // Kraj. – Petersburg, 1884, Nr. 34, str. 22; *Windakiewiczowa H.* Melodje ludowe litewskie // Lud. – Lwow, 1902, t. VIII, str. 324–329; *Вольтер Э.* И. В. Юшкевич (Некролог) // Журнал министерства народного просвещения. — СПб., 1886, август, стр. 106–108.

ro. Vienintelis J. Tumas paskyrė jiems savo lietuvių literatūros paskaitų knygelę *Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juškos-Juškevičiai* (K., 1924). Tarybiniais metais B. Tolutienė parašė darbą *Antanas Juška leksikografas* (išsp. 1961).

XX a. pradžioje, trūkstant naujų dainų leidinių, mėginta pakartoti kai kurias Juškų rinkinių dainas nedidelės apimties knygelėse. 1901 m. Tilžėje išleistas Petro Vileišio parengtas rinkinėlis *Parinktos lietuviškos dainos pagal Antaną Juškevičių*, kuriame buvo 50 visiškai neklasifikuotų įvairios tematikos, daugiausia karo, dainų. Matyt, šis rinkinėlis turėjo pasisekimą, nes vėliau buvo pakartotas dar du kartus (1905 ir 1909). 1906 m. Vilniuje *Vilniaus žinių* spaustuvėje buvo išleistas 48 puslapių S. J. parengtas kitas rinkinėlis *Dainų dainelės iš A. Juškevičiaus parinktos*, kuriame įdėtos 44 įvairios tematikos dainos.

Yra duomenų, kad buvo mėginta kai ką pakartotinai išleisti Amerikoje. Marijampolės kunigas Juozas Montvila (1885–1912) vežėsi Juškų dainas į Ameriką, tikėdamasis tenykščių lietuvių padedamas jas išleisti, bet nuskendo „Titaniko" katastrofoje[13]. Taip pat teko girdėti pasakojant, kad Seinų kunigų seminarijos profesorius kun. Ivinskis vežęs į JAV perspausdinti *Svotbinę rėdą*, bet irgi žuvęs „Titanike".

Pilnas antrasis Juškų dainų rinkinių leidimas pasirodė tarybiniais metais, kurį spaudai rengti teko šio darbo autoriui. Rengiant spaudai, taip pat būta įvairių nuomonių. Vieni norėjo leisti tik rinktinę, atsisakyti fotografuotinių tekstų, versti ištisai į literatūrinę kalbą ir pan. Vis dėlto pavyko apginti akademinio leidinio statusą – išleisti visus rinkinius tokius, kokius

[13] *Mačiulis J.* „...Atnešė dainas mums" //Aš išdainavau visas daineles. – V., 1988, t. 2, p. 16,17.

paskelbė Juškos, tuo labiau kad tam pritarė leidykla. 1954 m. Valstybinė grožinės literatūros leidykla trimis tomais išleido *Lietuviškas dainas* dviem tekstais – fotografuotiniu ir suliteratūrintu. Trečiajame tome kaip priedai paskelbtos 1867 m. rinkinio ir rankraščiuose likusios dainos. Tiesa, dėl rankraščiuose likusių tekstų taip pat būta abejonių. Antai Vytautas Maknys šio leidinio rengėjui 1954 10 28 d. laiške rašė: „Nežinau, ar yra prasmės rankraštines dainas stengtis surinkt pagal rankraščius. Kam tai reikalinga? Turėsime griozdą ir vis tiek neautentišką. Ar ne geriau būtų duoti keletą rankraščio fotografijų“[14]. Leidinyje taip pat įdėtos J. Čiurlionytės suredaguotos dainų melodijos. Po metų dviem tomais išleistas ir vestuvinių dainų rinkinys *Lietuviškos svotbinės dainos*, kur tilpo ir *Svotbinė rėda*. Deja, čia jau buvo atsisakyta lygiagretaus fotografuotinio teksto, nes „mokslininkams“ jis atrodė nereikalingas, be to, pabijota, kad išplės knygų apimtį. Įvadus parašė Zenonas Slaviūnas, dainų redagavimo į literatūrinę kalbą principus aptarė Vyt. Maknys, o J. Čiurlionytė parengė melodijas. A. Juškos užrašytos ir abiejų brolių pastangomis paskelbtos lietuvių liaudies dainos vėl tapo prieinamos ir mokslininkams, ir visiems kitiems, besidomintiems lietuvių liaudies dainomis. Tai buvo naujosios kartos tautosakos mylėtojų paminklas toli nuo savo tėvynės, Kazanės miesto kapinėse, atgulusiems amžino poilsio dviem Lietuvos šviesuoliams.

[14] Iš A. Mockaus šeimos archyvo.

Brolių Juškų sugrįžimas į Lietuvą*

Likimas lėmė, kad abu broliai – Antanas ir Jonas Juškos – buvo palaidoti Kazanėje. 1875 m. J. Juška atsikėlė (antrą kartą) mokytojauti į Kazanę, kur susipažino ir susibičiuliavo su Kazanės universiteto profesorium Baudouinu de Courtenay. Šis, iš J. Juškos sužinojęs, kokius lietuvių liaudies dainų ir etnografijos turtus turi surinkęs kun. Antanas Juška, susitarė su universiteto vadovybe juos spausdinti lietuvišku raidynu universiteto spaustuvėje. A. Juška, norėdamas aktyviai prisidėti prie dainų ir vestuvių aprašo išleidimo, 1879 m. atvyko į Kazanę. Atvažiavo jau sirgdamas. 1880 m. lapkričio 1 d. mirė ir

* Šio poskyrio disertacijoje nebuvo, nes A. Mockus dar tik buvo pradėjęs varstyti įvairių organizacijų ir mokslo įstaigų duris, stengdamasis įrodyti, kaip svarbu būtų parvežti brolių Juškų palaikus į Lietuvą. Tik po kelių dešimčių metų, įveikus ne tik valdžios, bet ir kai kurių lietuviškų „patriotų" užmačias bei ambicijas, Antano ir Jono Juškų palaikai nenuilstamo A. Mockaus darbo dėka 1990 m. buvo pargabenti į Lietuvą ir palaidoti Veliuonoje. Visus tuos „kryžiaus kelius" jis aprašė straipsnyje *Brolių Juškų sugrįžimas į Lietuvą* (Kultūros barai, 1994, Nr. 11, p. 68–73). Mums pasirodė, kad šis straipsnis kaip tik tiktų šios monografijos pabaigai (Monografijos rengėjas – *S. S.*).

buvo palaidotas Kazanėje. J. Juška mirė 1886 m. gegužes 11 d. ir buvo palaidotas greta brolio Antano Kazanės Arsko kapinių dalyje, skirtoje katalikams.

Broliai Juškos buvo palaidoti geroje vietoje: netoli koplyčios, prie pat tako kairėje pusėje, einant nuo vartų į koplyčią. Kun. Antanui buvo pastatytas juodas paminklas su įrašu lotynų kalba: **Sacerdos Antonius Juszkevicz Letuviensis 1819 Junii 4 natus 1880 octobris 20 mortuus Requiescat in pace** (Kunigas Antanas Juškevičius iš Lietuvos, 1819 birželio 4 gimęs, 1880 spalio 20 miręs. Tesiilsi ramybėje.) Viršutinė dalis – kryžius ir kančia – iš bronzos.

Jono paminklo viršutinė korpuso dalis balto marmuro, žemutinės dalys iš smiltainio. Viršuje prie metalinio kryžiaus pritvirtintas iš skardos pagamintas vainikas. Paminkle įrašas lietuvių kalba: **„Jonas Juškeviče Rašytojas Lietuvos 1815–1886“**. Kapas aptvertas tvirta dailia tvorele.

J. Baudouinas de Courtenay po A. Juškos mirties rašė, kad mirdamas A. Juška prašęs ant kapo pasodinti medį. Vėliau kapo ieškojęs dailininkas Antanas Jaroševičius rašo, kad ant kapo medžio nebuvo pasodinta. Pasodintas iš Lietuvos atvežtas bijūnas[1].

Reikia atkreipti dėmesį į paminklų broliams Juškoms netradicinę padėtį. Abu jie buvo palaidoti galvomis į tako pusę. Kapo tvorelės varteliai taip pat tako pusėje. Pagal įprastą paminklų ant kapų statymą jie turėjo stovėti nugaromis į taką. Bet tada būtų buvę nepatogu, norint skaityti įrašus paminkluose, nes būtų tekę eiti į kitą kapo pusę. Matyt, sie-

[1] *Jaroševičius* A. Prieškarinių laikų lietuviai Kazanėje // Naujoji Romuva. – Kaunas, Nr. 45, p. 803.

kiant išvengti šio nepatogumo, paminklai pastatyti priekine dalimi į taką.

1949 m., tapęs Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros aspirantu, pasirinkau kandidato disertacijos temą „Broliai A. ir J. Juškos – lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai". Mat mane ypač domino dainų leidimo Kazanės universiteto spaustuvėje istorija.

1951 m. spalį iš universiteto gavau komandiruotę į Kazanę ir Leningradą ieškoti archyvinės medžiagos, susijusios su dainų leidimu. Ta proga Kazanėje ir suradau Juškų kapą. Suradęs išgyvenau ne tik džiaugsmą, bet ir liūdesį: kapo tvorelė sulaužyta, stovi tik vienas – J. Juškos paminklas. A. Juškos paminklo nėra. Kiek buvo įmanoma, patvarkiau tvorelę.

Nors ant kapo specialiai nesodinta medžio, jau augo keletas savaime išdygusių jaunų medelių. Kiek pamenu, J. Juškos paminklo priekyje, truputį į kairę, buvo augalas stambiais lapais. Kadangi buvo spalio pabaiga, jis jau buvo nukentėjęs nuo šalnų. Manau, kad tai galėjo būti tas pats bijūnas, apie kurį rašė A. Jaroševičius.

Bandžiau aiškintis, kur yra dingęs A. Juškos paminklas. Man teigė, kad tik vienas paminklas buvęs. Kapo nuotraukos, kur būtų matyti abu paminklai, su savim neturėjau. Taigi neturėjau ir įrodymų.

Pagalvojęs, kad kapas gali būti ir toliau naikinamas, užrašų knygutėje pasižymėjau tikslią kapo vietą. Išvykdamas iš Kazanės, Totorijos ATSR kultūros ministerijoje sutvarkiau dokumentus, kad kapas būtų įtrauktas į valstybės saugomų kultūros paminklų sąrašą.

Grįžęs iš komandiruotės, apie A. ir J. Juškų kapo padėtį raštu informavau Rašytojų sąjungą ir Kultūros ministeriją.

1952 m. pradžioje tuometinis kultūros ministras Aleksandras Gudaitis-Guzevičius, matyt, remdamasis mano informacija, raštu kreipėsi į rašytoją Antaną Venclovą bei Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorių Kostą Korsaką, siūlydamas A. ir J. Juškų palaikus perkelti į Lietuvą. Iš abiejų gavo neigiamą nuomonę[2]. Atrodo, kad tai buvo pirmasis mėginimas perkelti A. ir J. Juškų palaikus į Lietuvą.

1965 m. mano paraginti veliuoniečiai A. ir J. Juškų palaikų perkėlimo iš Kazanės į Veliuoną reikalu kreipėsi į tuometinį kultūros ministrą Juozą Banaitį ir rašytoją Eduardą Mieželaitį. Ir šį kartą siūlymas liko be atgarsio. Kiek man žinoma, veliuoniečiai į vyriausybines instancijas yra kreipęsi ir vėliau.

1967 m. Rašytojų sąjunga ir Kultūros ministerija pasiūlė man vykti į Kazanę tartis dėl A. ir J. Juškų palaikų perkėlimo į Lietuvą galimybių. Spalio mėnesį nuvykau į Kazanę. Pirmiausia nuvažiavau į kapines. J. Juškos paminklą ir dalį tvorelės radau nuo kapo perkeltą į kitą vietą. Mat buvo platinamas takas į koplyčią, kuri paversta karstų bei paminklų dirbtuve, ir visi kairėje tako pusėje buvę kapai (tarp jų ir Juškų) buvo sunaikinti.

Paaiškėjo, kad Juškų kapas, remiantis mano 1951 m. pateiktu siūlymu, Totorijos Ministrų Tarybos nutarimu 1959 m. įtrauktas į valstybės saugomų kultūros paminklų sąrašą[3]. Tačiau, kaip matome, tai nesutrukdė panaikinti kapo. Bet savo ruožtu Juškų kapo įtraukimas į valstybės saugomų kultūros

[2] Kultūros ministerijoje buvo byla, kurioje tarp kitų dokumentų apie A. ir J. Juškas buvo ir čia minimi dokumentai.

[3] Kapas aprašytas leidinyje: Казань в памятниках истории и культуры. — Казань, 1982, стр. 217. Dalykinėje rodyklėje (p. 279) neteisingai nurodytas puslapis 256.

paminklų sąrašą turėjo teigiamą poveikį – išsaugojo paminklą: jei kapas nebūtų įtrauktas į minėtą sąrašą, J. Juškos paminklas paprasčiausiai būtų buvęs bet kur numestas ir mes jo nebūtume radę.

Kazaniečiai tikėjosi mus apgauti: jie perkėlė J. Juškos paminklą į kitą vietą, manydami, kad niekas tikros kapo vietos nežinos, o ieškantys Juškų kapo patikės, kad, kur yra paminklas, ten yra ir palaikai.

Vėliau į kapines nuvykau su komunalinių įmonių valdybos, kuriai priklausė kapinės, viršininku. Ten buvo ir kapinių administracijos atstovai. Kai pareiškiau, jog paminklas ir tvorelė perkelti į kitą vietą, man buvo tvirtinama, kad Juškų kapo niekas nelietė – viskas taip esą nuo seno. Būdamas tvirtai įsitikinęs, jog paminklas perkeltas ir pamato jam tvirtai stovėti niekas nepadarė, nutariau įrodyti, kad iš tikrųjų taip yra. Pasakiau savo samprotavimus ir paprašiau kastuvo. Pradėjęs kasinėti po paminklu, radau, jog paminklas stovi ant Juškų kapo tvorelės gabalo[4]. Taigi įrodžiau, kad paminklas ir tvorelė perkelti į kitą vietą.

Deryboms dėl Juškų palaikų perkėlimo į Lietuvą turėjau Lietuvos tarybinių rašytojų sąjungos valdybos raštą, adresuotą Kazanės miesto vykdomajam komitetui. Vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoja nesutiko, kad Juškų palaikai būtų perkelti į Lietuvą. Manau, kad ji savo nusistatymą prieš tai derino su Kultūros ministerija. Totorijos kultūros ministerijoje kalbėjausi su ministru ir jo pavaduotojais. Abu pavaduotojai nesutiko, kad Juškų palaikai būtų išvežti iš Kazanės. Vienas jų tiesiog pasakė: „Tik per mano lavoną“. Ministras savo aiškios nuomonės nepasakė.

[4] 1990 m., perkeliant palaikus, paaiškėjo, kad tai buvo kapo tvorelės varteliai.

Grįžęs iš Kazanės, apie visa tai raštu informavau Rašytojų sąjungą ir Kultūros ministeriją. Ir tuo metu Juškų palaikų perkėlimo reikalas liko neišspręstas.

Šiandien net nežinau, kodėl 1976 m. vėl buvo imta kalbėti apie Juškų palaikų perkėlimą. Aišku viena – tai buvo vykdoma Lietuvos komunistų partijos Centro Komiteto nurodymu. Kultūros ministerijos Muziejų valdybos viršininkas architektas Jonas Glemža ir aš 1976 10 21–22 buvome komandiruoti į Kazanę parvežti žinių apie Juškų kapo padėtį ir išsiaiškinti jų palaikų perkėlimo į Lietuvą galimybes.

Kazanėje pirmiausia susipažinome su Juškų kapo padėtimi. Ji buvo tokia pat, kaip mano aprašyta 1967 m. Paaiškėjo, kad toje Arsko kapinių dalyje, kur yra palaidoti Juškos, nuo kitų metų bus uždrausta laidoti. Tos kapinių dalies išsaugojimo garantija – ne daugiau kaip 25 metai.

Totorijos kultūros ministerijoje (dalyvavo ir Kazanės miesto vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoja) susitarėme, jog nėra principinio prieštaravimo dėl Juškų palaikų perkėlimo į Lietuvą. Totorijos kultūros ministro pavaduotojas, ėjęs ministro pareigas, pasiūlė, kad prie vidurinės mokyklos, kurioje dirbo J. Juška, būtų pritvirtinta paminklinė lenta. Buvo pasakyta: konkrečiai organizuojant Juškų palaikų perkėlimą, Lietuvos vyriausybė turėjo raštu kreiptis į Totorijos vyriausybę.

J. Glemža nubraižė Juškų kapo ir tos kapinių dalies, kur palaidoti Juškos, schemas.

Grįžę iš Kazanės, įteikėme LKP CK ataskaitą, kurioje informavome apie rastą padėtį ir Juškų palaikų perkėlimo perspektyvas.

Laukėme teigiamo sprendimo. Deja, CK prezidiumo sprendimas buvo tikrai „saliamoniškas“: Juškų palaikus perlaidoti

Kazanėje ir pastatyti paminklą Antanui Juškai. Visa tai turėjo įvykdyti Kultūros ministerija. Bandžiau sužinoti, kodėl buvo priimtas toks nutarimas. Tuo metu buvęs LKP CK sekretorius Lionginas Šepetys man paaiškino: taip nutarta todėl, kad pirmasis CK sekretorius Petras Griškevičius pabijojo, jog dėl Juškų palaikų perkėlimo CK gali būti apkaltintas nacionalizmu. Reikia pasidžiaugti, kad Kultūros ministerija šio įpareigojimo nevykdė. Daugiau nieko neliko, kaip vėl laukti palankesnės progos.

Apskritai buvo svarbu, kad Kultūros ministerija neskubėtų to CK nutarimo vykdyti. Ne kartą, kai susitikdavau J. Glemžą, jis, tuomet ministro pavaduotojas, lyg atsiprašydamas man sakydavo: „Gerbiamas Mockau, dar nieko nepadarėme". Aš nulenkdavau galvą ir su pasitenkinimu ištardavau: „Ačiū, kad nepadarėte". Taip buvo keletą metų. Kartais pagalvodavau, kad jeigu ir perkels Juškų palaikus Kazanėje į kitą vietą, vis vien progai pasitaikius vertėtų organizuoti jų perkėlimą į Lietuvą. Tačiau buvo aišku – kol CK prezidiume bus tie patys žmonės, kurie priėmė minėtą sprendimą, tol Juškų palaikai į Lietuvą negrįš.

Kai tik Lietuvos KP CK pirmuoju sekretorium buvo išrinktas Algirdas Brazauskas, ėmiausi svarstyti, kokį kelią pasirinkti Juškų palaikų perkėlimui organizuoti. Pirmas klausimas buvo, kuri įstaiga ar organizacija būtų tam palanki. Pagaliau nusprendžiau kreiptis į Lietuvos kultūros fondą, kurio valdybos pirmininku buvo prof. Česlovas Kudaba. 1989 m. pavasarį ir nukeliavau pas jį. Neapsirikau. Aptarėme, kaip veiksime.

Parašiau raštą LKP CK pirmajam sekretoriui A. Brazauskui. Reikalui pritarė ir raštą pasirašė: Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorius Jonas Lankutis, Lietuvos rašytojų

sąjungos valdybos pirmininkas Vytautas Martinkus, Lietuvos kultūros fondo valdybos pirmininkas Č. Kudaba, Lietuvos kraštotyros draugijos Centro tarybos pirmininkas Kazimieras Račkauskas ir aš.

Kadangi A. Brazauskas tuo laikotarpiu būdavo labai užimtas, Č. Kudaba raštą įteikė J. Paleckiui. Jis Juškų palaikų perkėlimui pritarė ir pasakė, kad galima jį organizuoti.

1989 m. rudenį Kultūros fondo vardu buvo kreiptasi į Kazanės miesto vykdomąjį komitetą, kuris reikalą perdavė specializuotam komunalinių paslaugų trestui. Pastarasis 1990 01 15 pranešė, kad „Jums patogiu metų laiku komunalinių paslaugų spec. trestas suteiktų pagalbą perlaidojant brolių Juškevičių palaikus".

Tikėjausi, kad brolių Juškų palaikus bus galima perkelti 1990 m. birželio mėnesį. Tačiau, kaip žinoma, Tarybų Sąjunga paskelbė Lietuvai blokadą. Vėl teko pasitenkinti laukimu. Buvo ir tam tikros baimės dėl to, kaip susiklostys tolesnė politinė situacija, ar ji nesugriaus mūsų vilčių. Ir kai tik blokada pasibaigė, tuojau pat pradėjau rūpintis palaikų perkėlimu.

Kadangi neturėjau palaikų perkėlimo patirties, nutariau konsultuotis su asmenimis, kurie galėtų patarti. Pirmiausia nuėjau pas archeologą Vytautą Urbanavičių. Kai jam viską išdėsčiau, dideliam mano nustebimui, jis pasakė dalyvausiąs ekspedicijoje į Kazanę su dar dviem medikais, mat trise jie nustato atkastų palaikų tapatybę pagal turimas nuotraukas. Aš jį įtikinau, kad šito nereikės, nes aš tiksliai žinau kapo vietą. Sutarėme, kad jis dalyvaus vienas. Jis dar kai kurių dalykų, susijusių su palaikų perkėlimo organizavimu, pasiteiravo ir išsiskyrėme, lyg būtume buvę seni pažįstami, nors susitikome pirmą kartą.

Neaišku man buvo, į ką reikės sudėti palaikus. Kažkas iš pažįstamų man pasakė, kad Henrikas Paulauskas yra dalyvavęs ekspedicijoje į Sibirą tremtinių palaikų parvežti. Kai jam išdėsčiau, ko pas jį atėjau, jis taip pat, kaip ir V. Urbanavičius, pats pasisiūlė kartu vykti į Kazanę.

Buvau užmezgęs ryšius su Vilkijoje steigiamo A. Juškos muziejaus direktorium Arūnu Sniečkum. Pasirūpinau, kad ir jis dalyvautų.

Iki šiol išvyką į Kazanę organizavau kaip privatus asmuo. Reikėjo siekti valstybinės institucijos priedangos. Kadangi Kultūros fondo valdybos sudėtis buvo pasikeitusi ir Č. Kudaba jau nebuvo pirmininku, kreipiausi į Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorių J. Lankutį, prašydamas, kad instituto vardu būtų suorganizuotas pasitarimas dėl Juškų palaikų perkėlimo į Lietuvą. Jis mielai sutiko. Posėdis buvo numatytas 1990 m. rugsėjo 27 d.

Kas vyks į Kazanę, paaiškėjo, bet buvo neišspręstas lėšų klausimas. Maniau, kad teks kreiptis į kelias instancijas, kurios prisidėtų lėšomis. Kilo mintis lėšų kreiptis į vyriausybę. Parengiau Ministrų Tarybos nutarimo projektą ir pradėjau skambinti vicepremjerui Romualdui Ozoliui, kad priimtų. Jis buvo labai užimtas ir patekti vis nepavykdavo. Kai kartą R. Ozolo sekretorė paklausė, kokiu reikalu noriu kalbėtis, jai padiktavau keletą sakinių apie Juškų kapo padėtį ir būtinumą perkelti Juškų palaikus į Lietuvą.

Artėjo rugsėjo 27-oji – posėdžio diena, o lėšų klausimas vis neišspręstas. R. Ozolui skambindavau kasdien. Pagaliau rugsėjo 26-ą R. Ozolo sekretorė pranešė, kad jis be pokalbio su manimi, be jokių raštų, rezoliucijų, klausimą suderino su Kultūros ir švietimo ministerijos Paveldo departamento direkto-

rium Audriumi Penkausku. Iš pokalbio su pastaruoju paaiškėjo, kad jam pavesta organizuoti Juškų palaikų perkėlimą. Sykiu buvo išspręstas ir lėšų klausimas.

Rugsėjo 27 d. posėdyje dalyvavo: habil. dr. J. Lankutis, prof. Leonardas Sauka, archeologas V. Urbanavičius, Paveldo departamento direktorius A. Penkauskas, Lietuvių kalbos instituto direktoriaus pavaduotojas Kazys Morkūnas, televizijos diktorius H. Paulauskas, Jurbarko rajono kultūros skyriaus vedėja L. Frejienė, Veliuonos vidurinės mokyklos mokytojas Stasys Liutvinavičius, Vilkijos A. Juškos muziejaus direktorius A. Sniečkus, lituanistės Birutė Tolutienė, Bronė Stundžienė ir aš.

Posėdžiui pirmininkavo J. Lankutis. Informavau apie Juškų palaikų perkėlimo bandymus anksčiau ir apie dabartinę padėtį. Pasiūliau juos perlaidoti Veliuonoje.

Posėdyje buvo aptarti vykimo į Kazanę, palaikų transportavimo, paminklinės lentos prie mokyklos, kurioje dirbo J. Juška, atidengimo, palaikų perlaidojimo tvarkos, į Kazanę vykstančios grupės sudėties (5–6 žmonės) ir kiti klausimai. Pritarta nuomonei Juškų palaikus palaidoti Veliuonoje. A. Penkauskas pažadėjo iki spalio vidurio išspręsti organizacinius kelionės į Kazanę klausimus.

Spalio 18 d. į Kazanę išvykome: A. Penkauskas, Kultūros paveldo departamento darbuotojas Bronius Kašelionis ir aš. Totorijos kultūros ministerijos darbuotojas mus mielai sutiko ir pažadėjo reikiamą pagalbą. Tačiau paaiškėjo organizaciniai nesklandumai: turėjome mūsiškės Kultūros ir švietimo ministerijos raštą Totorijos kultūros ministerijai. Bet kadangi Juškų kapas įtrauktas į valstybės saugomų paminklų sąrašą Totorijos Ministrų Tarybos nutarimu, dokumentai dėl perkėlimo turėjo būti tvarkomi ministrų tarybų lygiu.

Buvome Totorijos Ministrų Tarybos pirmininko pirmojo pavaduotojo priimti ir pavyko susitarti, kad pakaks Lietuvos Ministrų Tarybos telegramos, kurioje būtų prašoma sutikimo, jog Juškų palaikai būtų perkelti į Lietuvą.

A. Penkauskas operatyviai suorganizavo telegramą, ir spalio 19-ą mes jau pradėjome palaikų iškasimo darbus.

Spalio 20 d. į Kazanę papildomai atvyko: archeologas V. Urbanavičius, H. Paulauskas, televizijos operatorius B. Oškinis ir Vilkijos A. Juškos muziejaus direktorius A. Sniečkus.

Totorijos kultūros ministerijos ir kapų administracijos atstovai su liūdesiu kalbėjo, kad mes nieko nerasime, nes, vedant šiluminę trasą į koplyčią ir klojant asfaltą, kapas buvęs sunaikintas. Bet kadangi buvo aišku, jog trasa ėjo ne per visą kapą, o tik per dalį, tai mudu su A. Penkausku svarstėme taip: jeigu rasime dalį palaikų, vešimės juos; jei nieko nerasime, parsivešime iš Juškų kapo žemės.

Buvo dirbama labai intensyviai. Kasama net naktį, iki 24 val. 7-ą valandą ryto vėl buvome prie kapo. Truputį po devintos valandos Lietuvos laiku prisikasėme palaikus. Radome sveikutėlius kaulus, karstų ir drabužių (tarp jų – Antano kunigiškos aprangos) liekanas. Viską sudėjome į iš Vilniaus atsivežtas specialias dėžes, išleidome mašiną į Vilnių ir laimingi išskridome patys.

Kasimo darbai buvo filmuojami ir fotografuojami.

Parvežti palaikai V. Urbanavičiaus iniciatyva buvo perduoti Vilniaus universiteto medikams ištirti.

Kadangi rugsėjo 27 d. posėdyje buvo nutarta palaikus laidoti Veliuonoje, o veliuoniečiai pasiūlė laidoti bažnyčios šventoriuje, atrodė, kad iš esmės visi pagrindiniai klausimai išspręsti. Tačiau taip nebuvo.

Dideliam mano ir kitų, dalyvavusių Juškų palaikų perkėlimo reikaluose, nustebimui, spalio 25 d. Paveldo departamentas, daugiausia Irenos Kostkevičiūtės prašomas, suorganizavo pasitarimą, kuriame buvo siūloma Juškų palaikus laidoti Vilniuje, Rasų kapinėse.

Turiu prisipažinti, kad tuo metu, kai palaipsniui formavosi mintis apie Juškų palaikų perkėlimą į Lietuvą, ir aš pats iš pradžių maniau, kad derėtų juos palaidoti Vilniuje. Tačiau vėliau, manydamas, kad Vilniuje ir taip gausu palaidotų žymių žmonių, kad nebus, kas Juškų kapui teiktų pakankamo dėmesio, pradėjau galvoti, jog tikslingiausia būtų Juškų palaikus palaidoti Veliuonoje. Jau 1967 m. savo komandiruotės ataskaitoje kultūros ministrui siūliau tuos palaikus perkelti į Veliuoną. Vėliau šis nusistatymas dar labiau sutvirtėjo.

Sukviestame pasitarime kategoriškai pasisakiau už Veliuoną. Buvo sukviesta grupė žmonių, kurie palaikė Juškų laidojimo Vilniuje mintį, buvo ir kas palaikė laidojimą Veliuonoje. Posėdis baigėsi be rezultatų – nieko konkretaus nenutarta.

Spalio 29 d. suorganizuotas dar vienas pasitarimas. Sukviesta Universiteto, Vilniaus pedagoginio instituto, Kultūros fondo atstovų ir kitų asmenų, kurie teigė, kad Juškų palaikus dera laidoti tik Vilniuje. Aš siekiau, kad posėdyje dalyvautų Lietuvių literatūros ir tautosakos bei Lietuvių kalbos institutų, Jurbarko rajono ir Veliuonos atstovai. Vėl abi pusės pasakė įtikinėjančias kalbas. Kadangi paaiškėjo, jog Juškų palaikų laidojimui Vilniuje iš esmės nepasirengta, ir, kai kurių kalbėjusių nuomone, reikia atsižvelgti į mano poziciją, posėdžiui pirmininkavęs A. Penkauskas padarė išvadą, kad brolių Juškų palaikus reikia laidoti Veliuonoje.

Beje, yra paskelbta ir kitokia versija apie veiksnius, nulė-

musius Juškų palaikų perkėlimą į Veliuoną. Veliuonietis mokytojas S. Liutvinavičius rašo: „1991 m. Veliuonai – jubiliejiniai. Veliuoniečiai, rengdamiesi <...> A. Juškos mirties (1880) 110-osioms metinėms, ėmėsi iniciatyvos, kad brolių Antano ir Jono Juškų palaikai būtų perkelti iš Kazanės į Veliuoną. Veliuoniečių iniciatyvą parėmė Lietuvos mokslų akademija, palaikė Kauno arkivyskupijos kurija, ir brolių Juškų palaikai perkeliami į Veliuoną"[5].

Lapkričio 3 d. iš Vilniaus arkikatedros, kur už Juškas buvo atlaikytos pamaldos, jų palaikai pajudėjo Veliuonos link. Veliuonoje po iškilmingų pamaldų brolių Juškų palaikai atgulė Lietuvos žemėje – Veliuonos bažnyčios šventoriuje, kuriuo kunigas Antanas Juška septynerius metus kasdien eidavo į Dievo namus melstis kartu su veliuoniečiais.

Po Juškų palaikų palaidojimo Veliuonoje liko su tuo susijusių dar neišspręstų dalykų.

1990 m. rugsėjo 27 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute įvykusiame posėdyje buvo užsiminta, kad būtų tikslinga Veliuonos mokyklai suteikti brolių Juškų vardą.

Po kurio laiko po Juškų palaikų palaidojimo pasidomėjau, kaip žiūrėtų mokykla, jei būtų pasiūlyta jai suteikti brolių A. ir J. Juškų vardą. Gavau atsakymą, kad mokyklos vadovybė tokiam pasiūlymui nepritaria. Motyvų nesužinojau. Kiek palaukęs nutariau padaryti taip, kad mokyklos direktorius turėtų oficialiai pasakyti savo nuomonę: 1993 03 15 kultūros ir švietimo ministro pavaduotojo Arvydo Juozaičio ir Veliuonos vidurinės mokyklos direktoriaus J. Martinaičio vardu parašiau raštą, kuriame išdėsčiau, kad yra kilusi mintis Veliuonos

[5] *Liutvinavičius* S. Broliai Juškos sugrįžta į Lietuvą // Šviesa (Jurbarkas). – 1990, spalio 27.

vidurinei mokyklai suteikti brolių Juškų vardą, ir nurodžiau motyvus, kodėl tą vertėtų padaryti.

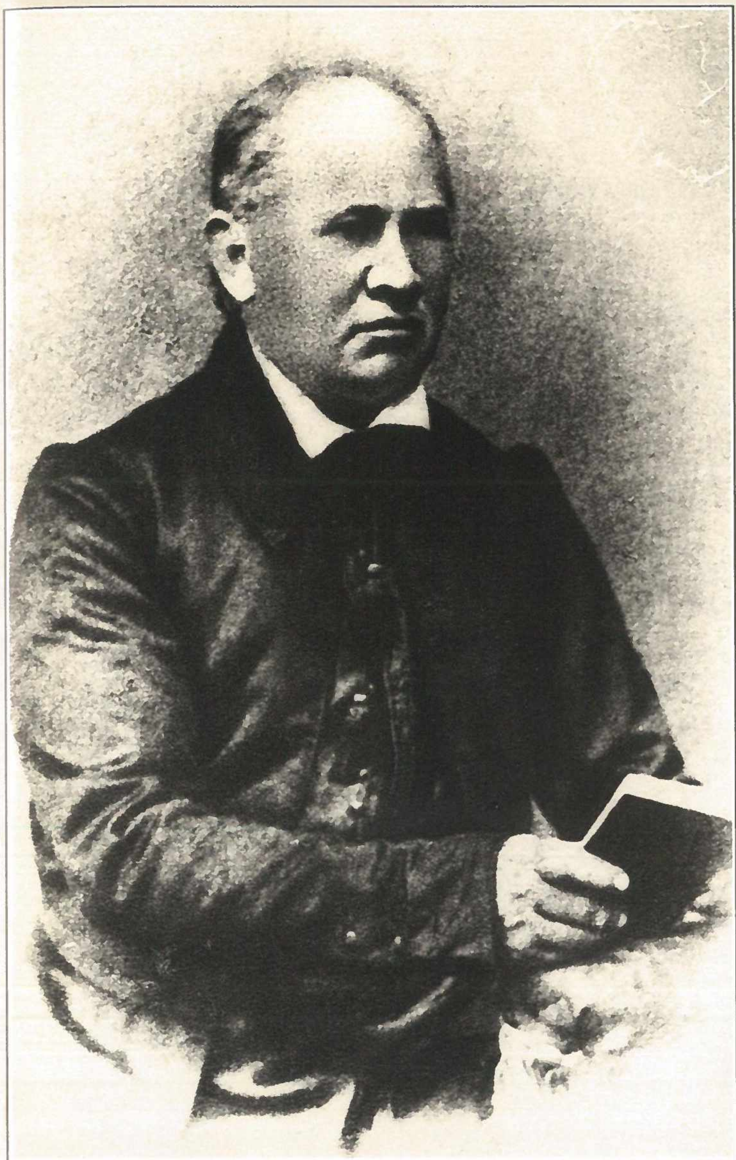
Iš ministerijos buvau informuotas telefonu, kad tuo metu dar nevertėtų pasiūlymo realizuoti, nes tikriausiai bus keičiama Veliuonos mokyklos vadovybė.

Maždaug po metų pasiteiravau ministerijoje, kaip sprendžiamas Juškų vardo suteikimo Veliuonos mokyklai reikalas. Tuo metu nieko nebuvo daroma. Pasiūliau, kad iki mokslo metų pabaigos vertėtų tai išspręsti teigiamai, kad birželio mėnesį Veliuonos vidurinės mokyklos abiturientai brandos atestatus gautų jau su įrašu, jog jie yra baigę Veliuonos A. ir J. Juškų vidurinę mokyklą. Tuo reikalu rūpintis buvo įpareigota Jurbarko rajoną kuravusi inspektorė Regina Klepačienė. 1993 m. birželio 20 d. Veliuonos mokykla šventė savo naujo vardo gavimo iškilmes.

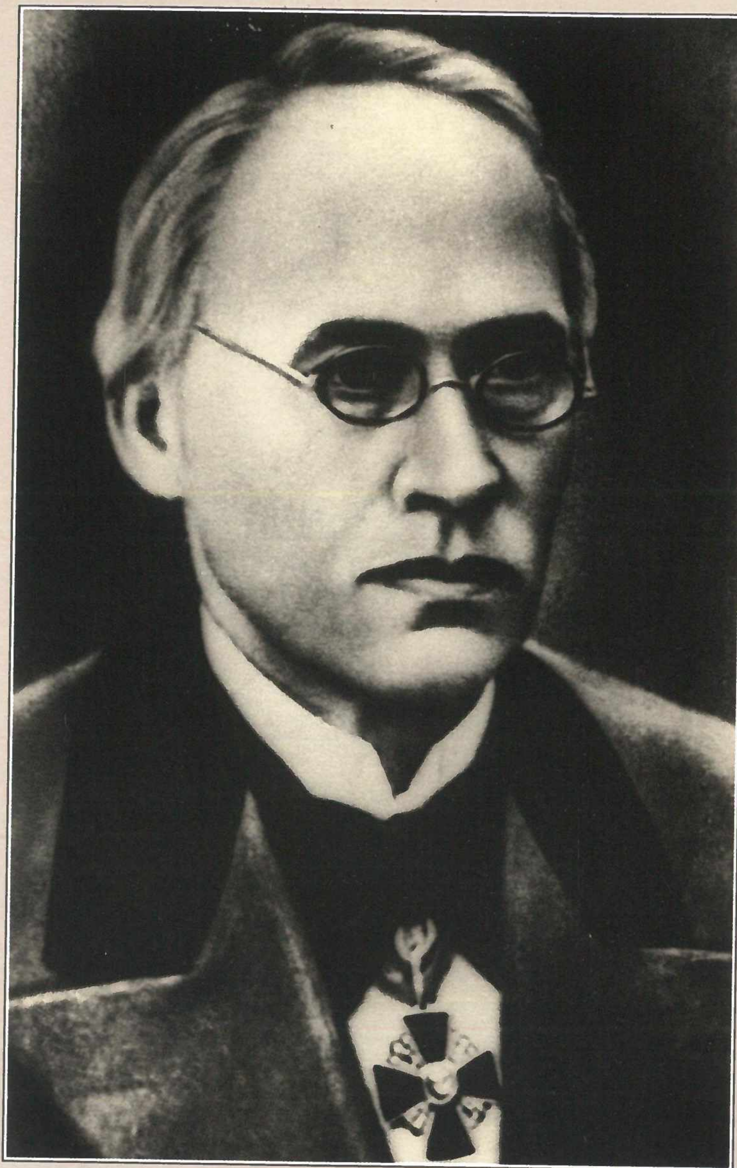
Iš Kazanės buvo parsivežta ne visa Juškų kapo tvorelė ir tik J. Juškos paminklinis kryžius. A. Juškos paminklas buvo dingęs apie 1950 metus. Tvorelės atkūrimu ir A. Juškos paminklo reikalais ėmė rūpintis Veliuonos savivaldybės ir Jurbarko rajono vadovai. Buvo surastas kalvis, kuris pagamino trūkstamą kapo tvorelės dalį.

Man rūpėjo, kad A. Juškai paminklas būtų pagamintas toks, koks buvo pastatytas Kazanėje, tokios pat formos ir su tuo pačiu įrašu. Paminklą atkūrė Vilniaus „Dailės" kombinatas. Paminklo gamyba ir lėšomis labai nuoširdžiai rūpinosi Veliuonos viršaitis M. Šlepševičius. Veliuonos savivaldybės ir Jurbarko rajono vadovybės pastangas lėšomis parėmė dar Kultūros ir švietimo ministerija. 1993 m. birželio 4 d. buvo pašventintas A. Juškos naujasis ir J. Juškos restauruotas paminklai. Veliuonoje Juškos palaidoti taip pat kaip ir Kazanėje: Anta-

nas – kairėje pusėje, Jonas – dešinėje. Tik paminklai dabar pastatyti taip, kaip yra įprasta. Taip iš esmės ir buvo baigta brolių kun. Antano ir Jono Juškų palaikų perkėlimo iš Kazanės į Lietuvą epopėja – buvo įvykdytas Antano ir Jono Juškų noras, kad jų palaikai ilsėtųsi Lietuvos žemėje.

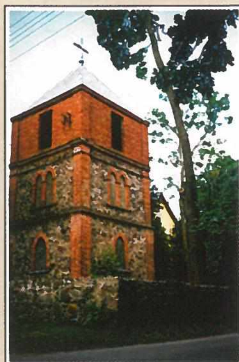
Kunigas Antanas Juška

Jonas Juška

Kražių kolegijos (nuo 1817 m. gimnazija) rūmai XIX a. pirmojoje pusėje pagal V. Misevičiaus litografiją. Čia mokėsi broliai Antanas ir Jonas Juškos

Pušaloto bažnyčios varpinė, menanti kun. A. Jušką

Pušaloto klebonija, kurią statė čia kunigaudamas A. Juška

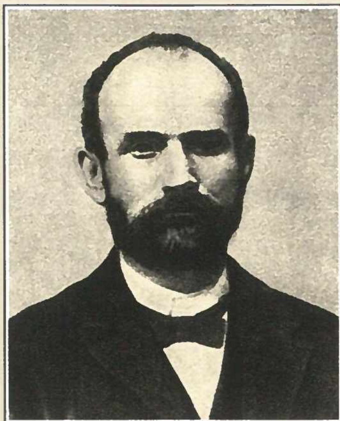
Vilkijos klebonija, kurioje 1862–1864 m. gyveno A. Juška. Dabar joje A. ir J. Juškų etninės kultūros muziejus

Veliuonos klebonija, kurioje gyveno kun. A. Juška

A. Juška, išėjęs iš kalėjimo 1864 m.

Prof. J. Baudouinas de Courtenay

Kazanės III-ioji berniukų gimnazija, kurioje mokytojavo J. Juška

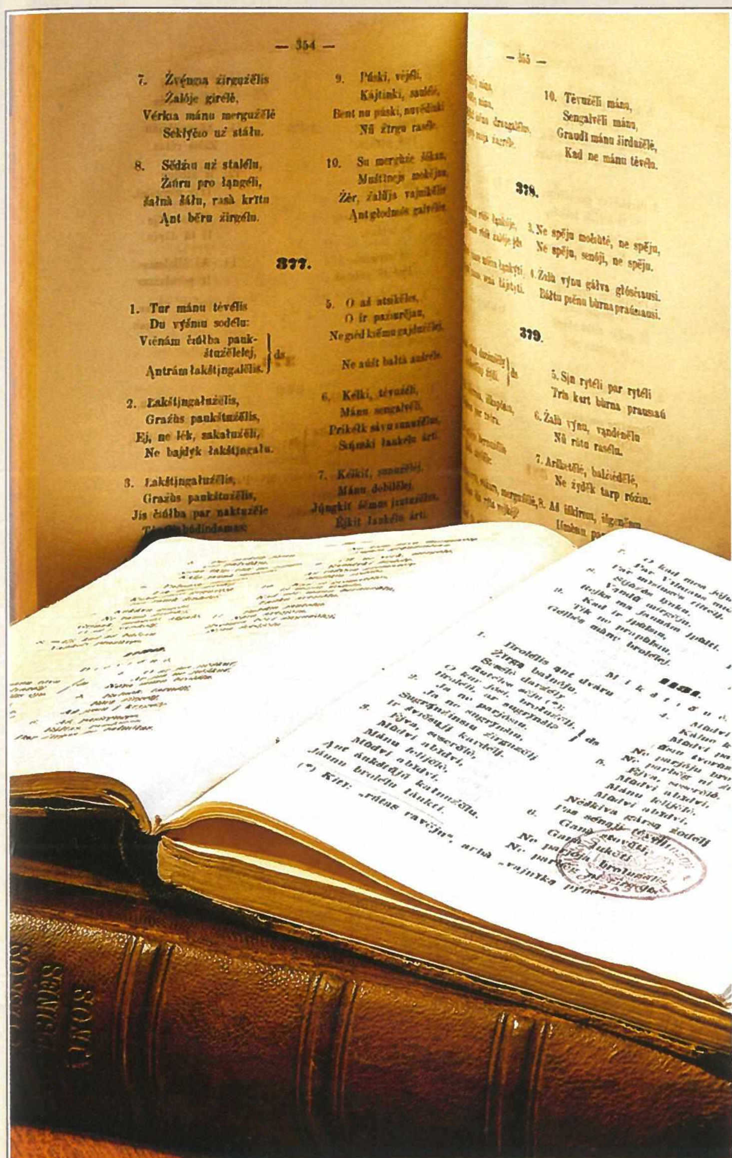
Kazanės universitetas, savo spaustuvėje spausdinęs A. Juškos „Lietuviškas dainas“

A. Juškos užrašytų Pušaloto apylinkių vestuvių papročių rankraštis

Akademikas Jakovas Grotas

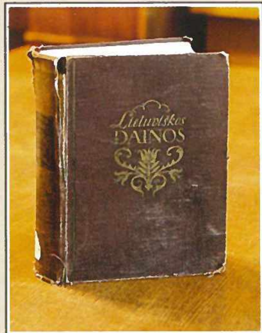
Kalbininko Kazimiero Jauniaus laiško A. Juškai fragmentas

A. Juškos dainų rinkiniai, išleisti Kazanėje ir Peterburge

Jono Juškos žmona Felicija prie sūnaus Vytauto Juškos kapo Dorpato (Tartu) kapinėse

Antrasis A. Juškos dainų rinkinių leidimas 1954–1955 m.

Daktaras Vytautas Kopeć su savo pirmąja žmona Antanina Juškevičiūte-Kopeć Dorpate (Tartu)

Jono Juškos sūnus kalbininkas Vytautas Juška

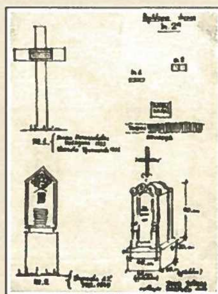
Brolių Juškų kapas Arsko kapinėse Kazanėje (Antano Jaroševičiaus nuotrauka, XX a. pradžia)

Kapas lenkų kap.
ze. Įėjus į kapus,
eiti taku tiesiai
25 m. Prie pat
tako kairėje pusėje
Juškų kapas.
Iš kitos kapo pusės
tarp kapo ir koplyčios
tik vienas kapas

A. Mockaus užrašai apie Juškų kapo padėtį (XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžia)

Koplyčia Arsko kapinėse, šalia kurios buvo palaidoti broliai Juškos. Prie tvorelės Antanas Mockus

J. Glemžos parengta J. Juškos kapo situacijos Arsko kapinėse Kazanėje schema

A. Mockus prie išlikusio J. Juškos kapo paminklo Kazanėje 1990 m.

Paruošiamieji darbai brolių Juškų palaikų perkėlimui į Lietuvą

Iš Vilniaus arkikatedros brolių Juškų palaikai pajudės į amžinojo poilsio vietą Veliuonoje

Su monsinjoru Kazimieru Vasiliausku A. ir J. Juškas palydint iš Vilniaus arkikatedros į Veliuoną 1993 m.

Brolių Juškų palaikai atgabenti į amžinojo poilsio vietą Veliuonoje

Brolių Juškų palaikų perlaidojimo procesija Veliuonoje

Prie amžinojo poilsio vietos Veliuonos kapinėse

Bendras brolių Juškų kapo vaizdas Veliuonos kapinėse

A. Mockaus žodis apie brolių Antano ir Jono Juškų darbus ir jų palaikų kelią į gimtąją Lietuvą

Pagrindiniai perlaidojimo vykdytojai prie brolių Juškų kapo Veliuonoje (iš kairės į dešinę): Henrikas Paulauskas, Antanas Mockus, Arūnas Sniečkus, Vytautas Urbanavičius

A. Mockus gali atsikvėpti: po keturiasdešimt metų trukusių brolių Juškų palaikų perkėlimo rūpesčių jie jau ilsisi tėvynėje

A. Juškos skulptūra (autoriai Algirdas Vaištaras ir Arūnas Sniečkus) prie Vilkijos A. ir J. Juškų etninės kultūros muziejaus

Santrumpos

apr.	– apyrašas
arch.	– archyvas
f. arba F.	– fondas
GGK	– Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija
Ist.-fil. fak.	– Istorijos-filologijos fakultetas
JLD	– Lietùviškos dájnos užrašýtos par Antáną Juškévičę apìgardoje Púšałačiu ir Velůnós iš žodžiu lietùviu dajninįnku ir dajninįkiu. I–III – Казань, 1880–1882
JLNP	– И. А. Юшкевича. Литовскія народныя песни. — Санктпетербург, 1867
JLSD	– Lietùviškos svotbìnės dájnos, užrašýtos par Antáną Juškévičę ir išspáusdintos par Jóną Juškévičę. – Petropilė, 1883
l. arba lap.	– lapas
LLTI BR	– Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas
LCIA	– Lietuvos centrinis istorinis archyvas

MLLG	– Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft, Bd. I–V. Heidelberg
plg.	– palygink
p. arba psl.	– puslapis
RGDA	– Rusijos geografijos draugijos archyvas
RMA	– Rusijos mokslų akademijos archyvo Peterburgo skyrius
TAR arba Totorijos AR CVA	– Totorijos Autonominės Respublikos Centrinis valstybinis archyvas
VUBR	– Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas
žr.	– žiūrėk

A. Šaltiniai

I. Juškų raštai ir rankraščiai

Juškeviče Antanas. Abeceła arba Lementórus dėl mažu vajkel'u. Surašïta par Kunįgą Antaną Juškevičę. – Vilnius, J. Zavadskio sp., 1883.

Юшкевич И. А. [Juška A., Juška Jonas]. Литовскія народныя песни. Съ переводомъ на русскій языкъ. — СПб., 1867.

Juškeviče Antanas. Liėtuviškos dajnos surašitos par Antaną Juškevičę. – Казань, Типографія Университета, 1878.

Juškeviče Antanas. Lietùviškos dájnos, užrašýtos par Antáną Juškévičę apìgardoje Púšałačiu ir Velûnós iš žodžiu lietùviu dajninįñku ir dajninįñkiu. – Казань, 1880; antras leid.: V., 1954.

Lietùviškos dájnos, užrašýtos par Antáną Juškévičę Velûnós apìgardoje iš žodžiu Lietùviu dajninįñku ir dajninįñkiu. Ąntrà knygà. (Trečià ir ketvirtà lájda). – Казань, 1881; antras leid.: V., 1954.

Lietùviškos dájnos, užrašýtos par Antáną Juškévičę Velûnós apìgardoje iš žodžiu Lietùviu dajninįñku ir dajninįñkiu ir nû Alsėdiškiu žémajčių. Trečià knygà. – Казань, 1882; antras leid.: V., 1954.

Lietùviškos svotbìnės dájnos, užrašýtos par Antáną Juškévičę ir išspáusdintos par Jóną Juškévičę. – Petropylė, 1883; antras leid.: V., 1955, t. I–II.

Svotbìnė rė́da velûnýčiu lietùviu, surašýta par Antáną Juškévičę 1870 métûse. – Казань, 1880; antras leid.: *Juška* A. Lietuviškos svotbinės dainos. – V., 1955, t. II, p. 285–376.

Juszkiewicz Anton. Hochzeitsbräuche der Wielonischen Litauer. Beschrieben im Jahre 1870 von Anton Juszkiewicz. Übersetzt im Jahre 1888 von Arved Petry... unter der Redaktion des Professor J. Baudouin de Courtenay // MLLG, 1889, H. 14, S. 134–178; 1890, H. 15, S. 201–248; 1891, H. 16, S. 321–383.

Juszkiewicz Anton. Wesele litewskie w okolicy Wielony. Wesele litwinów wielońskich. [Tłum. J. Kopernicki i J. Karłowicz] // Wisła, 1893, t. 7, str. 443–493, 703–719; 1894, t. 8, s. 114–131, 419–434, su red. prierašu.

[Juška A.] Hochzeitsbittersprüche. [Paskelbė ir į vokiečių k. vertė A. Bezenbergeris] // MLLG, 1884, H. 8, S. 121–124, ištr. su vertimu į vok. k.

[Juška A.] Gražios kalbos, arba oracijos. Surinko Perkunsargis. – Ryga, 1915, p. 4–16, 18–37, ištraukos.

Juszkiewicz Anton. Melodje ludowe litewskie, zebrane przez ś. p. księdza Antoniego Juszkiewicza, opracowywane przez ś. p. Oskara Kolberga i ś. p. Izydora Kopernickiego, a ostatecznie opracowane, zredagowane i wydane prze Zygmunta Noskowskiego i Jana Baudouina de Courtenay. Częśź I. – Kraków, 1900.

Juška Antanas. Parinktos lietuviškos dainos pagal Antaną Juškevičį. [Parengė P. Vileišis]. – Tilžė, 1901; II leidimas 1905; III leidimas 1909.

Juška Antanas. Dainų dainelės iš A. Juškevičios surinktų parinktos. Parinko S. J. – Vilniuje, 1906.

Юшкевич А. Литовский словарь А. Юшкевича с толкованием слов на русском и польском языках. Т. 1. Вып. 1–2. – Санктпетербург, 1897–1904; вып. III, Петроград, 1922.

Juška Jonas. Kałbos Lëtuviszko Lëžuvio ir lëtuviszkas statraszimas arba ortograpija. – Peterburge, 1861.

Юшкевич И. Записка о книге А. Шлейхера: *Handbuch der Litauischen Sprache.* Prag, 1856. – Санктпетербург, 1861.

Юшкевич И. De locis quisbusdam grammaticae lingvarum Balticarum et Slavonicarum, scripsiti. C. G. Smith. Particula I–III. Havniae, 1857–1858

(8°: 130+83+65) // Известия Имп. Академии Наук, т. IX. — СПб., 1860–1861.

Juška J. Ein brief von Johann Juschkewitsch vom 5. Januar 1881 an derzeitigen Sekretär der Litauischen litterarischen Gesellschaft // MLLG, Bd. II, H. 12, S. 413–414.

* * *

Juška Antanas. Lietuvių kalbos žodynas. D. I–V. – LLTI BR F. 1– 2163–2167.

Juška Antanas. Lietuvių, rusų, lenkų kalbų žodynas: A–B. – LLTI BR F 1–2168–2171.

Juška Antanas. Lietuvių–lenkų kalbų žodynas: C–M. – LLTI BR F 1– 2172–2176.

Juška Antanas. Słownik Polsko–Litewski. – LLTI BR F 1– 2178.

Juška Antanas. Žemaitiška abeceła arba Lementorius... – LLTI BR F 1–2234.

Juška Antanas. Lietuviška abecela... – LLTI BR F 1– 2235, 2236.

Juška Antanas. Свадебные обряды Пушалотских Литовцев. – LLTI BR F 1– 2237.

Juška Jonas. Литовские песни Понямунского говора [3 sąsiuviniai] – LLTI BR F 1–2196.

Juška Jonas. Dajnuszkos isz apigardos Szwentenu. – LLTI BR F 1–2197.

Juška Jonas. [Liaudies dainos, lietuviški tekstai ir vertimai į rusų k.] – LLTI BR F 1–2238.

Juška Jonas. Учебная грамматика литовскаго языка. 1862. – LLTI BR F 1–2183; taip pat atskiros dalys – F 1–2179, 2180, 2181, 2184, 2185, 2187, 2188, 2189.

Juška Jonas. Практическая грамматика литовскаго языка. Lëtuviszka kałbrėdė. Įžengimas. – LLTI BR F 1–2186; taip pat 2182.

Juška Jonas. Kniga dėl mokimos Lëtuviszko Lëžuvio. [Nepilnas tekstas]. – LLTI BR F 1–2192.

Juška Jonas. [Įvairūs lietuviški tekstai, išrašai ir kt.]. – LLTI BR F1–2193,2194, 2195.

Juška Jonas. Ручной литовско-русский словарь. – LLTI BR F1–2190.

Juška Jonas. [Medžiaga žodynui]. – LLTI BR F1–2191.

Juškos A. ir J. [Dainos]. – LLTI Tautosakos rankraštynas, LMD I 786.

* * *

Juška Jonas. Laiškai J. Baudouinui de Courtenay (1878–1886). 7 laiškai: TAR CVA, f. 977, Istor.-filol. fak., arch. Nr. 18, lap. 8; f. 977, Kazanės un-to Taryba, arch. Nr. 12683, lap. 10–11; RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 102, zpr. 2, Nr. 358, lap. 28–29, 30–31, 32, 33–34.

Laiškai I. I. Sreznevskiui (1878–1879). 2 laiškai: RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 21–22, 26–27.

Laiškai J. K. Grotui (1879–1885). 14 laiškų: RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 23–25, 28–31, 35, 36–47, 50–51, 52, 64–65; f. 9, apr. 1, Nr. 172.

Laiškas N. V. Kruševskiui (1882): TAR CVA, f. 977, Istor.-filol. fak., arch. Nr. 4, lap. 1.

Laiškas J. Šliūpui (1883): LLTI BR, F1–4106, apl. 115.

A. Schleicherio gramatikos recenzijos rankraštis: RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 216, apr. 3, Nr. 263.

Lietuviškų svotbinių dainų pratarmė (rusų k.): RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 166.

II. Kita archyvinė medžiaga

Baudouin de Courtenay J. Laiškai Kazanės universiteto Istorijos-filologijos fakultetui (1878–1880). 4 laiškai: TAR CVA, f. 977, Ist.-filol. fak., arch. Nr. 13, lap. 2, 5, 6; f. 977, Ist.-filol. fak., Nr. 18, lap. 7.

Laiškai Kazanės universiteto rektoriui (1879–1880). 2 laiškai: TAR CVA,

f. 977, Kazanės un-to Taryba, arch. Nr. 12683, lap. 4–5, 9.
Laiškas J. K. Grotui (1886): RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 66–67.
Дело о ксендзе Юшкевиче, обвиненном в писании Литовского Катихизиса... — LVIA, f. 378, apr. 91, Nr. 270.
Grotas J. K. Laiškai Jonui Juškai (1879–1883). 2 laiškai: RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 168; f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 48–49.
Laiškas J. Baudouinui de Courtenay (1886): RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 73.
Jaunius K. Laiškas Antanui Juškai (1879 m. kovo 6 d.): LLTI BR F1–2230.
Juška Jonas. Tarnybos lapas, sudarytas 1886 m. vasario 10 d. – TAR CVA, f. 88, arch. Nr. 102, lap. 140–158.
Juška Vytautas. Laiškas akad. J. K. Grotui (1885): RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 74.
Juškytė Jadvyga. Laiškas J. Tumui-Vaižgantui (1923): VUBR F 615.
Kazanės universiteto Tarybos posėdžių protokolai
1879 02 17 – TAR CVA, f. 977, Taryba, arch. Nr. 12810;
1879 12 30 – ten pat, Nr. 12810a;
1880 10 18 – ten pat, f. 977, Taryba, arch. Nr. 12956, lap. 227; to protokolo ištraukos nuorašas – ten pat, f. 977, Istor.-filolog. fak., Nr. 13, lap. 7;
1881 02 14 – ten pat, f. 977, Taryba, arch. Nr. 13106, lap. 139–140;
1882 02 13 – ten pat, f. 977, Taryba, arch. Nr. 13261, lap. 8.
Kazanės universiteto Tarybos 1882 m. vasario 18 d. raštas Istorijos-filologijos fakultetui: TAR CVA, f. 977, Ist.-filol. fak., arch. Nr. 4, lap. 2.
Kazanės universiteto Istorijos-filologijos fakulteto 1879 m. sausio 15 d. raštas Nr. 3 Kazanės universiteto Tarybai: TAR CVA, f. 977, Taryba, arch. Nr. 12683, lap. 1.
Kazanės universiteto Valdybos 1879 m. liepos 17 d. raštas Isorijos-filologijos fakultetui: TAR CVA, f. 977, Ist.-filol. fak., arch. Nr. 22, lap. 1.
Kazanės universiteto Valdybos 1879 m. spalio 9 d. rašto Nr. 2740 nuorašas: TAR CVA, f. 977, Taryba, arch. Nr. 12683, lap. 2–3.

Kazanės universiteto Istorijos-filologijos fakulteto 1880 m. rugsėjo 22 d. raštas Nr. 83 universiteto Tarybai: TAR CVA, f. 977, Taryba, arch. Nr. 12683, lap. 7–8.

Kazanės universiteto Istorijos-filologijos fakulteto 1882 m. vasario 3 d. raštas universiteto Tarybai: TAR CVA, f. 977, Taryba, arch. Nr. 12683, lap. 12.

Микуцкий С. По вопросу о Литовско–русском словаре. Записка. Копия. – RGDA, skyrius 53, apr. 1, Nr. 24.

Mockus Antanas. A. Juškos gyventose vietose iš žmonių surinkti atsiminimai apie A. Jušką. – Saugoma šeimos archyve.

Rusijos Imperatoriškosios Mokslų Akademijos Rusų kalbos ir literatūros skyriaus posėdžių protokolai:

1856 05 26 – RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 122;
1856 09 29 ir 1856 11 10 – ten pat;
1863 09 28 – ten pat, f. 2, apr. 1 (1863), Nr. 27;
1866 12 08 – ten pat, f. 1, apr. 1, Nr. 142;
1867 02 16 – ten pat, f. 1, apr. 1, Nr. 144;
1878 10 19 – ten pat, f. 1, apr. 1, Nr. 166;
1878 11 09 – ten pat;
1878 12 07 – ten pat;
1879 03 08 – ten pat, f. 1, apr. 1, Nr. 168;
1879 09 07 – ten pat;
1880 02 – ten pat, f. 1, apr. 1, Nr. 170;
1880 11 13 – ten pat;
1881 01 09 – ten pat, f. 1, apr. 1, Nr. 172;
1881 01 15 – ten pat;
1881 11 06 – ten pat;
1883 04 28 – ten pat, f. 1, apr. 1, Nr. 176.

Rusijos Imperatoriškosios Mokslų Akademijos Rusų kalbos ir literatūros skyriaus raštas A. A. Potebniai (1876 04 17, Nr. 20): RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 3.

Rusijos Imperatoriškosios Mokslų Akademijos prezidento raštas (1880 04, Nr. 25) švietimo ministrui D. A. Tolstojui: RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 528, lap. 32–33.

Rusijos Imperatoriškosios Mokslų Akademijos Rusų kalbos ir literatūros skyriaus raštas Akademijos prezidentui (1903 03 28, Nr. 323): RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 149–150.

Rhesa L. An die Freunde der litauischen Literatur: Lietuvos MA BR, LR – V.17.

Sreznevskij I. Pranešimo apie lietuvių kalbos tyrinėjimą nuorašas: RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 2, apr. 1 (1857), Nr. 21, lap. 6–7.

Святополк-Мирский П. Записка Виленского, Ковенского и Гродненского генерал-губернаторов по вопросу о латино-литовском шрифте: RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 152–164.

Sviatopolk-Mirskij P. Raštas Rusijos Imperatoriškosios Mokslų Akademijos Prezidentui (1903 02 26): RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 9, apr. 1, Nr. 518, lap. 146.

Schieffner A. A. Atsiliepimas apie Antano Juškos vestuvinių dainų rinkinį (1878 12 06): RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 166.

Tumas J.-Vaižgantas. Laiškai (4) J. Juškytei: VUBR, F. 487.

Veselovskij K. Raštai akad. J. K. Grotui:

1879 06 01 – RMA archyvo Peterburgo skyrius, f. 1, apr. 1, Nr. 168;

1879 11 05, Nr. 1069 – ten pat, f. 2, apr. 1 (1862), Nr. 13, lap. 94.

B. Kita literatūra*

A. A. K. Juszkiewicz Jan i Antoni // Wielka encyklopedya powszechna. – Warszawa, 1903, t. XXXIII–XXXIV, str. 250–253.

Alekna A. Dvasiškijos važinėjimai ir bilietai vysk. M. Valančiaus laikais // Ganytojas. – Kaunas,1922, Nr. 1.

Alekna A. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. – Klaipėda, 1922.

Aleksa Z. [Z. Angarietis]. Šeimyniškas lietuvių gyvenimas Juškevičiaus „Dainose". – Boston, 1911.

Andriejus Latvis (A. Dyhrikis). Kuningas Antanas Juszkeviczius // Auszra, 1883, Nr. 8/10, p. 248–249.

Antanas isz Bugnu [Kriščiukaitis A.]. Jonas Juszkevyczius // Garsas. – Tilžė, 1887, Nr. 3–6.

Antanas isz Bugnu [Kriščiukaitis A.]. Jonas Juszkevyczius // Lietuviszkas Balsas (Niujorkas). – 1887, Nr. 7, p. 84–86; Nr. 8, p. 98–101; Nr. 9/10, p. 123–125; Nr. 11/12, p. 149–151.

Аппель К. Несколько слов об А. Юшкевиче по поводу его смерти // Русский филологический вестник. — СПб., 1880, т. IV, № 4, 278—279.

Аппель К. Несколько слов об А. Юшкевиче по поводу его смерти // Известия и Ученные записки Императорского Казанского университета. — Казань, 1880, т. 47[1], стр. 158—162.

Balčiūnas J. M. Liudviko Adomo Jucevičiaus asmuo ir reikšmė (1813–1846) // Tauta ir žodis. – Kaunas, 1930, t. VI, p. 315–349.

Balys J. Juška Antanas (tautosakiniai darbai) // Lietuvių Enciklopedija. – Boston, 1957, t. X, p. 177–178.

* Šis literatūros sąrašas – tai ne brolių Juškų veiklos bibliografija, o tik panaudotos disertacijoje ar vėliau A. Mockaus analizuotos ir sietos su disertacijoje nagrinėtais klausimais literatūros sąrašas (S. S.).

Balys J. A Short Review of the Collection of Lithuanian Folk-lore // Tautosakos darbai. – Kaunas, 1935, t. I, p.15–18.

Balys J. Pasakojamoji tautosaka ir jos tyrinėjimai // Tautosakos darbai. – Kaunas, 1936, t. II.

Balys J. Lietuvių tautosakos skaitymai. – Tübingen, 1948, d. 2, p. 244–247.

Baranauskas A. Raštai. – V., 1970, t. 1.

Bartsch Chr. Dainų balsai. – Heidelberg, 1886–1889, Bd. I–II.

Bartsch Chr. 1. (In russischen Druck) <...> 3. L i e t u v i s z k o s D a j n o s uzraszytos par Antaną Juszkeviczę... Kazan 1880 // MLLG, Heidelberg, 1883, Bd. I, S. 243–247.

Bartsch Ch. Über das litauische Volkslied oder die Daina // MLLG, Heidelberg, 1883, Bd. I, S.190–191.

Basanavičius J. Ožkabalių dainos. I–II. – Shenandoah, Pa., 1902.

Bs. *J. [Basanavičius J.].* Lietuviškos svotbinės dainos <...> // Auszra, 1884, Nr. 9.

Baudouin de Courtenay J. Jan Juszkiewicz // Prace Filologiczne. Warszawa, 1885, t.1, str. 765–774.

Baudouin de Courtenay J. Jan Juszkiewicz badacz litewski // Dział Literacki „Kraju“. – Petersburg, 1886, 20 lipca, Nr. 29, str. II–IV; 27 lipca, Nr. 30, str. I–II; 3 sierpnia, Nr. 31, str. I–II.

Baudouin de Courtenay J. Ksiądz Antoni Juszkiewicz // Nowiny. – Warszawa, 1880, Nr. 329 (Dodatek), str. 2–4.

Baudouin de Courtenay J. Ksiądz czy nzuczyciel Juszkiewicz? // Nowiny. – Warszawa, 1880, 11(23) grudnia, str. 2; 1881, 24 stycznia (5 lut.), str. 3.

Baudouin de Courtenay J. Przedmowa // Juszkiewicz A. Melodje ludowe litewskie. Cz. I. Oprac. O. Kolberg [i in.]. – Kraków, 1900, str. VII–XVII.

Берг Н. Песни разных народов. — Москва, 1854.

Biržiška M. Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos. – Vilnius, 1920.

Biržiška M. Dainų istorijos vadovėlis. – Kaunas, 1925.

Biržiška M. Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos. – Kaunas, 1938, t. II.

Biržiška M. Lietuvių dainų literatūros istorija. – 1919, p.12–13.

Biržiška V. Aleksandrynas. T. III: XIX amžius. – Čikaga, 1965, p. 242–247, 280–286.

Богомолов Б. И. Борьба В. Г. Белинского за научное собирание и издание народной поэзии // Сов. Этнография. — Москва, 1949, № 1.

Bohusz Ks. O początkach narodu i języka litewskiego. Rozprawa. – Warszawa, 1808.

Brazys T. Apie tautines lietuvių dainų gaidas (melodijas). Studija. – Tilžė, 1920.

Brazys T. Lietuvių liaudies daina vestuvėse // Tauta ir žodis. – Kaunas, 1924, t. II, p. 190–238.

Br......i K. M. [*Brzozowski* M. K. P.]. Pieśni ludu Nadnimeńskiego z okolic Aleksoty. – Poznań, 1844.

Brodziński K. O poezyi ludu litewskiego // Pamiętnik Warszawski. – Warszawa, 1822, t. III.

Brückner A. Lituanica // Archiv für slavische Philologie. – Berlin, 1882, Bd. VI, S. 608–611; 1885, Bd. VIII, S. 307–309.

Brückner A. Von Herrn J. Juškevič in Kazan // Archiv für slavische Philologie. – Berlin, 1881, Bd. V.

Cvirka P. Veliuona ir liaudies dainos // Vienybė, 1928, spalio 30, Nr. 130, p. 5.

Čiurlionytė J. Lietuvių liaudies melodijos // Tautosakos darbai. – Kaunas, 1938, t. V.

Čiurlionytė J. Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai. – V., 1969.

Čiurlionytė J. Antano Juškos surinktos liaudies melodijos // Juška A. Lietuviškos dainos. [2 leid.]. – V., 1954, t. I, p. 929–931.

Čiurlionienė S. (*Kymantaitė*). Lietuvoje. – Vilnius, 1910.

Čiurlionis M. K. Apie muziką ir dailę: Laiškai, užrašai ir straipsniai. – V., 1960.

Dambrauskas A. Keistas jubiliejus // Vilniaus žinios. – Vilnius, 1906, gegužės 26 (birž. 8), p. 2.

Dambrauskas A. Juškos žodyno reikaluose // Vilniaus žinios. – Vilnius, 1906, lapkričio 14 (27), p. 2.

Daukantas S. Dajnes Žiamajtiu pagal žodiu Dajniniku iszraszytas. – Petropilie, 1846.
Daukantas S. Darbay senuju Lituwiu yr Žemayczių 1822. – Kaunas, 1929.
Daukantas S. Lietuvių būdas. – Kaunas, 1935.
Ks. E. K. [E. Kozlowski]. Ks. Antoni Juszkiewicz // Przegląd Katolicki. – Warszawa, 1881, Nr. 5, str. 86–88; Nr. 6, str. 102–105.
Фортунатов Ф.—Миллер Вс. Литовскія народныя песни. — Москва, 1872.
G. A. *[A. Jakštas]*. Kunigo Juškevičiaus žodynas // Szviesa, 1887, Nr. 5, p. 211–213.
G. A. *[A. Jakštas]*. Iš Juškevičiaus žodyno // Szviesa (priedas), 1888, Nr. 3, p. 43–48.
Gailutis J. [Spudulis Jonas] Iš Lietuvos // Auszra, 1883, Nr. 8/10, p. 292.
Gineitis L. Didžioji rusų ir lietuvių mokslininkų draugystė // Lit. ir menas. – 1950, birželio 11.
Gineitis L. Kultūrinė parama // Švyturys, 1950, Nr. 22, p. 9.
Голос из Литвы о новом издании литовского поэта Донелайтиса, сделанном русскою Академиею Наук // Русский инвалид. — Москва, 1865, № 269.
Isz Lietuvos // Auszra, 1883, Nr. 6, p. 179, 182.
„*Изучение* литовского языка идет вперед, благодаря трудам братьев Юшкевичей...“ // Литовские епархиальные ведомости, 1887, № 39, стр. 314.
Janulaitis A. Kun. Liudvikas Adomas Jucevičius, Lietuvos rašytojas. – Vilnius, 1910.
Janulaitis A. Simonas Daukantas. – Vilnius, 1913.
Jaroševičius A. Dėlei kun. Antano Juškevičiaus 30 myrio sukaktuvių dienos // Lietuvos žinios. – Vilnius, 1910, kovo 10(23), Nr. 20.
Jaroševičius A. Juškevičių Jono ir kun. Antano kapai // Lietuvos žinios. – Vilnius, 1910, kovo 13(26), p. 2.

Jaroševičius A. Prieškarinių laikų lietuviai Kazanėje // Naujoji Romuva. – Kaunas, 1939, Nr. 45, p. 802–803.

Jaunius K. Apie kunigo Antano Juškos dainų kalbą // Lietuvių Tauta. – Vilnius, 1910, t. I, kn. 4, p. 549–562.

Jokantas K. Broliai Juškevičiai // Vilniaus žinios. – Vilnius, 1907, sausio 9(22), Nr. 6, p. 1–2; sausio 10(23), Nr. 7, p. 1–2; kovo 19(bal. 1), Nr. 62, p. 1; kovo 23(bal. 5), Nr. 66, p. 1.

Jokubynas V. S. Jonas Juškevičius. 1815–1886 // Vienybė lietuvninkų, 1912, Nr. 3.

Jonikas P. Juška Antanas // Lietuvių Enciklopedija. – Boston, 1957, t. X, p. 175–177.

Jonikas P. Jonas Juška // Tautos mokykla. – Kaunas, 1936, Nr. 12/13, p. 286–288.

Jonikas P. Juška Jonas // Lietuvių Enciklopedija. – Boston, 1957, t. X, p.179–181.

Jonikas P. Juška Vytautas // Lietuvių Enciklopedija. – Boston, 1957, t. X, p.181–182.

Jonikas P. Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos idėja priešaušrio metu // Archivum philologicum. – Kaunas, 1937, kn. 6, p. 48–49, 57.

Jucewicz L. A. Pieśni ludu litewskiego // Tygodnik Peterburgski, 1837, Nr. 32.

Juciewicz L. A. Przysłowia ludu litewskiego. – Wilno, 1840.

[*Jucevičius* L.] *Ludwik z Pokiewia.* Litwa pod względem starožytnych zabytków, obyczjów i zwyczajów. – Wilno, 1846.

[*Jucevičius* L.] *Ludwik z Pokiewia.* Pieśni litewskie. – Wilno, 1844.

Юшкевич В. Краткий очерк о поездке в Велиуону и материалы бр. Юшкевичей литовско–русско–польского словаря // Известия Имп. Академии Наук. — СПБ., 1896, т. V, № 4.

Karłowicz J. Juszkiewicz. *Lietuviszkos svotbinės dajnos.* Peterburg, 1883... // Kraj. – Peterburg, 1884, 19(31) sierpnia, Nr. 34, str. 22.

Kazlauskienė B. Vestuvinių lietuvių liaudies dainų klasifikacija // Literatūra ir kalba. – V., 1971. T. XI: Lietuvių tautosakos stilius ir žanrai, p. 301–415.
Кёппен П. О происхождении, языке и литературе литовских народов. — СПб., 1827.
[Koncevičius J.] J. K. Sz. Dainos ir jų literatūra // Aušra, 1884, Nr. 7/8.
J.K. A. [Kossarzewski K.]. Rzecz o litewskich słownikach i ogólny pogląd na kraje litewskie // Pismo zbiorowe Wileńskie. – Wilno, 1862, str. 133–212.
Kolberg. O. Pieśni ludu litewskiego. – Kraków, 1879.
Корнилов И. П. Русское дело в северо-западном крае. СПб., 1901.
[Kraševskis J.] Krašiauskis J. I. Lietuvių dainos. – Vilnius, 1921.
Kumetis J. Apie dainų melodijas ir jų rinkimą // Viltis. – Vilnius, 1910, Nr. 60, p. 2.
Kurschat Fr. Grammatik der litauischen Sprache von Dr. Friedrich Kurschat. – Halle, 1878.
К вопросу об алфавите литовско-жмудских книг // Журнал министерства народного просвещения. — СПб., 1888, ч. 259, октябрь.
Лаутенбах Я. Очерки из истории литовско-латышского народного творчества. — Юрьев, 1896.
Lebedys J. Simonas Stanevičius. Monografija. – Vilnius, 1955.
Liutvinavičius S. Broliai Juškos sugrįžta į Lietuvą // Šviesa (Jurbarkas). – 1990, spalio 27.
Maciūnas V. Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje. – Kaunas, 1939.
Mačiulis J. Iš dienų tėkmės. – V., 1963.
Maironis. Lietuvos istorija. Trečią kartą atspausta ir pataisyta. – Petropilis, 1906.
Maknys V. A. Juškos *Svotbinių dainų* antrasis leidimas // Juška A. Lietuviškos svotbinės dainos. – V., 1955, t. 1, p. 785–796.
Medega S. Daukanto biografijai. – Shenandoah. Pa. U.S.A., 1898.
Melodje ludowe litewskie // Kraj, 1900, Nr. 46.
[Milukas A.] Antanulis. Laiškas į redyste // Varpas, 1891, Nr. 2, p. 30.

Mockus A. Broliai Juškos // Pergalė. – V., 1951, Nr. 5, p. 119–122.
Mockus A. Surasta archyvinė medžiaga apie brolius Juškas // Literatūra ir menas. – V., 1952, birželio 22.
Mockus A. Antanas Juška ir jo *Lietuviškos dainos* // Juška A. Lietuviškos dainos. – V., 1954, t. 1, p. 5–21.
Mockus A. Broliai Juškos – lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai. Filolog. m. kand. laipsnio disert. autoreferatas. – V., 1956.
Mockus A. Antanas Juška // Tarybinis mokytojas. – V., 1959, birželio 21.
Mockus A. Liaudies dvasinės kūrybos lobių ieškotojas // Tiesa. V., 1969, birželio 17.
Niemi A. R. Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai // Mūsų tautosaka. – Kaunas, 1932, t. VI.
Niemi A. R., *Sabaliauskas* A. Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje. Ryga, 1912.
Ответ „Русскому инвалиду“ // Санктпетербургские ведомости, 1865, № 334.
Пыпин Ф. Н. История русской этнографии. — СПб., 1890, т. 1; 1891, т. 2—3; 1892, т. 4.
Reinhold H. Melodje ludowe litewskie // MLLG, 1900, Bd. V.
Rhesa L. Dainos oder litauische Volkslieder... – Königsberg, 1825.
Rėza L. Dainos. 3-ias leid. – Kaunas, 1935, d. 1; 1937, d. 2.
Рыбников П. Н. Песни собранные П. Н. Рыбниковым. Ч. 1, Москва, 1861; ч. 2, 1862; ч. 3, Петрозаводск, 1864; ч. 4, СПб., 1867.
Ruhig P. Betrachtung der litauischen Sprache. – Königsberg, 1745.
Ruseckas P. Knygnešys. – Kaunas, 1938, t. 1–2.
Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Том седьмой (1877—1881). — СПб., 1883.
Slančiauskas M. Šiauliškių vestuvių dainuškos ir talaluškos // Lietuvių tauta. – Vilnius, 1923, kn. III, d. 2, p. 411–450.
Slaviūnas Z. A. Juškos *Svotbinės dainos* // Juška A. Lietuviškos svotbinės dainos. – V., 1955, t. 1, p. 5–20.

Slaviūnas Z. Svotbinės rėdos tautosaka ir papročiai // Juška A. Lietuviškos svotbinės dainos. – V., 1955, t. 2, p. 5–24.

Slaviūnas Z. Svotbinės rėdos pastabos ir paaiškinimai // Juška A. Lietuviškos svotbinės dainos. – V., 1955, t. 2, p. 569–594.

Соколов Ю. М. Русский фольклор. — Москва, 1941.

Срезневский И. И. Песни собранные П. Н. Рыбниковым. // Известия Императорской Академии Наук по отделению русского языка и словестности. — СПб., 1861–1863, т. X, вып. 3.

Stanewycze S. Daynas Žemayczių. – Wilniuje, 1829.

Stanewycze S. Pažimes žemaytyszkas gaydas. – Rigoj', 1833.

Stanevičius S. Dainos žemaičių. – Vilnius, 1954.

[Šliūpas J.]. Broliai Juškevičiai // Laisvoji Mintis, 1911, Nr. 6, p. 365–369.

[Šliūpas J.] Lietuvos Mylėtojas Lietuviszkieji rasztai ir rasztininkai. – Tilžė, 1890, p. 85–87.

Schmeltz E. Melodje Ludowe Litewskie... // Internationales Archiv für Ethnographie. – 1901, Hf. 2, S. 76.

Schleicher A. Handbuch der litauischen Sprache. Bd. I–II. – Prag, 1856–1857.

Tolutienė B. Antano Juškos lietuvių kalbos žodynas. Filolog. m. kand. laipsnio disert. autoreferatas. – V., 1955.

Tolutienė B. Antanas Juška leksikografas // Literatūra ir kalba. – V., 1961, t. 5, p. 87–377.

Tumas J. Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir Broliai Juškos-Juškevičiai. – Kaunas, 1924.

Windakiewiczowa H. Melodje ludowe litewskie // Lud. – Lwow, 1902, t. VIII, str. 324–329.

Выписка из протоколов Второго Отделения Императорской Академии Наук за юнь месяц 1857 года // Известия Имп. АН по отделению русского языка и словестности. — СПб., 1857, т. 6.

Вторичный голос из Литвы по поводу издания Академиею Наук по

немецки литовского поэта Донелайтиса // Русский инвалид, 1866, № 7.

Вольтер Э. „В последных числах апреля месяца..“ [Некролог] // Виленский вестник, 1886, 25 июля, № 157, стр. 2.

Вольтер Э. И. В. Юшкевич (Некролог) // Журнал Министерства народного просвещения. — СПб., 1886, август, стр. 106—108.

Вольтер Э. Кончина И. В. Юшкевича // Волжский Вестник, 1886, № 95.

Wolter E. Johann Juschkevitch // MLLG, 1887, Bd. 1, S. 409–413.

[Wolter E.] Litauische Nachrichten. Das litauisch–polonisch–russisches Lexikon der Gebrüder Juszkevicz // MLLG, 1897, Bd. IV, Hf. 22, S. 382–383.

Загоскин Н. А. За сто лет. Биографический словарь профессоров и преподавателей Казанского университета (1804—1904) в двух частях. Часть первая. — Казань, 1904.

Zatorskij Fr. Witold nad Workslą. Pieśni ludu z nad dolnego Niemna. Przekład z litewskiego podług zbioru Rhesa. – Warszawa, 1844.

Žiugžda J. Antanas Mackevičius – Lietuvos valstiečių vadovas kovoje prieš carizmą ir dvarininkus. – V., 1951.

Mockus, Antanas
Mo-09 Broliai Juškos : lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai / Antanas Mockus. – Vilnius : Tyto alba, 2003. – 277[3] p.: iliustr.

Bibliogr.: p. 263–278

ISBN 9986-16-275-0

Tautosakininkas ir pedagogas A. Mockus (1918–1995) visą gyvenimą paskyrė lietuvių liaudies dainų rinkėjų ir leidėjų brolių Antano ir Jono Juškų gyvenimui ir palikimui tyrinėti. Šioje studijoje atspindima Antano ir Jono Juškų veikla, turėjusi didžiulę reikšmę ne tik XIX a. antrosios pusės lietuvių tautosakos mokslui, bet ir visai lietuvių liaudies dainų rinkimo istorijai. Juškų rinkiniai apimtimi yra didžiausi visoje lietuvių liaudies dainų literatūroje, be jų neišsiverčia nė vienas tautosakos tyrinėtojas.

UDK 39(474.5):929

ANTANAS MOCKUS

BROLIAI JUŠKOS

Lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai

Spaudai parengė *Stasys Skrodenis*

Viršelyje panaudoti dailininko *Valerijono Galdiko* portretai

Dailininkas *Daumantas Každailis*

SL 1686. 2003 02 12. 9,72 apsk. l. l. Tiražas 1500 egz. Užsakymas 117

Išleido „Tyto alba“, J. Jasinskio 10, 2600 Vilnius

Spausdino AB „Spaudos kontūrai“, Viršuliškių skg. 80, 2065 Vilnius